

7626

A History of Andhra Literature

(IN THE VIJAYANAGAR EMPIRE.)

PART I (1330 A. D.—1500 A. D.)

BY
TEKUMALLA ACHYUTA RAU,
M. A. (ENG. LIT.) L. T.

PRINTED AT RAZAN ELECTRIC PRESS, BY C. NAGARAJU, B. A.,
AND PUBLISHED BY N. RAMA RAO, B. A.,
RAJAHMUNDRY.

1933

All rights Reserved.

*Price ... Rs. 2-0-0
For Students .. 1-8-0*

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి
ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము
✽

ప్రముఖము (సం॥ 1380-1500)

పేకుమళ్ల అచ్యుతరావు,

—‘కృతీసమర్పణము’—

హరిహర హిరణ్యగర్భాత్మకంబును, సచ్చిదానంద

మయంబును నగు దివ్యజ్యోతికి సమర్పితము.

PREFACE.

"History is the one weak spot in Indian literature. It is, in fact, non-existent." This is the verdict of the Western scholars on Indian literature. No where else is this verdict truer than in the field of the history of literature itself—Sanskrit or Vernacular.

The earliest books dealing with the history of the Sanskrit literature (including Vedic literature) were written by Max-Muller and Weber and whatever attempts there have been in writing the history of Vernacular literatures, are certainly due to the influence of Western culture. The earliest attempt to write an historical account of the Telugu literature was made by the late Rao Bahadur Kandukuri Viresalingam Pantulu whose *Kavijivitamulu* (Lives of the poets) are a monument of research and industry. In this book the author tried to fix the exact time of each poet and to give an estimate of the literary value of each of his works. The former was no easy task considering that, at that time, historical research, was still in its infancy in Southern India. It must, however, be admitted that the author succeeded to a remarkable extent and most of his conclusions in this respect hold true even now. The late Mr. Gurazada Sriramamurti also worked in this field but his work was of a fragmentary character. The late Mr. Vanguri Subba Rao, and Mr. Bhogarazu Narayanamurti have also written on the subject. Mr. Achyuta Rao's work aims at dealing with the entire field of Telugu literature which came into existence during the ascendancy of the Vijayanagara or Karnata Empire. The present volume is only the first part of the work and relates to poets that flourished from about the middle of the 14th century to about the close of the 15th century A. D. or a period of about a century and half.

It must be stated, at the outset, that any one, who undertakes to write a history of the Telugu literature as an organic growth from its very commencement, is at a disadvantage in as much as its beginnings are lost to us. This literature, in its

extant form, is mostly a reflexion of Sanskrit literature in some of its forms and begins with the translation of the Mahabharata. This book is the high water mark of style and diction even to this day and it is impossible to believe that it is the very first book written in the language. We have a few specimens of earlier composition in old inscriptions but they are fragmentary and do not take us very far. Practically, therefore, Telugu literature begins with the Telugu version of the Mahabharata. As has been stated above, it is mostly a reflexion of Sanskrit literature. It may be divided into two broad sections—translations and adaptations. The Telugu versions of the Puranas &c are translations while the Prabandhas may be regarded as adaptations. Translation may be literal or free. The exigencies of Telugu prosody and idiom render some departure from the original form inevitable but some recent writers have not hesitated to sacrifice the Telugu idiom in their undue anxiety to conform to the form of the original works. But Telugu poets, as a rule, have tried to interpret the sentiments in the original Sanskrit works in a way which can be easily understood by the Telugu people and which is pleasing to their ear, thereby preserving the idiom of the Telugu language intact. Owing to this freedom of movement, Telugu literature possesses several characteristics of an independent original literature to such an extent that readers well versed both in Telugu and Sanskrit often enjoy the Telugu version of a book even better than the original Sanskrit version.

The Prabhandhas are more original. The themes are, no doubt, taken from Sanskrit literature and the sentiments are also largely borrowed from the same source. But a Prabhandha writer allows himself a great deal of freedom both in form and sentiment and often strikes out a path of his own. New methods and forms, if not also new sentiments, characterize a portion of the more recent literature but this is not the place to deal with that subject.

Following Mr. Viresalingam's plan, Mr. Achyutarao determines first the time at which each poet lived and then discusses the merit of each of his works. In the matter of the chronological review, he has utilized the results of recent historical research

of which he is a close student and has thus scored an advantage over the earlier writer. His examination of the literary values of books is much more elaborate. He often refers to the original Sanskrit texts and attempts to show to what extent the Telugu poets deviated from the originals and with what effect.

The book begins with Nachana Soma the author of *Uttaraharivamsamu*, who lived about the commencement of the Vijayanagara period. After fixing its time, the book enters into a detailed examination of the poem comparing and contrasting it with Errapragada's *Harivamsam* and ends by entering a decision in favour of the popular opinion that Nachana Soma is the greater of the two poets. The controversy about the relative merits of *Harivamsamu* and *Uttaraharivamsamu*, is a pretty old one. It seems to have been started by the author of the *Subhadrakavya* who had nothing but praise for the Nachana Soma's book. He was supported by his contemporary Chinnaya Suri and Viresalingam recorded a lengthy and enthusiastic defence of their views. Mr. Achyutarao refers to some recent attempts made to controvert that opinion but dismisses them as untenable. This unduly lengthy controversy loses much of its force if one bears in mind, as Mr. Achyutarao no doubt does, that *Harivamsamu* is a Purana while *Uttaraharivamsamu* is a Prabandha. Errapragada translated a Purana as he found it. Nachana Soma picked out a few incidents from this story and wove a Prabandha around them.

A controversy not less keen, has been developed round the authorship of the book *Kridabhiramamu*. The reputed author of this poem is Vinukonda Vallabhamatya a treasurer in the service of Hari Hara II but several scholars have, by reason of the diction, style and sentiments, treated the poem as a work of the great poet Srinadha who was a contemporary of Vallabha. Their opinion is controverted by some others of whom Mr. Achyutarao is one. The presence in this poem of features characteristic of Srinadha's poetry is admitted by these scholars and some are willing to admit that the poem may have been touched up by that poet here and there.

Mr. Achyutarao has nothing but praise for Duggana's

standard of Milton's *Paradise Lost* and Dante's *Divina Comedia*. He narrates the story of the book and shows, in detail, how the author has suited his style to the occasion, even improving upon the original.

In *Śringarasakuntalamu* of Pillalamarri Pina Virabhadra and *Prabodhachandrodayamu* of the twin poets Nandi Mallayya and Ghanta Singayya, we have prabandha Versions of two well-known Sanskrit dramas. Telugu literature now possesses several dramas — mostly translations from Sanskrit — but prior to what may perhaps be denominated the British period, there were none such. It is true that there are a number of short dramatic pieces preserved in the Tanjore palace library, some of them being composed by the Naik kings themselves but they are of the class of small English operas and do not aspire to the rank of literature. Literary dramas found no favour with the old Telugu poets and so, the latter, adopted the prabandha style when they wanted to translate Sanskrit dramas. A drama is well understood when acted on the stage but it requires keen imagination and close attention to follow it when merely read or read out.

The last book noticed in this volume is Manumanchibhatta's treatise on horses. An Englishman writing on such a subject would have chosen prose for that purpose but prose found no favour with the old Telugu writers even in the case of such matter of fact subjects as horses.

Telugu literature during this Vijayanagara period is a sumptuous literary feast. The substantial portion of it comes in view during the time of the Poet—King Krishnadevaraya and his successors. The portion dealt with in the present volume may be regarded as the first course of the feast and Mr. Achyutarao has shown how savoury it is. He has spent much time and thought over the preparation of the book and has made a valuable addition to Telugu literature. Let us hope that he will spread out the full feast before us ere long.

అవతారిక.

“వాగ్ధావివసంప్రకృతౌ, వాగ్ధాపృథివీతయే
జగతఃపితౄణాం నందే, పృథివీ పరమేశ్వరః *

ఆంధ్రగింధముల పరిచయము నాకుఁ జిన్నతనములో గలుగుట కవకాశము లేకపోయెను. చాతశాలలలోఁ జదువుకొనుకాలమున సంస్కృత గింధములు జదువుటయు, ఆంగ్లేయభాషామృతమును గ్రోలుటయు, ఉన్నతపరీక్షలయందు ప్రీర్ణుడనై బహుమతుల నడయుటయు నిత్యాది విద్యార్థి విహారవ్యాసంగములయందు కాలము గడచెను. నా బాల్యదశయందు నా యుపాధ్యాయులందఱు నాంగ్లేయభాషార్జనమును మధించుటయందే నన్ను ప్రోత్సహించుచుండిరి. కావునఁ బరితనమునందే ఆంగ్లేయమహాకవుల ప్రశస్తకావ్యరత్నములను గంఠమం దిడికొని, యాంగ్లభాషాభూషితుడనై విజృంభితిని. ఆంధ్రవాణియొక్క మృదుమధురవాక్కులు నాచెవుల నోకనీయలేదు.

ఇట్లు వింశతి వత్సరములు గతించినఁ బిదప సుద్యోగాన్వేషణమున నాంధ్రభాషామతల్లికిఁ బుట్టినిల్లయిన రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చితిని. అచ్చట సుపాధ్యాయవృత్తియందుఁ బ్రవేశించి యుండుతఱి నొకానొక సాయంత్రమున నస్మన్మిత్రులలో నొకరొక యాంధ్రగింధమును మధుర కంఠమున జదువుచుండ యావృద్ధికముగవిసగల్గితిని. భద్రగింధమందలి కథాకల్పనమును, కవితామాధుర్యమును పదసూక్తిమును, వీనులకు విందొనరించినవి. అట్లే యేకాగ్రచిత్తమునఁ గొంత

---

* చగాచర ప్రపంచముల కరణభగిణహాణ దక్షులకు శ్రీహర్షశ్రీ పరమేశ్వరులను, తద్భక్తాగ్రగణుల డగు మహాకవి కాళిదాసుకు నాయీశ్లోకాపహాణమును శ్రుమింతురుగాక!

సేపునిని తద్గ్రంథనామ మడిగితిని. అన్యుది పింగళిసూరనార్యునిచే విరిచితమైన “పృథానతీ పృథ్వీమ్న” మని చెప్పఁ దెలిసికొంటిని. అంత నెఱఁగొంది యిట్టి యద్భుతగ్రంథము లాంధ్రవాఙ్మయమున గూడ నున్నవా! యను సందేహమిళితమగు సంతసమున నాటనుండి యాంధ్రగ్రంథపఠనముఁగూడ జేయ నుద్దేశించికొంటిని.

అటుతర్వాత రాజమహేంద్రవరము వీడి పల్లెటిగ్రామము లఁగో పరిభ్రమణము జేయవలసిన యుద్యోగము లభింప దినారాత్రములు గ్రంథపఠనమును, కావ్యగోష్ఠియును నేనలుపుచుంటిని. ఆకాలమునఁ గేవల సంస్కృతాంగ్లేయగ్రంథములే గాక నాంధ్రగ్రంథములఁగూడ పఠించుచు, నూతనవిద్యాభ్యాసి పగిది బ్రహ్మశ్రీ గుంటూరి వీరభద్రశాస్త్రిలు గారను * యొక గురువరుని పాదపద్మములసేవించి

* బ్రహ్మశ్రీ గుంటూరి వీరభద్రశాస్త్రిలుగారు పృథ్వీమహావళిలాయందలి భీమవరము తాలూకాలోనున్న మోగల్లు గ్రామనివాసులు. వీరు వైదికవెలనాటిశాఖవారు. వీరు తండ్రివంకను, తల్లివంకను గొప్ప పండితులుంబునులొకేరినవారు. ఆంధ్రగీర్వాణసాహిత్యము వీరియింట నివాసమేర్పరచికొనినదనిజెప్పిన నతిశయోక్తి కాదు. వీరి మేనమామగారుగెవరకొండ సీతేశ్వరశాస్త్రిలుగారు (తలుపుతాలూకా వైడి పట్టణగ్రామము) ఆంధ్రనిఘంటు కర్తలగు సి. పి. జ్యోతుదొరగారి గురువులనియు వారి సహాయులన ముఖ్యముగా నాదొరగారు నిఘంటువును రచించి రనియు అనేకసారులు శ్రీవీరభద్రశాస్త్రిలుగారు నాతోజెప్పుచుండిరి. శ్రీవీరభద్రశాస్త్రిలుగారికి ఆంధ్రగీర్వాణసాహిత్యములయందు అపారమైన శక్తియుండినట్లు గాజమహేంద్రవర ప్రాంతములనున్న కవులును, పండితులును యెరిగినవిషయమే. ప్రౌఢసమాసభూయిష్టములగు గ్రంథములను జనివి భేదించుటయు దాయనకధికప్రీతి ఆముక్తమాల్యదగ్రంథము నామూలగ్రముగ గ్రుక్కవిడువక యించుకయు తడవుకొనక ఒప్పగింపగల సమర్థులు. వీరియందొక యత్యద్భుతమైన శక్తివిశేషముండినది. ఆంధ్రచుందుగాని సంస్కృతచుందుగాని యెఱుకమాట యెవరడిగినను యెప్పుడడిగినను విద్యుత్పక్తి వేగమున అనేకగ్రంథములనుంచి ఆమాట నాడుకచేయబడిన పద్యములను శ్లోకములను యేకధారగా ఒప్పగించుటయే. ఈశక్తిశ్రోతలను అత్యావేశితములగుగా చేయుచు వచ్చుచుండినది. వీరు చాలకాలమువరకు చేపటూర వెంకటకవి

“ముక్కు-తిమ్మన పారిజాతాపహరణము, పెద్దన మనుచరిత్రము, ఇత్యాది గ్రంథములను సాంగోపాంగముగ నేర్చికొంటిని. ఏపని యందైనను చిత్రై కాగ్రిత గలిగియుంట మొదటినుండియును నాకు సహజగుణము కా సఁ గొన్నివత్సరంబులవఱకు నాంధ్రగ్రంథములఁ జదువుటయు, ఆయా కవీశ్వరుల కాలనిర్ణయాధులగురించి విచారించుటయు మున్నగు నాంధ్రవాఙ్మయసేవాదీక్షాకృత్యములయందే కాలము గడపితిని. పండితులను, పామరులను, అధికజ్ఞులను, అల్పజ్ఞులను, విసువులేక ఆంధ్రకవింధ్రుల కవితావిషయంబులఁ గూర్చి ప్రశ్నించుచుంటిని.

ఆంధ్రవాఙ్మయూన్వేషణ పరాయణుడనై యుండునాకుఁ గ్రమక్రమంబుగఁ గొన్ని విషయములువ్యోతకమయ్యెను.

ఆంధ్రపండితులని యనిపించుకొనిన వారును సామాన్యుల వలెనే ఆంధ్రకవీశ్వరులను గుఱించి చాలవఱకు నిశ్చితాభిప్రాయములు గలిగియుండలేదనియు, ప్రతివారును సామాన్యముగ గతానుగతికముగ, కొన్నిముడిమాటలను మాత్రమేజెప్పికొని సంతసించుచున్నారనియు, నాకుఁ దెలియవచ్చినది. ఆంగ్లేయభాషలో మేటికవీశ్వరులైన పేక్స్లీయరు, మిల్టను, పోపు, వర్డుస్వర్డు మున్నగుకవిపుంగవుల కావ్యమార్గములు లోకములో సువ్యక్తముగా విశదీకరింపఁబడినవి. వీరిలో నెవరినైనను మరి యొకరితో సరిపోల్చి సారబడుట కవకాశములేదు. అట్టి నిశ్చితపరిస్ఫుటాభిప్రాయములు మనయాంధ్రకవీశ్వరుల గుఱించి సామాన్యముగ మనపండితుల యందైనను లేవని నే గనుగొంటిని.

రచించిన విషయవిలాసమునకు ప్రత్యేకాభ్యున్యాసుడైశించిరి. కాని అది యేకాంచే మోజరిగినను పూర్తికాలేదని నాకు తెలిసినది. వీరు యెరుబది సంవత్సరములు జీవించి (17—11—1926 అక్షయ సః॥ కార్తికశుద్ధత్రయోదశి) నాడు వారి సోదరులగు బ్రహ్మశ్రీపె కటకాస్త్రిగారు గృహస్థుండు విజయవాడలో పశుపదించిరి. వారమరణముతో నిశితమైనఆంధ్రగీర్వాణపాండిత్యముఅంతమయ్యెనని చెప్పవచ్చును.

సృతివారును యే మహాకవిని గుఱించి ప్రసంగించినను తెలిసి నట్లు తలయూపుచు ‘అహ! యేమి కవిత్వమండ! రసము చిప్పిలుచూ యుండును సృతిపద్యమునందును రసము కారుచునేయుండును!” అని యద్భుతకౌతుకముల నభినయింతురు. గాని యేవిషయమునందా కవి వరుడు గొప్పవాడో దేనియందు ప్రత్యేకముగ విశిష్టమో, ఆయన కావ్యరీతి యెట్టిదియో, యిత్యాది విషయములలో గొంతమంది బండి తులుగూడ నజ్ఞానాంధకారమున మునిగియున్నారని తెలిసికొంటిని.

అంగ్లేయ వాఙ్మయనికపోషలకషణానిశితృడనై యున్న నాకుఁ అంధ్రకవీంద్రుల కావ్యమర్మముల నెఱుంగవలయునను జిజ్ఞాసపొడమినది. కాని సరియగు నాంధ్రవిమర్శన గ్రంథములు లేని హేతువున నాయభీప్రము నెరవేరు తెఱువు గానబడలేదు. గురుబాడ శ్రీరామమూర్తి గారును, కందుకూరి వీరేశలింగము గారును అంధ్రకవుల దేశకాల నిర్ణయమునకు వారి యనూన పరిశ్రమనంతయు ధారవోసిరి. కాని యాకవుల కవిత్వారీతులు, భావభావనాశక్తులు, నిమోక్ష తాపస్థలు, నిధానంధాన చిత్రకరణములు, ఇత్యాది కావ్యహృదయ పరిస్పందనముల స్పృశింపక యట్టెవిడిచిపెట్టిరి. ఇట్టి స్థితిలో నాంధ్రకవుల శక్తి విశేషములను విచారించుట కవకాశమేది?

కావున నాధ్యమైసంత వఱకును నేఁ జదువుచు వచ్చిన యాంధ్ర కవుల కవితాసారమును నూతనముగా గనిపెట్టుచు, వారి వారికిఁబర స్పరముగల నామ్యభేదముల నిరూపించుకొనుచు, వారివారి వ్యక్తిగత లక్షణ లక్ష్యవిశేషముల సరయుచు—యిట్లు ముఖ్యములైన యాంధ్ర గ్రంథములఁజదువ నారంభించితిని.

ఈ సమయమున నాయద్భుతవశమున నొక గొప్పసారస్వతసంస్థ మన యాంధ్రదేశమునం దుదయించినది. బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారిచే నెలకొల్పబడిన “అంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు” అంధ్రదేశము

నంతయును దీర్ఘనిద్రానుండి మేల్కొలిపినది. ఆంధ్రుల జాతీయవ్యక్తికి పరిస్ఫుటముగు కేంద్రస్థానమై, యాంధ్రవీర్యముగల మహామహులందరు సోదరభావముతో నేకత్రచేరి దేశభాషావిచారణచేయుటకుఁ దావలమైనది. జయంతి రామయ్యపంతులుగారు నిక్షముగ నాంధ్రోద్యమపితామహులనిచెప్పనచ్చును. నేను ప్రథమమునుండియును తత్పరిషత్సాన్నిధ్యవత్సరికసభలకు వ్యయప్రియాసములు సరకుసేయక తప్పక పోవుచుంటిని. ఇట్లుంక కీ). శ. 1915 సం॥ శరిషత్సభ బల్లారిలో జరుగనై యుండెను. ఆసభలోఁ జదువుట కొక వ్యాసమును వ్రాయుఁడని కార్యదర్శులు నన్నుగోరిరి. ఆసభకు శ్రీకృష్ణదేవరాయలసంతతివారైన ఆనగొందిప్రభువగు శ్రీరంగదేవరాయలువారు అగ్రాసనాధిపతిగానుండ నియమితులైరి. అట్టిస్థలమున, అట్టిసమయమున “విజయనగరరాజ్యకాలమందలి యాంధ్రపాఞ్చాయమును” గుఱించి వ్యాసమును జదివిన సందర్భోచితముగా నుండునని నాకు యాదృచ్ఛికముగాఁదోచినది. ఉద్దేశముకలిగిన వెంటనే లోతుపాఠులఁజూడక, యలవికొలదుల సరయక, పనిజేయుఁ బ్రారంభించితిని. దిగినకొలదియును లోఁతెక్కువగుచు వచ్చినది. కాని నాపట్టుదలను మాత్రము విడువలేదు.

గ్రంథవిషయముల గుఱించి యాలోచించినకొలదియు, తత్సమగ్నిని గుఱించి పరిశీలించిన కొలదియు, నానిస్సహాయతప్రస్ఫుటముగ నేర్పడెను. ఆసామాజ్యమందలి ప్రథమదశయండుదృఢవిల్లినగ్రంథములు, యీ కాలమున ముద్రితములైనను వానికిఁ బీఠికలుగాని మరియేవిధములైన విమర్శనములుగాని యెవరును వ్రాసియుండలేదు. నాచనసోమనాథుని యుత్తరహరివంశము, జక్కన వికృతమార్కచరిత్రము, ఇత్యాదిముఖ్య ఆంధ్రగ్రంథములను నేనేమొట్టమొదట విమర్శనచేయవలసిన వాడనైతిని. కావున నాచేయవనిద్విగుణితమైనది.

కథాభాగముగూడ ప్రతిగ్రంథమునకును నేను ప్రత్యేకముగా వ్రాసి కొనవలసివచ్చినది.

ఈగ్రంథవిమర్శనములవిషయమై యింకొక సంగతిచెప్పవలసి యున్నది. గ్రంథకర్తలదేశకాలనిర్ణయాదుల గుఱించి, వీరేశలింగము గారు, శ్రీరామమూర్తిగారు మున్నగువారు విపులముగ వ్రాసియె యున్నారు. కావుననేవిషయముల గుఱించి యంతగాజర్పించుట పెట్టికొనలేదు. సామాన్యముగ స్థిరపడిన చరిత్రాంశముల నట్లేగ్రంథి తిని. ఎచ్చటనైనను భిన్నాభిప్రాయముజూపవలసి వచ్చినయెడల మాత్రము కొంతచర్చనలిపి, చరిత్రకారులగ్రంథములనుండి తక్కిన చారిత్రకవిషయములను గ్రహించి వానికి సహాయముగా నేను విమర్శించుచున్న గ్రంథములయందలి చరిత్రాంశములను విశేషముగా వెతికి వెలిబుచ్చితిని. కావున నేను విశేషముగా జేసినకృషివాఙ్మయ విమర్శనమే. శ్రీకృష్ణదేవరాయల వంశము, తెలుగువంశమని నిర్ణయించిన చరిత్రాంశములను వరాహపురాణము నుండి యెత్తిచూపితినిని సంతసిల్లుచున్నాను.

ఏతద్గ్రంథమును వ్రాయుటలో నాముఖ్యోద్దేశము కవికావ్య హృదయమర్మములను ద్యోతకపటచుటయెయని మొట్టమొదటనే జెప్పితినిగదా. తదనుగుణ్యముగ కథానిరూపణము, శైలీనిర్ణయము, శీలప్రతిష్ఠాపనము, రసపోషణసంవిధానము, భావభావనాశక్త్యాది విమర్శనము మున్నగు వాఙ్మయవిషయికచర్చయంతయు నాశక్తికొలది నేను స్వయముగా జేయవలసివచ్చినది. ముఖ్యముగాబ్రతీకవినిగుఱించి యు పైవిషయములను విపులముగా సూక్ష్మదృష్టితో నిరూపించితిని. ఆపనియెంతవఱకు తృప్తికరముగానిర్వహింపబడినదో ఆంధ్రలోకము నిర్ణయించునుగాక!

ఇట్లు కొంతకాలము గడచినతరువాత నాభాగ్యవశమున రాజ

కీయోద్యోగసాహచర్యమున నుపసేదలును, బహుళగ్రంథద
ష్టలును, వాఙ్మయవిమర్శకాగ్రేసరులునగు బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామ
కృష్ణకవిగారి సహవాసమునఁ అనవరత గ్రంథగోష్ఠియును నాకులభిం
చెను. ఆమహామహుని నానారూపవిజ్ఞాన సరోవరమునండి, యనే
కులు వారివారికిఁగావలసిన విజ్ఞానాంబువులను గైకొనిపోవుచుండిరి.
నేనును నాకు కావలసినంతమట్టుకాంధ్రవాఙ్మయ విషయములలో
వారి సహాయముబుచ్చికొంటిని. పస్త్రతము శ్రీరామకృష్ణకవిగారు
ఆంధ్రవాఙ్మయపరిశ్రమయెడల దూష్టింభావమును వహించుట ఆంధ్రు
లదురదృష్టమని చెప్పకతీరదు

ఆంధ్రవాఙ్మయమందలి యేకాలపుస్థితియైనను పరిశీలించదలచి
నచో ఆనాటియాంధ్రగ్రంథములనే పరికించినయెడల సమగ్రముగు
దృశ్యము మనకు గోచరింపదు. ఆంధ్రగ్రంథములతోబాటు ఆకాలపుసం
స్కృతగ్రంథములను కర్ణాటగ్రంథములను, కొంతవరకు అఱవగ్రంథ
ములగుఱించి విచారణచేయకయే ఆనాటియాంధ్రవాఙ్మయస్థితి
యొక్క సంపూర్ణాకృతిని నిర్ణయింపలేము.

ముఖ్యముగా విజయనగరరాజ్యమందలి యాంధ్రవాఙ్మయ
విషయము వ్రాయదలచినచో యీభాషాత్రయవాఙ్మయ వివరణ
మత్యనసరము. ఏలయన విజయనగరపు రాజులు హిందూ
మతమును, హిందూకళలను, తురకలబారినుండి విడిపించి, పున
రుద్ధరించి దక్షిణహిందూదేశమునంతయు నేకఛత్రాధిపత్యమునకుఁ
దెచ్చిరి. కాన వారు దక్షిణహిందూదేశమందలి ముఖ్యభాషలైన
సంస్కృతము, ఆంధ్రము, కన్నడము, అరవము యీనాలుగు
వాఙ్మయములకు సపారమైన ప్రోత్సహము నొనఁగుచువచ్చిరి.
కావున సక్రమమైన వాఙ్మయ చిత్రపటమును లిఖించుటకు
ఆరాజ్యమందలి యానాటి, సంస్కృత కర్ణాట ద్రావిడ వాఙ్మయము

గురించి కొన్ని ముఖ్యాంశముల ననుబంధరూపముగ జేర్పవలసివచ్చినది. ఈయనుబంధము లందలి చరిత్రములు సమగ్రములుగావు నిర్దుష్టములు గావు. ఇవి మాదిరికి మాత్రమే చేర్పబడినవి. తప్పులున్నను నుండ వచ్చును. సంస్కృత వాఙ్మయమును కర్ణాటక వాఙ్మయమును గుఱించియు రచించుటలో నాకు బంగళూరు నివాసియగు బ్రహ్మశ్రీ ఎన్. శ్రీకంఠశాస్త్రిలు ఎమ్. ఏ. గారు చాల సాయమొనర్చిరి. వారి కెంతయు గృతజ్ఞుడను.

మరియొక విశేషమును మాత్రము సూచించి యీ యవతారి కను ముగించెద. ఈ గ్రంథమునందు విమర్శింపబడిన కవులలో వారి వారికి సమకాలికులును గ్రంథనిర్మాణమున సాదృశ్య, సాధర్మ్యములను బొందిన యితరాంధ్రకవులతోఁ జాలవరకు సరిపోల్చి తారతమ్యములు నిగూహింపఁ బ్రయత్నించితిని. నాచనసోముని నెఱ్ఱాపెగ్గడతోను, జక్కన నసంతామాత్యునితోను నారాయణకవిని వెంకటనాధునితోను, ఇట్లే యితర కవులను గూడ వారివారి నదృశులతో సరిపోల్చి సామ్యభేద ములను గుర్తించితిని.

ఈ గ్రంథమందు నే వాక్రుచ్చిన యభిప్రాయములు సరియైనవని గాని, సమగ్రమైనవనిగాని, నే నెంతమాత్రమునపోహమును బొందుట లేదు. ఈ యభిప్రాయములు కాలక్రమమున మారిపోవచ్చును. భావి పరిశోధనలవలన నూతనవిషయములు చేకూరినయెడల వెనుకటియభి ప్రాయములు మారుచునేయుండును. కాని మనకవులను గుఱించియు, వారికృతులను గురించియు, తెలిసికొనుట కాంధ్రులమగు మన మెంత పరిశ్రమ చేయవలయునో తద్విషయమును ఏతద్గ్రంథపూర్వకముగనేఁ జూపింపగలిగినయెడల నాశ్రమయంతయు సఫలమైనదని నమ్ము చున్నాను.

ఈనాగ్రంథము సక్రమమైన వాఙ్మయచరిత్రమని చెప్పటకు ఏలులేదని నాకే తెలియును. ఇయ్యదిముఖ్యముగా నాకాలమందలి మహాకవుల కవిజీవితములును వారి కావ్యవిమర్శనములును యిత్యాదులను చూపించుచున్నది. ఇట్టి గ్రంథములు మన యాంధ్రదేశమందలి యితరకాలములకును యితరరాజ్యములకును సంబంధించినంతవఱకు సంపూర్ణముగా రచించినగాని, సరియైన ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము క్రోడీకరించి వ్రాయుట కవకాశముండదు. కావున నాయీగ్రంథము భావికాలమున వ్రాయవలసినవచ్చెడు ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమునకు నొక మూలగ్రంథము (Source Book) అనియే యాలోచింపఁదగినది.

ఆరోగ్యము లేకపోయినను, భగవంతు డాయుర్దాయము నింకను నిచ్చునెడల విజయనగరరాజ్య చరమభాగమందలి యాంధ్రవాఙ్మయమును గూడ పూర్తిగా రచించెదను. ఈభాగమందు కృష్ణదేవరాయలు, అల్లసాని పెద్దన్న, ముక్కు-తిమ్మన్న, పింగళి సూరన్న, రామరాజ భూషణుడు మున్నగు సుప్రసిద్ధాంధ్ర కవివ్రతంసములు రచించిన మేటి గ్రంథముల విపుల విమర్శన లుండును. ఆ గ్రంథాంతమందు దీనినలె నే యాకాలమందలి గీర్వాణ, కర్ణాట, ద్రావిడ, వాఙ్మయముల చరిత్రములుగూడ యనుబంధింపఁ బడును.

ఈ గ్రంథమందలి యథ్యాయములు చాలవఱకు “ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోను” “భారతి” లోను అప్పడప్పుడు ప్రకటింపఁబడినవి. ఆ పత్రికా సంపాదకులు నా వ్యాసములకిచ్చిన యాదరణమును నే మరువజాలను. వారికి నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

నేఁ గోరిన వెంటనే నాయీ గ్రంథమునకుఁ బీఠిక వ్రాయుట కంగీకరించి వార్ధక్యమును శరీరాస్వస్థతను పాటించక విపులముగ పీఠిక రచించి నా యుద్యమమునుఁ బ్రోత్సహించిన బ్రహ్మశ్రీ జయంతి

కామయ్యపంతులు బి. యె. బి. ఎల్ గారికి నందనశతము లర్పించు చున్నాను. వారు చిన్నతనమునుండియు నాంధ్రవాఙ్మయభ్యాసకులయి యాంధ్రమున నలక్షణమైన కవిత్వము చెప్పగలిగి భవభూతి 'ఉత్తర రామచరిత్రమును' "అమరుకుని కావ్యమును" భోజుని "చంపూ రామా యణమును" పద్యరూపమునఁ దెనిగించి కవి యశస్సును బొందినవారు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు ప్రధమమునుండియు నీనగజ్ఞు. మనదేశ చరిత్ర పరిశోధనలో బితామహులు. అట్టి గీర్వాణాంధ్రభాషావిశారదు లును, సుప్రసిద్ధ చారిత్రక పరిశోధకులును నగు శ్రీకామయ్యపంతులు గారి యామోదమును బడసినందుకు నేనెంతయు ధన్యుడను.

నాజమ హేంద్రవరము.

12-7-1933.

}

* సుమల్ల అచ్యుతరావు.

ఎస్. ఎ. ఎల్. టి.

విషయ సూచిక.

పుటసంఖ్య

శీఠిక

అవతారిక

మొదటి అధ్యాయము 1

విజయనగరరాజ్యోత్పత్తి

రెండవ అధ్యాయము 7

విజయనగరరాజ్యరంగమనకు బూర్వపురింధ్రవాఙ్మయస్థితి

మూడవ అధ్యాయము 11

నాచన సోమనాథుడు; ఉత్తరహరివంశము

నాలుగవ అధ్యాయము 48

పేరంరాజు జక్కనకవి—వికారమార్కచరిత్రము

ఐదవ అధ్యాయము 82

వినుకొండ నల్లభరాయడు—కీర్తిభారమము

ఆరవ అధ్యాయము 101

దూబగుంట నారాయణకవి—వచనంత్రము

ఏడవ అధ్యాయము 122

దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి—నాసికేతోపాఖ్యానము

ఎనిమిదవ అధ్యాయము 160

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి—శృంగారశాకుంతలము

తొమ్మిదవ అధ్యాయము 185

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి—జై మినిభారతము

పదియవ అధ్యాయము 213

నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య—ప్రబోధచందోదయము

పదునొకండవ అధ్యాయము	243
నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య—చరాహపురాణము	
పంచైండవ అధ్యాయము	273
మనుమంచిభట్టు—హయలక్ష్మణవిలాసము	
పదమూడవ అధ్యాయము	278
సామాన్యకవులు	
పదునాల్గవ అధ్యాయము	281
సింహావలోకనము	
మొదటి అనుబంధము	289
విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి సామంతవాఙ్మయము	
రెండవ అనుబంధము	299
విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి కన్నడవాఙ్మయము	
మూడవ అనుబంధము	305
విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి అటవవాఙ్మయము	
నాల్గవ అనుబంధము	308
విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి మహారాష్ట్ర వాఙ్మయము	

విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము.

మొదటి అధ్యాయము.

విజయనగరరాజ్యోత్పత్తి

పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమందు మహమ్మదీయులు ఢిల్లీసంహాసనము నాక్రమించుకొని పదుమూడవ శతాబ్దమున నుత్తరహిందూస్థానమందలి హిందూరాష్ట్రములను గ్రహింపకొనిపోయి దమవశముఁ జేసికొనిరి. దక్షిణహిందూదేశమందలి రాజ్యములు హిందూరాజుల పరిపాలనలోనే యుండి పరదేశీయులవలన భయముఁ బొందకుండునని, ఇట్లుండకీ. శ. 1290 సంవత్సరమున నా.నా.టి ఢిల్లీనుల్తానగు జులాయిద్దీఖాన్ జయచూచువానితమ్ములికుమారుఁ డగు అల్లావుద్దీన్ సుమహావీరుఁడు దక్షిణమున నున్న హిందూరాజ్యముల జయింపనచుకట్టి యసల్పమైన సేనతో దాడివెడలెను.

ఆకాలమందు దక్షిణహిందూస్థానమున విఖ్యాతయగుటచు న్యతంత్ర పరిపాలనదత్తులు నగుహిందూరాజులు పరదేశీయులబాధ నెఱుంగనివారై నిర్భయముగా రాజ్యము చేయుచుండిరి. దేవగిరియందు యాదవశూరుఁ డగు రామదేవుఁడు పరిపాలించుచుండెను. ఓరుగంటియందు కాకతీయవంశజుఁ డగు వీరప్రతాపరుద్రుఁడు రుద్రనిభోత

తెలుగుచుండెను. ద్వారసముద్రమున భల్లాణరాజులు ప్రబలియుండిరి, అనెగొంది యను చిన్న సంస్థానమున ప్రతాపరాయణుడు ప్రఖ్యాతముగఁ బ్రభుత్వముఁ జేయుచుండెను. ఇంక మఱి దక్షిణమున చోళసాంధ్య దేశాధీశులు ననాతనహిందూగరిమమునఁ బెంపొంది యుండిరి.

ఇట్లు హిందూరాజులు తమతమవ్యాపారములు చక్కఁగఁ జూచుకొనుచున్నను బరస్పరమత్సరగ్రస్తులై యైకమత్యములేక తమలోఁ దాము వైరములు పెంచుకొని తఱచు కలహించుచుండిరి. ఈయంతః కలహముల మూలముననేగదా మనభరతవర్షము నాటనుండియు బర దేశీయుల యధీనమయ్యెను.

అల్లాయుద్దీను తనపైస్యముతో దేవగిరిజేరి కుతంత్రములచే రామదేవుని జయించెను. తక్కిన హిందూరాజ్యముల నెదుర్కొనుటకుఁ దగినంత బలములేదని యోజించి యంతఃకీర్తి ఢిల్లీకి దిగిపోయెను. కాని దక్షిణదేశమును స్వాధీనముచేసికొనెను కోరికమాత్రము తగలేదు. తర్వాతఁ బెదతఁద్రించిఁజరిపి ఢిల్లీసంహాసన మెక్కిన కొలఁదికాలములోనే మలిక్కాఫర్ అనుపైన్యాధిపతిని గొప్ప పైస్యముతో దక్షిణహిందూ రాజ్యములపైఁ బంపెను. ఈయోధుడు క్రీ. శ. 1303 లో ఓరుగంటి రాజ్యముమీఁదికి దండెత్తి పరాభూతుఁడాయెను. క్రీ. శ. 1306 లో దేవగిరిపైఁ బోయి జయము నొందెను. క్రీ. శ. 1309 లోఁ జరిగి ఓరుగంటి మీఁదికి దాడివెడలి యగరాజ్యమును నోవఱుచుకొనెను. క్రీ. శ. 1310 లో భల్లాణరాజుల సంతమందించి దక్షిణదిగ్విజయముఁ బూర్తి చేసెను.

తరువాతఁ గొన్ని సంవత్సరములవఱకు ఢిల్లీరాజ్యములోఁ దఱచు మార్పులు కలుగుచుండుటచేతను సమర్థులు లేని హేతువునను మహమ్మదీయులవలన దక్షిణమున నుపద్రవము లంతగా లేకపోయెను ఇంతగానను దమలోదాము సఖ్యపడి యేకముఖముగా శత్రువుల

నేడుకొనుటకుఁ దగినయేర్పాటులను దక్షిణ హిందూరాజులు చేసి
కొనుటలేదు. ఏదియెట్లయినను మహమ్మదీయులవలన బాధతమకుఁ
దప్పక కలుగుచుండు నను చింత మనస్సున గాఢముగా నాటినది. ఐక్య
సంధానమునకు ముందడు గెవరు వేయును రని యెదురుచూచుచుండిరి.

ఇట్లొండఁ ఢిల్లీసింహాసనమున కొకవిచిత్రపురుషుఁడు రాజా
యెను. మహమ్మదుబిన్ తుగ్లక్, న్యాయైకధీమణి యయ్యును గాలా
నలునివలెఁ గోపావిష్టుఁడు. బహువిద్వాంసుఁడయ్యును రాజకార్యము
లయం దతిమూఢుఁడు. ఉదారస్వభావుఁ డయ్యును బ్రాణిహింస
యందుఁ బరిమితిలేనివాఁడు. ఇట్టివాఁడు క్రీ. శ. 1326 సంవత్సరమున
ఢిల్లీసింహాసనమెక్కి ప్రజలకు సంక్షోభము గలుగఁజేయు చుండెను.
రాజ్యము దెల్లెడలను దిరుగుబాటులు ప్రారంభించినవి. హిందూ
రాజులు స్వాతంత్ర్యాభిలాష గనఁబఱువసాగిరి. ఈసమయమున మహా
మ్మదుబిన్ తుగ్లక్ యొక్క మేనల్లుఁ డగుబహముద్దీన్ అనువాఁడు
తుగ్లక్పైఁ దిరుగఁబడి దక్షిణమునకుఁ బాటిపోయి యానగొందిరాజు
నొద్ద శరణుసాచ్చెను. తనమేనల్లుని లొంగఁదీయుటకును స్వాతంత్ర్యము
వహించిన దక్షిణహిందూరాజులను లోపఱుచుకొనుటకును క్రీ. శ.
1334 సంవత్సరమున మహమ్మద్ బిన్ తుగ్లక్ దండెత్తి వెడలెను.

తనమేనల్లుని నొప్పగించుమని సుల్తానాజ్ఞాపింప శరణాగత
త్రాణుఁ డగు ఆనెగొంది సంస్థానాధీశుఁ డాబహయ్యుద్దీనుని భల్లణరాజుల
యొద్దఁ బదిలపఱచి తాను మోరయుద్ధముచేసి సమరభూమిని వీరశయ
నము నొందెను. ఆతనిసంస్థానమందలి యార్దురు గొప్ప యుద్ధోగస్థు
లను ఖైదీలుగఁ దీసికొని యచ్చట నొకతురక ప్రతినిధిని నిలిపి మహా
మ్మదు తుగ్లక్ మరలిపోయెను. ఈ యార్దురుఖైదీలలో హరిహరుఁ డనె
డుమంత్రియు బుక్కరాయ లనెనుకోశాధ్యక్షుఁడు నుండిరి.

ఆనెగొంది సంస్థానము తురకల ప్రభుత్వములో విశేషకాల

ముండలేదు. ఆదేశపుబ్బిజలు మేచ్చవృథువుల దిరుగఁబడి యతనిని దమదేశమునండి తఱుమకొట్టిరి. మహమ్మదుబీన్ తుగ్లక్ తనరాజ్యము నచ్చట స్థాపనచేయుట దుర్లభమని యోచించి ఖైదీలుగా నున్నవారి హరుని బుక్కరాయని విడుదలచేసి యానెగొందిలో సామంతరాజులుగ రాజ్యము చేయుఁడని పంపివేసెను. అన్నయగు హరిహరుఁడు రాజై తమ్యమ బుక్కరాయలు మంత్రియైరాజ్యముచేయుఁ బ్రారంభించిరి.

ఇట్లు స్వాతంత్ర్యముకొరకుఁ బెనగులాడి విజయ మొందిన యానెగొంది సామాన్యస్థలముగాదు ఇదియే పూర్వము రామాయణ కాలమందు మహావీరులగు వాలిసుగ్రీవులు రాజ్యముచేసిన కిష్కింధ యని తెలియవచ్చెడిది. ఈ ప్రాంతమునందు నున్న హంపీనరస్సు మన్ను రామలక్ష్మణుల కాతిభ్య మొసఁగిన శబరీనివాస మగు పంపానరోవర మని గొప్పయైతిహ్యము కలదు ఇటువంటి ప్రాచీనప్రతిష్ఠఁ గొందిన యానెగొందిలోఁ బౌరాణికనంతతివా రగురాజులు చిరకాల మునుండి రాజ్యము చేయుచుండిరి. వారిలో నొకఁడగు విజయధ్వజుఁ డనెఱుఁగఁజుకీ). శ. పంచైంద్రవశతాబ్దమునఁ మంగభద్రానదికి దక్షిణ తీరమున విజయనగర మనెడు నొకపట్టణము గట్టి దానిని దనరాజ్యస్థానముగఁ జేసికొనెను. ఈ నూతననగర నిర్మాణమునకుఁ గారణ మార య నిట్లు లోఁచెడిది:—ఆనెగొంది తుంగభద్రకు సుత్తరతీరమున నుండుటచే మహమ్మదీయులబారికి నిరాటంక మైనగుఱియై యున్నది. అనదికి దక్షిణతీరమున గట్టినపట్టణము మేచ్చశత్రువుల కంతసులభసాధ్యము కాదు మఱియు దక్షిణముననున్న పర్వతపంక్తులాయుగాధస్య వంతి నంటుకొని నై సర్గికదుర్గమువలె నానగరమును గాపాడుచుండును. ఇట్లు విజయనగరరాజ్యబీజము విజయధ్వజునిచే విజయసూచకముగ నాటఁబడినది.*

అస్వర్థనామలబుగ వృద్ధి నొందుచున్న విజయనగరంబున కీ, శ. 1335 సంవత్సరమున హరిహరరాయలు రాజుగను బుక్కరాయలు మంత్రిగను రాజ్యముజేయఁ బొరంభించిరి. వీరిద్దఱును ముఱు. వీరివంశమునుగుఱించియుఁ బూర్వస్థితినిగుఱించియు ననేకులనేకవిధముల వాసిరి. ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రునియొద్ద వీరిద్దఱుఁ గోశాధ్యక్షులుగ నుండి రనియు నాచార్యము మ్లేచ్ఛులచే జయింపబడినప్పుడు పాటివచ్చి విజయనగరరాజునొద్దఁ గొలుపునకుఁ జేరి రనియు నొక నొకరు వాసియున్నారు. ఇదియే కడువిశ్వసనీయమగు వృత్తాంతమని తోచుచున్నది.

వీరు యాదనవంశములో నొకశాఖవా రని పరిగణించుకొనుచుండిరి. వీరితండ్రి సంగమరాజు. ఆయనకు నయిదుగురు కుమారులుండిరి. అందు హరిహరుఁడు జ్యేష్ఠుఁడు. తరువాతఁ గృష్ణమమున కంపభూపతి, బుక్కరాయలు, మారప్ప, ముద్దప్ప యనెడుకొమరు లుండిరి. పూర్వకాలమున శ్రీరామునికి లక్ష్మణుఁడు దోడై నట్లు హరిహరునకు బుక్కరాయలు ప్రబలసహకారియై కుడిభుజముగా నుండెను.

తురుష్కులవారఁ బడిన తమరాజ్యము పులిసోటనుండి జాతినకండవలఁ దిరిగి తమచేతిలోనికి వచ్చినది. తురుష్కు లెప్పుడె

విచిత్రమైన దృశ్యము బొడగట్టును, విద్యాంగము చుట్టును నలయాకారమునఁ గొన్ని రాతిగుట్టలు పొడచూపుచున్నవి. ఈ రాతిగుట్టలు చిన్నచిన్న రాతికొండలవలెనున్నవి. ఇట్టికొండ లాట్టణముచుట్టును ప్రాపులుగా నాన్నించుచున్నవి. ఈ రాతిప్రాపుల మధ్యను బలమైన కోటగోడనుగట్టి ఆ గోడకు నీ రాతిప్రాపులే బురుజులుగా నేర్పఱచి రెండుబలమైన ప్రాకారములనొక దానిలో నొకటి యమరుఁట్లు నిర్మింపబడినవి. ప్రాపున నొకపైపు నలమగ్గము మైనకుంగి భద్రానదియు, పట్టణముచుట్టును ప్రాకార ద్వయమున నమర్పబడిన గిరిమర్గములును నైసర్గిక రక్షణలుగా నమర్చియున్నవి. ఇవిగిరిముగా శత్రుదుర్భేద్యమైన సీమయగుటచేత నే గానోపువిద్యారణ్యుల వారిచట తమ కాబధానీ నిర్మాణము గావించిరి.

నను దిరిగివచ్చి తమ కువద్రినము కలుగఁజేయవచ్చు ననియు నట్లు గాకుండు దగువ్యయత్నములు తరుణమునచే చేయవలసియున్న దనియు వీరియాశయము. రాజ్యము సుస్థిరముగా నుండితల కై కమత్యము ముఖ్యావశ్యకము. తురుష్కుల విద్రోభణ ముకట్టిబటుకు హైందవుల సమీకరణము నుండి రక్షించియు గాదు. ఈ పరమార్థమును విశదము గాఁ దెలిసికొనిన యీరాజునీతి విశ రమ్యమైన సోదరద్వయమున కొక్క మహాపురుషుఁ డమేయమైన సాహాయ్య మొసరించెను.

మాధవాచార్య పద్యారణ్యులవారు జగద్విఖ్యాతఁ బండి న మహాపురుషులలో నొకరు. ఈయన సత్కులస్సూతుఁడగు బ్రాహ్మణోత్తముఁడు. అనూన నైదికసంసత్తియు, సప్రమేయ పాండిత్యమును, నద్వితీయ రాజసీతి నైపుణ్యమును, సత్సత్వైరాగ్యమును, ననతిశయ మతాభిసేవకమును వీనియం దమితమైన తేజోవిశేషంబును గాంచినవి. ఈమహనీయుఁడు హరిహరిరాయలయొద్దను దరువాత బుక్కరాయలయొద్దను మంత్రీత్వము వహించి విజయనగరరాజ్యము నకు స్థిర మైనవ్యభావ మిచ్చి యుత్తరోత్తర శ్రేయోభివృద్ధిగ నుండు నట్లు చేసెను. విద్యారణ్యులవా రొనరించిన యీరాజ్యసంస్థాపనమహాత్కార్యమును జరఁతన స్మరణీయముగఁ జేయుటకు, సభేవాధ్యవనాయం బగుకృతజ్ఞతాసూచకంబుగ విజయనగర మనడినామము విద్యానగరముగ మార్పఁబడినది.

విద్యానగరము క్రమముగ హిందూవిద్యల కెల్ల నాలవాల మయ్యెను. మాధవాచార్యులవారు స్వయముగ ననేకగ్రంథములు వ్రాయుటయేగాక పండితపర్యులను గవీశ్వరులను గళాభిజ్ఞులను బహు విధముల సత్కరించి హిందూసనాతన ధర్మము నొకచేతను హిందూసారస్వతప్రపంచము నొకచేతను నుద్ధరించెను. ఈయమాత్యశేఖరుని సోదరుండగు సాయణాచార్యులవారు సాయణభాష్య మనెనువిశిష్టనామ

మును వహించిన గ్రంథరాజమును వ్రాసిరి. ఈభాష్యము చతుర్వేదముల సుహితలకును బ్రాహ్మణములకును సంపూర్ణమైన వ్యాఖ్యానము. గీర్వాణదేశకామా సేవయు హిందూమతోద్ధరణయును రాష్ట్రాంకురమందు మొలచిన కోరికయులచేత బ్రాహ్మణమునుండియే వికసింపసాగినవి.

ఇట్లు సమయానుకూలముగ వ్రాసితమై హైందవలక్ష్మీ కాకరమై మహనీయు నగు మూర్త్యునిచేత లోపిల్లమై స్త్రీవృద్ధులచేయుల కభేద్యమై, కల్పభాగవతే పరీణహిందూదేశభాషా వల్లనొంది విలసిల్లిన యీవిజయగిరిరాష్ట్రరాజ్యమునందు మూర్త్యునిచరిత్రము నాశక్తి కొలచిది వ్రాయఁబూర్తి.

రెండవ అధ్యాయము.

విజయగిరి రాష్ట్రాంధ్రమునకుం బూర్వము ఆంధ్రరాజ్యముస్థితి.

ఆంధ్రదేశమున నమన్వీ నామమున వ్యవహరింపఁ బడుచున్న దేశము తూర్పుననుద్రతీరమున గలదనియించి నెల్లూరువరకును, నైజాం రాష్ట్రమున నగబాలును, దత్తమండలములని పేరొందిన దేశభాగమును గలసియున్నది. ఈ దేశముదండాన్ని రాంధ్రభాషయే యిప్పటివఱకును వాడఁబడుచున్నది. ప్రాచీనకాలమున సీదేశము చిన్నచిన్న రాజ్యములుగఁజేరియుండి పరస్పర వైరుధ్యములతోఁ బ్రజలు తమలోదాము బోరాడుచున్నను వాఙ్మయవిషయముతో నగ్గనమానవృద్ధి గలిగి

8 విజయనగర రాజ్యసంస్థాపనకుఁ బూర్వోపు ఆంధ్రవాఙ్మయస్థితి

యేకగ్రీవముగా మెలఁగుచుండిరి. ఈ దేశమంతయు సూరసిరూపణమున నాలుగు రాజ్యములుగా విభజింపవచ్చును. సముద్రతీరభాగమున నుత్తరమున కళింగరాజ్యము, మధ్యమున వేంగీరాజ్యము, దక్షిణమున ఆంధ్రవోడల రాజ్యము, పశ్చిమమున మెట్టదేశమును నోరుగల్లు రాజ్యము, అని నిర్ణయింపవచ్చును.

ఈ భాగములన్నిటియందును వాఙ్మయాభివృద్ధి మొదటినుండియు నుండినదనియె మనకూహింపవచ్చును. కాని గ్రంథస్థముగు నిదర్శనములు కానరామిచే నిరూపింపవచ్చునవి చెప్ప నవకాశములేదు. ఒకానొక కాలములో నొకభాగమున, నాంధ్రవాఙ్మయము విజృంభించియుండి, తక్కినభాగములో ప్రజలు నికృష్టముగా పశుప్రాయులై యుండిరిని చెప్పనొప్పదు. కాలానుకూల్యముచేతను, ముఖ్యముగాఁ దత్సమయ రాజానుకూల్యముచేతను, ఆయాదేశములలో వాఙ్మయాభివృద్ధి పేరు ప్రతిష్ఠలనుబొంది యుండవచ్చును. గాని తత్కాలమున సైతము తక్కిన ప్రాంతములయందు వాఙ్మయ పరిశ్రమ జరుగఁచునే యుండును. దీనికి ముఖ్యనిదర్శనము ఒకానొకకాలమున నొకానొకప్రాంతమున వాఙ్మయాభివృద్ధికలిగిన, నెను వెంటనే మరియొక కాలమున మరియొక భాగమున వాఙ్మయసంరంభము మిన్నముట్టిస్థితి పెంపొంది యుండుటయే. ఇట్లాంధ్రదేశమున బ్రతిభాగమున నేదోయొక కాలమున నాంధ్ర వాఙ్మయ మభివృద్ధిచొంది, దేశప్రతిష్ఠ యనవరతముగా నెలువఁబడినది.

ప్రథమమున నాంధ్రవాఙ్మయ స్వరూపములు, శిలాతామ్రశాసనాదికములయందు దేశమందంతటను గాన్పించుచున్నవి; అయినను పోయినః ఆంధ్రదేశమందలి మధ్యభాగమైన వేంగీరాజ్యమున ఆంధ్రసరస్వతి దన స్థిరస్వరూపమున బాడసూపెనని యిప్పటివరకును లభమైనవస్తునికరమునుబట్టి పండితులనేకు లభిప్రాయ పడుచున్నారు. గౌతమీతీరమున వెలయుచున్న రాజమహేంద్రవరమున నన్నయభట్టారకుఁడు

తనయేలికయగు రాజరాజనరేంద్రు నానతిసొంది, వ్యాసమహాభారతమును దెలిసింపనమకట్టి, మొదటి రెండుపర్వములను సమగ్రముగను, మూడవ పర్వమున గొంతభాగమును రచించెను. ఈకార్యము పదునొకండవ శతాబ్దాదిను ను (క్రీ. వె. 1020) జరిగినది. తదానంతరము వేగీరాజ్యమున మహారాజు కాలమునకు వాఙ్మయము వృద్ధిపొందినది. పావుబూరిమల్లన గణితశాస్త్రము ననువదించెను. రంగనాథుడు రామాయణమును ద్విపద కావ్యముగా రచించెను.

అటుతర్వాత యాంధ్రవాణి దక్షిణ పశ్చిమభాగముల నాశ్రయించినది గుంటూరు, స్త్రోగూరు, పాళింతముల యాంధ్రప్రదేశులయేలుబడిలో ఆంధ్రప్రదేశరాజగు నన్నెచోడుడు 12 వ శతాబ్దంలో కుమారసుభవమును మహాకావ్యమును రచించి యాంధ్రభాషకు గొప్ప మేలు గావించెను. అతనితరువాతి స్త్రోగూరువాసుడగు తిక్కనమహాకవి వ్యాసభారతమును సంపూర్ణముగా నాంధ్రీకరింపఁదలంచి, మూడవ పర్వములో కేవలమొక భాగమును స్పృశింపక, తక్కిన పదునేను పర్వములను అద్భుతముగా సమన్వితముగా విరచించి, యాంధ్రభాషకు దేశకాల పరిగతచాలచైత్రేధిల్లములకు లొంగని ఎజ్రాశరీరమునిచ్చెను. ఈమహామహుఁ డొనరించిన మహాకృతి యనేకకవిపరులమనంబు లొకర్చింది, యున్నతకావ్య విప్పురణకు బురిసొల్పినది. కేతనయనుచి ఓశకుమారచరిత్రను రచించి తిక్కనమహాకవి కంకితముచేసెను.

ఆంధ్రదేశ దక్షిణభాగమునఁదిట్లుండ, సదేశాలమున, సవగా బదిరెండవ శతాబ్దమున, పశ్చిమభాగమున నోరుగల్లురాజ్యము కాకతీయులను ఆంధ్రరాజుల కార్యప్రతాపమున బయలు వెడలి ఆంధ్రభాషకు బట్టుకొమ్మయైనది స్త్రోగూరులో దిక్కనమహాకవి యనువమానముగ భారతమును రచించుచుండ నోరుగల్లులో పాల్కురికి సోమనాథుడను కవిపరుడు శ్రై నపురాణములను దెలిగించి, యాంధ్రభాషకు

10 విజయనగర రాజ్యాధిపతిగారి బూర్వపు ఆంధ్రవాఙ్మయస్థితి.

మొదట మూలగట్టడు మురిపెవుసాము లొడగూర్చెను. ఈసామ నాధునకు సమకాలమునను, తలువారను, యనేకులు కవిపుంగవులు మంచిమంచికృతు లొనరించిరి. ప్రతాపరుద్రమహారాజు స్వయముగా "సీతీసాగమును" గ్రంథమును రచించెను. ఇట్లు పదమూడవశతాబ్దం తము వఱకును, ఆంధ్రవాఙ్మయ మాంధ్రదేశమందలి మధ్యమభాగ మందును, దక్షిణభాగమునను, పశ్చిమభాగమునను విశేషముగ నభివృద్ధిని గాంచినది.

ఇట్లుండఁ బదునాలవ శతాబ్దప్రారంభమున దురుష్కులు దక్షిణహిందూదేశమును జయింపఁబడిరి. ఓరుగల్లురాజ్యము మొట్ట మొదటనే కూలినది. ఆకారణమున నాభాగమందలి యాంధ్రవాఙ్మయమునకు కొంతనిరోధము కలిగినది, కాని యోరుగల్లురాజ్యము టీణించిన వెనువెంటనే తుంగభద్రాతీరమున విజయనగరరాజ్యము విజృంభించినకతన నాంధ్రవాణి తద్రాజన్యలనాశ్రయించి, యక్షీణప్రాధిని నెగఁపొందినది. ఆంధ్రదేశమందలి పశ్చిమభాగము విజయనగరరాజుల ప్రభుత్వములోనికి వచ్చియుండ మిగిలినభాగములన్నియు గొంచెమెచ్చు తక్కువగ రెడ్డిరాజులగు తెనుగుప్రభువుల పాలనలోఁజేరినవి.

కావున బదునాల్గవ శతాబ్ద ప్రారంభమున, ఆంధ్రదేశము యొక్క పశ్చిమభాగము, అనగా ఓరుగల్లురాజ్యము కొంతవరకు, దత్తమండలములు సఞ్చారముగను విజయనగరరాజుల పరిపాలనలో నుండుటయు, దక్షిణభాగము మధ్యభాగమును, రెడ్డిరాజుల ప్రభుత్వములో నుండుటయు. తటస్థించెను, విజయనగరరాజ్యములో నాంధ్రవాఙ్మయము వృద్ధిబొందుచున్న సమయమున రెడ్డిభూపతుల యాశ్రయమున నాంధ్రవాణి యక్షీణముగఁ బెంపొందుచుండెను. ఉత్తరభాగముగ కలింగదేశముమాత్ర మప్పటివఱకు తెనుగుభాషకు విశేషము నేవయొనరించినట్లగపడదు.

పదునాలవ శతాబ్ద ప్రారంభమునకు వ్యాసభారతము కింది స్థూలముగా నాంధ్రీకృతమయ్యెను. రామాయణము ద్వీపదకావ్యముగా రచింపఁబడెను. శైవగ్రంథములు చాలవరకు తెనుగుభాషకుఁ బరివర్తనము బొందినవి. దశకుమారచరిత్రము, మున్నగుకథలు తెనుగున రచింపఁబడినవి. భాషకు వ్యాకరణమును, ఆంధ్రకవితకు ఛందస్సు గూడ నిర్ణయింపబడినవి. కావున నొకవంక విజయనగరరాజులును, వేరొకవంక రెడ్డిరాజులును ఆంధ్రసరస్వతి కనూనసపర్యలఁ జేయ మొదలిడుననికి ఆంధ్రభాషాదేవి బాల్యంబునువదలి కౌమారదశయందు బ్రవేశించినదని నిశ్చయింపవచ్చును.

మూడవ అధ్యాయము.

హరిహర రాయలు I (1335-1356)—బుక్కరాయలు I (1356-1379)

నాచన సోమనాథుడు: ఉత్తరహరివంశము.

విజయనగర రాజ్యమును క్రీ. శ. 1335 సం॥ మొదలు క్రీ. శ. 1356 వఱకు హరిహరరాయలు పరిపాలించెనని కొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసిరిగాని యీ కాలనిర్ణయ మింకను నిర్వివాదాంశము కాలేదు.

పూర్వకాలమునుండియు మనహిందూరాజులు తమతమయాస్థానములలో విద్వాంసులను, శాస్త్రజ్ఞులను, గవీశ్వరులను నిలిపి వారికే దగినవృత్తుల నేర్పఱిచి వారివలనఁ గృతులను బొంది శాశ్వతయశస్సుఁ గాంచుచుండుట యాచారముగ నున్నది. అట్లే హరిహరరాయలును జేసియేయుండు నని మనము నిస్సంశయముగా నమ్మవచ్చును. ముఖ్య

ముగా విద్యారణ్యబిరుదాంకితుఁ డగుపండితవర్యుఁడు ముత్రిరోమణిగా నుండివచ్చు జారాజు వాఙ్మయసేవఁ దేయకపోవుటెట్లు తలస్థించును?

అయినను హరిహరగాయనికీ గృతినిచ్చిన కవిశ్వరునిపేరు గాని గ్రంథము గాని యింకను జరిత్రలోనికిఁ జేరలేదు. కావున నాతని రాజ్యకాలముదలి వాఙ్మయభాగము మేఘచ్ఛన్నగగనమండలమువలె మనకింకను స్పష్టముగఁ గానరాకున్నది. ముందును దేమహాసీయుల పరిశ్రమపరిశోధనలచేసిన నీ రాజ్యకాలముదలి గ్రంథములు వెలువడినఁగాని యిదమితమని చెప్పుట కవకాశములేదు.

హరిహరగాయల తరువాత బుక్కరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. విజయనగరరాజ్యమేలిన రెండవవంశము (సంగమవంశము) వారిలో నితఁడే యగ్రగణ్యుఁడు అప్రతిమప్రతిభాశాలియు మహాసేనానియు నగునీయనచే రాజ్యము చాలవఱకు నిస్తరిల్లి యితరస్వతంత్రరాజుల గౌరవమున కాస్పదమాయెను. ఈ రాజు విద్వాంసుఁడును విద్వదభిమానియు నై విద్యలకెల్లఁ గల్పవృక్షముగా నుండెను. పుష్పవంతులవలెఁ దనయాస్థానమునఁ బ్రకాశించుచుండిన సాయణమాధవుల వేదభాష్య మీరాజున కంకితము చేయఁబడినది. గీర్వాణభాషాయోష నిట్లంతరించిన యీ మహామహుఁ డాంధ్రసర్వస్వతిని గూడ ననూన గౌరవము చేసి యాంధ్రదేశమునకు శాశ్వతమహాపకార మొనర్చెను.

కవిసార్వభౌముఁడును గ వి వం ద్యుఁ డు ను గావ్యకల్పవల్లి యనఁదగు నుత్తరహరివంశమును రచించిన మహాకవియు నైన నాచన సోమనాథకవినిఁ జాల గౌరవించి యగ్రహరములిచ్చి తనయాస్థానము నలంకరింపఁజేసిన మహాసీయుఁ డీ బుక్కరాయలే.

— నాచనసోమనాథకవి. —

ఈ సోమనాథకవితే రచింపఁబడిన యుత్తరహరివంశము నుండి యవతారికభాగ మిప్పటివఱకు లభ్యమైనవృత్తులలో లేకపోవుటచే

గలిగినకొఱత మ. రా.రా శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుపంతులుగారు కొంతమట్టు తీర్చిని చెప్పట కెంతయు సంతసించుచున్నాను. ఆంధ్ర పత్రికయొక్క ప్రధమ ఉగాదిసంచికలో పంతులుగారు ప్రకటించిన బుక్కరాయనిశాసన మీ కవిపుంగవుని గూర్చి యనేకసంగతులు వ్యక్తపఱచుచున్నది. హరిహరరాయలయు, బుక్కరాయలయు రాజ్య కాలనిర్ణయమున కిది గొప్పయాధార మనుమాట యటుండనిండు. నాచనసోమనాథకవియొక్క కాలమును స్థానమును వంశమును పర్వతో ముఖసామర్థ్యమును విశేషీకరించుచున్న దని చెప్పట మన ప్రస్తుతాంశము.

ఈ శాసనమందలి ప్రస్తుతోప యోగ్యము లగుభాగముల మాత్రమిచ్చట నుదాహరించెదను.

... ..

ఆసన్ హరిహరఃకంపో బుక్క రాయమహీపతిః
మారపో ముద్దవ శ్చేతి కుమారా స్తస్యభూపతేః
పంచానాం మధ్యగ స్తేషాం ప్రశస్తే బుక్కభూపతిః
ప్రచండవిక్రమో మధ్యే పాండవానా మి వార్జునః

... ..

బుక్కరాయోభవ చ్ఛ్రీమాన్ భుజార్జితపరాక్రమః
మేదినీచ ప్రజా యేన వ్యవృత్తాయువ రక్షితః

... ..

విద్యాభిధానసగరీ విజయోన్నతిశాలినీ
విద్యారణ్యకృతా తస్యాం రత్నసింహాసనేస్థితః
యస్మిన్ పండితదానానాం ధారాయాం పరిశోభితం
దానాంబుధారయా తస్య వర్ధతే ధర్మపాదవః
అలంకృతకన్యాబ్దే రసార్చనయనోండుభిః

నాచనసోమనాథుడు—ఉత్తరహరివంశము

తారణాబ్జే చైత్రమాసే నవమ్యాం శుక్లపక్షకే
పంచాయాం భాస్కరశ్చేత్రే విరూపాక్షస్యసన్నిధౌ
అపస్తంబాఖ్య సూత్రాయ భారద్వాజాస్వపాయినే
యాజమానాం వశేష్యాయ సకలాగమవేదినే
అష్టాదశపురాణానా మభిజ్ఞాత్థాగ్ధవేదినే
అష్టభాషాకవిత్వశ్రీ శ్రీవాణీజితసూపదే
సోమాయ నాచనాంబోధ సోమాయామితశేషినే.

... ..

పినాకీతలే పంచాకలదిన్నాహ్యం పురా
బుక్కరాయపురాఖ్యాత ప్రతినామ్నాచ శోభితం

... ..

సహిరణ్యపయోధారా పూర్వకం దత్తరా న్ముదా
శ్రీమాన్ నాచనసోమాఖ్య మహాకవివరోప్యధాః
రాజానమాసీ శ్చైవచిరంజీవీ భవత్పితృ
స్వయం అన్యక్రోద్వృత్తం దశోత్తరశతంకవిః
షడ్వింశదత్రభాగాస్య ర్యజమానవ్యయస్థితః

... ..

... .. శ్రీవిరూపాక్ష.

ఈపై శాసనముబట్టి సోమనాథకవి అపస్తంబసూత్రుడనియు, భారద్వాజ సగోత్రుడనియు, యాజుషబ్రాహ్మణుడనియు, సకలాగమ వేది యనియు, అష్టాదశపురాణాభిజ్ఞాత్థాగ్ధవేది యనియు, అష్టభాషా మహాకవియనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఉత్తరహరివంశ గ్రంథకర్త యని ప్రత్యేకముగా వ్రాయకపోయినను నీకవివద్యుడు మఱియొకఁడని సందేహింపఁబనిలేదు. ఈయనకు శా. శ. 1266 సం॥ (క్రీ. శ. 1844 సం) లో విద్యానగరమునందు బుక్కరాయలు శ్రీవిరూపాక్షస్వామి సన్ని

మూడవ అధ్యాయము

ధిని బుక్కరాయపురమును నామాంతరముగల పంచాకలదిన్న యను గ్రామమును అగ్రహారముగ నొనఁగెను. కావున నీమహాకవి విద్యానగరమందు బుక్కరాయలకాలములో 1344 సం॥ ప్రాంతమున అష్టభాషామహాకవి యని వాసినొందినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున అద్దంకిలో శ్రీ. శ. 1340—1366 వఱకుఁ బరిపాలించిన అనవేమారెడ్డి యాస్థానకవియును భారతకవిత్రయములో నొకఁడును హరివంశముఁ దెలిగించినవాఁడు నగు నెఱ్ఱాప్రెగడకవివరునితో న మ కా లి కుఁ డని చెప్పవచ్చును.

ఇట్లుండ నిటీవల మ.రా.రా.శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుపంతులు గారు నాచనసోమనాథునిఁగూర్చి మఱియొకశాసనము వెల్లిపుచ్చిరి. తమశాసనమునకును వీరభద్రరావుగారి శాసనమునకు నించుకభేదమున్న దనియును దమశాసనమందు “నసాభనయనేందుభిః” యనుపాఠము కానవచ్చు చున్నదనియు వారుఁజెప్పిరి. వారియభిప్రాయమును గుఱించి సువర్ణలేఖ తే 27—10—1914 ది సంచికను జూచిన సంపూర్ణముగాఁ దెలియును. వీరిపాఠమే నిజమైనచో నాచనసోమనాథకవి శా. శ. 1206 (శ్రీ. శ 1284 సం) నాటివాఁ డగును. అనఁగా నెఱ్ఱాప్రెగడ కీయన సుమా రేఁబదిసంవత్సరములు వెనుకటివాఁ డగును. ఈసిద్ధాంతమే స్థిరమైనయెడల బుక్కరాయలకును విద్యారణ్యులకును విద్యానగర నిర్మాణమునకును జరిత్రకారులు నిర్ణయించినకాలము తప్పగును. వీరందఱు సుమా రేఁబదిసంవత్సరములు వెనుకకుఁ బోవలసివచ్చును. సోమనాథకవియును వారిమార్గమునే యనుసరింపవలసియుండును. వేయేల విజయనగర రాజ్యోత్పత్తిని గుఱించి వ్రాసినవ్రాత లన్నియుఁ బూర్తిగ మార్చుకొనవలసివచ్చును. కావున సుబ్బారావు పంతులుగారు ప్రకటించిన కాలనిర్ణయము తప్పని నిరసింపక పునర్విచారణీయ మగునంశముగా భావింపవలసినదని నాయభిప్రాయము. సోమనాథకవియు విద్యా

నాచనసోమనాథుఁడు—ఉత్తరహరివంశము

రఃఖ్యులవారును నెఱ్ఱాప్రెగడయుఁ గొంచెము హెచ్చుతగ్గుగా సమకాలికు లనియే నాయభిప్రాయము.

సోమనాథకవియొక్క కులగోత్రములును బాఁడిత్యకవిత్వ ప్రాభవంబులును బైనిఁబేర్కొనఁబడినవి. ఇంకనాయన కుటుంబవిషయ మేమైన మనకుఁ దెలియఁగలదా యని విచారితము. పైనుదాహరించిన శాసనములో “సోమాయ నాచనాంభోధి” యనుశబ్దము నాచన యనఁడు వంశమని గాని లేక నాచనయొక్క వంశమని గాని యర్థమీయవచ్చును. అనఁగా నాచనయనుమాట యింటిపేరైనను లేకతండ్రిపేరైనను గానవచ్చును. ఈనంశయమును విచ్ఛేదించుచు మ. గ. రా. శ్రీ సుబ్బారావుగారిట్టిప్రాయమున్నారు. “శాసనమునందే ‘నాచనాత్మజః’ అని చెప్పఁబడియున్నది. నాచనవంశమై యుండు నని యది చూడకయే వీరభద్రరావుగారు, ‘నాచనాంబుధిః’ అనుమాటను దీసికొని నాచన యనునది వంశనామమనిరి. కాని యీక్రిందిపద్యము నచనరించి సోమఁడు నాచనకొడుకని కనఁబడుచున్నది

చ. వినుతియొనర్తు నాంధ్రసుకవీఁద్రుల నాచననుతు సోము భాస్కరున్

(నకలనీతికథావిధానము=యజ్ఞయకవి) ‘నాచనాత్మజః’ యను శాసనవాక్యము మఱియుబలము. దీనినుండి గ్రహింపఁదగిన దేమనఁగా సుబ్బారావుగారు చూచినశాసనములో ‘నాచనాత్మజః’ యనియున్నట్లు వారు ఘంటారవముగాఁ జెప్పుచున్నారు. శాసనలిఖితవిషయము నిరాక్షేపణీయము. సిద్ధాంతము. కావున నిర్వివాదాంశము. నాచన, తండ్రిపేరుగాని యింటిపేరుకాదు.

సోమనాథుఁడు నియోగియై వైదికియై యనుసంశయ విపులకొంతమంది యాధునికులమనంబులఁ గలఁతఁ జెప్పుచున్నది. జుగుప్సకర మౌనునీశుష్కవివాదము నాకంత రుచింపకపోయినను నిదివఱలో గొందఱు మహాసీయులు వారివారియభిప్రాయముల వెల్లడిపఱచినందున

భూమి అధ్యాయము

నేనును నాయభిప్రాయ మిచ్చటఁ గన్పఱచెద. సోమనాథునికాలము నకుఁ బూర్వమునను నించుక తర్వాతయును నియోగులు వైదికులు ననుభేద మున్నట్లు గాన్పింపదు. పదునైదవశతాబ్ద మధ్యమునుండి యీ కేవలవ్యాపారభేదోత్పాదిత మైన శాఖాభేదము పొడసూపినట్లు దృష్టాంతములు కానవచ్చెడిని. అనంతామాత్యుఁడు తన 'భోజరాజీయము' లో నిట్లు వ్రాసికొనినాఁడు:—

క. ఈయార్వురు నొక్కొక్కఁడీ, వేయిండ్లకు మొదలుగాఁగ వెలయు మరని కా, దే యాఱువేలపేరిడి, రీయన్వయమునకు నేష్యమెఱిగిన పెద్దర్.

అమాత్యశబ్దము సామాంతమున నుండిన మాత్రమున నియోగి యని చెప్పుటసాహసము. సామాన్యముగా నాంధ్రకవీశ్వరులు తాకిక వ్యాపారములలో నుండినవారు కాని వైదికవృత్తులలో ననగా స్మార్త కర్మాదివిధులను జేయుచుటలో నుండినవారు కారని మనము చెప్పవచ్చును. అయిన నాకాలమందలి తాకికవైదిక వృత్తిభేదము లిప్పటి కాలమువలె బరస్పరసంబంధ బాంధవ్యములకు నడ్డుగానుండ లేదని నానిశ్చితాభిప్రాయము. నాచనసోమనాథుఁడును, తిక్కయజ్వయు, నన్నయభట్టారకుఁడును, నియోగులూ వైదికులూ యనివివాదపడుట గగనకుసుమ మేవర్ణముగానుండు నని మీఱుచాంసపడుటవంటిది.

సోమనాథుఁడు త్తరహరివంశమును దెలిసించినాఁడు. ఉత్తరహరి వంశము గీర్వాణభాషయం దున్న హరివంశమునందలి యుత్తరభాగము. గీర్వాణోత్తర హరివంశము మాతృకగా నుంచికొని యీకవివరుఁడు తనగ్రంథమును బ్రబంధకై లిని రచించె నని చెప్పుట కెంతమాత్రము సందేహింప నక్కఱ లేదు. ఈకవిశిఖామణి యుత్తరభాగము మాత్రమే తెలిసించినా లేక పూర్వభాగమును గూడ నాంధ్రీకరించినా య నునంశ మించుక విచారణీయము.

మ.రా.రా శ్రీ, కం. వీరేశలింగము పంతులుగారు తమకవుల చరిత్రలో నిట్లు వ్రాసిరి:—“యెఱ్ఱాపెగడ చేసినహరివంశము ప్రౌఢముగా నుండలే దను నభిప్రాయముతో నీతఁ డీయత్తరహరివంశమును రచించినట్లు కనబడుచున్నది.” ఎఱ్ఱాపెగడయు సోమనాథుడును సమకాలీయు లని పైనిజెప్పఁబడినది. పంతులవారు వ్రాసిన యెఱ్ఱాపెగడ తనహరివంశమును సోమనాథునికి ముందుగ వ్రాసెనో లేక తరువాత వ్రాసెనో నిశ్చయముగాఁ జెప్పట కేవలము నాధారములు లేవు. అది యట్లుండనిండు. ఈయంశమునుగూర్చి యత్తరహరివంశమున నేమైన నాధారమున్నదా యని పరిశీలించినచో నచ్చటను నిశ్చితవిషయ మెద్దియుఁ గానరాదు. ప్రథమాశ్వాసములోమూఁడవపద్యమునందీట్లున్నది. క. “హరివంశప్రథమకథాం, తరమునఁ గలువిత లెల్లఁ దప్పకమదిలోఁ దిర మయ్యెఁ గదా మీఁదట, నరవర యేకథలోకో వినం బ్రియ మసుదు.”

ఇట్లు వై శంపాయనుడు జనమేజయుని నడిగినట్లున్నది. దీనిని బట్టి మనమేమియు నూహింపలేము. ఆశ్వాసాంతగద్యలలోఁగూడ నుత్తరహరివంశము మాలిమే కవి వ్రాసి నట్లున్నది. *పూర్వభాగముఁ దెనిగింపక యుత్తరభాగము మాలిమే తెనిగించుటకుఁ గారణ ముండు తోచుచున్నది. పూర్వభాగమున బలరామకృత్యములును గృష్ణుని బాలకీర్తి డలును దప్ప కృష్ణుఁ డొనరించిన ఘోరరాక్షస సంహారములు లేవు. సరికాసురవధ యాదిగ ముప్తసంహార శిష్టపరిత్రాణములన్నియు నుత్తరభాగముననే యున్నవి. కాక మహాప్రబంధమునకు

* నాచన సోమనాథుడు రచించిన హరివంశమందలి ప్రథమభాగము మైనూరుపాఠమున కానబడుచున్నదని. చు|| కా|| రా|| శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు నాతో చెప్పిరి. పోచీనాంధ్ర గ్రంథాశ్రేష్ఠులు మైనూరుపాఠముల గ్రంథాగారములను, ఖరీదొందిన శిశువలాభముండునని నాయచిప్రాయము.

యుక్తమగు సామగ్రియుఁ బుణ్యాత్మక మగుకథలును నున్న యుత్తరభాగము మాత్రమే యేతత్కారణమునఁ దెనిఁగించె నని స్ఫురించుచున్నది.

తిక్కన సోమయాజి భారతమును నెల్లారిలో నుండినహరి హర నాథునకంకితముచేసెను. అట్లే సోమనాథుఁడును దనయుత్తర హరి వంశము నా హరిహర నాథునకే యంకితమిచ్చెను. మరియుఁ దనయొక్కాసాంతగద్యయందుఁ దిక్కన నోమయాజిని నాయన రచించినభారతమును చేర్చిని తదనుసరణముగఁ దా నీగ్రంథమును జెప్పవట్లు వ్యక్తపఱచెను.

తిక్కనసోమయాజి కేవలము శివభక్తుఁడుగాక కేవలము విష్ణుభక్తుడుగాక శివకేశవులిద్దఱుఁ బరమాత్మయొక్క నామమాత్రభేదస్వరూపులని భావించి హరిహరాత్మకమగు నాపరమాత్మ నారాధించెను.

ఉ. శ్రీయన గౌరి నాఁ బరఁగుచెల్వకుఁ జిత్తము వల్లవించభ
ద్రాయితమూర్తియై హరిహరం బగురూపముఁ దాల్చి విష్ణుహ
పాయ నమశ్చినాయ యని పల్కెను భక్తజనంబు వైదిక
ధ్యాయిత కిచ్చమెచ్చు పరతత్త్వముఁ గొల్చెన సప్తసిద్ధికో.

(భారతము, విరాటపర్వము)

ఇట్లే 'నకలాగమవేదియు, సప్తాదికపురాణాభిజ్ఞతార్థవేదియు' నైన సోమనాథకవియు శివకేశవుల సమానస్వరూపమైన హరిహరనామచిహ్నాల మగు పరమాత్మనే భజించెను. ఈ యభిప్రాయమును ధృవపఱచుట కుత్తరహరివంశములో ననేకపద్యములను జూపవచ్చును. ముఖ్యముగా ద్వితీయాశ్వాసములోనున్న హరిహరనాథస్తవముఁ జదివిన నెల్లవారికిఁ దెల్లమగును.

క. ఏ మిరువురు నేకం బిది, సామర్థ్యజూది తత్త్వసారము

... .. (అశ్వా. 2-214.)

గీ. ఉద్యబీజాయ విశ్వకర్త్రేక్షరాయ, నిర్గుణాయ గుణాత్మనే నిర్మలాయ
హరిహరాత్మనే ప్రవరదివ్యాయయజ్ఞ, సూకరాయ నమోయనుచు
న్ను తింతు.

(ఆశ్వా. 2-219.)

ఏతద్గంధనిర్మాణమందును నకలపూరానేతిహాస పఠనవికసితమా
నసంబునను, హరిహరనాథలక్ష్మీకృతాత్మజ్ఞాన నిరూపణమందును,
మఱియు నెన్నియో యంశములయం దీమహాకవు లిద్దఱుకును గలసాదృ
శ్యము కడు విస్మయజనకముగా నున్నది. ఆంధ్రసారస్వతమండలమున
నిరుపమానతేజోవిరాజి యగు తిక్కనసోమయాజి తన ప్రతిభావిశేషం
బున నొదలు మహనీయులయుల్లములఁ బ్రభావోన్మీలనము గావించెనో చూడుడు!

సోమనాథుడు రచించిన యుత్తరహరివంశ మాతాశ్వాసముల
గ్రంథము. నరకాసురసంహారము మొదలు బాణాసురవధపర్యంతము
శ్రీకృష్ణుఁ డొనరించిన శిష్టరక్షణదుష్టశిక్షణము లభివర్ణింపఁబడినవి.
ఈగ్రంథము కేవలము భాషాంతరీ కరణము కాదు. మాతృకయందలి
కథాభాగములఁ దీసికొని నూతనాంశములఁ జేర్చియు నధికప్రసంగముల
గుడించియు రసానుగుణ్యముగఁ గథాప్రణాళికను మార్చియు మిగుల
మనోహరముగా నుండు నట్టికవి వ్యాసినాఁడు. గ్రంథమందలి కథాం
శములను గలప వఱచినేతే వ్రాయ నవసరము లేదని యూహించెద.

ఆశ్వాసాంతగద్యములోఁ గవి తన్నుఁగూర్చి తా నిట్లు వ్రాసి
కొనియె:—

“శ్రీమత్సకలభాషాభాషణ సాహిత్యరసపోషణ సంవిధానచక్ర
వర్తి సంపూర్ణకీర్తి నవీనగుణసనాథ నాచనసోమనాథ”...అత్యోత్కృస్తు
తిసూచకంబు లగు నీ పదములు మఱియొకసామాన్యఁడు వ్రాసికొనినఁ
బరిహాసోద్దమముగా నుండును. కాని మహాకవి సోమనాథున కిది యొక

చుకయు సతిమాత్రములు గావు. బహుశః, యివన్నియుఁ బరిపాలక సభలలోఁ గాని పండితవర్గములలోఁ గాని కవి కొనంగిన చిరుదముల ననొప్ప.

సోమనాథుని కవిత్వమును గుఱించి యిదివఱలోఁ బండితులు ప్రాసన యభిప్రాయములఁ బొందుపఱిచి తరువాత నా యభిప్రాయమును సంపూర్ణముగా వ్రాయ నుద్యమించెదను.

బహుజనవల్ల సీతారామోచార్యులవా రీకవిని గుఱించి యిట్లు వ్రాసిరి.

“ఆగ్రంథ (సోమునిహరివంశ) మిక్కడ సమగ్రముగాఁ జిక్కఁ పోయి ననుఁ జిక్కినంతమట్టు పఱికించి చూడఁగా నది మిక్కిలి ప్రౌఢముగాను భారతము కంటె నెల్ల విధముల విశేషించినదిగాను గానంబడుచున్నది. ఇతనిని సర్వజ్ఞఁడందురు. అట్లుపటకు సందేహింపఁ బనిలేదు.”

కం. ఏశేకలింగము పంతులుగారిట్లు వ్రాసియున్నారు. “సోమనాథుని కవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢముగాను సర్వవిధముల నెఱ్ఱాప్రేగడ కవిత్వముకంటె మేలై నదిగాను నున్నది .ఒక్కయెఱ్ఱాప్రేగడకవిత్వమే కాదు. భారతము రచించిన కవిలేయములో ననేకుల కవిత్వమును గొన్ని విషయములలో సోమునికవనముతో సరి రాదని నాయభిప్రాయము. ఇతనికవిత్వవటుత్వసంపదనుఁ బట్టి యీతనికి సర్వజ్ఞఁడని చిరుదుపేరు వచ్చినది. ఆపేరున కితఁడు తప్పక తగినవాడే.”

కవిత్వవిషయములో నెంచిచూడఁగ నాంధ్రకవీశ్వరు లందఱిలో సోమనాథుఁ డగ్రగణ్యుఁడు. తిక్కనసోమయాజి గ్రంథరచనాబాహుళ్యమునను సర్వతోముఖ సామర్థ్యమునను నాంధ్రవాఙ్మయ నేవాప్రోత్సాహమునను, దేశీయాంధ్ర భాషాప్రయోగ మార్గదర్శిత్వమునను, నాంధ్రపాఙ్మయచరిత్రమున నద్వితీయుఁడను ప్రసిద్ధికిఁ దగినవాఁడు. భాషాపాండిత్యమునను, సాహితీప్రపంచసర్వజ్ఞత్వమునను, గవితారసక

త్వమునను, సోమనాథకవి నిరుపచూనుఁ డని నిక్కముగఁ జెప్పవచ్చును. అనర్గళ కవితాధారయు, ససమాసభావనాశక్తియు, నిరుపమ వాక్ప్రధీమయు, సమయోచిత రసస్ఫూర్తియు, మృదుమధుర శబ్దజాల ప్రయోగంబును, నీకవివరుని కవిత్వంబున నెల్లెడలఁ గాన్పించుచున్నవి. చక్కనిలోకోక్తులతో విరాజిల్లుచు నత్యుచితశబ్దపరిసరింపై ప్రతిపద్య హృద్యం బైనయీయన కవనధోరణి నిరంతరాస్తోదకరంబుగ నున్నది. ఏ సందర్భంబున నేభావములు స్వభావసిద్ధిములో యాసందర్భముల నాయాభావములనే తప్పక ముద్దులు గుల్కు పలుకులతో సుజ్ఞేపముగా జెప్పును. రసభావములను వ్యక్త పఱుచుటయందుఁ బిచ్చిపిచ్చిగను దుద మొదలు లేనివాఁలె లెక్కడిను గానరావు. ఒక్కొక్కరంగమునుగాని యొక్కొక్కవిషయమునుగాని వర్ణింపఁదలఁచినచో పిమ్మటముగాఁ దన మనంబున గోచరింపఁజేసికొని పటమునఁ జిత్రితముగు సర్మలాకృతిమా డ్దీఁ గొలఁది తేటమాటలతో విషయము నంతయు విశదీకరించును. భారతకవులవలెఁ గాక యీకవి యథాలంకారములయందును, శబ్దాలంకారములయందును, సమాస గౌరవమునే చూపినాఁడు. యమకములు, అనుప్రాసములు, అంత్యనియమములు, శ్లేషము మున్నగునవి తిత్తదుచి తస్థలములఁ దఱుచు కాన్పించినను బోతన, మల్లన, కవులయందువలె వినుగఁ గలుగఁజేయునట్లుగాని, యనవసరముగాఁ గాని, యత్యధికము గాఁ గాని ప్రయోగింపఁబడి యుండలేదు. కేవలము తనపాండిత్యపరీక్ష తయు, దనకవితావైచిత్ర్యమును బ్రకటనచేయుట కయన యలంకారములు వాడియుండలేదు. ముఖ్యముగా రసపుష్టికొరక వాచక చేసినాఁడు. * అందుననే యీయనకు "సాహిత్యరసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి" యనుబిరుదము లగినది.

* అయినను శబ్దాలంకారములు తఱచు గనబడుటచేత నావిషయమున నీకవి పదముల కొంచెముతీమాత్రముగఁ బోయినాయను సంభేదము కలుగుచున్నది.

మూడవ అధ్యాయము

అష్టభాషామహాకవి యగునీకవిపుంగవుడు గీర్వాణభాషయం దత్యధిక సాహిత్యము కలిగినవాడయ్యును గేవలము న స్కృతపదజటి లసమాసభూయిష్టమగు కవనశైలి బాటింపక దేశీయపదములను మృదు తరముగను బాహుళ్యమునను, రసోచితముగను వాడుచువచ్చినాడు ఈవిషయమునఁ దిక్కినసోమయాజి ననుకరించియు నామహానీయునికం టె నెక్కుడు స్వారస్యమును జూపివాడని నాయభిప్రాయము. ఈకవీ శ్వరుని కవనశైలియందు మేజీయొక్కవైచిత్రి యున్నది. పద్యముల యర్థము తెలియనివాడును నందలిలలితపదకలిత మైన మృదులస్వన మును విని వేఱుగానము వినిన నెట్టియానందము నొందునో యట్టియా నందాభిగ్రో నోలలాడును. పైసంగతులను విచూషించుటకుఁ బ్రబంధ మందలి యనేకపద్యముల నుదాహరణముగఁ దీయవచ్చును గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే స్థాలీపుటాకన్యాయముగఁ గొన్నిపద్యముల మాత్ర మెత్తి వ్రాసెదను.

- ఉ. తోరపుఁజన్నుదోయిపయిఁ బొంగలిఁజెప్పలు దాటి చూపు నీ
హారము లేనికొమ్మొలుగులై నిజమగు గొలు వల్లఁ జొచ్చి య
చ్చేరువకంబులు గదిసి చిత్తురువోయన నిల్చి యున్నగం
జారపుణామ్మవోలె నచటం గద లించుక లేకయుండగన్.
- ఉ. నవ్వులమాటలో నిజమొ కాకముచును నకేకనృకల్
మవ్వపుడేఁగెలం దెగడుమానిచు లుండఁగ సంత నెన్నఁడో
జవ్వన మమ్మకొన్నగడసాని నయన్ గవయం దలంచితే
పువ్వులు వేఁచుకైన గడివోయినవే న్ముచువం దలంతురే.
- ఉ. కదిలితి మంత దంతపరిఘద్వికఖండిత దేవదారువున్
మదనవిరోధకందలిత మానసమానస వాసభీరువుం
బ్రదరపదాచ్యుత క్రకచపాటితలస్తక దేశచారువున్
ముదితచమూరువున్ ఫలితమూలనమేరువు నాసుమేరువున్.

పు. పరిపాదాన్నదచాదమోద మదిరాచానంబుచే మత్తులై
హరి మేలంచు హరుండు మేలనుచు నాహా కొండటీపాండెట్లం
గరుత్మేలాససగంబునందు మును లేకత్వంబు భావించి రా
మురవైరిం బురవైరిఁ బాపుట మహామోహంబు దోహంబగున్.

సీ. కోటసింగారించి కొత్త శంబుల నెల్ల నట్టభృంగన్నించి యాభువరికిఁ
బండిట్లువెట్టించి పెక్కిమ్మవెట్టించి గుండుదూలము వసికొయ్యదూర్చి
యగడిత లేతనీ రలవడఁ ద్రవ్వించి వెలిఁజుట్టి రాములు వెలుగువెట్టి
దంచనంబులును వద్దడములు నెత్తించి బలుగాడితలుపులు బలువునేసి

గీ పాశముల్యెట్టి కొంకులు బ్రద్దబరులు
గతి గొంతంబు లొడిసెభృంగత్త శములు
నారసములును విండులు నగరిలోనఁ
బెట్టి పెట్టుడు నమనెట్టి మట్టిలావు.

సీ. కుజము కుంజరముచేఁ గూలునో కూలదో
కూలుకుంజరము నీకుజము గూల్చె

... ..

సీ. వంకదారకుఁడే నాకిటిదద్దడంబులు నేర్చికొమ్మల మ్రోగుచైచి ...

చ. కగిరి కుమారు లంత శక్తికాంతిలాలలశీతలస్థి
వనఘన పాదపాదపనివారిత వారితరంగరంగవ
ర్తనపరివర్తనద్విరదదానసదానయదాభిమాలికా
తనువనజాతనూతిసవతాకముఁ బుష్కరమన్ తటాకమున్.

మ. కలరా యింతకుమున్ను యాదపులచేఁ గప్పంబు దెప్పింపఁగా
గలరారాజులు గాజులం దొడవుఁగాఁ గల్పించిరా కాకులం
గలకంతంబులఁ జేసెనా కటకటా గౌరీశ్వరుం డేమిగాఁ
గలవారో యిటమీఁద హంసడిభకుల్ గర్వాంధకారంబునన్,

సీ. పసిగ్రేవుఁ బెరుచునేపాడిమొల్లంబెల్లు
 మొకముదాఁటదుగదా మేఁపుగలదె
 తొడకాలితరువుల విడుతురా తొడితొడి
 జన్నెల తరవటు బాడతెలుదొడ
 వెలికల్లవెతురా వేల్పులఁ గుడుపుచోఁ
 గదుపుచో, నేబోతు గడ్డవజ్జ
 సలిగవన్నులు గొన్ని జట్టిచూపరుగదా
 బెదరిన నిలుగూతఁ బెట్టగలదె

గీ వల్లెనెచువా రెవ్వరు మల్లరాల
 లంపుగలతొఱులను గూయలూపుగలదె
 యేర్పుదాటులతో దొఱ గెఱుగఁబడునె
 పరికరము కోడె లమ్మెడుపాటి గలదె.

చ. తలిరులఁజ్జోకెనో దొనలఁ దాఁకెనో తొండపుఁ బొడుబ్రాఁకెనో...

చ. గెలిచినవాఁడు నేఁడు రణకేళిఁ బురందరుఁ డద్దజేంద్రమున్
 వెలిచినవాఁడు దేవతలవెట్టికిఁ బట్టినవాఁడు ధూర్జటిన్
 విలిచినవాఁడు భక్తిమయవిత్తమునన్ ధర నేకవిరుడై
 నిలిచినవాఁడు శౌర్యమున నీడనకుండు భయం బిదేటికిన్.

ఉ. నావుఁడు రోషవహ్నివలనం బాగరేగినధంగి మోమునన్
 గావిరి పర్వ సంగమునఁ గంపము నివ్వటిలంగ బాణుఁ
 డత్యావిలచిత్తుడై ముఱుఁడటై మదీయపురంబుఁ జొచ్చె న
 చేవనయ కాక నానగరు చెర్చె నిసీ మగమాట లేటికిన్.

సీ. బాలార్కబింబంబు పరఁగించి లేయెండ
 మనమీఁదఁ జల్లినమాయ లేదు
 కొంతంబు మెఱుఁగులుగుప్పించి మెఱుఁగులు
 మనమీఁదఁ బొలసినమహిమలేదు

చ భయరసమన్నులం బ్రధనభగ్నుల దుర్భరదై న్యభున్నులన్
 నయనవిలగ్నుల న్నివననాయితనిర్వృతనగ్నులం బరా
 జయపరివిగ్నులం బ్రీణతిసారవలగ్నుల నగ్నులం బిలే
 శయశయనుండు చూచి చనసాగె గిరివజరాజధానికిన్.

శా. రాకాచంద్రికఁ దేల్చినట్లు ఘనసారంబుం బయి గూర్చిన
 ట్లాకాశావగసీర వాల్చినటు లాత్మానందయోగామృతం
 నేకాంతస్థిఁ గ్రోల్చినట్లు హరిచే సంపారునాలింగన
 స్వీకారంబున శీతలాంగధరుడై సీరాయుధుం డుండఁగన్.

ఉ బాణుడు వీఁడె మంత్రయుతబాణుడు దానవశూరసైనిక
 త్రాణుడు శంకరస్తుతి పరాయణుఁ డుజ్జ్వలరోషదీప్తదృ
 క్కోణుడు సంగరస్ఫురితకోపపరాబ్రహ్మటావళీబగ
 త్పాణుడు యుద్ధవిశ్రుతపరాక్రమ కాద్రరసప్రమాణుడుకా.

ఉ. ఏమిర బాణ ప్రేళలవహీన భయాతురమానసంబుతో
 నే మని పెక్కులాడెద వి డేటికి మాటలచేత నీవు సం
 గ్రామము గెల్వవచ్చునె వికారపుమాట జయంబ యైన నిం
 కేమియు నేల భాషితము లెక్కుడుగాఁ బచరింపు మాజిలోన్.

సీ చూనినీమంజుల మంజీరకరరవకేళీసరోహంసకీలతంబు
 కామినీకాముకకలహప్రసాదనపండితశారికాభాసురంబు ...

పోతనామాత్యుడు తనభాగవతమున వర్ణించిన నరకాసుర సం
 హారమును, నాచనసోమనాథుడు వర్ణించిన నరకాసురసంహారమును,
 గొన్నివిషయములఁ బోలియున్నవి విస్తృత మగుపోలికఁ జూపుపద్య
 ములఁ గొన్నింటి నిచ్చటఁ బొందుపఱచెద.

మ. అఁగి జూచున్ హరిఁ జూచుఁ జూచుకములం దందందమందారకే
 సరఘామకరందబిందుసలిలస్యందంబు లందంబు లై

తొరఁగఁ, బయ్యెదకొం గొకింత దొలఁగఁ దోడ్తోశరాసారమున్
దరహాసామృతపూరముం గురియుచుం దన్వంగి కేళిగతిఁ.

ఉత్తరహరివంశము, ఆ 1—162.

మ. పరుఁ జూచున్ పరుఁ జూచు నొంప సలరింపన్ రోషరాగోదయా
విరత భూతిమందహాసములతో, వీరంబు శృంగారమున్

జరగన్గల్గులకెంపు నాంపు వరఁగం జండాశ్రునందోహము

స్వరసాలోకసమూహము న్నైరపుచుం జంద్రాస్య హేలాగతిఁ.

(భాగవతము, దశమస్కంధము.)

నాచనసోమనాథుని కవిత్వము స్వతోజాతం బగుసాంద్రారణ్యం
బువలెఁ గాక, వనపాల కృతాలవాలకలితంబై లతాగృహరమణీయంబై
నానావిధపుష్పఫలభరితంబై సుమనోమనోజ్ఞంబుగ నున్నది. ఆంగ్లేయ
వాఙ్మయమందు స్పెన్సరు (Spenser) కవి రచించిన ఫేయిరీ క్వీన్
(Fairie queen) అనెను గ్రంథ మర్వాచీనకవులకు మార్గదర్శక
ముగ నుండెను. ఆకారణమున స్పెన్సరు మహాకవికి 'కవీనాం కవిః'
(The poet's poet) అను గొప్పపేరు వచ్చెను. అట్లే నాచన సోమ
నాథుఁడును గవితావైభవమును విచిత్రగతుల మిగుల వెలయింపఁజేసి
తిరువాతికవుల కాదర్శకుఁ డాయెను. తత్కారణమున నీ మహాకవికి
'కవీనాం కవిః' అను బిరుదము పొయికంబుగ నొసంగదగు.

ఉత్తర హరివంశమునందలి వచనభాగములు శ్లేషముకాది
శబ్దాలంకారములతో నిబిడీకృతములై బహుశ్లేషముగానుండును. సోమ
నాథుని పద్యశైలికంటె వచనశైలియే యెక్కుడు కష్టముగా నున్నది.
వచనభాగము తఱుచు యుద్ధవర్ణనలయందుఁ గన్పట్టును. అందలికై లి
సుశిక్షితమైన తురగమువలె బహుచతురగతుల నొప్పుచున్నది. ఒకా
నొకచోట సమవతన ఖుర్రుట్టనమువలె నుభయసైన్యములు సమాశ్రి
యాసంబున దారొక్కి మారొక్కినుటయు, మఱియొకపట్టున బల్లితగలిసి

యోధవీరులు మల్లయుద్ధంబునఁ జేరి యన్యోన్యవిజిగ్మములై మలఁగి పెసఁగి తల్లడిల్లుటయు, వేటొక్కతావున సంచలితచమూనిచయంబులు పరిదేవనధ్యానంబులఁ బరిధావనం బొసర్చుటయు, నిట్లు సమరసంచార భేదంబు నుచితశైలిగతిభేదంబుల నిరూపించుచు సర్వజ్ఞుఁడగు నిమ్మహా కవి శబ్దజాల పరంపరల సంగ్రామసంభ్రమస్ఫోషంబుల ననువదించెను. పైయంశములకుఁ దృప్తాంతముల నీ క్రిందఁ జూడెనగు.

శ్రీషయమకాదులు:—

“మఱియుం దదాశ్రమంబు వలాహకఁబునుంబోలె గరకాస్పదంబై కంజరంబునుంబోలె గుంభాభిరామంబై రంగస్థలఁబునుంబోలె శైలూషశతరమ్యంబై యింద్రపదంబునుంబోలె నైరావతరుచిరంబై తిరుణీముఖంబునుంబోలె దిలకవిరాజితంబై పరమయోగిహృదయంబు నుంబోలె మోక్షులయంబై పారావారంబునుంబోలె నమృతోత్పాదనస్థానంబై మహాభారతంబునుంబోలె శతపర్వసనాథంబై గగనంబునుంబోలె ఋక్షగణసంకీర్ణంబై కర్ణరథంబునుంబోలె శల్యాధిష్ఠితంబై...”

నమగతి:—

“ఇవిధంబున నుభయబలంబులుం దలపడి సందడికయ్యంబునం గదిసి కరులుగరులను దేరులుదేరులను దురంగంబులుదురంగంబులను బదాతులు పదాతులనుండలపడి సందడికయ్యంబయ్యె నయ్యెడఁగ త్రివాతీయమ్ములం గత్తరించినం, దుత్తుమురు లగుకత్తశంబులును ఘనగదా ఘాతంబులం జిద్రుప లయినసీనకంబులును...”

వల్లితగతి:—

“ఇట్లు మధుసూదనుం జేయుసాయకంబులు గాలువలు గట్టి గట్టిమెయిమరువులు చించియు, గాయంబుల నొంచియు, మర్మంబులు గీటియు, మహీతలంబులు దూటియు, బ్రేవులు వెఱికియు, బెనుమూకల కురికియు, సీనకంబులు వగిలించియు శీరంబులు నొగిలించియు,

గైదవులు గఱచియుం గరవాలంబులు చఱచియు, నెత్తురులు చిమ్మి నొసళ్ళు గ్రుమ్మియుఁ, జరణంబులు తొలిచియుఁ జర్మంబు లొలిచియు, బాహుదండంబులు గల్తఱించియు . . . . .”

యుద్ధవర్ణన లెంత వీరరసోద్రేకముతోఁ బొంగి పొరలుచుం డునో ప్రతియాశ్వాసంబునఁ గానవచ్చును. తిక్కనసోమయాజి తరు వాత యుద్ధము వర్ణించుటలో నీ కవియంత సమర్థుఁడు వేటొకఁడు గానరాడు. భయము, ఉత్సాహము, కోపము, శౌర్యము, ఆటోపము, అహంకారము, మున్నగుభావములు యోధవీరులమనంబులవలెఁ జదు వరుల మనంబులఁగూడ గజబిజయొనర్చి సమరకౌతూహలంబుఁ బెం పొందఁజేయును,

హాస్యరసము వర్ణించుటయం దీకవి కెంతనేర్పుగలదో తెలిసి కొనుటకు దగినయనకాశము లీగ్రంథమునఁ గానరావు. ఒకానొకఁకోట మాత్రము హాస్యకరుణారసమిశ్రిత మయిన భావములు గడుఁజిత్రముగ నిరూపించియున్నాడు. డిభకుఁడు మునిఁగి చచ్చినతనయన్నయగు హంసునికొఱకై వెతకుచు నిట్లు విలపించెనట:—

క. వ్రేలెడువెండ్రుక లిరుగడఁ, దూలఁగఁ దలయూఁచుఁ దొప్పలొప్పున నోరుం

గేల నడిచికొను సెలవుల, లాలలు దొరుగంగ నన్నలా యని యొఱలుక.

క. రాలం దల యడిచికొనున్, నేలంబడి పొరలు లేచు నెత్తురు లుమియుం

గేలిఁబడి రిపులు చూడఁగ, నాలుక వెఱికికొనుఁ జావునకుఁ దన్ను కొనుక.

ఇంక శృంగారరసకవన మొకవినోటన విసవలెను. ఖేదిత్యని యను మొకించుకయుఁ దప్పక, పేరున కైన నశ్లేలము చెంత బోక,

రసోమనాధుడు—ఉత్తరహరివంశము

పాశ్చాత్యము కడుబ్రహ్మస్తముగాఁ బరిపాటించుచుఁ గ్రమకమోదితముగ, రసోద్ధతిఁ బ్రకటించుచుఁ దుద కుద్వేలరసాంబుధిలోఁ బాతకులముంచివేయును. పాత్రోచితభాషావిషయమున సూర్యశీనరకాసుర సావాదమును జూడుడు :

క. పగవాడట దేవేంద్రుడు, మగువా! నీవతనకొలుపుమానిసివలెనిం

దగవుచెడి పిలువఁ బనుచుట, మగతనమేయిట్టిబంజమాటలుగలవే?
ఉ. లంజియ నొందు నేను విచలావున ని సమరేంద్రుఁడల్పి న

న్నుం జెఱవట్టి తెమ్మని వినోదము చేసితిగాక, చిత్త మె
ల్లం జెడియుండ రిత్తయుడలం జవిచేరునె? చిల్కవోయినం
బంజర మేమిసేయు? రసభంగమునంగితి లోన మెత్తురే?

ఉ. సప్తలమాటలో నిజము నాకములోన ననేకకన్యకల్
మవ్వపుడీగెలం దెగడుమానిను లుండఁగ సంత నెన్నఁడో
జవ్వన మమ్మకొన్న గడసాని నను గవయందలంచితే
పువ్వలు వేడుకై నఁ గడివోయినవే స్మృతవంగవచ్చునే?

నరకాసురుడు :

క. అంజెదవుగాక ననుఁ జెం,

తంజేరఁగనీక యెంత తఱిగిన మిరియా

లుం జొన్నలసరిపోవే!

లంజెతనములందుఁ గొమిరెలకొ గెలువవలె.

నరకాసురుని మొఱిటుతనమును, ఊర్వశియుక్క చాతుర్యవిలసితభావ గాంభీర్యము నెంతచమత్కారముగా వర్ణించెనో చూడుడు.

మఱియు నిందుధరో పాఖ్యానమునందును, ఉపానిరుద్ధియమునందును, శృంగారాభివర్ణన ముత్తమోత్తమకవిత్వలక్షణముల నొప్పారుచున్నది. శబ్దములమాధుర్యమా, భావగర్భితమగు ధ్వనియా, వర్ణలగ్నభావమా, చిత్రితరూపముల సౌందర్యమా, రసోత్సేక మగుసర్వం

ద్రీయతాగసమృద్ధియా, దేనినిఁ జూచినను బాతకులకుఁ దనిని వీరశక్తి
గారరసానుకంపన మొనఁగుచున్నవి.

ను సహకారాధిపుఁ గౌఁగిలించుకొని వాసంతీలతాకాంత సా
రహాద్రాసగారకేసరములకుఁ రంజల్లు మాధ్వీక వా
ర్ణహరీస్వేదము చూపఁ పట్టవగ లేలా యింకటకుఁ సిగ్గు లే
దహహ యంచుఁ దొలంగి నవ్వెఁ జెలిమాటై ముద్దరా లయ్యెడన్,
ఆ. 5 ప. 52

ఉ. చెందొవరేకు ఫాలమునఁ జేర్చి పశ్చిష్ణులవయోరుహంబుచే
నందముగా బినావళి భుజాంతరమఁ గదియించి యుత్పలా
మందమరీచిమేచక చమత్కృతించారుగోపచార యై
సుందరి యోర్తు వచ్చి హరుచూపులకుఁ హరుఁ డయ్యెనయ్యెడన్.
ఆ. 5 ప. 71.

ఉ. జెందముమీఁదఁ జెందొవకు జెప్పర మేమియు లేదు; చన్నులం
జిందదు ఘర్మవారి; చెవిఁ జేర్చినలేజివు రించుకంతయుం
గందదు; నాసికాగోమునఁ గన్నులకొప్పము లూర; వింక నీ
సుందరిఁ గాన నేరఁడు పశ్చిసూరశకుం డని యార్తమూర్తులై .
ఆ 5 ప. 144.

నాచనసోముఁడు, ఎత్తాప్రెగ్గడ,

ఎత్తాప్రెగ్గడ పూర్వోత్తరభాగయుత మగుహరివంశము నంత
యుఁ దెనిగించె ననియు, నాచనసోముఁ డందలి యుత్తరభాగమును
మాత్రమే తెనిగించె ననియు నిదివఱకే తెలుపఁబడినది. ఈ యుభ
యకవులును గొంచె మించుమించుగా సమకాలికు లగుటచేతను, ఒక
గ్రంథమందే వారికవితావై భనమును గనఁబఱచుటచేతను వారి గ్రంథ
రచనాపద్ధతులయొక్కయుఁ గవితాస్వరూపముల యొక్కయు సామ్య
భేదములను నిరూపించుట సందర్భోచితము.

హరివంశము భారతమున కనుబంధ మనియు నది తెనిగింపఁబడనిచో నాంధ్రభారతము నమగ్ర మని చెప్పుట కశకాశ ముండ దనియు నాశయముతో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశమును సుపూర్ణముగాఁ దెనిగించి భారతాత్మాయము నాంధ్రావళికిఁ బూర్తి చేసినట్లుగానించుచున్నది.

క. భారతపరాంశమని యిం, పారంగ జెప్పుదురు బుధులు హరివంశము నీ వారమృకథఁ దెనుంగున, ధీరోత్తమ! నిర్వహించి తెలుపుము మాకున్. అని కృతినాయకుఁ డగు పోలయవేమారెడ్డి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడతోఁ జెప్పెనట. కావున నాంధ్రభారతవిధానక్రమము ననుగ మించి యాంధ్రజనుల కుపయోగించునటు లెఱ్ఱన హరివంశము రచియించె ననుట సర్వసమ్మతము. ఆంధ్రభారతరచన, సార్వజనిన మగుటఁ గారణము లారయ, మాతృకానువర్తనము, శైలిసుగ్రాహ్యత, రసపోషణసహజిత్యము, మున్నగునవి ముఖ్యములు. శబ్దాడంబరము, సమాసభాహుళ్యము, క్లిష్టాస్వయము, అలంకారసంభృతి, వీనిచే శైలికాఠిన్యమును వహించిన సామాన్యజనులకు సప్రీతి కలుగుటెట్లు? కానగ్నిదమంతయు నాతికఠినముగాను నాతిసులభముగాను రచింపఁబడెడి. ఆలాగునే హరివంశమును బండితవాసులకు సమానాపరణము కలుగునట్లు వ్రాయఁబడినది.

నాచనసోమనాథుడు హరివంశముఁ బూర్తిగఁ దెనిగించి భారతాత్మాయ మును సుపూర్ణముఁ గావించెడి తెలుపునఁ దద్గ్రంథమును బ్రారంభింపలేదు. తిక్కనసోమయాజిని, ఆయన రచించినభారతము ను దనగ్రంథమునందుఁ జేర్కొనుటకుముఖ్యకారణము కవిబ్రహ్మయందతనికిఁ గలశౌరవమే యని తోచు చున్నది. శంభుదాసు వ్రాసినహరివంశము; జూచి తానీగ్రంథము వ్రాయలేదని ప్రపంచమునకుఁ దెలుపుట నేతాకకారణము కావచ్చును.

“ఏ, గతి రచియించిరేని నమకాలమున విజయవిలాసము.

శ్రీ లి

ఇంక వీ రిరువురిగంధములఁ గురించియు నింక దము; హరివంశమునందలి పూర్వభాగమున శ్రీ కృష్ణనిజననిండె సాందీపునియొద్ద విద్యాభ్యాసమువఱకు నీ నమమ జరిగిన బాలలు సాహసకృత్యములు, రాక్షస సుహారములు మున్నగునవి యభివర్ణిం బడినవి. ఉత్తరభాగము జరాసంధుని పరాభవముతోఁ బ్రారంభమై రుక్మిణీపరిణయము, నరకాసురవధ, పారిజాతాపహరణము, మధుకైటభహరణ్యాద్యుద్ధిరాక్షస సుహారము, శ్రీకృష్ణుని కైలాసయాత్ర, శివ కేశవనమాగమము, పౌండ్రకవాసుదేవవధ, ఉషానిరుద్ధీయము, బాణాసురపరాజయము, బలిమర్దనము మొదలగు ముఖ్యవిషయములతో సమాప్తినొందెను. నాచవనోముని యుత్తరభాగము ముఖ్యముగా నరకాసురవధతోఁ బ్రారంభమైనది. జరాసంధునిపరాభూతియు, రుక్మిణీపరిణయము నొకించుక మాత్రము నూచింపఁబడినవి.

నీ. కడిమి జరాసంధగంధసింధురముఁ దద్బుధుమండలితోన పాఱిదోలె బలియు నాగాయతబాహు జగత్ప్రాణతనయు గదాకేలిదర్పమడఁచె వీణతోడ విరాటవీరభేదనమున ధీరుఁ బ్రబంబడై తేముఁ జంపఁ దెగువరాసభరూపు ధేనుకాసురుఁ బట్టి విన్నాణమున మేను విఱిచి.

వై చె

తే. నగరపరిభ్రావయఃపూరణంబు నేయ, సీరముఖమునఁ గాళింది

జరి తెచ్చు;

మొఱసి మూఁడులోకంబులమేటి మగలు, రాయనేర్తురె యాదవ

రాముతోడ.

క. అనుటయు నాజనమేజయ, జనవతి యిట్లనియె రుక్మి చచ్చిన మగుడం
జని, యాదవనగరంబున, జనార్దనుం డేమిచేసె? సౌజన్యనిధి !

ఆ. 1 ప. 12.

మఱియుఁ బారిజాతాపహరణముం గూర్చి సూచనయును లేదు. మధుకైట భహిరణ్యాత్మాది దుష్టరాక్షస సంహారములు బొత్తిగా విశువబడినవి. ఈ లాగున సుభయగ్రింథంబులును బరికించి వచో విషయవ్యత్యాసము విశేషముగాఁ గాన్పించును. ఇందులకుఁ గారణములు గొన్ని యూహింపవచ్చును. సోముఁడే తన గ్రింథమున నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

క. హలపాణిమహిమ చెప్పం, గలవా కెవ్వరు పురాణకథల్ మఱియుం
డెలిసికొనుము నేఁ జెప్పక, నిలిచినచోటలు వివేకనిర్మలబుద్ధి.

ఆ. 1. ప. 11.

కావున, గ్రింథమునందలి కొన్ని భాగములు పరిత్యక్తములైన వని కవిసోటనె తెలియుచున్నది. ఇట్లు కొన్ని భాగములను విశుచుటకు నాకుఁ దోచినకారణము లేవనః—

1. సోముఁ డుత్తరభాగమునైనను సమగ్రిముగా వ్రాయ నుద్దేశించి యుండలేదు.

2. శ్రీ కృష్ణనికృత్యములను మాత్ర మభివర్ణింపఁదలంచి హల పాణిమహిమఁ జెప్పవిడిచె.

3. శ్రీకృష్ణనికృత్యములయందును, రసపోషణ సంవిధానమున కనువగు భాగములను మాత్రమే స్వీకరించెను.

మఱియు నొకవిశేషము:—ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశము నందు హంసడిభకుల సంహారమును గుఱించి సూచనయును లేదు. నాచన సోమనాథుఁ డీ కథను బ్రత్యేకముగా నొక యాశ్వాసమున విపులముగ వ్రాసినాఁడు. ఈ దుఃగిడములగు గ్రహణపరిత్యాగబేదములను బరి

శోధించినచో, నుభయగ్రంథములందును విషయవ్యత్యాసములు మెండుగఁ గన్పట్టును.

ఇంతియ కాదు. విషయమునం దౌతభేదమున్నదో, శైలియందు సంతభేదము కాన్పించుచున్నది ఆంధ్రభారతము సారవజనీనముగా వ్రాయఁబడిన టైట్టాప్రెగ్గడ తన హరివంశమును రచించియుండునని తోలుదొల్తఁ జెప్పఁబడినది. అదియే నిక్కమైచుచో. హరివంశము సందలిశైలి ద్రాక్షాపాకముగా నుండి, మృదుమధురరచనలతో నలరారి, సులభగ్రాహ్యముగా నుండుటకుఁ గారణము వేతె వెదుకనక్కఱలేదు. ఎట్టనప్రచీతమగు గ్రంథమాయన ప్రబంధమని చెప్పినను నిక్కముగఁ బురాణమే. కావునఁ బురాణశైలినే వ్రాయఁబడినది. అసఁగాఁగించిద్భాషాజ్ఞానులకును గ్రంథముఁ జదువ నభిరుచియు గ్రహింప సౌలభ్యమును దానియందుండివలయును. లేనియెడ లాగ్రంథము వండితాస్వాదనీయ మగును గాని జనావళికి రుచింపదు. సోమునిగ్రంథము మహా ప్రబంధము. అది సమస్తజనులకును సుగ్రాహ్య మగునట్లు వ్రాయఁబడినది. ఉభయ భాషాజ్ఞానమును బాగుగఁ గలిగినవారే దానిని గ్రహింపఁజాలుదురు. ఇతరుల కది చురానదము. కావున మొదటినుండియుఁ గవితృపాకరీతుల నుభయకవులను వేటు వేటు మార్గముల ద్రొక్కిరి.

సరకాసురుఁడు దేవలోకం బాక్రమించి యూర్విశిని రావించి యామెతోఁ నల్పినసంభాషణము నుభయగ్రంథములం జూడుడు.

ఎట్టాప్రెగ్గడ హరివంశము.

మ. వరుణుం దోలితి, సర్థపు బదిపితి, నైవసప్వతున్ గెల్చితిన్
హరిఁ బోఁజోపితి నేన యీశ్వరుఁడ సర్వామర్త్యసిన్ధోరగా
సురగంధర్వవియచ్చరాదులకు మెచ్చుల్మీట నీవింక న
న్నరవిందానన! సత్కరింపుము మనోజానీకసంక్రీడలన్.

చ. అనుటయు నమ్ముగాఁగ్గి యిదియట్టి; యంతటివాడ వైన నీ
పెను వనదే తలంప రిపుభేదన! సంయమికోటి భక్తితో
నిను నిఖలాధ్వరఁబులను నిత్యసమర్పితుఁ జేసిరేని నే
నును ముదమొప్పఁ గైకొని వినూత్న విహారరసాన్నిధిఁ జేల్పెదన్.

ఇట్లెఱుగ నెందువద్యములఁ గృష్ణముగా ముగించెను. దీనినే నాచనసో
ముఁ డిరువదియేడువద్యముల నెంతరసవంతముగఁ బెంచి వ్రాసెనో
గ్రంథముఁ జదివినఁ దెలియఁగలదు.

ఉ. ఊర్వశిఁ దోడితెమ్మనుచు నొక్కనిఁ బంపఁ బదుండు పాటి సా
పర్వణసాధవీధులయుపాంతములం దిరుగంగ నంతకుం
బూర్వస రేశ్వరుండు సురపుంగవు గద్దియమీఁద నుండి గం
ధర్వలపాట విందుఁ బ్రమదంబునఁ బొందుచు నున్నయత్తఱిన్
* * * *

ఉ. తోరపుఁజన్నదోయిపయిఁ దొంగలితెప్పల దాచి చూపు నీ
హారము లేనిక్రొమ్మెఱుఁగులై నిలవం గొలు వల్లఁ జొచ్చి య
చ్చేరువకంబముం గదిసి చిత్తరువో కరువో యనంగ గం
దారపుబామ్మవోలె నచటం గద లించుక లేకయుండఁగన్.

ఉ. అలలితాంగిఁ జూచి నరకాసురుఁ డిట్లను బాకళాననుం
దాలముతో ననుం గదిసి యంతక పాశేన బేరయుక్తుడై
గోలుపులంబడె నతులతోడనె డాగిరి దైత్యభీతులై
పోలఁదొలంగి తేమిటికిఁ బొత్తులదానపు నీవు తొయ్యిలీ.
* * *

చ. అపు నిది వోలు వానవుఁడు నంతకుఁడన్ వరుణుండుఁ బూర్వశీ
ధవనఖుండుం బ్రతాపమునఁ దత్పద మేలేదరంచు నిట్టినే
నవహితయాగభాగము లహంకృతి మైఁ గొనకున్న, నూర్వశీ!
కవకవనవ్యరే త్రిదశకాంతలు వింతలు నేయునాపనిన్.

మఱియొక దృష్టాంతము!

శ్రీకృష్ణుని కైలాసయాత్రనందగ్ధమున శివకేశవు లిద్దఱు నేకత్ర ఉపవిష్టులై యొకరినొకరు ప్రస్తుతించికొని సజ్జైక్యమును బోధించునపు డటఁ జేరిన నిలింపగణములు వారినిద్దఱఁ గొనియాడిగట. ఆభాగము నంతయు రెండుగ్రంథములఁ జదివినచో నుభయకవులయొక్కయుఁ గవితాఘోరణులు వ్యక్తపడఁగలవు.

సోమనాథుఁడు 'సాహిత్యరసపోషణసంచిధాన' మందెంతమిన్న యగుకవియో విదితమగును.

సీ. అభింకషంబైన యాలపాతునితండు

తృంచివాఁ డీతండు పెంచినాఁడు,

*

*

*

*

రజతగిరిమీఁద హరిహరాభాసంబు.

సీ. సారసంబున లేన నీరసంబునఁ జూచఁ

బద్ధాసనుఁడు వీచాలఁగనియె

*

*

*

*

హరిహరాత్మ నెఱింగితి మనిరి సురలు.

(నాచనసోమనాథుఁడు)

సీ యజ్ఞరక్షకుఁడును యజ్ఞవిధ్వంసియు నేలోకనతులఁ బెంపారువారు

కందర్పజనుండు గందర్పదర్శైకదమనుండు నై లీలఁ దనరువారు

*

*

*

*

*

*

*

*

నెపుడుఁ గరుణతో వరదు లయ్యెదరుమాకు.

(ఎఱ్ఱాపెగ్గడ)

ఎఱ్ఱసరచన యీవిషయమునఁ గొంత నీరసముగా నున్నది. శివకేశవు లిద్దఱు నొకచోట సమాసీనులై దేవసంఘంబులును మునిబృందంబులు

నచ్చెరువొంది వినుచుండఁ దమయదైవతభావమును దిగంతవిశ్రుతనినా
దముగా నుద్ఘోషింపఁ దత్ప్రకృతిస్వారస్యమును సముచితరసోదయముగ
నభివర్ణింపమి కవితాప్రాణిమి కొకింత న్యూనత గల్గించుటగాదే!

వేటొక దృష్టాంతము:—

ఇందుధరోపాఖ్యానమును, ఉషానిరక్షియము నుభయగ్రంథము
లయందును జదివి చూడఁడు; సోమనాథునికవితృము సర్వతోముఖ
ముగ నెఱ్ఱాప్రెగడ కనితకంటె రసపుష్టిఁగుఁడును, శబ్దచమత్కృతియం
డును, భావభావనా వికసనమునందును నెంత ప్రాథతరముగా నున్నదో
విస్పష్టమగును. తారతమ్యనిరూపకములగు రెండవద్యమాలనుమాత్రా
మిట సుద్ధరించెదను :—

సీ. త్కాళితకస్తూరికము లగుకుచముల

క్రేవల నఖపద శ్రీలు మెఱయ

విన్యతాంజనచారువిభవంబు లగుచేత్ర

ముల దట్టకెంపులేముల భజింప

గళితతాలరాగము లగుబింబౌధ

రముల దంతక్షతరచన బెరయ

నాక్షిప్తతిలకంబు లగుభాలముల నార్ద్ర

లంబంబు లగుకుంతలములు పొదున

తే. సన్నవలి పంపుటూరులు జఘనములును,

నంట నారులు జగియెక్కి యసదుకొను

నందు నెత్తురుకాంతి నిండార నంబు

సేక మభినవద్యుతిఁ జేసెఁ జెలువగమికి.

ఎఱ్ఱన. ఉ. హ. ఆ. 7.

సీ. అరుణారవిందంబు లని మొక్కెనోకాని

చిగురుటాకుల నింత చేరరావు

పులినంబు లని చాల బుజ్జగించెనొకాని

మరుచక్రముల నింత మరిగిరావు

చక్రవాకము లని సవరించెనొకాని

కరికుంభముల నింత గదియరావు

గండుమీలని చాల గారవించెనొకాని

పూవుదూవుల నింత పొందిరావు

తే తరంగలాఠీమ ధనములదాయలైన

చరణములు నిలంబములును జన్నుంగవలుఁ

గన్నుంగవలుఁ దోతేర శృంగారజలధి,

తరంగ లింతులు పైకొన్నఁ దలఁకినట్లు.

ఈ గ్రంథము నుభయగ్రంథముల యందును నేభాగములు సరిపోల్చిచూచినను సోమనాథునికవిత్వ మెట్టినాద్యునిదానికంటె రసవత్తరముగను బ్రోధతరముగ నున్నదని చెప్పట కొకచుకయును సందేహము కలుగలేదు. ఇట్లు సోమనాథునికవిత్వమును భూషించుట యెట్టినాద్యుని కబ్బమును నిరసించుటగాఁ గవితాభిమాను లూహింపఁదగదు. గ్రంథవిమర్శనమందు యథార్థగుణనిరూపణము చేయక తప్పదు. హెచ్చుతగ్గులు నిర్ణయింపకతీరదు. కవితాభిమానమే గాని కేవలము కవితాభిమానమనుచితము, నక్కరము.

ఇంతవఱకు గ్రంథముల రెంటినిమాత్రమే విమర్శించి శయ్యాధోరణుల యందలి తారతమ్యముల నిరూపించితిని. ఇంక నిరువురుకవుల పోల్చేక కవితాలక్షణముల గుర్తింపఁగడంగెద. ఈవిషయము కొంతమట్టు కప్పిస్తూత మైనను. ఆంధ్రీమహాకవుల కవితాలక్షణ నిర్ణయములయగు దింకను, నిశ్చితాభిప్రాయములు లేకపోవుటయు, బలువురు పలువిధముల నూహించుటయు. వాదప్రతివాదములకు విశేషముగ నవకాశముండుటయు, నిత్యాదికారణములచేత, నీమహాకవుల కవితా

ము లేయేవిషయములలో నేయేలాగున నున్నవో చర్చింప సమకట్టితిని. పాతకు లీయభ్యంతర పరిసంగమును క్షమింకురుగాక.

కాళిదాసు, భవభూతి, భారవి మొదలగు సంస్కృతమహాకవి శ్వరుల కవనభోరణుల సామ్యభేదములు విస్పష్టముగాను సమగ్రము గాను దెలియవచ్చుచున్నవి. కాళిదాసుకనిత్య మిదమిత్థమనియు, భవభూతికనిత్య మిదమిత్థ మనియు, నిర్ణయించి కాళిదా సీయీవిషయముల నెక్కుడై సచో, భవభూతి యీయీ విషయముల మిన్నయని నిర్ణయించవలసినది. అటువంటినిర్వచనము తెలుఁగుకవిశ్వరుల గుఱించి యింకను జేయవలసియున్నది. విశేషమగు విమర్శనయు, జర్పయు, జరగినఁగాని వారివారికవితాప్రకృతి నిరుక్తికాఁజాలదు. కావున సందర్భావశ్యకత సతికృమించియైనను, పైనుద్దేశించిన విషయమును జర్చింపఁబూనితిని.

ఎఱ్ఱాప్రగడ హరివంశమేగాక మఱికొన్ని గ్రంథములఁగూడ రచించెను. అందు భారతమండలి యారణ్యవర్షశేషము, రామాయణము, సృసింహపురాణము మున్నగునవి ముఖ్యములు. నాచనసోమరాధుఁడు, వసంతసేన, యిత్యాది మఱికొన్ని గ్రంథములు వ్రాసినటులఁ గాన్పించుచున్నది. కాని వసంతసేనయందుఁ గొన్నిపద్యములు తక్కు, ఇతరగ్రంథము లేవియు నింకను లభింపలేదు. లభ్యములైనవఱకు, వీరిరువురిగ్రంథములు చదువఁగా, వీరి కవితలయందుఁ గొన్నివిస్పష్టము లైనలక్షణములు గాన్పించుచున్నవి.

అంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక నాల్గవసంపుటము 9, 10, 11, సంచికలలో బ్ర||శ్రీ||రా|| అనంతక్రిష్ణశర్మగారు, ఎఱ్ఱాప్రగడ, సోమనాథులకవిత్వములను సరి చూచి తాతతమ్యముల నిర్ణయించిరి. సోమనాథుని కవిత్వముకంటె, నెఱ్ఱాప్రగడకవిత్వ మెక్కుడు ప్రశస్తముగా నున్నదనియు, గావున సోమనాథునికి నెఱ్ఱా ప్రగడకంటె దక్కువస్థానమి

యందగిన దనియు వారిసిద్ధాంతము. “లోకో భిన్నరుచిః” అనునట్లు వారి కట్టియభిప్రాయ ముండుట సమంజసమే కాని వారు సిద్ధాంతకరించుటలోఁ గొన్ని పొరపాట్లున్నవని నాయభిప్రాయము. ఆయన వ్రాసినవ్యాసమును బాలవఱకు ఖండించుట కవకాశమున్నను, సుధీర్ఘమగు వ్యాసమునకు దీర్ఘతర మగు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుట కనువగునందర్భ మిది కాదని విరమించెదను.

కవిత్రయమువారుగ, నోచసోముడును, సత్తమకవీశ్వరులని చెప్పుట కెవ్వరును సందేహింపరు. కాని వారికంటె వీరెక్కువా? వీరికంటె వారెక్కువా యనువాదప్రతివాదములఁ జేయుటయందుఁ గొంత పూర్వాలోచన కావలసియున్నది. అదేదన, నొకానొకకవీశ్వరుఁ డుత్తమకవి యనిప్రసిద్ధియొందుట కాయన యందేదో మహత్తర మగువిశేషముండినఁగాని యట్టిలోకప్రసిద్ధి రానేరదని తెలిసికొనుటయే. అటువంటి ప్రసిద్ధికిఁ గారణము లెవ్వయని నిర్ణయింపఁదగు కావున మహాకవీశ్వరు లని యాంధ్రప్రపంచమున వేనోళ్లఁజాటఁబడిన ఈమహా నీయుల కవితత్వములయం దనన్యసామాన్యప్రాశస్త్య మెద్దియో తెలిసికొనఁగోరుట కర్తవ్యము; ఏవిషయములయందెవరెవరగ్రగణ్యులు, ఒకానొకవిషయమునం దొకరికంటె మఱియొక రధికులా? కారా? యను సమాలోచనకుతూహలమున విచర్పించు టుచితము. ఈసమరస నవిమర్శనృప్తిని, బ్రస్తుత మెఱ్ఱాప్రగడసోమనాథులఁగూర్చి మాత్రము చెప్పఁబూనెదను. ఏతద్దర్శింధానకాశమునుబట్టి, విపులదృష్టాంతము లీయ క నాయభిప్రాయములనుచూత్రము సంక్షేపముగ నిచట వ్రాసెదను. సోదాహరణ మగువిపులవిచారణ స్థలాంతరమ నఁ జేయఁదగు.

ఉభయకవులయందలి సమానగుణములఁ గనుఁగొని తరువాత భేదముల నిర్దేశించుట కార్యక్రమము.

i. ధాకాశుద్ధియం దుభయులు నొకరికొకరు తీసిపోరు, వారి

కవితా ప్రవాహ మనర్గళము, అయత్నోపలభ్యము, విచ్ఛిన్నవిహారసంపన్నము.

ii. ఉభయభాషాపాండిత్యము దుభయులు సమానగౌరవముఁ బొంద నర్హులు,

iii. భావభావనాప్రసంగమునం దిరువురు స్వైరవిహారధీరులు.

iv. కావ్యలక్షణసంప్రదాయోత్పాది వైదగ్ధ్యమునం దిద్దఱుఁ దులఁదూఁగుదురు.

v. మఱియుఁ బురాణేతిహాసకథాపారగత్వమున నిరువురకు హెచ్చుతగ్గులు నిర్ణయింపఁబూనుట శశవీరానాన్వేషణము.

vi. ఇంతియగాక, ఉభయులు సమానస్థైర్యకసదాచారసంపన్నులు, వేదవేదాంగవిశారదులు, సంతతభగవద్భక్తి పరాయణులునై, వారాశ్రయించిన యాస్థానముల, సమానగౌరవాతిశయములఁ బొందియుండిరి.

సమకాలికులై యుండి యిన్ని విషయముల సమానలక్షణములు గల వీరువురికి నన్యోన్యవిజగీషయుండుట యస్వాభావికమా? ఆశ్చర్యజనకమా? కావుననే యొకేగ్రంథమునుభయు లాంధ్రీకరింపనుద్యోగించుట చేకూరినది.

ఇంతదనుక వారిజ్ఞానపరికరసమృద్ధిని విడదీసి ప్రత్యేకముగాఁ జూచి, వారొండొరులకుఁ దీసిపోరని నిర్ణయించితమి ఇట్లుపైని వారి పరికరసికరము నెట్లు కవిత్వమనందు వినియోగించిరో, వినియోగింపఁ గలిగిరో, చూతము.

ఈకవిపుంగవులకి ద్దక్షిణఁ గలభేదము, కర్ణాదులకువలె, సాధనసామగ్రియొక్క ప్రయోగసంసిద్ధియందుఁ బ్రాయశః సున్నదని నాయభిప్రాయము. సామర్థ్యమునందు హెచ్చుతగ్గులు లేవు మేధాశక్తియందు భిన్నములు లేవు. కాని సద్యస్సూక్ష్మియు, పర్యాయోక్తసచతురతయు

గొంతవఱకు వేత్రైయున్నవి. వీరిద్దరియందలి తారతమ్యము నిర్ణయించుట కిదియే ముఖ్యంశమని నాకుఁబాడగట్టినది.

ఉభయకవులు కవిత్వాశైలియందు వేఱువేఱుమార్గములఁ ద్రొక్కిననంగతి యెల్లరకు విశదమే. ఎఱ్ఱాప్రగడశైలియొక్క డుమ్మదువైనదియు, నై యున్నది. ఆయన సామాన్యముగా వాడినశబ్దములు గీర్వాణ మునందయినను, ఆంధ్రమునందైనను, సరళమైనవియు, సుస్వనయులమైనవియుఁగా నున్నవి. మృదుపదనంవిధానము, సహజకవిత్వాధారతోఁగలసి గగన కల్లోలిసికలస్వనములవలె వీరులకు విందొసరించుచుండును. ఇక సోమనాథుని శైలియన్ననో యనేకవిధముల బరుగిడును. ఒకప్పుడు మృదుమధురశబ్దములతో వీరులకు వేఱుగానమువలె నుండును. మఱి యొకప్పుడు దీర్ఘ మగు సమాసములతో నుద్దండమారుతమువలె నుద్ఘోషించును. ఇంకొకప్పుడు సప్తతంత్రీసమ్మేళము రీతిని స్వరమాలికలతో మ్రొలుపుఁ బుట్టించును. ఈలాగున నే సందర్భంబునకుఁ దగిన ట్లాసంకర్షమున, నుచితగతుల నాశైలి మారుచుండును. ఈయనశబ్దజాలమునందెక్కువపలుత్వమును, జీవమును, జవమును, నున్నట్లునాకుఁ దోచుచున్నది. శబ్దములు స్వభావసిద్ధము గనే తత్తద్రసముల కనువగురీతినిఁ బ్రవాహవేగమున దొరలుచుండును. గురులభావము లనువదించుటకుగురుతరశబ్దములేగానిపేలనరుగుపదములువాడఁబడి యుండలేదు.

ii. పదగుంధనమందు భేదమున్నటులు, ఛందోవృత్త సంగ్రహణమందును భేదము గాన్పించుచున్నది. సోమనాథుఁడు దఱుచుగా నుత్పల చంపకమాలలను, సీనములనుమాత్రమే వాడెను. కందములు, గీతములు సంతకంటె సక్యత్తుగాఁ గానఁబడును. శార్దూలము లరుదు. తదితరములు నామావశిష్టములు. ఈలాగున మాలావృత్తముల నెక్కుడుగా నుపయోగించుటకుఁ గారణమేమన నాయన రసోదధికిఁ దగిన శబ్దజాలమును గూర్చినట్లే ఛందస్సహాయమునుగూడఁ గై కొనెను. కావున రసప్రవాహముతో సమానముగ, శబ్దవృత్తప్రవాహము పరు

గిడుచు, రసవికాసము నినుమడింపజేయును. భవభూతి, మురారి, మిల్టన్, లుసినను మొదలగుకవులను జదివినవారి కిది క్రొత్తవిషయము కాదు, ఎట్టాప్రగ్గడ యీసాధనసంపత్తి నంది చతురతగా వాడి యుండలేదు. ఉభయలయందును రసము నై సర్గిక్మైనను, దానిని బోషించుట యందు సోమనాథుఁ డెక్కుదునేర్పుఁ జూపినాడు.

iii. భావప్రకటనమునందు శృంగారవాసుఁడు కేవలము నై సర్గిక సారశ్యమునే యనుగమించెను. సామాన్యమనఁజూడేవిషయమునైన నెట్లూహించునో, సాధారణముగ నాయన యాలాగుననే భావముల నిర్వక్రముగాను, నిదానముగాను నూహించును. అనఁగా నాయన స్వభావముచే సుందరమగు బంగారమును సామాన్యముగ నాస్థితియందే యుంచివాడును. ఇక సోమనాథుఁ డన్ననో, యీనై సర్గిక సువర్ణము నకు మఱిత తభుకు బెభుకులు గలుగునట్లు సగిషీపనిఁ జేయును. అనఁగా సహజసువర్ణముఁబోలు తననై సర్గిక భావమునకు సాహిత్యపోషణ మనడి యొకసగిషీపనిఁ జేసియున్నాఁడు. కావున నాయన చిత్రించిన భావములు కేవలసస్థజన్యములయినను, గొంతచాతుర్య విలక్షితములై యున్నవి. సహజసౌందర్యవతి యగుమానిని నవరత్న భూషితురాలై నఁ దప్పేమి? ఈకారణమున నెట్టాప్రగ్గడయందలి భావవిలసనము, సోమనాథునియందలి దానివలెఁ దటాలున మనసునందు గోచరింపదు కవిత్వ మొకకళయైనచో, నై సర్గిక భావమునకుఁ (Nature) దగినరసపోషణ సంవిధానముఁ (art) జేయుట యొప్పేగాని తప్పు గాదు. అట్టి సంవిధానమందగ్గఁగఁబ్రొద్దు గావుననే, సోమనాథునికి 'సాహిత్యరసపోషణసంవిధానకవి'న టి. అని బిరుదము విలిచియున్నది.*

* ఈయద్దరుకవులును వారికవిత్వశైలి కల్పములగుంచి పృథ్వీకముగ వారే విమర్శించుకొని ప్రపంచమునకు సంకయవిచ్ఛేదముగాఁ తరిపికొనిరని నేనూహించుచున్నాను.

అంగ్లేయ కవితాభిజ్ఞులగు ఆంగ్లముహూజను లీ యుభయకవుల కవితాధోరణుల నతి దేశన్యాయమున నీ క్రింది విషయములబట్టి తెలిసికొనవచ్చును. ఎట్రాప్రిగడ కవిత్వము వర్డు వర్డు (Wordsworth) కవిత్వమువలెను, నాచనసోముని కవిత్వము టెన్నిసను (Tennyson) కవిత్వమువలెను యుండునని యూహించిన, వారిద్దరి కవితారీతులయందులి

ఎట్రాప్రిగడ తాను రచించిన భారతాంజ్య పర్వాంతమున తిన్నగూర్చి యిట్లు చెప్పికొనెను: —

గీ॥ డెట్టనాశ్రయండు స్వల్పాకృతివిశిష్టఁ, డైవస్నయభట్ట మహాకవీంద్రు
సోపనారస్వతాంశ ప్రకృతిదన్నుఁ, జెందుటయు సాధుజనహర్షసిద్ధిగోరి

క॥ ధీవిచారుల తత్త్వవి, తారీతియు, గొత దోఁడవ దగ్గవనకా
నాంజ్యప్రశ్నేషము, పూర్వచే, గవీంద్రకర్తృపుట పేరుముగాక ॥

ఈమాటలలో నామహాకవి తనకవితాశైలిని గురించి విస్తృతముగా నిర్వచించుకొనెను. తనకవిత్వము సన్నయభట్టు కవిత్వమును పోలియుండుననియు, నామహానుభావుని “సరస సాంస్వతాంశ ప్రకృతి” వన్ను జెందినదనియు కావుననే అంజ్యపర్వశేషమును నన్నయభట్టు రచించి యిట్లుగానే అంగ నన్నయభట్టు పేరుననే తానుపూరించెననియు బాహుళ్యముగా చెప్పికొనెను. సన్నయ తిక్కన లిద్దరిలో నన్నయనే తనకవితాగురువుగా నిర్ణయించుకొనెను. ఇంక సోమన్న తనగ్రంథమందు తిక్కన భారతమును సంస్కరించి యాగ్రంథమున ద్వాత చానురచించెననియుగ్గడించెను. భారతాంధ్రకర్తృలగు నన్నయ తిక్కనలలో దిక్కనను మాత్రమే యుపలక్షించెను. ఇట్లు తిక్కనయజ్ఞ నొక్కనినే నిర్దేశించుట శేవలమన్వాచినతి నూచకమే కాదనియుఁ సరససారస్వత గురుత్వప్రకాశము గుప్తముగానున్నదనియు నాయభిప్రాయము. కవిత్వవిషయములలో నన్నయ శిష్యుడు ఎట్రాప్రిగడ తిక్కనశిష్యుడు సోమనాథుడు ఇందలియాధార్థ్యమును నిర్ణయించుటకు సోమని హరివంశమును, తిక్కన విరాటపర్వమును ఒకదాని వెంటనే మరియొకటి ఏకముఖముగా జదివించిన నాచనసోమనాథుడు తనయద్భుతమగు శైలిని తిక్కన భారత శైలినుంచి — ముఖ్యముగా విరాటోద్యోగపర్వశైలినుంచి — సంపాదించుకొని దానికి మరింత మెరుగుపెట్టెనని స్ఫురింపకమానదని నాయభిప్రాయము.

తారతమ్యములు చాలవఱకు బోధపడగలవని నా యభిప్రాయము. ఈ యిద్దరు అంగ్లేయ కవిశ్వరులును కావ్యశిల్పశైలులలో స్వచ్ఛమగు స్వాభావికపుష్టినికలిగి కృత్రిమ లక్షణముల నిండుకైనను సోకనియక కవితా ప్రపంచమున సమానప్రతిష్ఠను బొందియున్నారు. అయినను ఉభయుల కవితారీతులును వేరువేరుమార్గములద్రాక్కి ప్రసిద్ధిపొందినవని అంగ్లేయ కవితావిశారదు లందరును యెరిగినవిషయమే. వర్ణువర్ణు కవి సహజమాధుర్య సామ్యతలు గలిగి కేవలము నిరాడంబరియై, అలంకారపోషణమును నిరసించెను. తెన్నిసను కవి యట్లుగాక తన కవిత్యమందలి సహజసౌందర్యమును కాన్యాలంకారభూషణములచే బోషించి రసస్ఫూర్తి నినుమడించెను. కావున వర్ణువర్ణు కవియందు అత్యుల్లసిత తేజోవిరాజితభాగము లచ్చటచ్చట యున్నను సీరసభాగము లెక్కడుగా గోచరించునని యభిజ్ఞులు దెల్పుచున్నారు. తెన్నిసను కవియందట్లుగాక ప్రతికావ్య భాగమందును ప్రకృతిసౌందర్యమును కిల్పనైపుణ్యమును సమ్మేళనముబొంది సత్వరరససిద్ధి కనుకూలించు చున్నవి. ఇట్టి సామ్యభేదములే ఎఱ్ఱాప్రగడ సోమనాథులయందు గాన్పించుచున్నవని చెప్ప సాహించుచున్నాను. తెన్నిసనుకవి కవితాకళకు చిత్రిలేఖన కళను మేళవించినరీతిని సోమనాథుడు తన కవిత్యమందు చిత్రకళాభిజ్ఞత సర్వత్ర జతపఱచెను. కావుననే యతని పద్యములు మృదుమధురపదంబంధముచే శృతికని, వస్తువర్ణనా చిత్రీరచనచే దృష్టికని, సద్యస్ఫురిత భావసౌప్తవముచేప్రౌఢయమునకును నిర్మలానంద మొనగూర్చుచున్నవని నా యభిప్రాయము.

దృష్టాంతమునకై ఉపానిషద్ధరహస్యసమాగమము వినిన బాణానురుని కోపవర్ణనముఁ జూచుడు:—

ఎఱ్ఱాప్రగడ:—

కా. నా వికాంతియైఁబేరుఁబెంపు మదిలో నం గాన కున్మార్గుడై
నా వీడక్కటసాచ్చి నా పీఠియనుత న్వంశై క భూషామణి

భావబేనగ నొక్కచుర్వ్యుడట దర్పంబేర్పడక దూషితం
గావించె మదిన్ సైవఁగావశమె యిక్కలుష్య మెబ్బంగులన్॥

సోమనాథుడు:—

ఉ. నావుడు రోష వహ్నివలనం బొగరేగినభంగి మోమునం
గావరి పర్యనఁగమునఁ గంపమునివ్వటిలంగ బాణుడ
త్యావిల చిత్తుడై మనుజుడటై మదీయపురంబు చొచ్చెన
చ్చేనయ కాక నా నగరు చేర్చె నిసీ మగమాటలేటికి॥

క. ఏనటె నా కూతురు నటె

మానవుడటె నగరుచొచ్చి మా కులమునకు
హాని యొనరించె గన్ముల
గానఁడు దలయెత్త రోతగాదే నాకున్.

క. మనుజుఁగనలం బట్టుట

దనుజులకుంజెల్లుఁగాక దనుజుఁగనలక
మనుజులు పట్టుటకును దొర
కొనిరే బెండులు మునింగి గుండులు దేలెన్.

ఈసందర్భముల నన్నిటినిఁజూడఁ గేవలము సరసకవితాచన
యందు సోమనాథుఁ డెఱ్ఱాప్రగడకంటె నెక్కుడు ప్రాథత్వమును, రసి
కత్వమును గనఁబఱచి చెనని చెప్ప నొప్పుఁగాని శంభువానుఁ డాంధ్రవాద్య
యమున కెక్కుడుగ్రంథముల నిచ్చి యెక్కువయపకారమును జేసినా
డు. గ్రంథబాహుళ్యమునందుఁ దిక్కనవలె శంభువా నగ్రగణ్యుడైన
ను, కేవల కవితాప్రకృతియందు సోమనాథుఁ డెఱ్ఱనకంటె మిన్నయని
తలంచెద. యాధార్థ్యము నాంధ్రకవితాభిజ్ఞులు నిర్ణయింతురుగాక!

నాచన సోమనాథుడు వనంతవిలాసమును ప్రబంధమును వ్రాసి
నట్లు గాన్పించుచున్నది. అందలిపద్యములు గొన్ని లక్షణగ్రంథములలో

నుదాహృతములై యున్నవి. మచ్చున కొకపద్యము నిక్కడఁ జూపించుచున్నాను.

ఉ॥ ప్రాలేయప్రతివీరసేనఁ బటపెన్ బైతై వసంతంబిలం

గాల్గొన్నీలిత కోరకోదర పరాగప్రోథ కోవాగ్నియై

హాలాపాన విహారపార మహిళాహంకార దోస్సార్మై

హేలాపల్లవ హేతిఖండిత మహాహేమంత సామంతమై॥

నాచనసోమనాథుఁడు కన్నడభాషయందుఁ గొన్ని యుద్ధగ్రంథములు రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కన్నడగ్రంథము లాంధ్ర)వాఙ్మయమునఁ జేరవుగావున, నిచ్చట వానితో చేమియుఁ బ్రసక్తిలేదు.

౨ లు గ వ అ ఛా య ము.

హరిహర రాయలు. II 1377—1404

దేవరాయలు, 1404—1422

విజయరాయలు 1422—1423

ప్రోథ దేవరాయలు 1423—1447

పేరంరాజు జక్కనకవి—విక్రమాశర్క చరిత్రము.

బుక్కరాయలతర్వాత సతనికుమారుఁ డగు రెండవ హరిహర రాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. అతఁ డిరువదియేడు సంవత్సరములు మహావైభవమునఁ బరిపాలించెను. ఆయన కాలమున రచింపఁబడిన యాంధ్రగ్రంథము లేవియుఁ బ్రస్తుతము గానరావు. రెండవ హరిహర రాయలు గతించిన వెంటనే యాతని ద్వితీయపుత్రుఁడగు రెండవ బుక్కరాయలు దేవరాయలను బిడుదనామము వహించి సింహాసనమెక్కెను.

ఆయనరాజ్యకాలము క్రీ॥ శ॥ 1404-1422. మొదటి దేవరాయలు 1422లో మృతినొంద నతనికుమారుడగు విజయరాయలు వెంటనే సింహాసనమెక్కి యొకవత్సరమైనను బూర్తిగ రాజ్యముచేయకయే కాలధర్మము నొందెను. ఆయన తరువాత నతనికుమారుడగు ప్రాథదేవరాయలు కర్ణాటక సింహాసనారూఢుడై క్రీ॥ శ॥ 1423-1447 వఱకుఁ జాలకాల మత్యున్నతముగను, శౌర్యాతోపముగను, విజయశీలముగను, రాజ్యముచేసి మొదటి బుక్కరాయలవలెనే విఖ్యాతయగుటచే రాజ్యమును బహువిధముల వృద్ధిచేసెను. ఈయిద్దఱు దేవరాయలకాలములో విక్రమార్క చరిత్రమునెఱు ప్రసిద్ధాంధ్ర ప్రబంధమును రచించిన జక్కనమహాకవి జీవించియుండెను. ఈకాలములోనే వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు తన క్రీడాభిరామమును రచించెను.

జక్కనకవియొక్క కాలనిర్ణయముజేయుట కాలఁడు వ్రాసిన విక్రమార్క చరిత్రముందలి కృతిరాయకుని చరిత్రాంశములే మనకాధారము. ఈచరిత్రాంశములను బట్టి మ.రా.రా. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, మ.రా.రా. కొ॥ వే॥ లక్ష్మణరావుగారును ఈకవి రెండవ హరిహరరాయల పుత్రుడగు మొదటి దేవరాయల కాలములోనివాడని సిద్ధాంతపఱచిరి. కాని ప్రత్యేకముగా మొదటిదేవరాయల కాలములోనివాడని చెప్పుటకుఁ దగినంత యాధారము కానరాదు. ఈయుభయ దేవరాయల కాలములమధ్యమున నంతర మొకవత్సరము మాత్రమి యయియుండుటచేత నీకవి ప్రత్యేకముగా నొకనికాలమునందె యుండ నని చెప్ప వీలులేదు. ఈసిద్ధాంతమును స్థిరపఱచుటకు వలయునిదర్శనములను బొందుపఱచెద.

జక్కనకవి తనవిక్రమార్క చరిత్రమును వెన్నెలకంటి సిద్ధనమంత్రికి నంకితముచేసి యాకృతిభర్తవంశావళిని వర్ణించునందర్భమున

నీక్రిందిచారిత్రక విషయముల నుదాహరించెను. శృతిభర్తయొక్క తండ్రి యగుజన్నయ, “రసికత్వమున దేవరాయమహారాయ కరుణాకటాక్ష వీక్షణము గాంచె”ననియు, గృతిభర్తయగు సిద్ధన-

“దేవరాయమహారాయ ధీవిధేయ, మంత్రి వల్లభచామనామా త్యడత్త చామరచ్చత్రశిబికాది సకలభాగ్య, చిహ్నముల నొప్పె జన్న యసిద్ధమంత్రి. (ఆ. 1-50.)

అనియు వ్రాసెను. ఈరెండు విషయములలోఁ బేర్కొనఁబడిన దేవరాయలు మొదటి దేవరాయ అనియూ, రెండవదేవరాయలు (అనగా, ప్రాథదేవరాయలు) అనియూ! ఊహింపవలసియున్నది. చామనామాత్యుఁడు దేవరాయలకాలమున సతనిమంత్రి యని పైపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది గదా. మఱియొకచోట, ననఁగా షష్ఠ్యంతములలో—“శ్రీమద్వల్లయవరసుత, చామనదండాధినాథ సామ్రాజ్యరమా, సామగ్రీసంపాదక, సామాదికచతురుషాయ సంపన్ననకుఁ.” అని యున్నది. కావున చామనామాత్యుఁడు దండనాయకుఁడు గాఁ గూడ నుండెను. పైని పేర్కొనఁబడిన దేవరాయలలో నేదేవరాయల యొద్ద చామనామాత్యుఁడు మంత్రిత్వమును దండాధిపతిత్వమును వహించెనని యూహింపవలయును? మ-రా-రా. బంగళాదు సూర్యనారాయణరావుగారు రచించిన ‘విజయనగరరాజ్యచరిత్ర’ మందు, 278 పుటలో చామనృపాలుఁడు (అనఁగా, చామనామాత్యుఁడు) ప్రాథదేవరాయలయొద్ద దండనాయకుఁడుగా నుండినట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది. అయిన నీదండనాయకుఁడును మంత్రి శేఖరుఁడునగు చామనృపాలుఁడు భయదేవరాయలకాలములో నుండిన ట్లూహించుటయే సత్యమని నాకుఁ దోచుచున్నది. ఏలయన, ప్రాథదేవరాయలు రాజ్య

మునకు వచ్చినప్పుడు పిన్నవయసువాఁ డగుటచే నతనితాతయగు మొదటిదేవరాయలయొద్దఁ బ్రసిద్ధి నొందిన యమాత్యశేఖరు లతనికాలము నందును రాజ్యవ్యవహారములు నడపుచువచ్చిరి. కావున చామస్వపాలుఁ డుభయదేవరాయల కాలములలో నుండినట్లు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇటులుండ సిద్ధనమంత్రి యేదేవరాయల కాలములో రాజ్యచిహ్నముల నొందెనో, విక్రమార్కచరిత్రము' కృతినొందెనో, నిర్ణయించుట కవకాశము పొస్తులేము కానరాదు.

మఱియొక యంశము — సిద్ధనమంత్రియొక్క పెద్దతండ్రి — వెన్నెలకంటిసూర్యుఁడు రెడ్డివేమనరచాలునిచే నగ్రహారములు గొని నట్లు వ్రాయఁబడినది:

చ. వెన్నెలకంటిసూర్యుఁడు వివేకగుణాధ్యుఁడు వేదశాస్త్రసం

వన్నుఁడు రెడ్డివేమనరచాలునిచేత మహాగ్రహారముల్

గొన్నకపింద్రకుంజరుఁ డకుంతతేజుఁడు పెద్దతండ్రి గా

నన్నుతి గన్న సిద్ధనకు సంతత దానకళావినోదికి. (విక్రమా. ౧ ఆ)

ఈ వేమస్వపాలుఁ డద్దకి పోభు వగు ప్రోలయవేముఁడని మ. గా. రా. కం. పితేశలింగముపంతులుగారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్రమందు వ్రాసినారు. అట్లు నిర్ణయించినయెడల సిద్ధనమంత్రియొక్క పెద్దతండ్రి క్రీ॥ వె॥ 1320 — 1350 మధ్యకాలములో నుండవలసి వచ్చును. సిద్ధనమంత్రియు, నతని తండ్రియు నుభయదేవరాయలకాలములో, ననగా క్రీ॥ వె॥ 1400 — 1450 వఱకు నుండినట్లు పైని నిర్ణయించితిమి గదా. కావున సిద్ధనమంత్రియు, నతనితండ్రియు 1400 — 1450 వఱకును, పెద్దతండ్రి 1320 — 1350 వఱకు నుండినట్లు తేలుచున్నది. ఇటుంహించుట చారిత్రకదృష్టికిఁ జాల నసందర్భముగా దోచునని చెప్పనక్కరలేదు. కనుక వెన్నెలకంటి సూరన కగ్రహారముల నిచ్చిన వేమస్వపాలుఁడు మఱియొక వేముఁడు గావలయును, బహుశః

52 పేరంరాజు జక్కనకవి—విక్రమార్కు చరిత్రము

కోపటి వేముని కుమారుడగు రాచ వేమారెడ్డి (1420—1424)
యై యుండును.

ఇంకొక చిత్రము— మ. రా. రా. వీరేశలింగముగారు తమ
యాంధ్రకవుల చరిత్రమున, మొదటి కూర్పునందు జక్కనకవి ప్రౌఢ
దేవరాయలనాటి వాడనియు, రెండవకూర్పునందు. మొదటి దేవరా
యలకాలమువాడనియు వ్రాసిరి. ఈ కవియొక్క కాలనిర్ణయ మిద
మిథమని చెప్పట యెంత దుర్ఘటమో యందుల కిదియే ప్రబలదృష్టాం
తము. ఉభయదేవరాయలకాలములోను గవి జీవించియుండెననియు,
మఖ్యముగాఁ బ్రౌఢదేవరాయలకాలములో విద్వత్ప్రశస్తి నొందెనని
యు నూహించుట, సత్యమునకుఁ జేరువయని తోచుచున్నది.

కృతినొందిన సిద్ధనామాత్యుని వంశావళి:—

సూర సోమయాజి

(విద్వత్పూడి రాజేంద్ర చోడరాజుచేర్చిన సూరముని పండితుడు.)

—
చేరులేడు

—
సిద్ధుడు (కన్నయరాజునకు ప్రభావుడు)

—
మంత్రిభాస్కరుడు
(వైష్ణవకంటి హరికన్ను)

—
జన్నయ (దేవతనయ శత
కమురచించెను.)

—
సిద్ధుడు
(విక్రమార్కు చరిత్రమును కృతినొందిన.)

—
జైపుడు.

—
తిప్పయ్య

ఈ సిద్ధమంత్రీ హరితనగోత్రుడును నావస్తంభనాత్రుడు

నాలుగవ అధ్యాయము

వైదికాచారసంపన్నుడు నని కవి వ్రాసియున్నాడు. ఈయనయం దొకయదృష్టమైన విశేషముండినట్లు పెక్కుసార్లు వక్కాణించెను.

అదేదన:—

నీ, ఆణిముత్యములసోయగము మించిన వ్రాలు వరుసతో నిరుగేం

వ్రాయనేర్చె

నాత్మీయలిపియట్లు లగ్యదేశ బులలిపులను జదువంగ నిపుణుడయ్యె

...

• ...

...

(విక్రీమా. ఆ॥ ౧.)

రెండుచేతులతోఁ జక్కగఁ దెలుఁగులిపిని వ్రాయఁగలసవ్య సాచి యనియు, దెలుఁగులిపివలెనే యితరభాషాలిపులను ధారాళముగఁ జదువఁగల నేర్పరి యనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈ సంగతినే వేటొకతావు నను గవి యిట్లుగడించెను:

శా. శ్రీకర్ణాటమహామహీశ్వరసదానేవాప్రధానోత్తమా

నీకస్తుత్స్వలిపికిరీయా నిపుణపాణిద్వంద్వనం కేరుహ

(విక్రీమా. ఆ॥ 3.)

సిద్ధసమంత్రీ గొప్పగణితశాస్త్రజ్ఞుడును. జక్కని కవిత్వముఁ జెప్పఁగల సమస్కుడును, దేవరాయలకు భండాగారాధ్యక్షుడును, రా జనీతివిశారదుఁ డగునమాత్య శేఖరుడునైన నానావిధముల నాకాలమున బహుప్రసిద్ధిఁ గాంచిన వాఁడట!

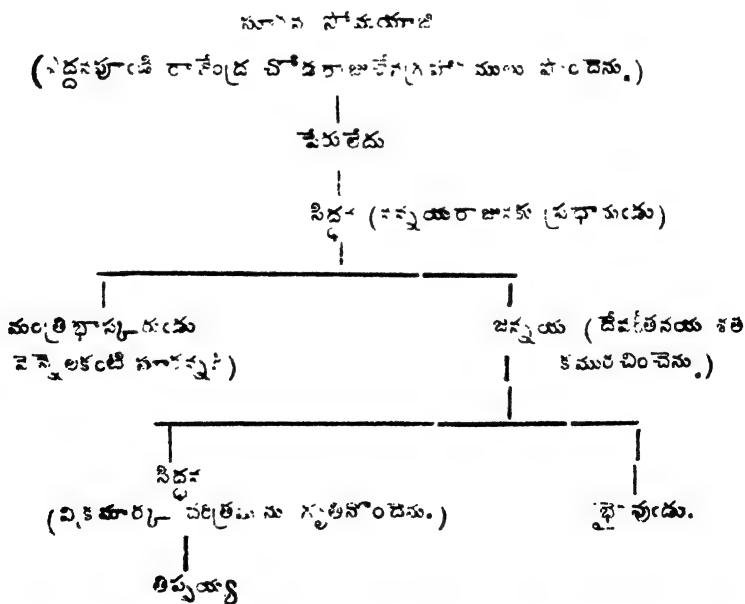
జక్కనికవి యింటిపేరు పేరంరాజువారు. ఈమహాకవి తననం శమును గుఱించి ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పికొని యుండలేదు. కావున నాయన నివాసస్థానాదివిషయము లూహ్యములు. ఆతనితాత యగు “పెద్దయానూత్యనుకవి నల్లూరి తిరుకాళమనుజవిభుని సమ్మఖమ్మన

52 పేరంరాజు జక్కనకవి—వికృతమార్క చరిత్రము

శోమటి వేముని కుమారుడగు రాచ వేమారెడ్డి (1420—1424) యే యుండును.

ఇంకొక చిత్రము— మ. రా. రా. వీరేశలింగముగారు తమ మాంధ్రీకపుల చరిత్రమున, మొదటి కూర్పునందు జక్కనకవి ప్రౌఢ దేవరాయలనాటి వాడనియు, రెండవకూర్పునందు. మొదటి దేవరాయలకాలమువాడనియు వ్రాసిరి. ఈ కవియొక్క కాలనిర్ణయ మిద మిత్థమని చెప్పట యెంత దుర్ఘటమో యందుల కిదియే ప్రబలదృష్టాంతము. ఉభయదేవరాయలకాలములోను గవి జీవించియుండెననియు, ముఖ్యముగాఁ బ్రౌఢదేవరాయలకాలములో విద్వత్ప్రసక్తి నొందెననియు నూహించుట, సత్యమునకుఁ జేరువయని నోచుచున్నది.

కృతినొందిన సిద్ధనామాత్యుని వంశావళి:—

ఈ సిద్ధనమంత్రి హరితనగోత్రుడును నావస్తంభసూత్రుడు

వైదికాచారసంపన్నుడు నని కవి వాసియున్నాడు. ఈయనయం దొకయద్భుతమైన విశేషముండినట్లు పెక్కుసార్లు వక్కాణించెను.

అదేదన:—

సీ. ఆశీముత్యములసోయగము మించిన వ్రాలు వరుసతో నిరుగేల

వ్రాయనేర్చె

నాత్మీయలిపియట్లు లగ్యదేశ బులలిపులను జదువంగ నిపుణుడయ్యె

...

...

...

(విక్రీమా. ఆ॥ ౧.)

రెండుచేతులతోఁ జక్కగఁ దెలుఁగులిపిని వ్రాయఁగలసవ్య సాచి యనియు, దెలుఁగులిపివలెనే యితరభాషాలిపులను ధారాళముగఁ జదువఁగల నేర్పరి యనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈ సంగతినే వేటొకతావు నను గవి యిట్లుగడించెను:

శా. శ్రీకర్ణాటమహామహీశ్వరసదాసేవాప్రధానోత్తమా

నీకస్తుత్యలిపికిరీయా నిపుణపాణిద్వంద్వనం కేరుహ

...

..

...

(విక్రీమా. ఆ॥ 3.)

సిద్ధసమంతి గొప్పగణితశాస్త్రజ్ఞుడును. జక్కని కవిత్వముఁ జెప్పఁగల సమస్థుడును, దేవరాయలకు భండాగారాధ్యక్షుడును, రా జసీతివిశారదుఁ డగునమాత్య శేఖరుడునైన నానావిధముల నాకాలమున బహువర్షిద్దిఁ గాంచిన వాడట!

జక్కనికవి యింటిపేరు పేరంరాజువారు. ఈమహాకవి తననం శమును గుఱించి ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పికొని యుండలేదు. కావున నాయన నివాసస్థానాదివిషయము లూహ్యములు. ఆతనితాత యగు “పెద్దయామాత్యనుకవి నల్లూరి తిరుకాళమనుజవిభుని సమ్మఖమ్మన

సాహిత్యసరణి మెఱసె”నని యున్నది. దీనివలన నీమహాకవి నియోగి బ్రాహ్మణుఁ డనియు, నెల్లూరిపురవాసుఁ డనియు, మన మూహింప వచ్చును. జక్కనయొక్క తండ్రియగు నన్నయ్యకూడఁ గవియైన ట్లీక్రిల దివద్యమువలనఁ జెలియవచ్చుచున్నది. “అడఁడు మయూరిరేఖను, గాడం బాటండు బాణగతి మన మెఱియన్ బ్రోడగుపెద్దయయన్నయ, మాడకు మాడెత్తు యతనిమాటలు జగతిఁ.”

కావున జక్కనమహాకవి పండితవంశములో జనించినవాడని తెలియఁదగు. తండ్రికంటఁ దాతయే యెక్కువఘనుఁ డనియు, కవి కెక్కువ గౌరవనీయుఁడును, స్మరణీయుఁడు ననియుఁ జెప్పట కవకాశ ముగలదు. తాత యగు పెద్దయ్యామాత్యుని గుఱించి వ్రాయుచు నొక పాదుగుపాటి సీసమాలికాయం దాయన భాషాప్రపంచములోఁ జేయఁ గలిగిన నానావిధ కవితావధానములును, చిత్రకవిత్వ. బంధకవిత్వాది నైపుణ్యసరణియు విశేషముగా వర్ణించినాఁడు. దీనిబట్టి చూడఁ జెన్న యామాత్యుఁడు భాషాసప్రదాయముల యందును శబ్దప్రయోగ చాతురియందును గడఁబ్రోడయైనట్లు కన్పించుచున్నది. ఈరెండుగురం బులును జక్కనయొ దుత్కృష్టముగా మించుటచేతఁ బితామహుని వద్దతిఁ గొంటివఱకు నీకవి యలవరించుకొనియెనని చెప్పరావచ్చు.

గ్రంథవిషయము.

విక్రమార్కచరిత్ర మొక నిజమైన చరిత్రము కాదు. ఇది దూర జరిత్రాంశములకై పరికించుట నేతిబీజకాయలో నేతికై వెడఁనట్లుండును. ఈగ్రంథమందు విక్రమార్కునిగుఱించి పుక్కిటిపురాణములు, పిట్టకథలు, అభూతకల్పనలుమాత్ర మున్నవి. కాని విశ్వసనీయమగు చరిత్రాంశ మొక్కటియును గానరాదు.

ఇది యెనిమిదియాళ్వారముల ప్రబంధము. సంస్కృతభాషలోఁ గూడ నొకవిక్రమార్కచరిత్రము ప్రస్తుతము వాడుకలోనున్నది. ఆగ్రం

ధమును బ్ర॥ శ్రీ॥ వే॥ వేంకటరాయశాస్త్రిలువారు మున్నగువారు తెలుగులో భాషాంతరీకరణము చేసిరి. కాని జక్కనకవి గ్రంథమునకు ను నా గ్రంథములకును బాలవ్యత్యాసము కాన్పించుచున్నది. ఈ కారణమున జక్కనకవిగ్రంథము ప్రస్తుతము ప్రచారములోనున్న గీర్వాణ గ్రంథమున కనువాదము గాదు. ప్రథమమున నాంధ్రభాషలో రచించిన గ్రంథములన్నియుఁ గొంచెము హెచ్చుతక్కువగా గీర్వాణభాషనుండి యాంధ్రీకరణములయి యుండుటచే నీగ్రంథమునకుసైత మొకసంస్కృతమాతృక యుండవలసియున్నది. అట్టి మాతృక నాకు లభ్యముగా మిని, భాషాంతరీకరణమందలి గుణావగుణవిచారణకు వీలులేదయ్యె.

ఈగ్రంథమందలికథ నిదివఱ కెవరును కృష్ణముగా వ్రాసియుండ లేదు. సంక్షిప్తకథాసార మెచ్చటనైన నుండినఁగాని కథావిమర్శన కానుకూల్య మేర్పడదు. కావున నీగ్రంథమందలి కథాభాగము సంతయు నిచటఁ గోడికరించి వ్రాసితిని.

క థా సా ర ము.

శృంగార శేఖరపరిపాలితం బగు మధురాపురంబున వీరవర్మ యనుదండ నాయకుఁ డొకఁ డుండెను. రాకొమరిత యగు రాగమంజరియు మదనరేఖ యను దండనాయకుని కూతురును, సమానవయస్కు లగుటంజేసి, యంతఃపురసౌధంబున విహరించుచుఁ గంఠవసంతాదులఁ జిన్నపుచ్చ చంద్రగుప్తాఖ్య నొప్పు భూసురపుంగవుం గాంచిరి. అందు మదనరేఖ యాతని మోహించి యగ్గల మకు మదనునిబారికి లొనయ్యెను. అపెన బెండ్లాడుమని రా జగు శృంగారశేఖరుండును, వీరవర్మయు బోధించిరి. కాని యాతఁ డీయ కొనక, చాతుర్వర్ణ్యకన్యలఁ బరిణయము నేయ నొడఁబడుదురని నీ నీకన్యను వివాహమాడెద ననవుడు రాజు సమ్మతించి తనపురోహితునికొమరిత యగు శీలవతిని, తనకూతు రగు రాగమంజరిని, ధనగుప్తుఁ డను ఔక్యనిపట్టి యగు సుమతిని, దండనాయకుని తనయ యగు మదనరేఖను గ్రహింపఁబున నాబ్రాహ్మణునకుఁ బరిణయముఁ గావించెను. అంతఁ గొంతకాలమున కానల్వరకుఁ గ్రహింపఁగారంబున వరదచి, విక్రమాదిత్యుండు, భట్టి, భర్తృహరి యను, తుత్త్ర చతుష్టయ ముద్భవించిరి. కొంతకాల మటులుగడవ నొక్కనాఁ డాదిక్రమార్కుండు

వింధ్యపర్వతపార్శ్వతమలకు విజయాధము చని, వింధ్యవాసిసీమందిరాంగణమునఁ బ్రబలుఁడగురాక్షసునిపుత్తులగు వానినుగ్రహించి, తమకుఁ దండియొసంగిన, యద్భుతపరిభాషముగల లాతము, పాదుకలు, రత్నపాత్రము, కంఠలకొఱకై కలహించుచుండ వారిం గాంచి యాకలహము నాపి తన నైపుణ్యాతిరేకంబున వానిల గృహభిముఖులం గావించి వానిం దాను స్వీకరించి మేరుపర్వతపార్శ్వతంబులకుం బోయి చంద్రపుర మను పట్టణము నిర్మించి యటఁ బ్రజాపాలనంబు సేయుచుండెను. పంచపక్షి పాదుకాసహాయంబున వాతఁడు బ్రహ్మలోక మేఁ నావాణీమనోహరుం నీతనిఁ గాంచి యచ్చెగురువొంది వలసినవనముఁ గోరుమనఁ దనకత్తితో ఫాలతలముం జీర్చి యచట నంతకు మున్నున్నదాని కదనముగా విజయసూచకములగు కొన్నిపదమాల నేవేని లిఖింపఁ గోర నాయజుం దప్పు నీరాజశ్రేష్ఠునకు వేదాంత ముపదేశించి బ్రహ్మస్త్ర మొసఁగెను. పిదప నీరాజావశంకుండు దనపురమునకుఁ జని సుఖంబుగ రాజ్యం జేయుచుండెను. కొంతకాలమునకు భట్టి విక్రమార్కుని వెదకికొనుచుఁ జంద్రపురం జేరి యుజ్జయినిం గడుఁ బోగడ, నపు డావిక్రమార్కుండు పట్టణములోని మహాకాశ్యాలయ సమీపమున నున్న పక్షివృక్షంబున వేగిలాడుచున్నయుట్టిఁగూర్చుండి, తద్బంధముల నన్నింటి నొక్కమారు దెగఁగోసినవానికి సకలసామ్రాజ్యము సేకులువని తా నంతకు మున్నె విన్నవాక్యమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనెను. ఒక్కవేళిఁ గత్తితో నొక వేయమని నుమతినూతుండు సెప్పినయొక్కకి మెచ్చి రాజు భట్టిని బ్రతినిధిగా నేమించి యుజ్జయినికి వెదలి యటఁ గలపటకాఖి, గట్టబడినయుట్టి నెక్కి యాచేరులను దెగవేయి, మహాకాళి వానిసాహసమునకుం గడువలరి వానిం గ్రొందనున్న శూలముపైఁ బడకుండ నాపి, తనయంకపీఠి న్నాని వాసీనుఁ గావించి సహస్రనర్మ పంక్తిం త ముజ్జయిని కీతఁడే రాజ్యము సేయ వినించి మనుజావతారంబున జనించిన యాతఁ డాదిశారాయణుండనియు, భట్టి బ్రహ్మయనియుఁ దెలిపెను. ఆతఁటి ముజ్జయిసీకుం దగుప్రసేనుండు మృతినొండ, రాజాశ్వేషదాగ్ధము వదలబడినపట్టపు టేనుఁడు నుడుదాడు మీతనికలతంబున నలంకరింప నీతఁ డాయుజ్జయినికి రాజయ్యెను.

కొంతకాలమున కమరేంద్రుఁడు, రంభోర్వసుల నృత్యతారతమ్యంబు లేర్పఱుప జాలక విక్రమార్కునిఁ గొనిదేరఁ జేరి నాయితముసేపి చూతలిం బంపెను. విక్రమార్కుఁ డందధివశించి యింద్రసభకుం జని యాదేవాంగనలలో మార్వసిన్మత్యము, కాస్త్రోత్తమని యధిపాత్రయం జోసఁగ నాయుండుండు మెచ్చి యాతనికి, ద్వారాంక త్సలభంజకం గల సింహాసన మొసఁగింపంప, విక్రమార్కుండు నిజపురమునకు విచ్చేసెను. కలిపయిడివసుంబుల కొకతాపసి వచ్చి, పక్షిమదికఁగల కనకపురంబులోని కొల

నిమగ్నమున దినదినమరుహోదయముతో నొకబంగారుకుంభ మొదలి, ప్రభాకరచరణంబు దా నసుగమించుచు వృద్ధి క్షయముల, సమానముగఁ బాల్గొనుచుండె నని తెలుప విక్రమానామ సంవత్సరము జనియెను. అది నా పుంభముపై నాతఁ డధిష్ఠించి దానితో గావేండ్ల సంయోగవంత నాప్రభాకరం దీనిప్రభావమున కలరి, దినదిన మేమబాసువల బంగ రొసంగు కుండఁద్యును మొసంగ నాతఁ డాకర్ణాభరణముల సొక్కపేదపాటున కప్పించెను. అనంతర మొక చెంచుకేర దచ్చోటునకు వచ్చి, గూఢాశను వేటునగా బ్రార్థన నాతఁడు నని యొక్కకిటిం గాంచి దాని నేయంబోవ గది యొక బిలక్యాముల ప్రవేశింప వెన్నాడి, సహితంబుననుబోయి, అది బిలచక్రవర్తియే గావంపబడెను. అతేరీతనికిని సహాయము లనుపేర నొప్పురిక్షియము నుపగెను. అది దొకిటి మునిమిది బోగొట్టును. వేటొకిటి నిరుల నొసంగెను. నానిని గా దొకిన్మద్రబ్రాహ్మణుని గొసంగెను. పిదప నుజ్జయినీపుగ యొక గానించును. దానివైశ్యం హరించు దానివైశ్యము దానివైశ్యముల యందును, వేడుకలయందు వెచ్చించి దక్షిణము గూఢాశ్రయాలఁ జని నాతం దక్షింప నాతం దంతుదం గలవిశేషంబులఁ బెట్టుమనఁ దాని మనుకొనుకొని జరుగుము దక్షిన్మహిమిణియుఁ గాక్షనతాపూతముల దొకిటి విశించు నొ స్త్రీ, గూర్తారావము ప్రధానము విదవచ్చుననియు నివేదింప, నాపుడమి కేర దాపుఁ జేరి, గూరకిక్కినుల నుక్కిడంచి గూఢాశ గాపాత, నాయును సులిసింది యొకనుటి నొసంగి కాలు గ్రహించి పుండీరుక తొడగెను.

అత్రేయంబు నారేంద్రుడు లబ్ధినిజయించి, యుజ్జయిని కేర సుఖంబుండె. అందుచే నాని యగు విక్రమంబొకం దైశ్వర్యకాముఁ డయి, యాశ్వరునిగూర్చి తపంబాచరించి మృత్యుహరిం బగు నొక్కంబు వదలి తనభార్యకొసంగ. నాపె తనధర్మము నడచుచు సంతయు నాని నిందింప నాతఁ డాపునమున నిజభార్య యగు ననగ నేనతో, సోదర్యవార్ధ, మే సందిన నుదనరేఖామణిదగుధర్మ సూర కప్పించి యుష్టసంపదలఁ బడసెను. ధర్మహరి యాఫలమహా తర్మమును దన భార్యకు జెప్పి దాని నొసంగ నామి దాని దనకు గూర్చు హయపామునను, నాఁ డొకదానిని, నాపె యొక గొల్లనిని, నాతఁ డొకగోనుయభారిణిని గ్రమంబున నొసంగి. మఱునాఁ డుదయమున ధర్మహరి నావ్యతి వెదకునుండ గరిష పూర్ణవేణుపాత్రిపై పడిదుకొని యరుదెంచుచున్న గోపిం గాంచి, తత్ఫలసంగ్రహణవృత్తాంతం బానుభూతియు నెఱిగి భాగ్యావరక్షింపయు యోగమార్గసంప్రయోగమున గాబాధ నడసి పోవుతటి రాజకార్యసంధరుండగు ధర్మని నుంకి

నినా గ్రహింపు మని చెప్పయ నన్మంత్రిచే గలుగులాభములు నన్న నీశ్రీంధికథను జెప్పెను.

నందుఁ దనగాజు దక్షిణియసతి యగుభానుమతిని విడిచి యుండవలక తప్పయుఁ దయి కాన్గివిమలభిర్వముఁ జెందియుండ, మంత్రీ యగుబహుశుక్రిగుండును, బుహుహితుం యగుకారదానందుఁడును రాజుని కెన్నివిధములబోధించినను పుత్రునేయ కుంటుచే మంత్రీ కాన్గిచిత్రిపటము వ్రాయించి రాజుని కొసగ నానెడు దానిని సదా చెంత నుంచుకొని సభాభవనమునఁ గార్యములు నడిపుచుఁదెచ్చుత్రహపాలాకిని నోదంబు కారదానందునికుఁ జెలుప నాపాలుఁ దాపటంబుఁగాంచి యాపె యూరు ఘోర గలునుచ్చ లిఖంపబడలే దని తిచ్చిత్రి కానునకుఁ దెలుప నాతఁడు దానిని నాగిసి యానార్త క్షేపికిఁ దెలిపెను. అంత నాయామీకుండు దండతాడితభుజంగంబువలె నోహనలంబుఁ గ్రమ్మియు నాభూసువుంకవునకు మరణదండన మొనరింప నమాత్యుని కుక్తువునొనఁగెను. మంత్రీ యటులు చేయనొల్లక వాని నొక గుహయం గునిచి కాపాడెను. పిమ్మటఁ గొంతకాలంబున కాగాజుమకుం దటవీకి వేటువం జని పులి వానం దప్పించుకొని యొకవృక్షంబు నెక్కి యుంట నున్న యొక బుక్షంబుఁ గాంచి వెలఁగింద నాయెఱుఁ గాతని కధయంబొసఁగి నాబాంబుడు భయమునానె నా యంకరిలంబునఁ దల నిడి కున్పిడెను. అపు డామెక మీవృక్షంబుచెంత కిగి పై నున్న రాకుమారుని గిగిఁదఁ దోయి నాయెఱుగును బ్రతిమాలెను. కాని యది యటులు చేయ నొల్ల కుండెను. పదంపడి కొంతకాలమున కాభల్లకము నాథ నిద్రం జెందఁ బులి యానానెనుమాకు. గాంచ యెఱుగును గ్రిందఁదోయవేద నాతఁ దటలుచేయ నానెను నొక గాభాసహయంబునఁ బాగ్రిణశ్రణముఁ గాంచి చికిని కృతఘ్నుం దగునాన్వసనూనిని గాంచ 'సనేమిరా' యని యనిశంబుఁ బలు కనొకమువృత్తునిగా కపించి యేనుఁడ నిసంగితి గ్రహించి చెప్పఁగలుగునాడే కాప విమోచన మగునని వచించి యభేద్యుఁ డనెను. అంతం గొన్నిదినంబులు కాంచ నరేంద్రుండు నిశుపుత్రాశ్చేషణకాన్గి నుండంచు భటులఁ బంపి యొక్కడఁ సనేమిగా గావముఖుండై యున్నవృషనూనుని కప్పించి పెక్కింద్రు వెజ్జలచే మంత్రోచ్చరణికి న్నలఁ జగపించినను మనోరథపద్ధి సదయఁడయ్యెను. అంత మంత్రీ యేకాంతంబుఁ గొసఁగతి కారదానందునకుం దెలుప నాతఁడు తిండివృజ్ఞానంబున నంశియై గ్రహించి గాజన్వహంతంబున యవనికను మాటువలుచుకొని తత్కథావృత్తాంతం బామూల మాదంబుగ నెఱింగింప రావపుత్తుఁడు నిరామయందయి యుంటంగని రా జాగంద సంభగ్రిమవిలాసందయి యంతకము న్నిభిషగ్గుణి కారదానందనందన యనియెఱింగింప

బడినవాడు గావున, సంకీర్తననివాసిని యగునీమే కీర్తనార్తం తెట్టులు వనో
గతం బయ్యె నని ప్రశ్నింప కారదావరప్రసాదంబున భానుమతీదేవియొక్క తొడ
మచ్చను గుర్తించుటలే యని మడువ నావాక్యములు కారదానందునివిగా నెరింగి
తెగ మగలించి యాతని గొలిపించి యాతనిపాత్రముల రక్షించిన మంత్రిని బహూ
కరించి సుఖంబుండె. 'భట్టియు నీ కిటులే మంత్రివరుడు గా నుండు' నని విక్ర
మార్కునికిం తెప్పి భర్తృహరి యభేచ్ఛం జనియెను.

నారదుఁ డొకనాఁ డయ్యెడకుం జని విదగ్ధదేశాధీశునికూతు రనంగవతి
యనంగునతి మించుననన్యసామాన్యకూపవతి యనియు నాపెను విక్రమార్కుని'ఁ
బ్రాణయమఁ గావంప విదర్భేశుండు గడుంగలమునుండి లోనెంచియుండ సిద్ధపురా
ధీశుఁ డనుక కాధపుఁ డారాకాచంద్రవదనపాత్తునకై మనోజపుష్పశరావిద్యుండై
తన కొడఁగవేడ నాపె తండ్రి యీయకొనమి విదగ్ధభగాధిపుష్ప దాడివెడలె
ననియుఁ జెప్పెను. అంతవిక్రమార్కుఁ డాయత్త నైశ్యుండై భట్టి సహితముగఁ బోయి
క కాధిపుని సమరంబున సమయించి యనంగవతిఁ గేలఁ గీలించెను.

నానఁ డొకఁడు వచ్చి చిత్రకూటాద్రి నొకముని చిరకాలమునుండి తపమాచ
రంచుచున్న నాతని కంగిక ప్రసన్న గానుండెనని విక్రమార్కునకు విన్నవించెను. అ
పు డాతఁడు మోమువలెంగూర్చి తప మాచరింపఁ బూనెను. అంతికి తనకగూడఁ బ్ర
త్యక్షమాగామిఁ గినిసి తనకినముఁ దటిగి యర్చింప సంసిద్ధుండయి ఖరాసి చేబూని మె
నముం దుంచుకొనఁ బార్వతి ప్రత్యక్షమయి వలసిన వరము వేడుగునెను. అంతి ను
గుహావేళుం డగు నావిక్రమార్కుండు దవ కొసఁ గడఁదలచినవర మాజాపసి కొడఁగు
మని చేప్పెను. విక్రమార్కుండు రాజనూయ నూగ మొనరించిన పిదప నొకనాఁడు
వేటకుఁబోయి చాల దస్విపడియుండు నొక భూమరుండు గాంచి తనపాత్రములొని శు
గ్ధోదకంబున నాతని నేదచీర్చెను. కృతజ్ఞుం డగునారాజాబిపుర్నిదనపుహాహితునిఁ గై
కొని బోషించుచుండెను. ఇటులుకొంతకాలము గడచినంత నొకనాఁ డాభూమరు న
మాల్యాటంకృతుండై యుండినరాజపుత్రుని దస్మరించి గృహంబునఁ డాచిగూతుం
కారంబుల విక్రయింపఁ జనుచుండ నేవకబద్ధుండై రాజసభకుం గొనిపోవబడెను. అని
టివా కల్ల రీబ్రాహ్మణు దండనార్హుడనిచెప్పఁబూర్వంపుటువకారముజ్ఞుకిం దెచ్చి
కొని యీతని గాజాక్షమింప భూసుగపుంగవుం డాజాజకనూజుం దెచ్చి సభలో
నిలిపి జన్మభావము శోధింప నిటులు గావించితిని చెప్పెను. పద పతి, కొంతకా
లంబునకుఁ గమలాకరుం డనుమతీయొకవిప్రుం డయ్యెడకుం జని కాచీపురమున ని
నన్యసామాన్యకూపవతి యగునొక వేశ్యాంగన కలదనియు దానితో నుభింప నేగునకు

పేరంరాజు జక్కనకవి—విక్రమార్క చరిత్రము

నినోకరక్కనుడు పరిమాపుననియుఁ జెప్ప నాపలుకులు విని విక్రమార్కుం దయ్యె
దనుఁ జని యాకక్కను నుక్కిడఁగించి నూపె నొకయవని నురుగుల బరిణయము గా
వించెను.

తదనంతరం బొకనాఁ డాఁగా జటాపిఘ్నేశ్వరునికొక గూఁగ మామనీడ నానీ
నుండై యుండఁ దప్పాభిషక్తి శ్రుంబులఁ గలనులాయులును నున్న యొకపక్షి కేరంకప
క్షితో నిట్లనియె. వింశాశ్రునికటంబులందొక నికినాళ్ళపులఁ వనానివంటఁ విక కామా
ముగా నొకనిని ధిక్తించుచుండునియు నేడు వనమిగుర్చిదగునొక బ్రాహ్మణుని
నెండు నచ్చెనియు చావజేసి తాను మిగుల వివాహునినంటినియుఁ క్షయించినా
గాధిపుం దిదివి తా నయ్యెదకులఁ గని గూత్రాహ్మణుని మాణిఁగ దన్ను ధిక్తించి
మని వేద నాతనియుపకారాన్ని కామను నొకనాడు కిడుంబెనించి వలసినవని ను
శ్చేదును నాడు నెలకల మహిమఁ పలుచు న్లువ్వేడి యున్నది యున్నోలునా
నెను.

ఒక నాడు విక్రమార్క మాతల్లఘండు నిలవఁబడియు నానొక స్త్రీయొద్ద
య్యెడినుం జనుచు చుగానాఁడు కియుండెను. నొక కేరంబులఁ గల పక్షివల్ల
కము మీద నుండునొక లాసిని యునునొక పదంతుక గిలచియు నాడెనేతల వంటికపులు
మని దవపుకరి నన్ని నూతని నెట్లని నామిఁగ క్షిప్తమానుననియు నాడె
మాడుమాట లాడించిననాఁడ బరిణయముఁ గావించుకొనునని యుండెను. అంత వి
క్రమార్కుం దెల్లం బుకెనుకంటుం నయ్యెదకులఁ గని నూపె క్షేప్తి పుష్పపురింబు
నకుం దిసికొని వెల్లెను శయ్యాస్థమాంబుల దాదాత్రి గూపె మిన్నక నునుగుకెల్ల
కొని పరుండియుండెను. అంత గా చోట్ట నున్నచివ్వెనెబమును దవనాత్రిభావ
బున నజీవముఁజేసి యొక కథ జెప్పవని లో నాకంట మిగిగుడక కను నా నొచ్చెను.

కత్తిగిడుగూనులందు నాకంటయగు మి నునానొక మేలుగ్నోన్నట్లు
దను భూపాలువకఁ గానుమంటి మనునొక చక్క వినిగొనుతి గిలచు. అపె నునూప
లావణ్యసంపద కమరూపుడును, పిఁహ శ్వోకునూనుడును, హేమాంగుండును నైన
హేమాంగుడు కొనగి పరిణయముఁ గావించెను. ఇట్లుండఁ గలత కాలంబునను నిజమా
తాపితృలం గాంచె గొతుహూయ త్తచిత్తుడై హేమాంగుండు సతీయూముగిసి
హళంబునకుం బయఁమానును నా శీలగతి విని పత్రికు కాలగుగురివిధింఁ గోపా
రుణితలాచనుండై నిజవం దనగుం దుగితిధ్యజాని నాంబు బట్టికొనితేర నియోగించెను.
అంత నీతిధ్యజాదుయుద్ధసన్నద్ధుడయినూతని వెన్నాడెను. అటఁ గానుమంటియునుండ
గుహేమాంగకుండ్లొక పుళిపవనప్రాంతంబున నిలభాద్యాంక ముపధానము సేసికొని

యొకతరుచున కయని: చియుండఁ దచ్చార్థ యాకలకల మాలించి యుక్తులు పరీం
చి తఃజనకుని నేనాపంతులఁబుగా నెఱింగి భర్తను నికాశభంగమునెఱింగి గానుండ వె
లువడి సంగరసంగమున వారి నెల్లఁగ బరిమార్చి వచ్చి మేల్కొంచిన తనభర్త కీసంగతి ని
వేసిం చెను. పిదప వారియపు యథేచ్ఛ నొకపురంబుఁ జేరి, అచట భర్త పురంబు
కాహారపదార్థములఁ గొన నఁగి యొకవారాంగయొక్క మాయలం దగిలి భార్యయ
గు కానుకుంజరిసంగతి మఱచెను. రాజపత్ని భర్త బాడఁదెలియ నేరక విలపించి పతి
బానిసపతి బ్రతుకు నిరర్థకం బనితలఁచి జన్మజన్మంబునందును హేమాంగదుండే తనమఁ
బలియగునటులు ప్రసాదించునటులు భగవంతునిఁ బ్రార్థించి, చితిం శొచ్చి యనువులు
బాసెను. ఇంతలో హేమాంగదునకుఁ దనభార్యసంగతి జ్ఞప్తికిరా, దానియ్యెడనుం జ
ని భార్య మృతినొందుట విని తానుగూడ నగ్నియైగైత. అంత దీనికంతకుఁ గారవరాల
గువేళ్యాకాంతయు నాపె బానిసయు వీరి ననుసరించిరి. అంత వాకాలి వీరలనందఱను
బ్రతికించెను. ఈఁబట్టి నెవరు సాహసులని దివ్యైకంబు మడుగఁగా రాజు నా
రాంగనయే సాహసురాలనియ్యె. హంఃకూలి కామధ్యైకంబునం గలయా కథాపతి లేచి
రాజుంబాచి బానిసయే యొక్క పసాహసురాలని చెప్పి మరల నిద్రించెను.

విక్రమార్కుం డాపెను. తొడవపర్యాయము పూకరింపఁదలచి కన్యాశ్రమంఁద
మునకుఁ బ్రాణము లొసంగి యొకకథఁ జెప్పమని నాబుడి యిటుల చెప్పఁబోడగె
వంచెపురియను బాఁగయ పుత్రిమఁడను యనుగూపానిన. కొక చిక్కిని చుక్క య
గునుమాడేని యనుభూత్య గలఁడు. వారికి నురుణ శేఖరుం దగురాజ శేఖరుం దనుకు
మాయుండు గలఁడు. అతఁడొక నాఁడవనికి జేటాడఁజని యట నొకయోగిని ద్వికా
లవేది యొకనొకచింతకు గాంచెను. ఆదింక రాకొమారుని గాంచి నీకిపుడే వివాహ
మగునని చెప్పెను. ఆపనియఁబుననే కన్యకాపరవారము లోఁ జతురిక యనెడికన్యక
వచ్చి యవంతిపురి మేలెడి రాజుమాఁకు నిగుకామయంజు యారాకొమారుని వసియించి
వివాహమాడ నుండెనని చెప్పెను. రాజశేఖరుం దవంతింఁ జని రాజపుత్రిని పెండ్లా
డెను. రాజపుత్రియొద్ద నొకతిక్రికాలవేది యగుకీరము కలను. చిలుకయు, కారికయు
నొకనాఁడొకకాళు నధిష్ఠించి స్త్రీపురుషుల గుణగుణంబులగూర్చి సంభాషించు
చుండ నామతన దంపకు లచ్చొట్టునకు వచ్చి యేమి ప్రసంగించు చున్నది

వేరంరాజు జక్కనకవి—విక్రమార్కు చోళము

ఓని పగిల్చింపఁ బురుషులు చెడ్డవారని వారియు, స్త్రీలే చెడ్డవాడని కీరమును వదిలొంపఁ జేతులని యడుగ వారికీకధను వారిక చెప్పెను.

కాంచనపుష్పంబునభర్మగుపుండ్రనియెడు పెట్టికిధవగుపుండ్రనియెడిపుస్త్రుడుగలడు. అతఁడుతనధనమంతయు దంధనము గావించికొనికొనిజనితన మేనమామమూలను దగురాగ తరంగిణియనుబాలికామణిఁజరిణయమాడెను. అంతిమేనమామయగుక్రీగుపుండ్రుతనమూఁ తురాగతరంగిణి ననేకవస్తుసంపదల నొసఁగి యల్లునితోబంపెను. అల్లుడగుధవగుపుండ్రు భార్యను వెంట నిడుకొని వచ్చుచు మార్గంబున నున్నయొక కానసాంతరమున భార్యచెంతనన్న యాభరణమల నెల్లెఁగొని యాపె నొకపాడునూతం దోగ్గిని తనదారిం జనియెను. పిదపఁ గాంచనపుష్పిం జని ధనమంతయుఁ బాడుజేసెను. వదలిం జనబాట సారు లాపెయ్యారావము లాలించి యాపెనా నూతినుండి పైకి దీసి యానూతంబుడుట కుఁ గారణ మడుగఁజూచు లాయెడకు వచ్చుసరికి దనను దవభర్త ను జంపనుంకింతుతటి భర్త నిజపాత్రినందత్త దాగ్ధ మం దయ్యెడ నెటకో చనియుండెననియుఁ దానుగూడఁ జనుచుండఁ జేకటిలో నీనూతం గూలితి ననియు, తొంకి తనతలిదండ్రులపేరు నివా సముఁడెల్లఁప వార లాయమను దలిదండ్రులఁడకుం బంపిరి. పిదప ధనాశాపీడచే ధవగుపుండ్రు కంచీకిం జని మామచే గారవింపఁబడుచు నుఖంబుగ నుండెను. ఇట్లుండ నొక్కసాటిరేయి భార్యయొకలి నున్న భూమణులు అపహరించి యాపెఁ జంప ను దోగ్గించుతటి నాపె యెలుగెట్టి వాపోవ శ్రీగుపుండ్రుయొడకుం జని యాతని నిం బెడలజేసెను. కనుక పురుషులు గుగ్గాగు లని చెప్పెను. స్త్రీలుగుగ్గాగులనుటకఁ గీ న మీక్రిందికధను జెప్పెను. విక్రమసింహ పుత్ర మేలురాజునకు వివాహమతి యుచుకొమరి త గలదు. ఆమెను నుధర్ముఁ డను భూపాలున కిచ్చి వివాహముఁ గావించెను. ఒకనా డొకభూనుడుఁ దాబాకంకాంచి మోహించి యతని నుద్యావవనమునను గావింపఁ జే కటియం దాతఁడు దర్పద మ్మందై మరణించెను. రాజపుత్రి తనభర్త నిద్రించుసమ యంబున నాతని వీడి యీ వనమునకఁ జనిభూత మావేళించియున్న యాశవమును జూచి శృంగారక్రియలం జేయుచుండ నాపెముక్కు నాభూతము కొఱికి పాటిసో యెను, రాజపుత్రి వెలగఁగంది యాశేరము నామెభర్తపై మోపి తనతండ్రికిం దెలుప

1

గ్రంథ విమర్శనము.

భూభువనంబున నరి లే, రాభారతి సీవుఁ దక్క నన్నయజక్కా.

యని సిద్ధమంత్రీ కవీని గొండాడి కావ్యము రచింపఁ బ్రార్థిం
చెనని జక్కన తన్ను గుఱించి వ్యాసికొనెను. పైని జేర్కొనఁబడిన
గుణములందు న్వాభావిక కవితాప్రాభవముజక్క నితరగుణంబు లీయన
యందుఁ బ్రాయీకఁబుగఁ గానంబడు. చక్కసివైదుష్యము, చక్కని
కవిత్వచాతుర్యము, చక్కని వ్యాగ్రైఖరి, యాయనయం దున్నట్లు
ఘంటాపథముగాఁ జెప్పబడుచును. ఈమహాకవియొక్క కవిత్వ మెట్టిదో
యొక్కమాటన చెప్పవలసినచ్చిన కవిత చమత్కారమైనదనిన సర్వము
నందె యిదిబియుండును. ఈయన యందుఁ జనుత్కృతి తక్క న్వాభా
వికపుష్టి యొక్కవగఁ గానరాదు. కిభావశలుఁ డగునువర్ణకారుఁడు
తాఁ జేయు బంగారుప్రతిమకుఁ జక్కఁగ మెఱుంగువెట్టి, నగిమీయొనర్చి
వివిధము లగుతోడవులతో నెట్లు కరించునో యాలాగునే యిమ్మహా
కవియుఁ దనకవితాకన్యకు నానావిధము లగు బాహ్యభూషణములఁ

గూర్చియు, విభోమవిలాస వర్తనముల నేర్పియు, మకరంద మొలుకు మంచాలాలాపములఁ గటసియు, నింక ననేకరీతుల హృదయాసురంధక ములగు విన్నాణములను గలుగఁజేసెనుగాని రిసోన్మేళణ మొనరించెడు నుజ్జ్వలశక్తినిమాత్ర మీయలేదు. ఆకస్యకయందలి హావభావములు లాస్యయువతి చిత్తవికారములు. ఆమె చతురమృదూఘులు అభ్యస్తవి లాసిచీ సరసోఘులు. ఆమె గరువంపునృపకలు సర్వనైపుణ్యపు మురి పెంపుగతులు. నునుసోఁతీరుచు, నూతనసౌవర్ణకాంతియు, వివిధవిభ్రమ కళాదుములును దానియందున్నను, చందోసమాన భావమానహాసయు, సుత్కంఠితవిరహకీలాభీలజాలంబుచు, సవరిసోడ్పల్ల భావనోజ్జ్వలంబును, దానియందుఁ గానరావు. నాగరకవిలాసినిలలామ వలెమైపుల కింపులు కొంత గలుగఁజేయునుగాని సహజనుగఱోపేత యగుస్థిగ్ధము గ్గాంగనవలె నుల్లంబు నెల్లపుడుఁ గొల్లవెట్టనేరదు.

ఈకవియందు శబ్దవైచిత్రీ యెక్కువ. వర్ణనాభిలాషయు మిక్కుటమే. చెప్పినదానినే పలుమాఱు చెప్పుచుండును ఎన్నినాడలు చెప్పిననుదనశబ్దజాల చాతురివలన నాయాభావములకు నూతనాకృతిఁ గల్పించిన ట్లగవడును. స్వభావసిద్ధ మగువిషయములను స్వభావోచిత మగుభాషను వ్రాయుట కీయన కిష్టమున్నట్లు కాన్పింపదు అనురాగోద్యోగము, అనుతాపస్పందనము, కారుణ్యము, అహంకారము, మొదలగు హృదయస్పందన వికారములను వర్ణించుచున్నపుడు శబ్దచమత్కృతి కొఱకే చూచునుగాని కేవలము నైసర్గికభావవికసనము కొఱకుఁ దఱచు ప్రయత్నింపఁడు.

తల్లిదండ్రు లనంగవలెని యల్ల వారింటికిం బంపునపుడు కవియట్లు
వ్రాసి నాడు:—

తే. తల్లిపాదంబులకు మ్రొక్కి తలియిబోడి,
యశ్రువూరంబు తెప్పల నప్పలించె
గలికకన్నులు మకరందజలము గ్రమ్మ,
గమ్మతమ్ములతమ్ములై కరముమెఱసె.

ఇచట మాతాపుత్రికల హృదయంబుల ననురావము వెల్లువ
సరిఁ దల్లడిల్లు చున్న నమయమున శబ్దశ్రేష్ఠ కెక్కడఁ దావున్నదో కవి
శ్వరునకే యెఱుక.

ఇంక వర్ణనలవిషయమై యిందుక విచారితము. ఈకవికి వర్ణన
లయం దభిరుచి యత్యధికము. ప్రథమాశ్వాసమున మధురాపురీ వర్ణ
నము ముప్పదియేడు పద్యములును, పైగా నొకపాడవైన వచనభాగ
మును, బట్టినది. భారతములో నింద్రప్రస్థపురవర్ణనము పదిపద్యముల
లోఁ బూర్తియైనది. ఎఱ్ఱాపెగడ నృసింహపురాణమున వైకుంఠపుర
వర్ణనము పదునొకండు పద్యములపై నొకదీర్ఘ వచనముతోఁ జూడ నొం
దించినాఁడు ఉత్తరహరివంశమున ద్వారావతీవర్ణనము మూడుపద్యము
లలో నిమిడి యున్నది. కావున వాఁధౌవాఙ్మయ ప్రణాళికాక్రమము
నఁ జూడ నతిదీర్ఘవర్ణన లితనితోఁ బోరంభమైన వని చెప్పవచ్చును.
ఇంక శ్రీవర్ణనలవిషయమై నేతె చెప్పవలసానా? అవకాశ ముండిన
స్థలములం దెల్లఁ దనివితరనివర్ణనలతో నింపెను. వనవిహారమును బలక్రీ
డయు నెనిమిదిపుటలలో నుమా రణువదిపద్యములలోఁ దేలినవి. వర్ణన
లవిషయమై కవి కెంతమాత్రము వినుచు లేనట్లు గాన్పించుచున్నది.
గ్రంథమునం దనేకకథ లుండుటచే ననేకవిధము లగువర్ణన లావశ్యకము
లయ్యెనని యొక కారణము చెప్పవచ్చును. కాని యీయొద్దిగ్రంథ
మైన భోజరాజయమున, నితరుక్కువగ వర్ణనలులేవు. కావున నీ కవి

యందు వర్ణనాచాపల్యము మిక్కుటమని చెప్పకతీరదు జక్కనకవిశైలి
యంత స్వాభావికమైనదనియుఁ గాదు ; కేవలము కృతక మైనదియుఁ
గాదు. అక్కడక్కడ నై నర్థికచిహ్నములు కాన్పించుచున్నను దఱచు
శబ్దవైచిత్ర్యకొఱకే కవి చిహ్నులుపడుచుండును. ఇందున కుదాహరణ
ములు పెక్కులు, చూపవచ్చును. బ్రహ్మసభ వర్ణించినప్పు డేకాక్షర
ప్రాసము కొఱ కెంతప్రయాసము నొందెనో చూడుఁడు :

సీ. మాద్దల్యమాతంగ మాంజాయనమరచి

మైత్రేయమాండవ్య మందపాల

కపిలకశ్యపకౌత్స కామందకణ్వాతి

కౌశికకౌండిన్య కలహభోజ

వాత్స్యాయనవ్యాస వాల్మీకివరతంతు

వాలఖిల్యవసిష్ఠ వామదేవ

శరభంగశుకశక్తి శార్దూలశారద్యత

శౌనకశాండిల్య శాలిహోత్ర

జడభరతజహ్నుజాబాలి జామదగ్న్య,

పులహపిష్పల పర్వత పుండరీక

గార్గ్యగౌతమగాలవ గణకముఖ్య

తైసయానంద మిశ్వరు లర్థిగౌలువ.

మహాభారతము సభావర్ణమున మునిసభావర్ణన మిట్లున్నది.

సీ. సుబలమార్కండేయ శునకమాంజాయన

మాండవ్యశాండిల్య మందపాల

జకదాల్భ్య రైభ్యకభాలుకి జతుకర్ణ

గౌతమ కౌశిక కణ్వాకౌత్స

సావర్ణిపర్ణాద సత్యగోపతిగోప

వేషమైత్రేయ పవిత్రపాణి

ఘటజానుకాత్యేయ కశకలాపసుమిత్ర
హారీతతిత్తిరి యాజ్ఞవల్క్య
వాయుభక్ష భార్గవవ్యాసజై మిని
శుకసుమంతుపైల సువ్రతాదు
లయినమునులు నేము సరిగితి మెంతయు
రమ్యమయిన ధర్మరాజసభకు,
ఉత్తరహరివంశమున :—

గీ. గౌతమాత్రి విశ్వామిత్ర కణ్వయాజ్ఞ,
వల్క్యజాబాలి కాశ్యపవామదేవ
రైభ్యధూమ్రవాల్మీకి పరాశరాంగి,
రఃపవిత్రాక్షశంఖకర్ణ ప్రభృతులు.
శభాపూర్ణోదయంబున :—

శా. కాండిన్యాత్రిమరీచి దక్షకపిలాగస్త్యాక్షపాదంగిర
శ్వాండిల్యక్రతుకణ్వకుత్సభృగు విశ్వామిత్రమైత్రేయ మా
ర్కండే యాసురివామదేవకపిదుర్వాసో బకవ్యాఘ్రపా
న్మాండవ్యాదిమహామునుల్ చనిరి ప్రేమ స్మృతిఁ దత్సేవకుఁ.
మఱి యొకదృష్టాంతము:— సూర్యోదయ వర్ణసంజామఁడు:—

సీ. సకలలోకంబులుఁ జక్రవాకంబులు నుల్లాసవారాసి నోలలాడ
సంధకారంబులు నలచకోరంబులు సాబగేదిగొందులు సాచ్చిదాక
సయసకంజంబులు నలినపుంజంబులు సువికాససంపద సాంపుమిగుల
రాయంచదాఁబులుఁ మ్రోములేఁ దేఱులు గృహసరోరుహములఁ గేలి
సలువ

విమలతారకములు వివిధకోరకములు,
సచ్చటచ్చట నల్లనల్ల విరియ

చేరంరాజు జక్కవకవి—విక్రమా ర్క చరిత్రము

హల్లకములుబుధుల హస్తముల్ మొగుడంగఁ
బూర్వశిఖరినిఁదఁ బొలిచెవినుఁడు.

మఱియుఁ గాశికాపురియందు :—

సీ. రూపమొక్కటి రెండు రూపులై చెఱునొంచు

మూఁడు మొవలపోటు ముట్టఁబట్టు

బాహుచతుష్కంబుఁ బంచాస్యములుఁబూను

షణ్ముఖుపైఁ బ్రేమ' సలుపుచుండు

సప్తాశ్వచంద్రు లీక్షణములు గానొప్పు

నెనిమిదిమూర్తుల వినుతికెక్కు

నవనిధీశసఖుం డనంగఁ గీర్తి వహించుఁ

బదికొంగు లై నయంబరము గట్టుఁ

బదునొకండువిధంబులఁ బ్రణతి కెక్కు

తెలయఁబండ్రెండుగనుపుల విల్లువట్టుఁ

గర్మపాశలవిత్రవిఘ్నాతి మెఱయుఁ

గాశిలో మేను దొఱఁగినఘనయశుండు.

ఇవివిధంబున ననేకదృష్టాంతములు కానంబడు. శబ్దవైచిత్రిఁ జూపుటయు, భావచమత్కృతిఁ గల్పించుటయు నీయేవయందలి మూఖ్య విశేషములు. భావనివర్గత, భావనాప్రజ్వలనము, రసోద్రేకము, మున్నగు సుత్ర మొకవనస్వాభావిక గుణవిశేషము లచ్చటచ్చటమాత్రము పొడ నూపును. వర్ణనాచమత్కృతియుఁ గల్పనాచాతుర్యము, వక్తృత్వప్రసాదవిశ్రామము, కథారచనస్వారస్యము, గ్రంథమం దెల్లెడలను గాన్పించును.

కవితాధోరణి నిరర్గళము:—ఉత్తంగతరంగములతో నొప్పారు మహాప్రవాహమువలెఁ బొంగిపొరలుట లేదుగాని యెచ్చటనైనను రసవిహీనముగా నుండనోపదు. వద్యములు కన్ముచ్చునఁ దీసివేరిగల వలెఁ జక్కఁగా సాఁగును. మధ్యమధ్య ననందర్శపు విజృంభణ గాన

రావు. శబ్దజాలమందు లాలిత్యము, మార్దవము, సువ్వవము, మృదువు, సౌకుమార్య శయ్యాల్పణములు మొందు. అచ్చలెనుగుశబ్దములకంటె గీర్వాణశబ్దముల సంఖ్యయె హెచ్చు—కాని శ్రీనాథునియందువలె గతిపదగ్రథితదీర్ఘసమాసములు లేకుండు గానరావు. ఈయనయందుల సమాసములు దీర్ఘములయ్యును. నాతికతిసములై లలితపదకలితములై వీనులకు విందొనరించుచుండును. అర్థాలంకారములకన్న శబ్దాలంకారములవ్యాప్తి యెక్కువ. మొత్తముమీఁద శైలి మిక్కిలి స్వాభావిక మైనది కాకపోయినను బహుశోభాయమానమై, ప్రతిపద్యహృద్యమై, విద్యుత్ప్రియులకుఁ, గదరమణీయముగ నుండును.

కథారచనయు, పాత్రోపాఘము

కథారచనయుఁ, పాత్రోపాఘమునుగూర్చి యొందురెండు మాటలు చెప్పదను. ఈగ్రంథమం దనేకకథ లున్నవి—అందుఁ గొన్ని చిన్నవియుఁ గొన్నిగొన్ని పెద్దవియు. ఏకథఁ జదివినను యొకనూతన రుచి కలుగుచునేయుండును. దీనిరహస్యము కవిత్వమందలి శయ్యాపాక గీతుల మైత్రి యని నాకుఁదోచుచున్నది. కాని భావప్రకటన, రసపోషణ, సంభాషణనైపుణ్యము, మొదలగు మానవప్రకృతి ప్రదర్శకము లగుగుణము లంతగఁ గానరావు. స్త్రీపురుషులు నాగరకశిఖామణులవలె నైపుణ్యము పచరింతురు గాని నైవర్తిక ప్రకృతులను బ్రకటింపరు. ప్రకృతిసిద్ధ మగుభావములు, సంతోషృద్ధి యగురసములును, కనుపరుపక, నాజాకులనమును జాణత్వమును, విటవిటీవినాణములును జూపింతురు. కావున స్వచ్ఛమగు మానవప్రపంచముఁ జూడఁగోరిన నీగ్రంథమందు వెతకుటనిష్ఫలము.

కుకవుల నిరసించుచు జక్కనకవి చెప్పినట్లు.

క. ప్రతిపద్యముఁ జోద్యముగాఁ,

గృతి చెప్పిన నొప్పుగాక కృతి నొకపద్యం

బలిమూఢుడైన జిత్రతల,

బ్రతిపాదింపడె ఘుగాక్షరన్యాయమునఁ.

అనినట్లు ప్రతిపద్యము చోద్యమఁగాను, హృదయముగా నుండు నట్లు రచింపఁబడిన యీవిక్రమార్కు చరిత్రమునందు శైల్యుదాహరణోచితము లగుపద్యముల నెత్తివ్రాయుట దుస్సాధ్యమగుపని కాదు. అయినను పైనిఁజెప్పఁబడిన యభిప్రాయములఁ బ్రతిపాదించుటకు మఱి కొన్ని యుదాహరణపద్యములఁ దీక్షితముగఁ జూచు పఱచుచున్నాను.

(i) శబ్దచాతుర్యము :—

ఉ. రాజు సహోదరుండు రతిరాజు తనూజుఁడు తండ్రి వాహినీ
రాజు వరుండు లోకములరాజు గ రాతిలీల నొప్పు నా
రాజమరాళయాన సిరి రాజ్యరమారమనేముఁ జేయుతఁ
రాజనతప్రతాపగుణరమ్యుని జన్మయసిద్ధిచునే.

(ii) శైలిసౌకుమార్యము :—

సీ. మకరంద సివ్యంద మందారమాలిక

కబరీభరంబున సౌభగ్యమీట

రమణీయమాక్తిక రత్నహారంబులు

కుచకుంభములమీఁదఁ గొమరుమీగులఁ

గాఁచనాంచలదివ్య కౌశేయచేలంబు

ఘనకటీతలమునఁ గరము మెఱచు

ఘనసారకాశ్మీర గంధసారోదార

మృగమదపంకంబు మెఱుఁ దనర్ప

మఱియు బహువిధశృంగారమహిమ మించి

హాటకోన్నతదివ్య సింహాసనమునఁ

దేజరిల్లెడుపార్వతీ దేవికరుణ

జలు

మంత్రి జన్నయసిద్ధుని మనుచుఁగాత.

(iii) శబ్దార్థస్వసమ్మేళనము, నార్భటియు :—

సీ. కల్పాంతదుర్దాంతకలుషాంతకన్యాంత దుర్వావరవహ్నికి నోర్వవచ్చు
నిష్ఠురనిర్భోషనిర్భాతసంఘాత జాతమహావహ్ని సైఁవవచ్చుఁ
బ్రళయకాలాభీలఫాలలోచనఫాల భాగానలస్ఫూర్తిఁ బ్రతుకవచ్చుఁ
గాఁగోదరేంద్రపూర్ణారసంభవీతీవ్ర కాఁగోలదహనంబుఁ గదియవచ్చు
గాక సైఁరింపవచ్చునే లోకదహన, దర్పితంబై నయస్మత్ప్రతాపవహ్నిఁ
దావకోత్సాహసాహసాదార్యధైర్య, గతికిమెచ్చితివిక్రమార్కక్షీతీంద్ర

(iv) అనుప్రాసము :—

ఉ. ఇత్సుధనుర్వివత్సుని రవీందుకృతాత్సుని సర్వదేవతా
ధ్యత్సుని నాదిబిత్సుని హతవ్రతిత్సుఁ గృతాంతదంతిహ
ర్యత్సు మహాముమత్సుశరణాగతరక్షణదత్సు శ్రీవిరూ
పాత్సుని నానతేంద్రకమత్సునిఁ గాంచె గృపాకటాత్సునిక.

(v) భావచమత్కృతి :—

చ. అలరులతోఁటలోన విరులన్నియుఁ గోసీతి రంచు బోటులన్
సాలయఁగ నేల బాల యిటు చూడఁగదే తిలకావనీరుహం
బులదెన త్రివీళండములు పుష్పము లున్నవి యంచుఁ బోగడయై
వలుకువయస్యనేర్పుఁ గలభాషిణు లెల్లను మెచ్చిరిచ్చలక.

(vi) శ్లేషానుప్రాసాది సంపత్తి :—

సీ. లక్ష్మీశమత్సత్తి లావణ్యసంపత్తి
గోతరక్షణవృత్తిఁ గొమరుమిగిలి
కవిరంజనాసక్తి ఘనరసోదయయుక్తిఁ
బూర్వావరవ్యక్తిఁ బాలుపుమిగిలి

పటుసత్వవిస్ఫూర్తి బంధురతరకీర్తి

గంభీరతాపూర్తి గరిమకెక్కి

వాహినీశఖ్యాతి వరరత్నమయభాతిఁ

బురుహోత్తమప్రీతిఁ బొగడవడసి

త్రిజగదానందకరకళా దీప్యమాన

రాజనందశృంగోత్పవ రసనిరూఢి

సతిశయిలైడూనీకు నయ్యంబునిధికి

మహితసద్గుణసమితిమై మైత్రియొనరు.

ఇట్టిపద్యములు లెక్కకు మీటి గ్రంథమందంతటనుఁ గాన్పించును. వీని యందు ముఖ్యముగఁ గన్పట్టు—వై దుష్యమురచనాచాతుర్యము, పదలాలిత్యము, వర్ణనాప్రౌఢిమ — అతుసగుణములచే జక్కనకవిత్వ ముత్కృష్టతనుఁ బొందినది. కావుననే యాధుని కాంధ్రపండితవరంసుండననొప్పు బ్ర॥ శ్రీ॥ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారు తమ “శారదాకాంచిక ప్రభుమణింకిణి” యను విక్రమార్కచరిత్ర ముద్రణానిమర్శనమున నీకవినిగూర్చి యీక్రిందియభిప్రాయమును నుడివిరి—“జక్కనకవి వికృతమార్కచరిత్రము అల్లసాని పెద్దనగారి పాండిత్యమును, ముక్కు తిమ్మనగారిలాలిత్యమును, రామరాజభూషణుని ప్రౌఢియుంబొరపి చెన్నారచున్నది.” ఇదినిక్కము. జక్కనయందు అల్లసానిపెద్దనపాండిత్య మున్నదిగాని యాతనిరసోన్మేషణశక్తి లేదు; ముక్కుతిమ్మనమ్మదూక్తు లున్నవిగాని యాతని ముద్దుపలుకులులేవు; రామరాజభూషణుని వాక్ప్రౌఢి యున్నదిగాని యాతనిభావ భావనావ్రజ్వలము లేదు; శ్రీనాథునిపదజెడం గున్నదిగాని యాతని గరువంపు సాంపు లేదు. ఇవి ధంబునఁ గొన్ని సుగుణంబు లున్నను, గొన్ని లేవు. ఎట్లులే నను, ఆంధ్ర మహాప్రబంధకర్తలగు శ్రీనాథాదులతో నొరయు ప్రతిభాకాలియై, అనేకవిధములఁ జెన్నువహించిన యొకడు గ్రంథరాజంబునకు నిర్మాత

యై, అంధ్ర) వాఙ్మయమున నాచంద్రార్కముగూర్చి పెంపున విరాజిల్లుచున్న మహాకవియ జక్కన.

జక్కనయు, అనంతమాత్యుఁడును.

పౌరాణికకాలమున భరతవర్షమును బాలించి దిగంతవిశ్రాంత విఖ్యాతి నొందిన దీర్ఘుఁడు, మాంధాత, హరిశ్చంద్రుఁడు, మొదలగు మహాచక్రవర్తులతోఁ దులఁద్దూఁగెడు యశోగౌరవములుగడించి దుష్ట శిక్షణ. శిష్టరక్షణ, ధర్మైకవీక్షణ, ఇత్యాద్యుత్తమక్షత్రియవిధులనవరతము నిర్వహించి, మాచంద్రార్కస్థాయియగు యశోజీవము నొందిన హిందూచారిత్రిక మహాచక్రవర్తులగు విక్రీమార్కుఁడును, భోజుఁడును, ననేకపురాణకథలకును, విచిత్రేతిహాసములకును, మహాకవి ప్రశంసలకును బాల్యము లయిరి. జక్కన తన విక్రీమార్కచరిత్రమున విక్రీమార్కునిగూర్చి యిట్లుప్రశంసించె:—

సీ. భరతునిలాగునఁ బరశురామునిభాతి

రంతిచేవునిధంగి రాముగరిమ

నంగురేఖ యయాతిభావంబునఁ

బృఘవిధంబున భగీరథుసిమాడ్కి

గయులీల మాంధాతకై వడి నంబరీ.

ఘనిరీతి శశిబిందు నోయగమున

శిబిపోలిక మరుత్తుచెల్వునను దీర్ఘ

కరణి సుహోత్రునిగౌరవమున

సగరుదేరువునఁ బురుకుత్సునరణి నలుని

రమణ నర్జునుక్రియఁ బురూరవునిచంగ

మున హరిశ్చంద్రుఁడెఱుగున వినుతి కెక్కి

సాహసాంకుఁడు వసుమతీ చక్రమేలె

అనంతమాత్యుడు తనభోజరాజీయములో భోజనిగుడించి
యిట్లుగడించెను. —

క. బలిరాజ్యము రామమహీ, తలపతిరాజ్యంబు ధర్మతనయునిరాజ్యం
ఖిల నెట్టి డట్ల భోజని, సలలితరాజ్యంబు సర్వసౌఖ్యములందుకా.

అట్టియాయురువురి రాజ్యకాలములలో గీర్వాణభాషావాఙ్మయమును హిందూ నాగరికతయును సమన్తవిధములఁ బోషింపఁబడి వృద్ధి నొందినవి. కాళిదాసు, భవభూతి, దండి, మొదలగు సంస్కృతమహాకవులు వీరియాస్థానములలో వన్నెఁగొందిన ట్లనేకవిధము లగు పుక్కిటి కథలు వేసవేలుగా నుప్పతిల్లి వండితపామరులకు మేరలేని సంతోష మిప్పటికిని గలుగఁజేయుచున్నవి. వీరిద్దఱుఁ దమతమ రాజ్యకాలములలో నొనరించిన యద్భుతకార్యములను సాహసాదార్యచర్యలను వర్ణించిన గ్రంథము లీవికృతమార్కచరిత్రమును, భోజరాజీయమును, అయినను నిక్కమగుఁ జరిత్రాంశ మొక్కటియైనను నీయుభయగ్రంథములయందును గాన్పింపదు. ఈ రెండుగ్రంథముల కథానాయకు లెట్లు సమాన ప్రశస్తిచే నొకరితో నొకరు తారతమ్యనిర్వచనమున కనువిచ్చుచున్నారో యాలాగునే యాయాగ్రంథములు రచించిన కవులగు జక్కనయ, ననంతమాత్యుడును సమకాలికు లగుటంజేసియు, సదృశగ్రంథ రచయిత లగుటంజేసియు, గవితాగుణతారతమ్య నిర్ణయమున కవకాశ మిచ్చుచున్నారు.

జక్కనకవి యిద్దఱు దేవరాయలకాలములో జీవించియుండినట్లు వెనుక స్మీరానిచితిమి; అనఁగా, ఆయన క్రీ॥ వె॥ 1400—1450 సం॥ రములమధ్యనఁ జెను. అనంతమాత్యుడు తన రసాభరణమును క్రీ॥ వె॥ 1434 సం॥న రచించెను; భోజరాజీయమును, గొంచెము సౌచ్యుతక్కువగా నా సమీపకాలములోనే రచించియుండును, గనుక

నీయుభయకవులును, నమకాలికులనుటకు పురియములేదు. ఏగ్రంథము ముందుగా వ్రాయఁబడినదో నిర్ణయించుటకు వీలు గాన్పించదు గాని యొకరు వ్రాసిన గ్రంథమును రెండవవారు కనిగాని విని గాని యందుకు సరియైన గ్రంథమును వ్రాయ నుత్సహించియుండు రని చెప్పుట తప్పు కాదు. ఉభయకవులును సమకాలికులై యొకేవిధ మగుచరిత్ర నాంధ్రీ కరించుటచే వారికవిత్వములను గుణసామ్యభేదనిరుక్తిని, విమర్శించుట సందర్భయుక్తమని తోచినది. *

ఇచ్చట 'భోజరాజీయమును' సంపూర్ణముగ విమర్శించుట నాయుద్దేశముకాదు. ఈయుభయకవుల కపితాపద్ధతులను గ్రహముగాఁ బరిశోధించి యిదమితమని నిరూపించివిడిచిపెట్టుటయే నాచ్రస్తుతో ద్యమము.

ప్రజ్ఞావిశేషమందును, బ్రతిభాసంపత్తియందును, బ్రకృతిస్వార స్యమందును, గవిత్వవైభవమందును, ఏ యిద్దఱుకవులు నీయిద్దఱవలె భేదింపరు. జక్కనయొక్క కవిత్వపద్ధతి వేఱు, అనంతామాత్యుని కవ నధోరణి వేఱు. కథాసంవిధానము, పాత్రపోషణము, వక్తృత్వప్రేక్షి, కవితాధార, ఇత్యాది యేయేవిషయములఁ జూచినను భేదము విస్పష్ట ముగాఁ గాన్పించుచున్నది, ప్థాలీపులాకముగా వారి శైలియందలి సామ్యభేదముల నిరూపించెద.

(i) కవనశైలి : జక్కనకవిశైలి చాలవఱకుఁ గృతకమైన దని యిదివఱకే చెప్పితిని. అనంతామాత్యుని శైలియన్ననో కేవలము నై సర్గికమైనది అనఁగా, సహజములగు మనోభావములను నిర్వక్రము గా వెల్లడించుటయుఁ జెప్పవలసిన దానిని సరళము లైనమాటలతో నుగ్గడించుటయు, శబ్దాడంబరము కొఱుకును, అలంకార చమత్కృతి కొఱుకును, పెనఁగులాడక, ప్రకృతివ్యభావముననుసరించి మాటలుగా

వర్ణించుటయు, నిత్యాదిమూర్ఖములఁ బోయినది. ప్రకృతి విషయములను వర్ణించునప్పు డీకవి, తనసూక్ష్మదృష్టి కవి యెవ్వధముగఁ దోచునో యాయావిధముల స్వభావోక్తిగవర్ణించును. దీనికదాహరణములు:

(i) పుష్పావచయము :—

మ. తరుణీరత్నము పువ్వుదీఁగె నొకచేత న్నంచి పాదాగ్రమున్
ధరణీమోపి యొకింత నిక్కి తనుమధ్యం బొప్పఁ గడ్డవ్వయ
స్ఫురణం బారఁ గుచుంబులుబ్బ నయనంబు ల్విచ్చి లీల స్మృఖాం
బురుహం బెత్తి యొకర్తు గోసె నెలమిన్ బువ్వుంబు లఱ్ఱోటలో.

(ii) మూషకకిశోరవర్ణనము :—

వ. మఱియు నచ్చిటుతయెలుక తనతొఱటలోనన యుండి వెలువలికిఁ
దనమూఁతి సాపుచుం దలచూపిమఱులఁ దిగుచుచు నర్థశరీరంబు దోఁ
వ నిగిడి మగుచుచుఁ బుచ్చుంబు దక్కం దక్కినశరీరం బంతయు బయ
లువడ నించుక సేపు కంపంబు నొందుచు నుండియుండి మఱచితలఁచిన
ట్లదఱివడి తిరిగి తొఱ్ఱవొచ్చుచు వెండియు నుండలేక వెలువడి శాఖా
మూర్ఖంబునఁ గొంతదవ్వరిగి వర్ణరవంబు కర్ణంబులుసోకినం బెదరి కోట
రద్వారంబునకం బఱతెంచుచు నిట్లు శైశవక్రీడలు నడిపి తదనంతరంబ
యెలఁబ్రాయంబు సొచ్చుదు నూఁగుదోసపిండెగతి నందం బగుదేహం
బును దరుణశాకేసీమూలంబును బోలువాలంబును శాల్మలితూలకంబళం
బువిధంబున నత్యంతమృదులం బగునుదరంబును నాఖుకర్ణివర్ణంబుల
మాడ్కి రిక్కించుకొనియున్న కర్ణంబులును నలంతిపూస లంటించినట్లు
దనరు కనుంగవయును నుచ్చింతపువ్వులలోని కేసరంబులక్రియ భాసురం
బగువలువరుసయుఁ దనవయోరూపంబుల కనురూపంబు లగుచుండఁ
జెలంగి సెలగొమ్మ లెక్కి వ్రేలుచుఁ బలివంబు లగుతిర్యక్కాఖిలపై
దుడ్లుగింతులు వెల్లుచు నాకుజొంపంబులు సొచ్చి దాఁగుచు నిటు బహు
విధంబుల విహరించుచుండు నమ్మావకయోమం జూచి.”

ఇటువంటివర్ణనలు మచ్చునకై నను జక్కనయందుఁ గానరావు. ఎక్కడ నేవిషయములు వర్ణించినను దెలుఁగుకవులకందఱకు సర్వసామాన్యపరికర మనఁదగుకలువలు, తామరలు, జక్కవలు, చకోరములు, మున్నగునవి డక్క నితరవస్తునికరము నేమియును వాడియుండ లేదు; కాని యీ సామాన్యపరికరముతోనే తనశబ్దజాలైంద్రజాలము చేతను, రచనాచమత్కృతిచేతను (Kaleidoscope) కలీడస్కాపులో నున్నబొమ్మలవలె నూతనాకృతీలను గల్పించెను. అనంతామాత్యుని యందు వర్ణనాసారశ్యమును, జక్కనయందు వర్ణనాచమత్కృతియుఁ, జాల హెచ్చు.

(ii) కవితాధారయు, భాషాప్రావీణ్యమును, బదగుంభననైపుణ్యమును నీయిద్దఱయందును గొంతవఱకు భేదించుచున్నవి. స్వతస్సిద్ధమైన ధారాపుష్పిఁగల కవిత్వము జక్కనది : నన్నయభట్టు, శ్రీనాథుల యందువలె, సంస్కృతభూయిష్ఠమై యది ధారాశముగఁ బ్రవహించుచుండును. శబ్దములు తమంతటఁదా మప్రయత్నముగా మొలచినట్లగవడును. పద్యములపాంకము నిశ్శంకము : హరువు కరువునఁ బోసి నట్లుండును. అనంతామాత్యుని కింతధారాశుద్ధి లేదు. ఆయన పద్యములక్కడక్కడఁ బ్రయత్నప్రసారితములుగాఁ గనఁబడుచుండును. కొన్ని చోట్ల శబ్దములకొఱకుఁ గవి తడవినట్లును గాన్పించును. తిక్కన, సూర నలవలె దేశ్యపదములనే కుప్పతిప్పలుగా వాడినను, వారి కబ్బములయందలి యింపుసాంపులు కవి సాధింపలేదు. కల్పనలయందెట్లో యట్లే భాషాశిల్పమునందును, అనంతునికి సద్యఃస్ఫూర్తి యొకింతతక్కువయే.

(iii) ఇంకఁ, పాత్రపోషణ, పాత్రోచిత్యము, పాత్రసంభాషణ, మున్నగు పాత్రసంబంధవిషయముల నిద్దఱుకవుల నెంచిపూతము. 'భోజరాజీయ'నుండలి కథలు నీతియుక్తములు ధర్మబోధకములు నై యున్న

వి. కావున నందువచ్చెడు పాత్రములు యోగ్యప్రవర్తనమును ధర్మాచరణమును బ్రకటింతురు. ప్రతికథయందును శృంగారవిషయములు పెనసికొనియున్నను, నంపిలి శృంగారము సీతిబాహ్యము గాక ధర్మప్రవృత్తికి సహకారిగనే యుండును.

క. నూత్రకథ భోజరాజచ, రిత్ర మనెడునట్టిధర్మరీతులు నీతుల్
చిత్రకథలై తలిర్పంగ, శ్రోత్రసుఖముగా నొనర్ప జొప్పడియుండున్
విక్రమార్కచరిత్రమో, యట్లుకాదు. అందలికథలు సామాన్యముగ నీతిబాహ్యములై, విశృంఖలశృంగార విచేష్టితములచే, విరాజిల్లుచున్నయవి.

ఉ. చాటున కెక్కినట్టి నెఱజాణతపంబున వాగ్విలాసతన్
మేటివి నీవు నిన్ను నుపమింపఁ ద్రిలోకములందు రాజులె
ప్పాటను లేరు నామనసుపాఁ తగలించి వెలార్చినట్టియా
మాటలుమూఁడు నుంకువగ మానవనాయక నీకుఁ దక్కితిన్.

అని కథావతీకాంత విక్రమార్కుని వివరించె. సాహసాంకవికృతమార్క చక్రవర్తియొక్క సాహసికత్వమును నిరూపించు మహద్భుతకార్యము లిం దభివర్ణింపఁబడినవి. కాని కథలు నీత్యుద్బోధనమును, ధర్మాచరణమును నెలకొల్పునవి కావు.

ఈదృగ్విధముగ రెండుగ్రంథములును వేఱువేతాశయములతో రచింపఁబడినవి. కావున నందలిపాత్రములును దత్తత్కథానుసార మగు రసములనే వెలార్చుచున్నవి. విక్రమార్క చరిత్రమందలి పాత్రములు శృంగారరసమునఁగాని వీరరసమునఁగాని యుద్రేకావస్థను వెల్లడించును. విలాసవతి, పద్మావతి, గుణవతి, లీలావతి, మున్నగుస్త్రీలు సైవీరినిలై యధర్మరతియందుఁ బోరలుచుండురు. వీరిచరితలు కడు నింద్యములయ్యును, అనుకరణయోగ్యములు గావని తెల్పుటకు గ్రంథమున నొక

మాటయైనను గానము. కావున బుద్ధిమంతులగు యువతీయువకులచే నీగ్రంథమందలి శృంగారకథలు పఠింప ననర్హములు.

పూర్వోదాహృతము లగువిషయముల నన్నిటిని మొత్తముగాఁ బరిశీలించిచూచిన జక్కనమహాకవియొక్క కవిత్వము మందస్మితమంద ర వదనారవిందయు, సవిభ్రమవలసిన చంచలనయనేందిందిరయు, జతు రవచనరచనవికసిత స్వాంతయు నై న (నెల్లూరినెఱజాణ) నాగరక సీమం తిసీలలామవలె జెన్నలరారుచున్నది. అంతామాత్యుని కవిత్వ మట్లు గాక సహజసుగుణాస్వితయు, బరిమితవచోల్లసిత సజభావనివేదితయు, లీలారసవిలసన నిర్విదగ్ధయు సగుముగ్ధయునతిఃబోలె హృదయశుద్ధిగలిగి కవితాభిజ్ఞులఁడెద మానందింపఁజేయుచున్నది.

ప్రాథదేవరాయలు, శ్రీరాధుఁడు.

పైఁబేర్కొనఁబడిన యిద్దఱు దేవరాయలకాలములో సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాటాదిభాషల వాఙ్మయములు బహుముఖముగా వృద్ధి నొందినవని చరిత్రకారు లుద్ఘోషించుచున్నారు. వీరి యాస్థానములయందు డిండిమభట్టారక బిరుదాంకితులగు కవిపుంగవు లాస్థానకవీశ్వరులుగ నుండి సంస్కృతమున, గొన్నిగ్రంథరాజముల రచించిరి. అందులో, కవిప్రభుని పాత్రుఁడును, రాజనాథదేశికుని పుత్రుఁడు నగు శ్రీఅరుణ గిరి నాథుఁడు రచించినయోగానంద ప్రహసన మనునాటకము ముఖ్యమైనది. రెండవదేవరాయలు వ్రాసినట్లు పరిగణింపఁబడుచున్న 'మహానాటక సుఖానిధి'యు, 'రతిరత్న ప్రదీపిక'యును గూడ సంస్కృత భాషనే యున్నవి.

. ఇది యిట్లుండ రెండవదేవరాయల కాలములో జరిగినయొక యద్భుతవిషయము గుఱించి యిండుక ముచ్చటించెము. అదేదన, శృంగారనైషధాది మహాప్రబంధనిర్మాత యగు శ్రీనాథ మహాకవీశ్వరునకు

దేవరాయమహారాయలు శ్వేయముగాఁ దనముత్యాలశాలలోఁ జేయి చిన కనకాభిషేకమే. ఈ యితీవృత్తమును గుఱించి మ.రా.రా. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తాము రచించిన 'కనకాభిషేక' మను నొక చిన్నిపాత్రమున విపులముగ వర్ణించినారు దానినుండి కొన్ని విషయములఁ బరిగ్రహించెద.

“రెండవదేవరాయల కాలములో నరుణగిరినాథుఁ డనునాస్థాన కవీశ్వరుఁడుండినట్లు పైని వ్రాయఁబడినది కదా! ఆకవీశ్వరునకు విజయ డిండిను మనునొక కంచుభక్త వంశపారంపర్యము లగు బిరుదములలో నొకటిగ నుండెను; కావున నతనికి డిండిమభట్టారకుఁ డనియుఁ బేరుండెను. ఆడిండిమభట్టారకుఁ డనునరుణ గిరినాథుఁడు రాయల యాస్థాన కవీశ్వరుఁడుగ నుండుటయు, బండితకవివంశజుఁ డగుటయు, మహాగ్రంథముల రచించుటయు, నిత్యాదివిషయములచే నత్యున్నత పదవియందున్నవాడై, యితరపండితులకు బహుదుర్ఘటుడై, నిరాఘాట మగు నాటోపమున మెలంగుచుండెను.

ఉ. ముంగలజై త్రడిండి మవుమోలలు ; వందిజనన వార్భటుల్
చెంగట : రెండుమూఁడు తనచిత్త రువుల్ ; బిరుదాంకితంబు లిం
కంగల, వింతకంటె శితికంతకింసరిదూర్చిభంగి నా
గ్గంగు లెసంగుమాకుఁ బ్రతిపక్షబుధౌఘము నోడఁగొట్టగఁ.

(కనకాభిషేకము)

ఇట్లుండ, నానాటి తెనుగు కవీశ్వరులలో మేటియై, వివిధ గ్రంథరచనా సాధిత సాంద్ర్యశోభాషితుడై, యాంధ్రదేశమునఁ గలరాజ్యుల యాస్థానములనెల్ల మత్తకంజరమువగది గుమ్మరించి యనేకానూన బహుమానముల స్వీకరించియున్న శ్రీనాథమహాకవీశ్వరుఁడు విజయనగర సంస్థానాధీశుని యాస్థానమునఁగూడఁ దనవిజయప

తాక మెత్తుట కుత్సహించెను. విజయవతాకసంస్థాపన మాస్థానకపీళ్ళరు
ని నోడించినఁగాని చేకూరదు. కావున శ్రీనాథునికి నరుణగిరినాథునికిని
నుద్ధట మగువివాదము పొనఁగినది. ఆవివాదమున శ్రీనాథుఁడే విజయ
ముఁగాంచి యాడిదిమ భట్టారకునికంచుఘక్కు పగులఁగొట్టించెను.
దేవరాయమహారాయ లమందానంద పరవశుఁడై తనముత్యాలశాల
యందు శ్రీనాథకపీళ్ళరుని దీనారటంకము లనుస్వర్ణనాణెముల సన్నన
మాడించెను. ఈ యుత్కృష్టకీర్తిప్రదమగు విషయమును గుఱించి
శ్రీనాథుఁ డిట్లు చెప్పికొనెను :—

సీ. “దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాలఁ
బలుకుతోడై తాంభ్రభాషామహాకావ్య
పై షఢగ్రంథ సందర్భముననుఁ
బగులఁగొట్టించి తుద్ధటవివాదప్రాధి
గౌడడింకిమఢట్టు కంచుఘక్కుఁ
జుడిగ్రేఖరక్తియా శక్తిరాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్యభౌమవిరుడ
మెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
రావునింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిందుకొలువున నెలకొని యుండినీవు
సరససద్గుణవికురుంబ శారదాంబ !”

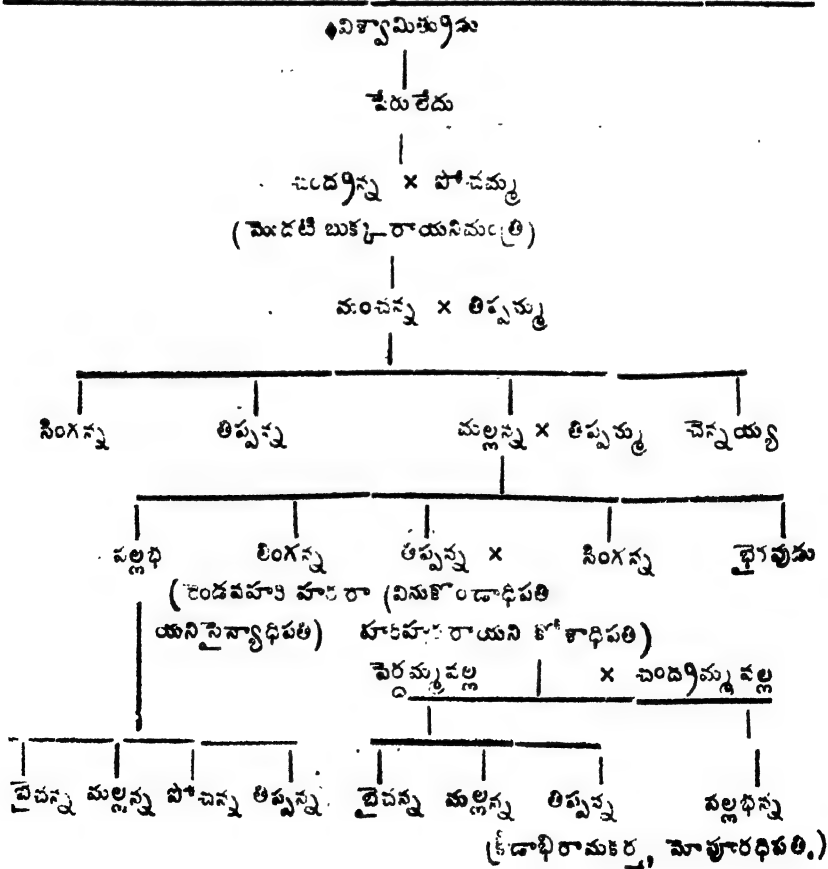

ఐదవ అధ్యాయము.

వినుకొండ వల్లభరాయడు-క్రీడాభిరామము

ఈకవి కడపజిల్లా పులివెందుల తాలూకాలోనున్న మోపూరు గ్రామమునకు అధిపతిగా నుండెను. ఈతలితండ్రి గంటూరుజిల్లాలోనున్న వినుకొండకు ప్రభువుగానుండి విజయనగరరాజైన రెండవ హరిహరరాయల యొద్ద రత్న బాండాగారాధిపతిగా నుండెను. వీరి పూర్వులు

ను విజయనగరాధీశులయొద్ద గొప్ప యుద్ధోగములు జేసినవారే. ఈ వంశములో మొదటివాడగు చంద్రన్న వర్ధమంతులయొద్ద మంత్రిగానుండెను. ఈకవియొక్క పెదతండ్రి లింగన్న రెండవ హరిహర రాయలయొద్ద సేనాధిపతిగా నుండెను. ఈ రెండవ హరిహరాయలు క్రీ. వె. 1377 నుండి 1404 వఱకును రాజ్యముచేసెను గాన అతని కుమారు డగు మొదటి దేవరాయలకును (క్రీ. వె. 1404-1422), అతని పౌత్రుడగు రెండవదేవరాయలకును (1423-1446) సమకాలికుడైన వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు దేవరాయలచే కనకాభిషేక గౌరవమును బొందిన శ్రీనాథునికిగూడ సమకాలమువాడని నిర్ణయింపవచ్చును.

వల్లభామాత్యుని తండ్రియగు తిప్పన్ననుగుఱించి యీవిధముగ జెప్పబడినది.

ఉ. గంధవతీవతీరపురపురపాద బినప్రసూన పు

ష్పంధముచక్రవర్తి శ్రుతపర్వతదుర్గ మహాప్రధాన రా
ష్ట్రాధిపతి యిప్పన యఖండితధీనిధి గాంచెఁబుత్రులక
బాంధవ కల్పవృక్షముల బైచనమల్లన తిప్పమంత్రులన్.

అనగా నీ తిప్పయ్య వినుకొండదుర్గమునకు మహాప్రధానియని యు, గంధవతీతీరమున నున్న త్రిపురారి పాదభక్తుడనియు జెప్పబడియున్నది. గంధవతీతీరమున నున్న శేత్రమునకు త్రిపురాంతకమందు. కాబట్టి కర్నూలుజిల్లాలోనున్న త్రిపురాంతక మందలి త్రిపురాంతకేశ్వరుని పదభక్తుడని తేలుచున్నది. ఈవిషయము లన్నిటిని జేర్చిచూడగా వల్లభామాత్యుని వంశస్థులందరు గుంటూరు, కర్నూలు, కడపజిల్లాలలోని వారని స్పష్టమగుచున్నది.

వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు కామకాయనన విశ్వామిత్ర గోత్రమువాడ; మోపూరు గ్రామాధికారి; శైవమతావలంబకుడు; మోపూరి భైరవస్వామి భక్తుడు.

సీ. మూడుగ్రామ గ్రాసములతోడఁ గూడంగ

మోపూరు బాలించె ముల్కినాట

నాశ్వలాయన శాఖయందు ఋగ్వేదంబు

కరతలామలకంబుగాఁ బఠించె

బ్రత్యక్ష మొనరించె భైరవస్వామిచే

సిద్ధసారస్వత శ్రీవరించె

గామకాయనన విశ్వామిత్రగోత్రంబు

వంశగోత్రంబుగా వార్తకెక్కె

నెవ్వఁ డాత్రిపురాంత కేశ్వరునకు

రాయనవరత్న భండారరక్షకునకుఁ

బ్రియతనూజుండు చందమాంబికకు సుతుఁడు

మనుజమాత్రుండె వల్లభమాత్యవరుఁడు.

ఈ మోపూరు* కడవజిల్లా వులివెందల తాలూకాలోనున్న

*మోపూరు: ఈశ్రీందివృత్తాంతము మహారాజశ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణారావు గారిచే నియ్యఁబడినది. ఆంధ్రదేశమందలి గొప్పప్రాచీనస్థలములలో నొక్కటియగు మోపూరు అనేకశతాబ్దములనుంచియు పేరుగాంచియున్నది. ఇయ్యది మలికినాటి సీమకు ముఖ్యస్థానమని యూహింపవచ్చును. ఇచ్చట ప్రథమమున తెలుగుచోడులు రాజ్యముజేసిరి. తరువాత నిది విజయనగర రాజ్యములో జేరిపోయినది. ఈ చరిత్ర మంతయు ననేకమైన శిలాశాసనముల నిప్పటికిని గాన్పించుచున్నది. ప్రాథమికవరాయల శాసనములుగూడ నిందుగొన్నియున్నవి. ఈపురమందున్న కొండయందుఁ గొన్నిగుహలు గాన్పించుచున్నవి. ఈ గుహలను గుఱించియు కీర్తిదాభిరామమందలి భరతనాక్యమున నిట్లు నూచింపబడినది.

చ. మొదమున ముల్కినాటి పుర మోహనశైల సువర్ణకందరా

నడమడు కాలరైరవుడు శంభునిపట్టి సమగ్రైభవా

భ్యుదయపరంబరావిభవముల్ గృహసేతుఁ గనింద్రకాంక్షిత

త్రిదశ మహీమహాంబునకుఁ దిప్పయ వల్లభరాయకుండ్రిక,

గొప్పజ్ఞేత్రిము. ఇచ్చటి జ్ఞేత్రపాలకుడు శ్రీభైరవస్వామి. మోపూరు గ్రామము నెల్లూరుజిల్లాలోగూడ నున్నది గాని వల్లభామాత్యు డచ్చటి వాడు గాడు.

వల్లభామాత్యుడు శ్రీదాభిరామమహు వీధినాటకమును నాంధ్రమున రచించెను. ఆ గ్రంథమందలి ప్రస్తావన పద్యములనలనఁ దత్కవి గొప్పపండితుడనియుఁ బక్కని కవిత్వముఁ జెప్ప గలవాడనియు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఇంతియొకాక ఋగ్వేదము కరలలామలకముగా, వరించి భైరవస్వామి కృపచే నారస్వతసిద్ధి, యనగాఁ గ్రంథకర్తృత్వ సంపత్తి గొందెను.

శ్రీదాభిరామము

శ్రీదాభిరామ మొక వీధినాటకము. వీధియనఁగా దశరూపకము లలో నొకటియైన చిన్ననాటక స్వరూపము దానియందు నొకరుగాని, యిద్దరుగాని విలాసపురుషులగు నాయకులు శృంగారవిహారపరులై యొకానొక పట్టణమందును, దత్పరిసరమందును, దిరిగి యచ్చటచ్చట బాడసూపెను ఆటలు, పాటలు, వినోదములు, యుత్సవములు ఇత్యాది కేళీవిశేషములను నిలకంచి ముదమొందుచు శృంగారభోగ పరాయణులై వేశ్యవాటికా పరిభ్రమణమున మదనావిప్లమానసులై యారేయి గడపి మరునాడు తమదారిని చాఁబోదురు. ఇట్లొకవాసరమున జరుగు శ్రీదావిలాసములఁ బ్రదర్శించెను నాటికకు వీధియని పేరు. ఇట్టి నాటికలను పదునాల్గు పదిహేను శతాబ్దములలో మనదేశమందలి గీర్వాణకవులు వ్రాసి ప్రదర్శించి రాజులను, ప్రజలను సంతోషబెట్టుచుండిరి. ఇట్టి గ్రంథములు సామాన్యముగా నాటక స్వరూపములగుటచే సంస్కృతభాషలోనే వ్రాయబడినవి, దేశభాషలందు నాటకములను వ్రాయుట యుపటికి లేనేలేదు.

వల్లభామాత్యుని కాలమున పెదకోమటి వేమ భూపాలుని యాస్థానమున వామనభట్టయ గీర్వాణకవి “శృంగారభూషణ” మను నొకవీధినాటకమును సంస్కృతమున రచించెను. దానియందు నాయకుడగు విలాసశేఖరుడు విజయనగరమందున్న హంపీ విరూపాక్షదేవుని తిరునాళ్ళతో దిరిగి విజయనగర పట్టణముండలి వినోదవిలాస విశేషముల నభివర్ణించెను. రావిపాటి త్రిపురాంతక డనునాంధ్రమహాకవి “ప్రేమాభిరామ” మను వీధినాటకమును సంస్కృతమున రచించి యందాంధ్రనగరమగు ఓరుగల్లు పట్టణముండలి జనసంఘముల కేళీవిలాసములను బ్రత్యక్షముగ నిరూపించెను ఆ గ్రంథమునకే యీ క్రీడాభిరామ మాంధ్రానుసరణము.

ఏ తద్విషయమునుగుఱించి క్రీడాభిరామమున నిట్లున్నది: “ఆమంత్రిశేఖరుడు (వల్లభామాత్యుడు) రావిపాటి త్రిపురాంతక దేవుడను కవిశ్వరు డొనరించిన ‘ప్రేమాభిరామ’ మను నాటకముననుసరించి ‘క్రీడాభిరామంబ’ను రూపక బు తెనుంగునాన రచియించిన వాడు”

గీ. ‘ఆతఁ డెంతటివాఁడు ప్రేమాభిరామ
మనగ నెంతటియది దాని సనుసరించి
వీధియను రూపకము మది వెఱపులేక
తిప్పవిభవల్లభుం డెల్లు తెనుంగుడేసె.’

‘అని యానతిచ్చెదరేని’

ఉ. ‘నన్నయభట్టు తిక్కకవి నాయకులన్న హుళిక్కి భాస్కరుం
డన్నను జిమ్మూపూడి యమరాధిపుఁ డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
నెన్నదుటం గరాంజలులు నింతలుఁ జేయని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాడు తగునా యిటు దోసపు మాటలాడఁగన్,

ఆ. వె. 'జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును

దేశభాషలందు తెనుగు లెస్స

జగతిఁ దల్లికంటె సాభాగ్యసంపద

మొచ్చుటాశుబిడ్డ మేలుగాదె."

కావున రావిపాటి త్రిపురాంతకుడను నాంధ్రకవి రచించిన సంస్కృత నాటక మగు 'ప్రేక్షాభిరామము'నకు నీ శ్రీడాభిరామము' అంధ్రానుసరణమని కవియగు వల్లభరాయణుడే నిస్సందేహముగఁ జెప్పుకొనెను.

ఇట్లు ఏతద్గ్రంథకర్తృత్వము నిస్సంశయముగాను తేటతెల్లముగాను నిర్వచింపబడిననుఁ గొన్ని కారణములచే వివాదాంశమై విమర్శన దక్షులగు పండితుల ప్రాగల్భ్య కౌశలములకు గురియై యొకసారస్వ తక్లిష్ట సమస్యగాఁ బరిణమించినది.

గ్రంథకర్త: వల్లభరాయణుడే లేక శ్రీనాథుడే

ఏతద్గ్రంథము వల్లభామాత్యుడు రచించినట్లు గ్రంథమందలి ప్రస్తావనబట్టియు, కొందఱు పూర్వలాక్షణికల లక్షణగ్రంథములబట్టియు, దెలియవచ్చుచున్నది. అయినను మరికొందరు లాక్షణికు లీయభిప్రాయమునకు భిన్నముగా దమగ్రంథములయందు కవిసార్వభౌముడగు శ్రీనాథుడే యీనాటకమును రచించెనని సూచించి యున్నారు. ఇట్లాంధ్రలక్షణ గ్రంథములలో నున్న భిన్నాభిప్రాయములమూలమునను మఱి కొన్ని కారణములవల్లను యీగ్రంథకర్తృత్వ విషయము వాదప్రతివాదముల కాస్పదమయ్యెను.

బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవి, (ఎం. ఏ.)గారు తొలు దొల్తనీ గ్రంథమును ముద్రించి దానికొరకు వారు వ్రాసిన పీఠికయందు భయపక్షములఁ జెప్పలేని పేతువులను వారికి సహజమగు నిష్పా

క్షీకబుద్ధితో నివేదించిరి. బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ “శృంగారశ్రీనాథము”న సీగ్రంథమును గుఱించి వ్రాయుచు, సనేకములగు నుపపత్తులను సేకరించి యేతద్గ్రంథమును శ్రీనాథుడేగాని యొరులెవ్వరును రచించియుండరని తమ నిశ్చితాభిప్రాయమును విశదపఱచిరి.

ఇట్లుండ బ్రహ్మశ్రీ వేమూరి విశ్వనాథశర్మ (ఎం. ఏ.)గారు “భారతి” పత్రికలో (1927 సం. ఏప్రిల్) నీయుభయుల యభిప్రాయముల ఖండించుచూ కొన్ని నూతన విశేషములను గనపఱచి వల్లభామాత్యుడే యీగ్రంథమును రచించెనని కంఠోక్తిగా నుడివిరి.

ఈ విధముగా నిశితమతులగు పండితులను గలతప్పెట్టిన యీ సారస్వతసమన్య కొంతవఱకై నను నాచే సవిశేషముగా నూచింపబడుట సమంజసముగా నుండునని యుభయపక్ష వాదప్రతివాదముల నిట సంక్షేపముగా నిరూపించి తుదకు నాయభిప్రాయమును దెల్పెదను.

పూర్వకవి లాక్షణికులగు చిత్రకవి పెద్దన, ముద్దరాజు రామన, శ్రీధరుడు, గణపవరపు వేంకటకవి, పెదపాటి జగన్నాథకవి మొదలగువారు క్రీడాభిరామమునుండి తమ గ్రంథములలో నుదాహరించిన పద్యములు వల్లభరాయనివే యని చెప్పినట్లు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసినారు. కాని అప్పకవి, లింగమగుంట తిమ్మకవి మున్నగువారే పద్యములను శ్రీనాథునివని నుడివినారు.

2. క్రీడాభిరామములోనున్న యొండు రెండు పద్యములు, ముఖ్యముగ

గీ. గార్గసిద్ధాంత మత ముఖఃకాలకలన

శకునమూనుట యది బృహస్పతి మతంబు

వ్యాసమతము మనః ప్రసాదాతిశయము

విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము.

ఆనునది శ్రీనాథుని గ్రంథములలో నున్నది. మఱియు కీర్తాభి
లముములోనివైన కొన్ని వాక్యములును. వర్ణనలును శ్రీనాథుని వాక్య
ములను వర్ణనలను గాఢముగా ననుకరించు చున్నవనియు, కావున శ్రీ
నాథుడే యేతద్గ్రంథకర్త యని సిద్ధాంతీకరింప బడవచ్చు ననియు ఋ
జువుచేయుటకు శ్రీవేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు చాలవఱకు శ్రీనాథా
దికవుల గ్రంథములనండి సామ్య శబ్దసామగ్రిని సేకరించి విపులముగ
విశదపరచినారు.

కీర్తాభిరామ వస్తావనయందున్న కృతిపతిస్తుతియు, గ్రంథాం
తముననున్న భరతవాక్యమును వల్లభరాయని గుణగణములగుఱించి
స్తోత్రపాఠము లగుటచే వల్లభరాయడే తన్ను తాను బాగదుకొనునా
యని సందేహింప దగియున్నదని శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదము.
ఈ పద్యములన్నియు సూత్రధారుడు పల్కినవి గాన సనౌచిత్య దోష
ములేదని శ్రీ శర్మగారి ప్రతివాదము.

ఉభయపక్షముల వాదప్రతివాదముల సారాంశ మిదియే యని
నా యభిప్రాయము.

పైనజెప్పిన వాదప్రతివాదములలో నీ గ్రంథమునగుఱించి యొం
డు రెండు విషయములకుఁ బ్రాముఖ్య వివేకపోవుటచే నీ యభిప్రాయ
భేదమున కవకాశము గలిగెనని నే నూహించుచున్నాను.

ఈ గ్రంథము రూపకముగాని కేవలము ప్రబంధము గాదు.
రూపకలక్షణములు సంపూర్ణముగా దీనియందు గాన్పించకపోయినను
యిది వీధినాటకముగా గ్రంథకర్తచే బరిగణింపబడినది.

ఇది హాస్యరస ప్రధానమైన యుద్రకావ్యము గాని యున్న
తాదర్శములు గల యుత్తమకావ్యము గాదు.

హాస్యరస ప్రధానమైన యుద్రనాటకముగా దీని నుపలక్షించిన
యెడల మహాకవి శ్రీనాథుడు గాక శ్రీనాథుని భాషావేషము గొంతవ

అకు ధరింపగల మరియొక కవి రచించియుండునని మనకుఁ దోచును. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదములో ముఖ్యంశ మేదనః శ్రీనాథుడును వల్లభరాయుడును సమకాలికులగుటయు, శ్రీనాథుని వాక్యచయ మెంతయేని నీ గ్రంథమందు గాన్పించుటయు నీ రెండుకారణములచేత నేతద్గ్రంథము శ్రీనాథుడే రచించియుండెనని తలంపు. మహాకవి శ్రీనాథుడు సమయస్ఫూర్తిగాను, సమయానుకూలముగాను గొన్ని యశ్శీలములగు పద్యములను చెప్పినను చెప్పియుండును. ఆకాలపు శృంగారరస లాలసత్వ సంప్రదాయముల బట్టియు శ్రీనాథుడు గవిసార్వభౌముడైనను శృంగారరస విషయములలో వాఙ్మయ మర్యాదలను దఱచుగ సతిక్రమించినవాడే. అట్లయినను యీక్రీడాప్రధానమైన నీతిబాహ్యమైన గ్రంథమును తాను ప్రత్యేకముగ రచించి యుండునా యను సందేహము వస్తుతత్వమునుఁ బరిశీలించిన బాడముచున్నది. నీతిబాహ్యము గావుననే తాను రచించి మఱియొకరి పేరుబెట్టెనని శ్రీ శాస్త్రిగారి వాదము. కాబట్టి నీతిబాహ్యతగారణమున శ్రీనాథుని కర్తృత్వము దప్పించుటకు వలనుపడదు.

ఇంక గ్రంథమందున్న సాక్ష్యమును బరిశీలించెదను. ఇది రెండు విధములుగా నున్నది.

1. గ్రంథకర్తను గుఱించియు, 2. గ్రంథశైలిని గుఱించియు.

గ్రంథకర్త:—కృత్యాదినున్న యవతారిక పద్యములలో గ్రంథకర్తయగు వల్లభామాత్యుని గుఱించి యత్యధికముగా వర్ణనము కావించబడినది. ఆ వర్ణనములో వల్లభామాత్యుని వాగ్దేవ్యభములును, చాటు భారాఘణితులును, వాగ్దంబరములును యిత్యాది కవితా స్వరస్య సౌరభములే ముఖ్యముగఁ జెప్పబడినవి. కృతికర్తస్వమగు నెనిమిది పద్యములలో నారుపద్యము లాతని కవితాశక్తిని గుఱించి ప్రశంసించుచున్నవి. తక్కిన రెండు నాతని వితరణగుణముల గుఱించియు యున్నవి.

వల్లభామాత్యుడే యీ గ్రంథమును వ్రాసిన యెడల నిట్లు తన్నుఁ దా బాగడికొని యుండునా యని యాశ్చేపింపబడినది. ఈ యాశ్చేవణ కు రెండుసమాధానములు. 1. ఈ గ్రంథము వీధినాటకముగా నుండు నట్లు వ్రాయబడినది. క్రియాఫలితములో బ్రత్యేక నాటకముకాక, ప్రత్యేక ప్రబంధముగాక యుభయలక్షణ మిశ్రితమైన యొక సంకర గ్రంథమైనను ఆంధ్రభాషయందలి నాటకరచనములలో నిదియే కేవలము ప్రథమప్రయత్నముగాన యుండలే నాటకలక్షణ లోపములు తద్వస్తు నిర్దేశమునకుఁ గొఱత కలిగింపగూడదు. కాన కృతికర్తవము నాట క ప్రస్తావనయందు సూత్రీధారుడు జెప్పినటులుగా యూహింపవలసి యున్నది. సూత్రీధారునిద్వారా యెంతెంత విపులముగాను, వివరీతము గాను నాటకకర్తలు తమ్ము దాము గొండాడుకొనియుండిరో మన సం స్కృతనాటకములఁ జదివినఁ దెల్లమగును. ఈవల్లభరాయని కాలము లోనే యోగానంద ప్రహసనకర్తయగు అరుణగిరినాథుడు తన్నుదా నంతపాగడుకొనెనో చూడుడు. కాబట్టి యాత్మస్తవ మనుచితమని కర్తృత్వము వల్లభామాత్యునినుండి తప్పించుట యనుగతము.

వల్లభామాత్యుడే యీ గ్రంథమును రచించియుండనియెడల సూత్రధారు డతని కవితాస్వారస్యమును, భాషానైదుష్యమును గుఱించి కడుంగడు నుత్ప్రేక్షించి సుస్తవించుట యసందర్భముగాను ననమం జనముగాను నుండును. ఈగ్రంథమును వల్లభామాత్యుడే ప్రత్యేకముగా రచించెనని విస్పష్టముగా సూత్రధారుడు ప్రేక్షకులకు చెప్పుచున్నాడు. గనుక యాతని కవిత్వమును గుఱించియు వాక్పూరితమనుగుఱించియు నవిశేషముగా నుగ్గడింపవలసి వచ్చినది. ఇట్టి ముఖ్యవిషయమును శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు నిరసించిరని తెల్పుటకు విచారముగా నున్నది. న్యాయముగ వారివాదములో నిదియగ్రస్థానముఁ బొందఁదగి యున్నది.

గ్రంథకై లి:—క్రీడాభిరామమందలి కై లి శ్రీనాథుని కై లివలె

నున్నదనియు, శ్రీనాథుని గ్రంథములందలి పద్యము లొండురెండును, భావములును, వాక్యములు సనేకములు దీనియందు గానంబడుచున్న పనియు అకారణములచే గూడ నీగ్రంథము శ్రీనాథరచితమని కొండ రూపించుచున్నారు. శైలిసామ్యమే వారి ముఖ్యవాదము గాన నీ గ్రంథమందలి శైలి గొంతనిదానముగాఁ బరిశీలింపవలసి యున్నది.

ఏగ్రంథముయొక్కయు శైలి ఆ గ్రంథస్వభావమును బట్టియు, ఆగ్రంథకర్త ప్రతిభనుబట్టియు నిర్ణయమగునని సర్వవిదితమే. ఈశ్రీదాభిరామము శ్రీదావిషయములు గల యొక హాస్యగ్రంథము. కావున హాస్యరసప్రతిపాదనకొరకు హాస్యవిషయములే గాక హాస్యరస జనకమగు పరిభాషగూడ వాడుకచేయవలసి యుండును. లేనియెడల హాస్యరసము జనింపదు.

హాస్యరసము (The comic or the ludicrous sentiment) పుట్టించెడు శైలివిశేష మేదనిన యత్కృష్టభావములను ఉత్కృష్టవాక్యములను సేవ సందర్భములయందును, అవినీతివిషయములయందును నిరంకుశముగఁ బ్రయోగించుటయుఁ దత్సంబంధమైన పరిభాషాది పరికరములను యథేచ్ఛగా నుపయోగపరచుటయైనై యున్నది. ఈవిధముగా భావములకును వానిని వ్యక్తపరచెడుభాషకును గలిగిన వ్యత్యాసమే హాస్యరససిద్ధి కొకముఖ్యసాధనము. ఇట్టి వికృతశైలి గ్రంథమందు బహుచమత్కారముగ నుపయోగింపఁ బడినది. దీనికొక యుదాహరణము:

గీ. గార్హ్య సిద్ధాంతమత ముషఃకాల కలన

శకున మూనుట యది బృహస్పతి మతంబు

వ్యాస మతము మనఃప్రసాదాతిశయము

విప్రజనమత మరయంగ విష్ణుమతము.

ఈ శకునసంబంధమైన శాస్త్రప్రసంగము శ్రీనాథుని భీమేశ్వర పురాణ

ములో అగస్త్యమహర్షియు, లోపామద్యయు, వ్యాసమహర్షియు, శిష్యులును, వీరందరును దాక్షాశామ పురోహితమున గూర్చుని తత్పురీషోవేశమునకు శుభముహూర్తము గుఱించి యాలోచించుచుండగా నా సమయమున మైత్రావరుణుండను మునిపుంగవుండు పై బేర్కొనిన పద్యమును నడివెను. అట్లు బ్రహ్మర్షులు మహాపవిత్ర సందర్భమున చేసిన శకునశాస్త్ర ప్రసంగము నీక్రీడాభిరామమున వేడుక చెలికాండోద్ధరు మంచనశర్మయు, టిట్టిభస్మియు ప్రభాతకాలమున క్రీడాపరిభ్రమణోన్ముఖులై చేసిరి వారిద్దరు చేయబోవు ఘనకార్య మేమనగా పట్టణములోనున్న వినోదములను చిత్రపీచిత్రములను, ఆటపాటలనుఁ జూచుచు నుల్లాసముగ విహరించుట. ఈ మహాకార్యము చెడిపోవు నేమో యని వారు మంచినకునము జూడవలసి వచ్చినది. అట్టి శకునమును నిర్ణయించుటకు పోచిన శకునశాస్త్రముల నన్నిటినిఁ దిప్పి తిరుగవేసి వానిలోని సారముగా బ్రహ్మర్షిముఖమున శ్రీనాథమహాకవి నడివిన పద్యమునే చెప్పికొనిరి. ఈశకునప్రసంగమును, ఈసంవిధాన మంతయును హాస్యరసోత్పత్తి కొఱకు కాదా? కావున శకునశాస్త్రములలో నున్నట్టియు, శ్రీనాథుని కవితాప్రసిద్ధిచే బ్రకటితమైపట్టియు నీ పద్యము సందర్భవశమునఁ జేర్చబడినది. ఇట్టిహాస్యప్రయోగము శ్రీనాథుడే తనపూర్వగ్రంథమునుండి వినియోగించుకొనెనని చెప్పటయూ లేక మరియొకకవి యా సుప్రసిద్ధకవివరుని పద్యమును హాస్యసందర్భమున నుపయోగించెనని యూహించుటయూ యెక్కువ సమజనము?

ఈ వీధినాటకమునకు భరత నాట్యముని చెప్పదగిన కృత్యంతపద్యములో మోహరి భైరవస్వామి యీ “కవీంద్రకాంక్షితత్రిదశ మహీరుహమైన” వల్లభరాయనిఁ బ్రోచుగాణియని చెప్పబడినది. ఈపద్యమును వల్లభరాయుడే వ్రాసినయడల తుమ్ముకొని తానేకతాయు వనుకొన్నట్లుండునని శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగా రాజేపించిరి, అయితే వల్లభరాయ డా

వినుగొండ వల్లభ రాయడు-శ్రీరామము

పద్యమును వ్రాయనియెడల శ్రీనాథుడు వ్రాసెనని చెప్పటకు దగిన హేతు వున్నదాయని విచారించదగినది. ఏనాటకమందైనను భరతవాక్యమందు కృతిభర్తనగుటించి వ్రాయుట శాస్త్రసమ్మతముగాని సంప్రదాయ ప్రసిద్ధముగాని యైయుండెనా యను విషయముగఁజించి యాలొచించుటకు శ్రీశాస్త్రులవారే ముఖ్యార్హులు. ఈవిషయమునుగుఱించి నేననేకపండితుల యభిప్రాయములను గనుగొంటిని. ఎవ్వరైనను యిది శాస్త్రసమ్మతము గాదనియు, ఆచరణలోనైనను లేదనియుఁ జెప్పినవారే. అట్లయినచో మహాపండితుడగు శ్రీనాథుం డీయశాస్త్రీయమైన వ్రాత వ్రాసియుండునా యని సుశయింపవలసియున్నది. అశాస్త్రీయమైన పనిచేయుటకు శ్రీనాథుడు తగియుండెనా వల్లభరాయడు తగియుండెనాయనువిషయము పండితులచే చర్చనీయము.

ఈగ్రంథమందలి శైలియనేకస్థలముల నతిమాత్రముగ సంస్కృతశబ్దభూయిష్టమై బహుక్లిష్టముగా నున్నది. ఇట్టి పదకాఠిన్యమును, పాండితీవిజృంభణమును కేళీవినోదములగుఱించియు నీచసందర్భములగుఱించియువినియోగింపబడినది. ఈగ్రంథశైలియందలి యేతద్వైపరీత్యమునకు రెండుహేతువు లుండవచ్చును. ౧. ప్రప్రథమమున రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు తన ప్రేమాభిరామమును సంస్కృతమున వ్రాసెను గాన నాపద్యములను దెనిగించినకవి సంస్కృత సమాసముల నట్లే దిగవిడిది యుండవచ్చును. ౨. లేదా' ఎవరో యొకకవి కీర్తి కాముడగు సామాన్యుడు తనభాషావైదగ్యమును బ్రకటించుటకు నౌచిత్యపరిజ్ఞానము లేకుండ పదబంధము క్లిష్టతమముగఁ జేసియుండవచ్చును. తన వాగ్దేవతములను వాగ్దంబరములగుఱించి మహాతిశయముగఁ జెప్పికొనిన వల్లభామాత్యుడే యీ యప్రసక్తమైనట్టియు, అప్రశస్తమైనట్టియు శైలీదోషమునకుఁ కారణభూతుడయ్యెనుగాని యుచితజ్ఞుడగు మహాకవి శ్రీనాథుడు గాదని యూహించుట యెక్కువ న్యాయముగాదా?

సాలుగవ అధ్యాయము

శ్రీనాథుని భాషాప్రయోగము లీగ్రంథమునఁ బుష్కలముగా గాన్పించుచున్నవిగాన నీగ్రంథము శ్రీనాథకృతమని కొందఱిచే దలంపబడుచున్నది. శ్రీనాథునివాక్యములును వర్ణనలు నచ్చటచ్చ గానంబడుచున్నవనుట వాస్తవము. కొన్నిపద్యములలో శ్రీనాథుని శైలిలోఁగణియు ద్యోతకమే. అయిన నాకారణమున శ్రీనాథుడే యీగ్రంథమును వ్రాసెనని చెప్పటమాత్రము సాహసము. శ్రీనాథుని "బహుముఖ ప్రఖ్యాత మహిత శయ్యావిశేషములు, పండితకవులను పండితమన్యమానకవులను నేకరీతిగా ననుకరణతోత్సాహపూరితుల జేసెననుటకు పినపీఠన, పెద్దనాది సుప్రసిద్ధమహాకవులే ప్రబల సాక్షులు. అట్లుండ సమకాలికుడు బహుశః సహచరుడునగు వల్లభామాత్యుడు కవియశోవాంచితుడు గాన శ్రీనాథుని వాగ్దహరీ తరంగముల మధుర మధురసమును గడుపారగ్రోలి తనకావ్యమున నచ్చటచ్చట తదున్మదన సీధువును వెలిగ్రక్కుట యసంభవమా? బహుశవ్యాప్తి నొందిన శ్రీనాథుని "జాతివాఙ్మారసనూర్తి, యచ్చటచ్చట గ్రంథము నలంకరించుటచేతనే యాకాలపు నాటకప్రేక్షకులను హాస్యరస నిమగ్నులనుగా జేయగలిగియుండెనని యూహించుట యధార్థమునకు దూరముగాదు.

పై యంశములను సావధానముగా నరసిన వల్లభామాత్యుని కర్తృత్వము స్థాపించుటకు ప్రబల సాక్ష్యముగాన్పించుచున్నది. లాక్షణికుల యుదాహృతి వల్లభామాత్యునికేఁగూడ సాయ మిచ్చుచున్నది. శైలివిషయములు శ్రీనాథుని కర్తృత్వమునకు న్యూనతః గలిగించెడువిధముగఁదోపించుచున్నవి. గ్రంథమందు విస్పష్టముగావల్లభునికర్తృత్వముద్ఘోషితమై యున్నది. కావున నీగ్రంథము వల్లభరాయని కృతమనియే యంగీకరించుట యెక్కువ న్యాయమని యూహించుచున్నాను. వల్లభరాయడిగ్రంథమునఁ దెనిగించి తనన్నేహితుడును కవిసార్వభౌముడు నగు శ్రీనాథునిచేఁ గొంతసాయము బొందియుండవచ్చును

గాని, శ్రీనాథుడే యీగ్రంథము నామూలాగ్రముగా రచించె నని చెప్పట మాత్రము కేవల మతిశయోక్తి యనియు, నన్యాయమనియుఁ దలంప సాహసించుచున్నాను.

క థా సా ర ము

కానల్నాటి గోవింద మంచనశర్మ యను శోత్రియబ్రాహ్మణుడును, ఆతని చిన్నతనపు చెలికాడగు టిట్టిభశెట్టి యను వైశ్యుడును ఆంధ్రీనగర మను బ్రసిద్ధిపొందిన యోరుగంటిపురపేటలలో విలాసార్థము విహరించి యచ్చట గోచరించెడు కీర్తిడాపనోదములను, ఆటపాటలను సావకాశముగ దిలకించి యానందించవలె ననుదేశముతో నొకనాడు శుభముహూర్తము జూచుకొని ప్రభాతమున బయలుదేరి,

మున్ముందుగ నోరుగంటిపుర పరిసరమున నున్న వెలిపాళెము బ్రవేశించి యచ్చటనున్న యొక మేదర నానిని, దర్బాత నొక చండాణాంగనను, యటుపైని నొక కర్నాటస్త్రీని వారు చూచి శృంగారవివశులై మోహవిభ్రమము జెందిరి. అటుతర్వాత మరొకతదూరము బోవ నొక 'కాపు' కులాంగనయు, కర్ణాటవేశ్యయును వారిదృష్టిని నరికట్టిరి. వీరినిజూచి సంతసించుచుండగ సంపెంగనూనె నమ్ముచున్న తేలియువతి వారి కన్నుల కగుపడెను. ఆమె సొబగును వీక్షించి యిట్టి మోహనాంగిని తేలియువతిగా పృజించిన కట్టిడి విధినిదూరి మోహరివాడలోనికి బ్రవేశించుటకై చుట్టునున్న యగడ్తనుదాటి పైడితలుపులు బిగించిన వంకదారిగుండ రాజమార్గముఁ జేరిరి. ఆరాజమార్గము "వారణఘటాఘోటక శకటికాభటకోటిసంకులంబు" గాన నందు బోవవలదు. "కృంతత్రోవల కలకలంబులు లేక సుఖనినోదములు గలుగును గాన" సందుచాయల బోవుట సుఖమని వారు సిశ్చయించి యాదారిని బట్టిరి. అటు బోవంబోవ వారియెదుట పల్నాటివీరపురుషుల కథనమును పాడు

చున్న పాటగాఁడని గొంతనే పుపలక్షించి కొనియాడి ముందుకసాగఁ నేకవీరాదేవి దేవళమును, మాహురమ్మగుడియుఁ గాన్పించినవి. ఈ దేవతలనీవలను జూచియు, జక్కులవాండును, మైలారభలులును, జేయుచున్న జాతరలను వీక్షించియు, చమడేశ్వరీమాలయమును, బౌద్ధ విహారమును, ముద్దరాలు ముసానమ్మ నివాసమును, కుమారస్వామి దేవళమును, పాండవులగుడిని, కర్తారనిమళీదును మున్నగు వివిధదేవాయతనములనుఁ దిలకించి యెదుటనున్న స్వయంభూకేశవస్వామిలకుఁ గేల్మోడ్చి మహాభైరవేశ్వరునకు నమస్కరించినిరీక్షించుచుండ నాంధ్రేశ్వరుని మొగసాలపై నున్న గడియారము పడునారు ఘడియలు గొట్టెను. ఆ ఘంటాఁగినాదము విని మధ్యాహ్నమగుటచే నాకొన్న వార్తై పూటకూటింటికీ బోవఁ ద్వరపడి బ్రాహ్మణవిధి కేగి లక్ష్మణయొజ్జలయింట నొక్కొక్కరూక నిచ్చి మృప్తాన్నము భుజించిరి. ఆ యింటనున్న బ్రాహ్మణవిరంశు పరిచయము జేసికొక తిరిగి పురవీధులకు మొగము దిప్పిరి.

పూలయంగడికి బోయి పుష్పలావికల ప్రాధవచోవిలాసముల నాకర్ణించి వేశ్యవాటికం బ్రవేశించ నచట నేదో యొక యుత్సవంపు కలకలము వీక్షించి యదేమియు యడిగి ప్రతాపరుద్రమహాగాజుగారి యుంపుకుకత్తై యగు మాచలదేవి వారాంగన చిత్రశాలావ్రవేశము జేయుచున్న యదిగాన పుణ్యాహవచన సమయ మిదియని తెలిసికొనిరి. అచ్చట కొంతకాలము నిలచి యారాగాజు మన్నించు వన్నెలాడిని సం దర్శించి కొంతతడపు సంభాషించి వెండియు బోవంబోవ మంచనశర్మ యొక్క పూర్వంపు గారాబు వెలవెలంది యగు గాంధారి యగవడె న్ను, ఆమెయొద్ద గొంతనేపు వారు నేదదీర్చికొని తిరిగి బయలు వెడలి నాగస్వరమున బాడుచున్న నాగులవానిని యటులేర్వాత గొట్టెపందెములను కోడిపందెములను జూచి యుత్సాహమునుబొంది మంచనశర్మ ప్రి

యారాలగు కామమంజరిగృహము బ్రవేశించిరి. అచ్చట నారేయి యంతయు సుఖనిద్రను గడపి తరువాత తమదారిని దాజోయిరి.

గ్రంథ విమర్శనము

ఈగ్రంథము శ్రీదావిషయములతో నిండియున్న చిన్ననాటకము. జనసామాన్యముదలి సంఘజీవితము ప్రాయశముగా గొప్పపట్టణములలో విశాలముగా గాన్పించును. నానావిధజాతులు, మతములు, వర్ణములు, సిమ్నాన్నతావస్థలు, బీదసాదలు, సుగుణ దుర్గుణములు యిట్లనేక రూపభేదములు, శీలభేదములు, అవస్థాభేదములును మహాపట్టణములలో నొకేస్థలమున, నొకేసమయమున జూడ ననకాశ ముండును. ఈ నానారూప మానవప్రకృతిని జూచిన ప్రతిమనుజునకు గొంత సంతసము గలుగక మానదు. గోవిందమంచనశర్మయు, టిట్టిభస్మియు, అదేప్రకార మాంధ్రదేశమునకుఁ గేంద్రస్థానమైన ఆంధ్రనగరమునందలి బహుముఖ ప్రసరిత ప్రజా జీవితమును జూడ నమకట్టిరి. కాని, వారు చూడదలచినది యామహాపట్టణమందలి యున్నతజీవితమును, యుత్కృష్టప్రకాశమును గాక ఆదర్శహీనమైన జఘన్యజీవితమును, విషయలోలత్వమును దిలకింప నుద్దేశించికొనిరి. కావుననే బయలుదేరనపుడు టిట్టిభస్మి తన యనుంగుచెలికానితో 'మంచన వింటివో విసవో' యనుచు నోరుగంటిపురమునందలి మన్మథుని విజయచిహ్నములను బ్రస్ఫుటముగ వర్ణించెను. కావున నోరుగల్లు నగరములో వారు చూడదలచినది మన్మథముగ కామక వ్యాపారములును, విశృంఖల స్త్రీపురుష కేళి వ్యాసక్త శ్రీదావిలాసములును నై యున్నవి. ఈవిధమైన నికృష్ట సంఘజీవితమును తనివిదీరజూచుచు పోవుచున్నను మధ్యమధ్యను మరికొన్ని సాంఘికస్వరూపములు వారి దృష్టికి పొడసూపినవి. మనయదృష్టవశమున వారిశ్రీదాపరాయణత్వము ఇట్టి దృశ్యములపై నగూడ బ్రసరించి నది. శేవియెడల నా యమూల్యములైన పల్కాటివీరుల వర్తనము,

మొలారభటుల వర్ణనము, ఏకవీరాదేవి సేవావ్రసంగము నిత్యాది య
 ద్భుత, చారిత్రక, మతవిషయము లిందు జేర్పబడియుండవుగదా! అట్టి
 యత్కృష్టదృశ్యములు లేకయే కేవలము మాల మేదరులు మున్నగు
 వర్ణములలోనున్న జారిణుల లీలావిలాసవర్తనములును, వెలనాటికోడె
 విధవలును, అంధశ్రేయదుని వారాంగనయగు మాచలదేవి చిత్రశాలానే
 పథ్య శృంగారమును ఇత్యాది విటీవిట శృంగారవ్రసంగములు మాత్ర
 మే యుండియుండును. ఎఱిగియో యెఱుగకయో వల్లభామాత్యుడు
 తన చిన్ననాటకమును కేవలము హాస్యశృంగారరస ప్రేరితముగ జేయక
 యచ్చటచ్చట నుదారభావ స్ఫురితముగగూడ జేయగల్గెను. మొత్తము
 మీద గ్రంథ మామూలాగ్రముగ స్త్రీలును, బాలురును జనువదగినది
 కాకపోయినను కొన్నిపట్టులు చరిత్ర, మతసంబంధమైనవి యగుటచే
 పతనయోగ్యములుగా నున్నవి. ఇవి తమోవృత్తమైన నభిమున నక్షత్ర
 ములవలె విరాజిల్లుచున్నవి. వానిలో మేటియనదగు పల్నాటి వీరవ్ర
 సంగ ముత్కృష్టకావ్యరస భావములకు రత్నఖనియని చెప్పవచ్చును.

ఈ పీఠియందలి శృంగారరసము నీచమై, యశ్శీలమై, నీతి బా
 హ్యమై యుండుటచేత సామాన్యముగ యువతీయువపతనీయము కాక
 పోయినను ఈగ్రంథ మాధుర్య ప్రాచీన సాంఘిక చరిత్రమునకు గొంత
 విలువయైన సామగ్రి నొసగుచున్నది. పదునేనవశతాబ్దిలో హిందూసాం
 ఘికస్థితి యెట్లుండెనో యాదృశ్యము మనకండ్లకు స్పష్టముగా నగపడు
 నట్లు కావ్యరూపముగ దీనియందు వర్ణింపబడినది. హిందూసంఘమంద
 లి వివిధవర్ణములు, వృత్తులు, కులములు, వారివారి యాచారములు,
 క్షేదావినోదములు మొదలయినవి ప్రాసంగికముగా నభివర్ణింపబడినవి.
 మేదరవాండ్రు, మాలవాండ్రు, తెలికులవాండ్రు, కాపులు మున్నగు
 వారి ప్రశంసలు కలవు. అప్పుడైనను పూటకూశ్యభోజనములు బ్రా

హ్మణులే పెట్టుచుండిరి. ఈకాలమందున్నట్లే యాకాలమందునుఁబూటకూళ్ళ యిండ్లలో దుష్టప్రవర్తనముగల స్త్రీలుండి, పాంథజనులను దీమనులవలె నాకర్షించుచుండిరి.

శిష్టాచార సంపత్తిలో సగ్రస్థాన మలంకరించినను కొందరు బ్రాహ్మణులు నీతిబాహ్యముగ కాముకవ్యాపారములందుగూడ సగ్రస్థానము నలంకరించి యుండిరి. గోవిందమంచనశర్మ వేశ్యాలఁపట్టుడై యెదురై నస్త్రీల నందఱిని విటదృష్టితోనే చూచుచుండెను. ఐనను ఇంటి వద్ద నిత్యాగ్నిహోత్రము, త్రికాలసంధ్యానుష్ఠానపరుడై, దర్భాంకురాలంకృత హస్తాడై పురవీధులందరిగెను. ప్రతాపరుద్ర మహీపతి వారాంగనయైన మాచలదేవితో మాటాడుచు సంధ్యానుష్ఠానమునకు వేళయగుటచే వార్చివచ్చెను. ఇట్లు వైదికాచార సంపత్తిలో నైర్దియ భోగానురక్తి మేళవించి పణ్యయవతీలోలుడై చరించెను. మతమునకును, శీలమునకుగల వైరుధ్యము నేటికాలమునం దుడినట్ల యాకాలమునందుసహిత ముండెను. ఈకాలమందు కందుకూరి వీరేశలింగముగారు వేశ్యాభుజంగులగు విద్యాధికుల గుఱించి తమ ప్రహసనములలో తీవ్రముగ పరిహసించిరి. సుమా రేనూరువత్సరముల క్రిందట వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు నట్లే విద్యాధికుడగు కాసలనాటి గోవిందమంచనశర్మను గుఱించి భావగర్భితముగ వర్ణించి గేలియొనర్చె. ఈగ్రంథమందలి కవిత ధారాళమై ప్రాథమై రసపుష్టికలిగియున్నది. శృంగారవిషయముల నత్యుత్కటముగ స్పృశింపకపోయినయెడల నిది సర్వజనాదరణీయమగు గ్రంథములలో జేర్చు కొనదగినదే. కాని శైలి యెంత మనోజ్ఞముగానున్నను విషయములు నిరంకుశములై రసభావములు చాలవరకు వ్రీడావిహీనములై యుండుటచే గొంతయేవగింపు గలిగించుచున్నది. తత్కారణమున నీగ్రంథమున కున్నతస్థాన మిచ్చుటకు వలను

పడదు. ఐనను మేలైన యాంధ్రచారిత్రకవిషయముల నెక్కడుగ నిచ్చుటచే నీగ్రంథ మాంధ్యుల కనూనమగుసాయ మొసరించుచున్నది. కాన దీనిని నమూనాగ్రంథ గ్రంథములలో నొకటిగఁ బరిగణింపదగినది *

ఆటవ ఆధ్యాయము.

మల్లిఖార్జునరాయలు I 1447—1465

రాజశేఖరరాయలు ?

విరూపాక్షరాయలు 1465—1485.

దూబగుంట నారాయణకవి: పంచతంత్రము.

మల్లికార్జునరాయలు, విరూపాక్షరాయలు:—ప్రథమరాయలు తరువాత నతని మొదటిభార్యకుమారుఁ డగుమల్లికార్జునరాయలు సింహాసన మెక్కి క్రీ. శ. 1447 మొదలు 1465 ప్రాంతమువఱకు రాజ్యముఁ జేసెను. అతనికాలములో విజయనగరరాజ్యము విస్తరింప

♦ ఇదివఱలో నాచిన సోమనాథుని గుఱించి వ్రాసినప్పుడతడు నియోగియై వైదికియాయని నిర్ణయించుటకు జరిగిన వాదప్రతివాదముల గురించి ప్రాసంగికముగా నూచింపవలసివచ్చినది. ఆసందర్భమున వాయువు నాకాలముల బ్రాహ్మణులలో వైదిక నియోగి భేదము గగనమునువలె నుండెనని చెప్పితిని. కీ. శే. వంగూరి నుబ్బారావుగారును, కం. వీరేశలింగం పంతులుగారును నాకాలపు కవులలో గొందరు నియోగులనియు గొందరు వైదికులనియు భేదముగా నున్నట్లువ్రాకుచ్చిరి. నుబ్బారావుగారు నాచిన సోమనాథుడు నియోగియని చెప్పుట దటస్థించెను. సోమనాథుడు నాచిరాజు కొడుకుని యొకానొకని చెప్పుటచేతను 'రాజ' శబ్దము నియోగులకే గాని వైదికుల

కపోయినను బగతురచే గేవలజీర్ణదశకు రాలేదు. కటకపురిముఖ్యస్థానముగు కళింగదేశపురాజైన కపిలేంద్రగజపతి విజయనగరరాజ్యముపై దండెత్తి మల్లికార్జునరాయలుతో ఘోరయుద్ధముఁ జేసి పరాజయము నొందెను. మల్లికార్జునరాయలమరణానంతరమున క్రీ. శ. 1465 లో

కుండదన్న విశ్వాసముచేతను ఆయన యట్లభిప్రాయపడెను. వీరేశలింగముగారు అవిశ్వాసముగానే కొండలు ఆంధ్ర కవులను నియోగులని జెప్పుచువచ్చిరి.

ప్రస్తుత మీ 'క్కిరాధిరామ' మా కాళ్ళు గ్రంథమగుట స్పష్టమేకదా! ఇది సాంఘిక ప్రబంధ మగుటచే బ్రాహ్మణుల వ్యవస్థను గుఱించి కొండ తెలియవచ్చుచున్నది.

నాయకుడగు కాసన్నాటి గోవిందమంచినకొత్తమీనాల అప్పయ్య స్వవేదికి మే నల్లుడు కాబట్టి యితను కాసన్నాటి వైదిక బ్రాహ్మణుడని స్పష్టము. అయినచు ఇతనిగుఱించి పేర్కొనిన స్థలములలో నిన్నిటియందు 'కన్య', 'యనియ', 'నిగ్నిటి' యందు 'రాజ' యనియు భేదములేమంత వాదబడినవి.

1 "గోవిందమంచినకొత్త" (పు. 5) 2 గోవిందకొత్తమాపునిట్టి (పు. 6, 3) "మాయ లేది వైదికుంచి రాజ" (పు. 5) 4. 'మించుటద్దయు చాపరా ముంచిరాజ', (పు. 23) గనుక 'రాజ' శబ్దమాత్రమున నియోగిభేద సూచనము గాదని మనవిచేయుచున్నాను.

అట్లే 'సచివ' 'అమాత్య' (మంత్రి) శబ్దములును కీలకము వైదికులని యీకాలమునఁ బరిగణించి బడదగినవారి విషయమున గూడనానాదు వాడుక చేయబడినవి. సంగమరాజమహామంత్రిజామాయణపుత్రేణ సాయజానార్కేణ, 'సాయణసచివాయత్రంప గమరాజస్య పశ్యిరాజ్యమిదం,' 'కన్యబ్రహ్మర్షినీనస్యమంత్రిభూపతి భూపతేః వ్యాచిచ్ఛేదోండపాచాన్యః ప్రకృతేదర్శిపూర్ణమే 'ఇత్యాది వాక్యములనుబట్టి కేవలము వైదిక బ్రాహ్మణుల కుటుంబములలోను కొండలు మంత్రిలయ రాజకార్యములను నడపుచుండుటయు కలదు. లోక్యకుటుంబములలోని వారు కొండరు వైదికులుగనే వ్యవహరించుటయు కలదు. 'నియోగి'యని 'వైదికి' యని భేదించి చెప్పుటకా కాలమున నవకాశములేదు. మహామనిషులు వైదికమొక పేరును లోకకమొకేలను నిర్వహింపగలగు మర్దులు గానుండెడివారు. వారుబ్రాహ్మణులేగాని వైదికులయొక్క లోక్యులయొక్క (నియోగులు) వేరుపరచుట కంతమాత్రము వీలులేదు. అట్టివారిలోతిక్కయజ్ఞ, శంభుదాసుడు, నాచనసోమడు, రిద్దార్లణ్యమాధవాచార్యులు, సాయజాచార్యులు, క్రీ. నాథుడు, మన్నగు వారు ముఖ్యులు. "సాంగవేదవేది యైన" కొమ్మన్నకు పుత్రుడై "వారకర్మ ప్రయోగ

నరసింహతః తమ్ముఁ డగు విరూపాక్షుఁడయలు గాజ్యమునకు వచ్చెను. అతఁడు శ్రీలంపఁటుఁడును, విషయలోలుఁడును, మధ్యపానఁపమత్తుఁడు నగుటచే గాజ్యము తీణదశనొంది పరరాజుల హస్తములఁ బ్రాంత భాగము లన్నియుఁ జిక్కుకొని యుండెను.

సంస్కారానంతరంబున వేదాగ్రము సవిద్యాభ్యాసి"యగుచుననునప్రవర్ణనంబుఁ జేరిన, తిక్కన్ననువంత్రినటుల బ్రహ్మలోబుట్టిమనుషునిగ్ధోమంత్రియైన కారణముననియోగియని చెప్పిన యెడల మంత్రియైన మాయణక పునర్విజ్ఞానమును మంత్రియైన సాంగ వేద వేదాంత వేదములను బాప్యము గవించి సాయణమాధవులను వైదికులని చెప్పక వకాశ మేని? వైదికులు కాని యెడల శంకరాచార్య పీఠము నధిష్ఠించుట కర్హత యే? కావున ఈ కాలమందు వలె నూకాలమందలి బ్రాహ్మణులను వైదికులని నియోగులని విభజించుట గొప్పతప్పని నాయభిప్రాయము. నన్నయభట్టు వైదికియైన యెడల తిక్కయజ్ఞయు వైదికియే. వైదికాచార సంప్రదానంబు తిక్కన సోమనూజి యేవిషయమున దగ్ధనోన్మయింపుడు? సాంగ వేద వేదాంత సమస్త శాస్త్రాగమ కూలంకషవిద్యాభ్యాసియై మహాహర బ్రహ్మకర్మమును స్వానుభూతియచేసికొనిన మహాకర్మయోగియై అధ్యక్షములు చేసి సోమ గూజియై వేద వేదాంతముల ప్రత్యక్షమూర్తియైన తిక్కనవైదికి కాక యెట్లునియోగి యయ్యెనోయోచింపుడు! ఇట్టిమహావైదిక కథామణిని నియోగి యనిపించుట యందు ఆకల్పమున కేవలక్షణమైన యర్హమిచ్చెదరు? మంత్రియగుటయే నియోగిత్వ సూచక మనిన యెడల సాయణమాధవులు గూడనియోగులే యని చెప్పవలసి వచ్చును. ఈవాద మెంతవరకు పరిమితముగాను ఈస్వామియగు నాంధ్రునో గూర్చించియు గొన్నయెడల ఆకాలమునాటి బ్రాహ్మణులకు వైదికులనియు నియోగులనియు విభాగించుట యందలి తిప్పిదము మనకు విష్పదమగును.

ఈనావాదనంతయు నుమాను పదునేవ శతాబ్దము మధ్యవరకు బ్రాహ్మణుల యందు నియోగివైదిక భేదములు లేవని మాత్రమే ఆటవ అధ్యాయము సురకలపోడి పోటాటలును సురకలగాజ్యములలో ఉద్యోగములును బ్రాహ్మణులకు కలిగిఁకొలది ఈభేద మేప్పటి క్రమముగా పొచ్చినది. ఇదియుఖ్యముగా హిందూమతమును సంక్షింతు పరచుటకు నుని నాయభిప్రాయము. యుద్ధములలో పాల్గొనుచున్న నియోగిదండి వాయువును, సురకల పృథుత్వములలో ఉద్యోగములు చేయుచున్న నియోగి ఆహారాన్నియు హిందూమత సంబంధమైన కర్మలను చేయలేకపోవుట చేతను, వైదికాచారములను భిన్నముగా జీవించవలసి యుండుటచేతను, మతపర్యవర్తకులు గానున్న బ్రాహ్మణులు

కపిలేంద్రగజపతి కొడుకగు పురుషోత్తమదేవుఁడు సమయముఁ జూచి విజయనగరరాజ్యముపై దాడివెడలి విరూపాక్షరాయల నోడించి కొంతదేశము నాక్రమించుకొనెను. విరూపాక్షరాయల తరువాత సతని పెద్దకుమారుఁ డగురాజశేఖరుఁడును తరువాత రెండవకుమారుఁ డగు విరూపాక్షరాయలును నామమాతృముగ రాజ్యముఁజేసి సంగమనాథ మును నంత మొనర్చిరి.

ఉదయగిరిరాజ్యము:—విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి తూర్పు భాగము (పా)జ్జుడు) ఉదయగిరిరాజ్య మనుపేర నుదయగిరి ముఖ్య స్థానముగ సామంతరాజులచే బరిపాలింపఁబడుచుండెను. ఈయుదయ గిరిరాజ్యమునందుఁ గొంతకాలము ప్రధానిత్వము చేసిన వెన్నెలగంటి సిద్ధనమంత్రికి జక్కనకవి తనవిక్రమార్కచరిత్రమునుఁ గృతించిన

అనగా, వేదోక్తమైన జీవనముచేయుచున్న వారు వైదికులని విడిపోవలసివచ్చినది. ఆ భేదము క్రిమముగా సంబంధ బాంధవ్యములకు గూడ వ్యాపించినది. పనునావ శతాబ్దము ప్రారంభములో ననగా, త్రికృష్ణదేవరాయల కాలములో దక్షిణ హిందూదేశములో పంచారము చేసిన “పేరుకా” అను పోర్చుగీసురాయబారి ఆకాలపు బాహుళ్యము గురించి యీమాటలువాసెను “బ్రాహ్మణులలో నెందులెగలుగ్నవి. ఒకలెగ వారు పట్టణములలోను, బస్తీలలోను, రాజకార్యములను, చేయుచుండువాడు. వీరిలో వాణిజ్యము కూడ కొంతనుండి చేయుచు. దురుః పురియొక లెగవారు మతగురువులు గా నుండుటయు, దేవాలయపుష్కల యందుండి గాని చదువుకొన్నవాడై యున్నాడు. వీరి ని రాజులు చాల గొప్పవెదరు. గ్రామములలో నున్న బ్రాహ్మణులునుకొంతమంది అవినీతివర్తనలై రాజపూజకు లైవబ్రాహ్మణులను భిక్షులుగా నున్నారు.”

వైవాక్యముల బట్టిచూచినయెడల యిప్పుడు బ్రాహ్మణులలోనున్న మూడు లెగలును, ఆకాలమున కూడనున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. అనగా, వైదికులు, నియోగులు, వ్యాపారులు. వైదికులుమరిషులబంధమైన పతులను, నియోగులు రాజకార్యములును, వ్యాపారులు వాణిజ్యమును చేయుచుండెడివారు. అవృత్తులు కాలక్రమమున తారు మారైనను యావృత్తిభేదజనితమైనకాఖాభేదము మాత్రము నిలిచిపోయినది. పోజ్జులీవిషయమును పాశ్చాత్యముగా చిత్తగించి కాఖాభేదనిర్మూలకమునకు గడంగు డురుగాక!

ట్లిదివఱలో వింటిమి. విజయనగరసామ్రాజ్యంశములోనినా రగుకంప భూపతి మొదలగువారు రాజప్రతినిధులుగ నుండి ఉదయగిరిలోఁ బ్రజాపాలనముఁ జేయుచుండిరి. విజయనగరరాజ్యమందలి కేంద్రస్థానము బలహీనముకాఁగా మాధవవర్మవంశోద్భవుడైన బసవభూపాలుఁ డీతూర్పునాఁడునకురా జగుటయుఁ దటస్థించెను.

పూనపాటిమాధవవర్మ:—మాధవవర్మ సూర్యవంశజుఁ డగు క్షత్రియోత్తముఁడు. అతనిఁగూర్చి కవి యిట్లు పలికె.

“మును బెజవాడదుర్గఁ దనముగ్ధతనంబున మెచ్చఁజేసి పెం
పున రథదంతివాజిభటభూరిబలంబులచేఁ గళింగ భూ
జనపతిఁ ద్రుంచి చేవఁ దనసంతతికై మహిఁ బాడిలిల్పి క్ర
మృనఁ జిరకీర్తులం గనియె మాధవవర్మ తదన్వయంబునన్.”

ఈమాధవవర్మయే, ప్రస్తుతము కళింగదేశమందలి విజయనగర రాజు లగు పూనపాటివారు తమమూలపురుషుఁ డని చెప్పుకొనుట కలదు. ఎట్లనిన.

సీ. మా. “అలఘువిక్రముఁడు కో

సలజయూదిత్యుండు దక్షిణవిజగీష దాడివెడలి

నిగమాంతపారగుఁ డాజిభీష్ముండు

శ్రీదేవవర్మ సైన్యాధిపతిగ

నఖిలసీమలవిజయ స్థంభములు నాటి

దివికేగెను; త్రిలింగదేశభూరి

వాహినీపతి దేవవర్మ ప్రభుండయ్యె;

నడ్డూరిసీమ పేరాజులోన

వల్లభు నోడించి వైభవంబులమించి

సార్వభౌమపదంబు జగతిగాంచె

అతనినుతుండు బుదావనీశుఁడు రాచ

తబిసియై గాంచెను ధర్మసృపుని
 తనయలాలనికీ బుద్ధుడుదేవవర్మలు,
 బుద్ధరాజుండుఁ బ్రసిద్ధుఁడయ్యె
 అతనితనూజుఁ డాతలబలోన్నతుండు మా
 ధవవర్మసృపతిముత్రాతబోలి
 జనకునాజ్ఞను సప్తశతసాంగమంగ రామ
 దేశికుచే నుపదేశమంది
 కనకదుర్గా కటాక్షప్రాప్తవిభవుఁడై
 మలియసింగని బోర మ్రుందఁజేసి,
 చౌబళహత్త మల్ల బలాధిపునిరక్త
 ధారచేఁ బరదేవతనుభజించి
 వసుదిగింద్రియశకవత్సరంబుల జయ
 వాటికాదుర్గవై ధవము గాంచి
 గగనవాణీవాక్యగౌరవంబునఁ బూస
 పాటిభూమిని పురీవరముగట్టి
 వాసిగాంచుటఁ బూసపాటివారను నింటి
 పేరు గాంచిరి రాచ పెద్దటికము
 అమలరాజాదిగా ప్రముఖులు మావారు
 తద్గృహనామంబు దాల్చివెలసి"

(విజయనగరము మహారాజకళాశాలాపత్రికనుండి యుద్ధతము)

పూసపాటిబసవరాజు:—ఈపూసపాటి మాధవవర్మవంశములో
 నాటవ పురుషుఁడుగా బసవక్షిప్తీందుఁడు జనించెను. ఈబసవభూ
 పాలుఁడు కీర్తి. శ. 1460 సం॥ ప్రాంతములలో రాజ్యముచేసి రణరంగ

మనుచరిత్రప్రియుఁ డనియు నిం కేమేమో యనేక సుగుణములకు నెలవనియుఁ గవులచేఁ బ్రస్తుతింపఁబడినవాఁడు. ఈతఁడు కఠింగ భూపతు లగుగజపతులకుఁ గుడిభుజముగా నుండి వారిమర్గములకు వజ్ర పుక వాటముగానుండెనట. ప్రథమమున విజయనగరసామ్రాజ్యములో సామంతరాజుగానుండి యొకవంకఁ “దనప్రభువుల దొడ్బల్యవధ్యము మఱియొకవంక గజపతుల నిరాఘాటాటాపమును జూచి గజపతుల పక్షమునఁ జేరి వారి *కుదయగిరిరాజ్యము స్వాధీనపఱచి తాను బల మైన సహాయుఁడుగా నుండె”నని తలంచుట నరియైన దని తోచు చున్నది.

బసవభూపాలుఁడు విద్యత్ప్రియుఁడును, గవీశ్వరులకుఁ బట్టుఁ గొమ్మయు నగుటచే నతనికాలమునం దాంధ్రకవిత్వము బాగుగ విలసిల్లినది. ఈమహనీయుడు మనుచరిత్రప్రియుడని వర్ణింపబడి నాడు.....కావున ఈతను కృష్ణదేవరాయల కాలములోగూడ నుండెనా? ఈతని రాజ్యమం దొకచిన్నయుద్యోగిగా నుండి యాంధ్ర కవిత్వవిశారదుఁ డగుదూబగుంట నారాయణకవి గీర్వాణభాషలో నున్న వంచతంత్రమునుఁ దెనుఁగుభాషలో రచించి తన యేలిక కంకిత మొనర్చెను.

దూబగుంట నారాయణకవి. కీ॥ శ. 1480

జన్మస్థానము:—ఈకవి తనగ్రంథములో “దూబగుంటపురికాన ను నారయ నామధేయునిన్” అని తన్ను గుఱిచి చెప్పినట్లుచే నెల్లూరిజిల్లా ఉదయగిరి తాలూకాలో నున్న దూబగుంటగ్రామవాసి యుఁ డగ్ధామాధికారియు నై నట్లు గనఁబడుచున్నది. ఈతనితండ్రి బ్రహ్మాయమంతి. తల్లి నాగమ్మ. ఆంధ్రమహాకవు లగుతిక్కనసోమ

* ఈయదయగిరి పగినుతము నెల్లూరుజిల్లాలో నున్నది.

యాజి, ఎత్తాపెగ్గడ మున్నగువారికవితాసారభములచే నువాసిత మైనదేశమునఁ బుట్టి పెరిగి యాంధ్రకవిత్వపటుత్వము నుగ్గుబాలతోఁ గొలి యుండెను. వారియద్భుతములు బాల్యాదిఁ బఠనముచేసి యుండుట నిస్సందేహము. కావునఁ దన కవిత్వమందలి శయ్యాపాక రీతులు కొంతవఱకు వీరిగ్రంథములనుండి యలవరించుకొనె నని చెప్పట యస్వాభావికము గాదు. పోయితః ఎట్టప్రెగ్గడకవివరుఁడు తన కిరుగుపొరుగుతాలూకాలోనే జీవించి యుండుటచే శంభుదాసు నికవిత్వ మితనికి మార్గదర్శి యయ్యెనని చెప్ప సాహసింపవచ్చును. గ్రంథాదిని జేసిన కవిస్తుతియం దాంధ్రకవిత్వరులలో గవిత్రయము వారిని దక్కఁ దదితరుల నీకవి పేర్కొని యుండమి గుర్తింపఁదగిన విషయము.

“నన్నయభట్టారకునకు మొక్కి, తిక్కనసోమయాజుల నతిస్తు తులఁ గొలిచి, శంభుదాసుని చుదిలోన సంస్మరించి” - - -

ఈకవియొక్క గురువు కొండయమంతి యెట్టయకుఁ గూరిమి నందనుండును, ద్రికాలములందు నీశ్వరారాధనతత్పరుఁడు నగువాగ నార్యుఁడను బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడట.

హరిహరారాధనః—మహనీయమహిమాధ్యుఁ డగు తిక్కన సోమయాజి యాదిగా నెల్లాఽప్రాంతమందలి ప్రాచీనకవులయం దొక నై చిత్యము గాననయ్యెడిది. అది యేది యన హరిహరారాధనము. తిక్కనసోమయాజి తన మహాభారతమును హరిహరనాథున కంకిత మొనర్చుట లోక విదితమే కదా! సోమయాజుల యనుయాయి యగునాచన సోముఁడు హరిహరాత్మక మగుషరతత్త్వమునందలి భక్తి నుత్తిరహరి వంశమున నుద్రేకస్ఫూర్తితో నుడిపెనుగదా! ఇంక ‘విక్రమార్కచరి త్ర’ గ్రంథకర్త యగుజక్కన హరిహరారాధకుఁడు. ప్రస్తుతము దూబ గుంట నారాయణకవియు హరిహరభక్తుడే కావున నీవిషయసంచయ

ముఁ జూడ హరిహరారాధనవిధానము మహాసీయుఁ డగుతిక్కయబ్బి
చేఁ బ్రారంభితమై యాతనియురుకీర్తి గౌరవసంపత్తిచే విస్తృతమైన
దని చెప్పవచ్చును.

ఈయారాధనాతర్థముయొక్క యావశ్యకత యెయ్యదియో
విచారణీయము. హిందూదేశచరిత్రముఁ, బౌచీనాంధ్రగ్రంథములను
గొంతవఱకుఁ జదివి చూడఁ నాకుఁ దోచినయభిప్రాయము నిటఁగ వ్ర
ముగా వ్రాసెద. దక్షిణహిందూస్థానమునఁ బండ్రెండవశతాబ్దమునుండి
పదునై దవశతాబ్దము వఱకు హిందూమతములో వివిధసంస్కరణము
లుఁ దత్కారణమునఁ స్పర్థలుఁ గలవరములుఁ గాలక్రిమోద్ధితముగాఁ
బెరిగినవి. పండ్రెండవశతాబ్దమున నొక దిక్కున బసవారాధ్యునిచే
నుద్ధరింపఁబడిన వీరశైవమతమును, వేఱొకదిక్కునను శ్రీరామానుజు
లచారిచే నుజ్జీవితమైన వీరవైష్ణవమతమును శ్రీశంకరులచారి యద్వైత
మతమును డిందుపఱచి పరస్పరవిఱిగింపచే ముఖ్యముగాఁ గన్నడదేశము,
అరవదేశములలో దురహంకారప్రేరితములై చిందులు ద్రొక్కుచుం
డెను. పటుతరవాగ్వాదమున నేమి, చటులకరవాలసహాయున నేమి
యాయా మతావలంబకులు ప్రతిపక్షులను ఖండన మొనరించుచు సంకుల
సమరము గావించుచుండిరి. ఇట్లుండఁ బదుమూడవశతాబ్దమున మ
ధ్వాచార్యులవారు మఱియొకపిఠముగ వైష్ణవవిభాగమును గావించి
కయ్యపువేడుకను చుప్పిరివెట్టిరి. ఇట్లానేశపూరితముగాఁ బెనఁగులాడు
చుండిన వ్యవస్థలో హిందూమతముయొక్క నిజతత్త్వమహిమ గుప్త
మై యదృశ్య మయ్యెను. “శ్రీమతమైన దివ్యమణిఁ బాటవైచిత్ర
చ్ఛాయ యొకింత గల గాజుపూసకై” పెనఁగు లాడుచుండిన కక్షిదా
రులకొఱకు, ఆత్మైకతత్త్వమును బోధచేయటయు, నానారూపధరుఁ
డగుభగవంతుఁ డొకఁడే యని నిర్ధరించుటయు నవశ్యాచరణీయమని

కొండలు మహాత్ములువలక్షించి కలహకారణమైన హరిహరవిభేదము
మాయాచూపియైన మృగత్వక్షవలె విరాప్పద మని యుద్ధోపింపనాగిరి.

అట్టిసుస్థిరమతులును, సనాతనధర్మానుష్ఠాన నిరతులును, వేద
శాస్త్రపారంగతులును, శాంతిశీలవ్రతులు నగుమహాత్ములలో నొకరు
తిక్కనసోమయాజి. ఈ మహనీయుని స్థితి యనన్యసామాన్యమైనది.
ఆంధ్రదేశమందుఁ దత్కాలమందేగాక యింక నెల్లకాలములకును నాం
ధ్రకవీశ్వరులలో నత్యుత్తమస్థాన మలంకరించుచు లాక్యరాజకీయ వ్యవ
హారములలోఁ దనయేలికయైన మనమసిద్ధియొద్దఁ బ్రధానామాత్యుఁ
డుగా నుండి యుభయభాషాప్రపంచము నుద్ధరించుచు హిందూసనాతన
మతగౌరవమును సంస్థాపించుచుఁ దనజీవితము నన్నివిధముల దేశసేవా
దీక్ష కర్పించినవాఁడు. శ్రీశంకరులవారు నెలకొల్పిన స్మార్తమతము
దుఃబుట్టి యీశ్వరాధానతత్పరుఁడై యజ్ఞములఁజేసి సోమయాజియై
విశ్చలబైవ్రతబుద్ధిని హరిహరాత్మక మగుపరమాత్మను ధ్యానించు
చుండెను.

‘శ్రీయన గౌరినాఁ బరఁగుచెల్వకుఁ జిత్తమువల్లవింప’.....

(భారతవిరాటపర్వము)

ఆకాలమందు శైవులకును వైష్ణవులకును గల కలహకల్లోలము
లు తనదేశమం దెక్కుడుగ వ్యాపింపకపోయినను ధానోరుగల్లు పోయి
ప్రతాపరుద్రుని యాస్థానమునఁ గొంతకాల ముండినతఱి శ్రీరామా
నుజ బసవారాధ్యమతములకుఁ గల ఘోరవైషమ్యములఁ బ్రత్యక్ష
ముగఁ జూచినవాఁ డయ్యెను. అట సన్యమతములవారితో వాదప్రతి
వాదప్రార్థి నెఱపి తనజ్ఞాన విజ్ఞానప్రతిభాతేజమున నచ్చటివారియుల్లం
బుల సనాతన, హిందూమతము యొక్క యనాదిజ్యోతిని వెలిగించి
హరిహరాద్వైతమున నెప్పటికంటె నెక్కుడు విశ్వాసమును బట్టుకల
యుఁ గలవాఁ డయ్యెను.

అట్టిమహాపురుషుడు హరిహరారాధనజేయు గడంగు టొక వింతయే! కావున భేదరహిత మైననూతనమతమును శాంతిస్థాపనకొఱకును, హిందూమతమునకుఁ గీటురాయివలె నున్న యదైవత పరిమసిద్ధాంతమునుఁ బునర్నిర్మాణము గావించుటకొఱకును నీ మహాపురుషుఁ డ్యుదమించె నని చెప్పట సత్యమని తోచుచున్నది.

ఈప్రకారము నిర్ణయించుటయే సత్య మైనయెడల హరిహర నాథుడను దేవతావిగ్రహము నెల్లారిలో నుండెనా లేదా యని యీ నడుమ జరిగిన వాదప్రతివాదములకుఁ బ్రత్యుత్తరము కూడఁ జేకూరుచున్నది. అనేకవిధములఁ జూడఁగా హరిహరార్చక మగునదైవత తత్వోపాసన మొనరించుటయే కాని తద్విధానముకొఱకు నెలకొల్పబడిన విగ్రహరూప మైనదేవత నారాధించి యుండలేదని తేలుచున్నది. అట్టివిగ్రహము గలదేవాలయము నెల్లారిలోఁగాని యాహ్వాంతమందలి మఱియొకస్థలములోఁ గాని యుండిన యెడల నదైవతనిత్యోపాసన యగుతిక్కమనీషి వర్ణింపకపోయినను కేవలము కవులుమాత్రముగనే పరిగణింపఁబడిన యతనిశిష్యులును భక్తులునైనను వర్ణించియుండరా?

నారాయణకవివలె బంచతంత్రమును దెనుఁగుబాస రచించిన పర్వతరాజు వేంకటనాథుడు తనగ్రంథమును హరిహరనాథున కంకిత మొనర్చుచు వ్రాసినభాగము ప్రస్తుతవిషయమునుఁ గొంతజనుక ద్యోతకపఱుచుచున్నది గావున దానిని నిటఁజేర్చెదః—

“అని యిట్టదేవతానుతియును బురాతనకవిస్తుతియు నాచార్య పురస్కృతియుఁ గుకవితిరస్కృతియుఁ గావించి యే నొక్కనాడు పంచతంత్రంబాంధ్రభాషం జంపూప్రబంధంబుఁ జేయఁ బ్రారంభించి యేతత్కావ్యకన్యకాదత్తుంబున కనుకూలవల్లభుం డేదేవుండాకో యని విచారించి శయ్యారోహణంబున శయనించిన్—

శ్లో. హృన్నిత్యయాచ రమయా వ్యమయా ప్రభుత్వం
 మాళీతుమారఘ్నినా జగతాం గురుత్వమ్
 సందీపయన్నభసికోపి మహాన్పుమాన్మే
 స్వప్నే శుభేఽసితసతద్యుతి రావిరాసీత్.

క. కలలో నలుపుం దెలుపుం

గలవేలుపుదొర యగణ్యకారుణ్యరసం
 బాలయ ననుఁజూచి ద్రాక్షా
 ఫలమధురప్రణయపూర్వభాషలఁ బఠేకెన్.

క. నను హరిహరనాథునిగా

మనమునఁ దలపోయు నృపకుమారకవిద్వ
 జనసేవ్యము నీకావ్యము
 దనకి మృభిమతవరప్రదాతకు భక్తి.

అని యానతిచ్చి యావేల్పు విచ్చేసిన నానందకందభితపులక
 దంశితుండ నై మేలుకొని

క. ఏచనువుగలదు హరిహర

సాచివ్యము నొంద నన్యజనులకు మదినా
 లోచింపఁ దిక్కయజ్ఞకు
 నాచనసోమునకు మఱియు నాకుం దక్కెన్.

... ..

ఈ స్వప్నవృత్తాంతమునకును భారతములో నున్న తిక్కన సోమ
 యాజి స్వప్నవృత్తాంతమునకు నెక్కుడు వ్యత్యాసము గాన్పింపదు.
 కావున భారత మందలి హరిహరనాథుఁడే యేదో యొకస్థలమందుఁ
 బ్రతిష్ఠింపఁబడిన దేవతావ్రతిమ గాక కేవల ముపాసనదైవ మని

కాకపోయినను సందర్భానుసారముగ వచ్చిన చరిత్రాంశము గాన నొకొక చుక విపులముగఁ జర్పించితిని. సుహృదయులు మన్నింతురుగాక.

పంచతంత్రము:— విష్ణుశర్మచే సంస్కృతమునఁ బంచతంత్రము శ్రీ. శ. 5వ శతాబ్దములో రచింపఁబడినది. ఈ గ్రంథము చిత్రవిచిత్ర కథలతో విరాజిల్లుచు నాబాలగోపాలమునకు సీత్యుద్బోధకముగానుండి ముఖ్యముగా రాజనీతినిఁ బ్రకటించుచున్నది. కాలక్రమమున భరత దేశముం దంతటను దేశభాషలలోఁ బరివర్తన మొందుటయేగాక, అరబ్బి, పారశీక భాషలద్వారా పాశ్చాత్యప్రపంచమునకుఁ గూడఁ బ్రాకినది. పాశ్చాత్యభాషలలో నిది 'బిల్వ' (లేక) 'బిడ్డ' కథ'లనునామాంతరమునఁ బిలువఁబడుచుండెను. బిల్వ (లేక) బిడ్డ యనుమాట 'విద్యాపతి' లేక 'బిద్యాపతి' అను సంస్కృతశబ్దముయొక్క యాభాసమని రైసుదొరగారు తమ "కర్ణాటకవాఙ్మయచరిత్రములో" వ్రాసియున్నారు. ఈ నిర్వచన మంతసాధునని నాకుఁ దోఁపదు. 'విద్యాపతి' శబ్దముకంటె 'విష్ణు' శబ్దభవము 'విష్ణు' శబ్దమునుండి వుట్టినట్లు నాకుఁ గాన్పించుచున్నది. ఏలయన గ్రంథకర్తనామము 'విష్ణుశర్మ' యందు 'శర్మ' శబ్దము గౌరవసూచక మగుచిరుద మని యెల్లరిఱిగిన విషయమే కావున మొదటిపేరు 'విష్ణు' లేక 'విష్ణుప్ర' కుఁ గన్నడమహారాష్ట్రభాషలలో 'విష్ణు' లేక 'విత్తప్ర' యని గ్రామ్యవ్యాప్తతి గలదు కదా. అకారణముననే పంధరపురములో నున్న విష్ణుదేవునకు విత్తలదేవుడని నామాంతరము గూడఁ గలదు. 'విత్తప్ర' యొక్క యాభాసము 'బిడ్డప్ర', 'బిడ్డ' లేక 'బిడ్డ' యనియు దాని కన్యదేశరూపాంతరము 'బిల్వ' యనియు నూహింప సమంజసమని తోచుచున్నది.

విష్ణుశర్మ 'పంచతంత్రము' అనేక గ్రంథములకు మాతృక. కొన్ని కేవలము భాషాంతరీకరణములు. కొన్ని కొలఁదిమార్పులతోఁ జేరిన యనువాదములు. కొన్ని నామాంతరముఁ బొందిన నిజప్రకృతులు.

మఱికొన్ని పుట్టినబిడ్డలు ఇట్లు వేటువేటువిధములుగ వేటువేటు గ్రంథ కర్తలచే నీగ్రంథరాజము చాలకాలమునుండి యన్ని దేశములందు వెల్లడి యగుచున్నది. సంస్కృతభాషలోనే 'హితోపదేశ' మను నామాంతరమున నారాయణభట్టనుకవి దీనినే కొలఁదిమార్పులతో వ్రాసినాడు. ఆభాషయందే యేమండ్రకవి విరచితమైన మఱియొకపంచతంత్రమున్నట్లును నీరెంటికిని సామ్యముకంటె భేద మెక్కుడుగా నున్నట్లును దెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంక దేశభాషలలోని పరివర్తనములఁ గూర్చి చెప్పనలవికాదు. కన్నడమందు 12-వ శతాబ్దమున దుర్గసింహుఁ డనుకవివరుఁడు చుప్రా ప్రబంధముగా వ్రాసెను. ఆంధ్రవాఙ్మయమందుఁ బంచతంత్రమును భాషాంతరీకరణముఁ జేయుటలో నీనారాయణకవియే ప్రథముఁడు. ఈతనితరువాత వేటు వేటు శతాబ్దములలో వేటు వేటు గ్రంథకర్తలచేఁ బద్యమునగాని, గద్యమునగాని యీగ్రంథము వ్రాయఁబడినది. 15-వ శతాబ్దముననే నెల్లూరిప్రాంతము వాడైన పరశురాజు వేంకటాచార్యుఁడు క్షత్రియ కవివరుఁడు దీనినే పద్యగ్రంథముగా రచించెను. వీనిగ్రంథము నకును నారాయణకవి దానికిని గలసామ్యభేదములను, గుణావగుణములను స్థలాంతరమునఁ జర్చించెదను. ఇదిగాక కడచినశతాబ్దమున అనఁగా 19వ శతాబ్దమునఁ బంచతంత్ర మనేకులచేఁ దెనిగింపఁబడినది. కారణము విద్యసారవజసీక మగుటచేఁబాతశాలలలో దేశభాష కఱపుటకుఁగాను సులభమైనట్టివియు రుచ్యమైనట్టివియుఁ గథలు కావలసివచ్చెను. అట్టివి పంచతంత్రమందు వందలకొలది యుండుటచే నాంధ్రగ్రంథకర్తృత్వ విశారదులగువారు కొందఱీ గ్రంథమును గద్యమునఁగాని పద్యమునఁగాని వ్రాసిరి. అధునాతనంబున నాంధ్రవచనరచనయందుఁ బ్రథమమార్గ దర్శియనిచెప్పవచ్చు పరవస్తు చిన్నయసూరిగారు "సీతచంద్రిక"యనుపేర నీగ్రంథమందలి కొంతభాగము నొకొకచుకమార్పులతో వచనగ్రంథముగ

వ్రాసిరి. అందలికై లి పండితుల కాహ్లాదజనక మగునట్లుగా భాషాప్రా
శ్నిమమనెటపుచున్నను సామాన్యజనావళికి నులభభేద్యముగాక రుచిపఱ
జాలదు. ఈకొఱత దీర్చుటకో యనబహుభాంధ్రగ్రంథనిర్మాతయగు
కందుకూరి వీరేశలింగముగారు సూరిగారివల్ల శేషింపబడిన భాగము
నుదన సహజమృదుమధుర గంభీరకై లి ననువదించిరి. ఇతియ కాక
చిన్నయ్యసూరిగారికిఁ బ్రత్యర్థిగా మెలఁగుచు వచ్చిన శిష్టు కృష్ణమూర్తి
శాస్త్రిగారును (వీరేశలింగముగారికిఁ బ్రత్యర్థిగానున్న కొక్కొండ వెంకట
రత్నముగారునుకూడ తెలిగించిరి.) నీగ్రంథమును వెలిగించిరట. అది
నాకు లభ్యముకాలేదు. కావుననది పద్యమోగద్యమో చెప్పఁజాలను.
మఱియు ఉల్లంగి రామచంద్రాచార్యు నెల్లూరిపారుఁడు దీనిని బద్య
గ్రంథముగా వ్రాసెను. ఇట్లే యింకను ననేకములుండవచ్చును. మొత్త
మహిమ నీకాలమందుఁ బంచతంత్రము చాలవఱకు బాలురవిద్యా
విధానమున కుపయోగ్యమయ్యె నని యొప్పుకొనక తీరదు.

కథాభాగము:—రాజనీతియందుఁ జేరిన యయిమతంత్రములఁ
గూర్చి వ్రాయఁబడినది గాన నియ్యది పంచతంత్ర మునకేరఁ బరఁగు
చున్నది. ఆయా తంత్రము లేవన:—మిత్రభేదము, మిత్రలాభము, సంధి,
నిగ్రహము, లబ్ధరాశము, అసంప్రేక్ష్యకారిత్యము. వీనిలో సంధినిగ్ర
హమునకు కాకోలూకీయ మను వేఱురామమునఁ గూడఁ గొన్ని ప్రతుల
యందుఁ గాననయ్యెడి. ఈతంత్రము లైదును పాటలీపుత్రరాజగు
సుదర్శనుని కుమారులకు విష్ణుశర్మచే రాజనీత్యుద్బోధకముగాఁ జిత్ర
కథారూపమునఁ జెప్పఁబడియె.

భాషాంతరీకరణము:—నారాయణకవి యనువాదము గాని తది
తరులవి గాని మాతృకకు శబ్దప్రతిశబ్దసమములుగావు. మూలగ్రంథ
మందలి కథాభాగముల ముఖ్యాంశముల మాత్రము గైకొని మిగిలిన
విషయములలో యథేచ్ఛావిహారముగా వ్రాయఁబడినవి. పేతువిన

రణ సంభాషణాదులలోఁ బ్రతి గ్రంథకర్తయుఁ దనయిచ్చవచ్చినట్లు వ్రాయుటయే గాని మాతృకకు విధేయుఁడై యుండలేదు. నారాయణకవియు నటులే యొనర్చెను. మఱియొక భేదము. మాతృకయందలి యాంతరకథలును యథాహాసముగా నైనను దీసికొనఁబడలేదు. కొన్ని కేవలము విడిచిపెట్టఁబడి వానిస్థానమునఁ గ్రాంతికథలు కల్పింపఁబడినవి మఱికొన్ని కొలఁదిమార్పులతో స్వీకరింపఁబడినవి. కావున భాషాంతరీకరణము నిర్దిష్టమాతృకానుయాయీ గాక కించిద్యధేచ్ఛా విహారిగా నుండెను.

నారాయణకవియు, వేంకటనాథుఁడును:—మూలగ్రంథములో నున్న దంతిలనికథయు, కౌలికునికథయు నుభయకవులచేఁ బరిత్యక్తము లయ్యె. బహుశః రెంటిలో రాజస్త్రిల యనులోమవ్యభిచార విషయిక మగువృత్తాంత ముండుటచేఁ బరిత్యజింపఁబడియెఁ గాబోలు. అటులే సీలితొట్టలోఁ బడిన సక్కకథయు—దీనిని విడుచుటకుఁ గారణము మృగ్యము. దండనాథునకు వాసికొడుకనకు సమానబంధకి యగు గొల్లదానికథ విసర్జితమై యాస్థానమందు జారత్వకళంకరహిత మైన వేటొకకథఁ గాన్పించుచున్నది. ఈదృశంబు లగు భేదంబుల నారాయణా కొండురెండభిప్రాయములు పొడసూపుచున్నవి. ఇట్టికథలు లేని గీర్వాణమాతృక యొకటి యుండుటయో లేక యాంధ్రీకపులే యాకథలను నీతిబాహ్యము లని ఏకటయో కానోవు. నాకుఁ జిక్కిన గీర్వాణమూలగ్రంథము లన్నిటిలో సీకథ లున్నవి. బహుశః రెండవ యూహయే సరియని నమ్మవచ్చును.

ఇక వర్ణన సంభాషణాదికములలో నుభయకవులును నచ్చట చ్చట మూలగ్రంథముకంటె భిన్నమార్గములనే దొక్కిరి. నారాయణకవి వర్ణనలయందును సంభాషణలయందును జాల హాస్యభావము నగవలెచెను. వేంకటనాథుఁ డట్లుగాక సమయోచిత వర్ణనలతోను రస

పూరితము లగుసంభాషణలతోను దనగ్రంథముః సలఁకరించి సాహితీ ప్రపంచమునకు విందొనరించెను. స్థాలీపులకముగా నీయుదాహరణ ములఁ జూడుఁడు:—

1. హంసకచ్ఛపముల కథ:—

i. మూలగ్రంథమున “కస్మిన్శ్చిజ్జలాశయే” యని మాత్ర మున్నది. నారాయణకవి దాని నిట్లు పెంచెను.

ii. “నిరంతరసౌఖ్యాడంబర మగునొకకొలఁసం”

iii. వేంకటనాథుఁడు దానినే

క “కేలెత్తి యినుముఁ జల్లిన, రాలని యొక కానలో మరాళీవికస
న్నాళీకమధూళీమ, త్రాళీనాళీఖురాలియగుకొల నొప్పున్.”

వ. అది సమగ్రశరంబును సమదసారంగభాసురంబును స్వర్ణ
వ్రేలుచిరంబును నై సంగ్రామంబును సమిమకులాధారంబును . . .
బురుడించు . . .

2. సూచీముఖ మనుషిచ్చుక కథ:—

i. మూలగ్రంథము. “కదాచిత్ హేమంతసమయే అతికఠోర
వాత సంస్పర్శచేపమానకశేబరం, తుమానవస్తోద్ధత ప్రవర్షఘనధారానిపా
తసమాహతం కథంచిత్ శాంతిమగమత్. అథ కేచి ద్వానరాః” దీనికి
నారాయణకవి.

నీ “ప్రాలేయభూదరప్రాంతకాంతార ప్రదేశభాసురసరిత్తీరములను
దాలతమాలతకోలహింతాలాది రాజితానేక మహిజములను
- - - - - సారిదివిహరించుఁ గవు లొకచోటఁగూడి - - -

ii. వేంకటనాథుఁడు:—(66. వ పుట.)

ఉ. అంత నితాంతశైత్యకరమై కర మొప్పువహించి మించు హే
మంతము నేవమానలసమాన బకొఘవళిక్షి తాఖలా
శాంతముపాంత - - - - -

iii. జోలిమాలినపనికిఁ జోయి ప్రాణముఁగోల్పోయిన క్రోతికథ:-

i. మూలగ్రంథము:- “కస్మిం శ్చిన్నగగాభ్యాసే కేనాపి వణి క్షుత్రేణ తరుమండమధ్యే దేవతాయతనం కర్తు మారబ్ధం తత్రచ యేక గృకరాః స్థపత్యాదయః షే మధ్యాహ్న వేలాయా మాహారాధం సగర మధ్యే గచ్ఛంతి అథ కదాచిత్త త్రోనుషంగికం వాసరయాథ మితశ్చే తశ్చ పరిభ్రమ దాగతం - - - -”

ii. నారాయణకవి.

చ. “ఒకనగరంబుచేరువ మహాన్నత దేవగృహంబు జీర్ణమై
వికలతనొంది యర్థము భువించిడి యుండఁగ దానిఁ నాచి యు
త్సుకమతి నొక్కవై శ్చ్యుండది తొల్లిటి యందము నొందునట్లుగా
సకుటిలవృత్తిఁ జేయుఁ డచి యర్థమొసంగిన శిల్పకారులు”

iii వేంకటనాథుడు:-

ఈ స్వల్పవిషయము శృంగారరస ప్రాధాన్యముకొఱకు బహువి
పులముగఁ బెంచఁబడినది. అది యెట్లన:- ఉజ్జయినిపట్టణముం దొక వే
శ్యాంగన యుండెను. ఆమెహాపలావణ్యము లతిరమణీయములు. విటుల
యుల్లంబుల నామె గొల్లవైచుండెను. ఇట్లుండ నొకానొకరాత్రి
యామెయథాపూర్వముగా దేవాలయమున నాట్యసేవయొర్పి యింటికి
మగిడి వచ్చుచుండఁగా నొకనాగుఁబా మామెచు గఱచెను. అనేకవిధ
ములఁ జకిత్సఁ జేసినను నామె మృతినొందెను. ఆమె బంధువులు దహన
సంస్కార మొనర్చుటకుఁ బూర్వ మాకశేబరమును దేవాలయమున
కుఁ గొనిపోయి దుగ్గాసాన్నిధ్యమున నుంచి తమబంధువురాలు పునర్జీవి
త యయ్యెనేని యామహాశక్తి కొకమంటవము గట్టించెదమని మొక్కు
లిడిరి. అంశ సత్యద్భుతముగ నా వాంగన పునర్జీవిత యయ్యె. తరు
వాతఁ దాముచేసిన ప్రతిజ్ఞ చొప్పున మంటవము గట్టుటకు వలయు
తరుకాండముల వారు సమకూర్చిరి. - - - ఆతరువాయి మామూలుకథ.

ఇట్లు గ్రంథపరివర్తనములో నారాయణకవికంటె వేంకటనాథుడు పిచ్చిపిచ్చికల్పన లల్లియు, నద్భుతవర్ణనలఁ జేసియు గ్రంథమును జాలవఱకుఁ బెంచెను.

నారాయణకవి కవితృము:—ఈయనకవితృ మంతయు మృదువుగాను మధురముగా నుండును. సంస్కృతశబ్దభూయిష్టమైన దీర్ఘసమాసములు సామాన్యముగాఁ గానరావు. విద్యుత్ ప్రాశ్నిమతో వెఱపించు కఠినపదములను నద్భుత పాండిత్యముతోఁ గలవరించు కథాసంప్రదాయములను జిగిబిగిగాఁ జొప్పించి యుండలేదు. గ్రంథ మంతయు సులభమైనదియు స్వాభావికమైనదియు నగు నై లినే వ్రాయఁబడినది. సామాన్యముగా దేశీయపదముల నెక్కువగాఁ గవివాడినాఁడు. ఈవిషయములో నయితము తిక్కనసోమయాజి వర్గమునే కవిబోలినట్లు చెప్పవచ్చును. ధారాశుద్ధి చాల నిర్దగ్ధమై యనంతమాత్యునిదివలె నిరాడంబరమై సహజమనోజ్ఞతను గనఁబర్చుచున్నది. భావసంపుటియందును భావనావిస్తృతియందును నెక్కువగాఁ బ్రతిభాగాంభీర్యములు కాన్పించవు. అయిననుఁ గవనధోరణి యెచ్చోట నైనను రసవిహీనత నొందదు, అయోగ్యములు, అశ్లేలము లగువిషయములఁ బరిత్యజించుటచే గ్రంథమామూలాగ్రముగఁ స్త్రీపురుషులును బాలవృద్ధులును జంకు గొంతులు లేక చమవవచ్చును. శృంగారరసావేశమున భ్రమఁజెంది వీఱిడివలె నెచ్చటను వ్రాయలేదు. ప్రతిపట్టున సహజమైన బుద్ధినైర్మల్యమును గనఁబఱచెను. అలంకారములయందును వర్ణనలయందు నతిమాత్రముగాఁ బోలేదు. కవితృము సహజసౌష్ఠవ కోమలత్వములఁ బొంది, నానావిధ భాషాభూషణములఁ బోనాడి, సౌహృద హృదయంగమముగా నుండును. నారాయణకవి గొప్పపండితుఁడని చెప్పుట కవకాశము లేదు. మహాకవీశ్వరుఁడని చెప్పుటకు వీలులేదు. సామాన్యకవి యనియే భావించదగినది. బహుశః యీకవివరుని రచన యంతప్రాధముగా లేదని

కాబోలు వేంకటనాథుఁ డాకాలమందే యాగ్రంథమునే వేటొకరిని దెనిగింప నమకట్టెను. వేంకటనాథుని కవిత్వము ప్రాయశః పండితా స్వాదనీయుముగాని సామాన్యజనులు చవిచూచుటకై న శక్యముకాదు. తిక్కనసోమయాజివంటి మహాకవిపుంగవుఁ డాంధ్రావళికి తనభారతమును సులభశైలిని వ్రాసియుండెను గాని వేంకటనాథకవి మున్నగు వారు ముఖ్యముగాఁ బండిత్యప్రకర్షయే ప్రధానముగ నెంచి తమకవిత్వము దురవగాహ్య మగునట్లు చేసిరి. పాపము నారాయణకవి మాత్ర మట్లుహింపలేదు. ఈకవీశ్వరుని కవిత్వముఁ గూర్చి బసవభూపాలుఁడు చెప్పిన మాట లిట్లున్నవి.

చ. సురుచిరమైన నీకవిత సూరిసభాంతర యోగ్యతామనో

హరసరసార్థగుంధనల నందము గావున నాఁనార్య సు

స్థిరగతిఁ గీర్తి నన్నొనరఁజేసి నమస్తజగత్పీఠిదమై

పరఁగుచునుండ మాకొకప్రబంధ మొనర్చు ప్రియం బెలర్చుగఁ.

ఇందలిమాత్రస్వోత్కర్ష లేక కేవల మర్హ మగువఱకే కవి తన్ను గుఱించి చెప్పికొనెను. ఈకవియొక్క వినయసంపత్తిని పరావగుణసహిష్ణతయును జూపెను మఱి యొకదృష్టాంతము సామాన్యముగా నాంధ్రీకవులు తమగ్రంథాదియు దిష్టదేవతాప్రార్థనంబుఁ జేసిన తరువాత, సుకవిపురస్కృతియుఁ గుకవితర స్కృతియుఁ జేయుట వాడుక. ఈవిధమునఁ బెద్దనాదిమహాకవులు వారివారి క్రోధానలజాలంబులు నల్పకవులపైఁ బ్రయోగించి మితిమీరినపరుషవాక్యంబులచే వారినిదూషించిరి. నారాయణకవి యట్లుచేయుక తనసహజమృదు మధురమానసామృతమునఁ గవులను గవిబుచ్చులనుదనిపి యందఱకును సర్వతోభిమతమైన విజృంభి నిట్లుచేసినాడు.

ఉ. చెప్పిన నాకవిత్వము రుచింపనితావులు చూచి చెప్పఁడి

తప్పులు లేనిచో నవుగదా యని తీర్పుఁడు మాటిమాటికి

• జెప్పకఁ డొప్పుఁ దప్పదుచుఁ జెప్పఁగ నేర్పినవాని కొక్కఁడోఁ
దప్పలు లేకమాన వని వని తద్దజ్ఞ లెఱుంగుఁడుమీకుముక్కెదన్.

ఇదియ నిజమైన సాహార్దతయు విశేషతయు. ఈతనికవనశైలి
యందలి మార్దవమును గోమలత్వమును జెలిపెడు పద్యములు లెక్కకు
మిక్కిలి గలవు గాని యెందు రెంటిమాత్ర మిటగూర్చెద.

మ. హలికుం డోపి సమస్త బీజముల్ నయ్యెనేళలం జల్లుచో
నెలమిం బుట్టిన కోమలాంకురముల నీవీక్షించి మున్నున్న తాఁ
దెలియుఁ సన్యఫలంబు లాకరణి నర్థిన్ బుద్ధిమంతుండును
ర్మ్యుల యాకారము సూచి నిశ్చయము సేయుం దన్మనోవృత్తులక.
(మి. శే.)

ఉ. మూడుతములే వనంబులను మానుగ వట్టదపంక్తి పువ్వులక
హరివిహరిచారుకలహంసము లంబులఁ బక్షు లంబరా
ధారము గోకునట్లు ప్రమదంబుగ నేనును విన్నుఁ జూడఁగా
గారణమాటఁ జేసి ఫలకాంక్షలఁ జేరితి మివ్వధంబునక.
(మి. శే.)

ఉ. హరిపటీరహీరరజతాద్రితుపారధరాధరేంద్రమం
దారమ శరాజహరనారదపారదకుందచంద్రికా
క్షీరమృణాలశంఖసురసింధుర ఫేనఫణిశకాశక
ర్పూరనమానకీర్తివరభూషణ సజ్జనలోకపోషణ. (చంద్రికాహమ)

కిందిపద్యమునఁ బాదుష్యము లేని నిష్ఠురవాక్యవరంపరలను
జూడుఁడు.

నీ. కలశంకిగర్భంబు క్షాగ్రిపోయిన మేలు
పుట్టినప్పుడ మృతిఁబొంద మేలు
తగ ఋతుకాలంబు దప్పిపోయిన మేలు
కనుమొనరు కుండకంకా కేలు

కాంతుఁడు పరదేశ గమనఁడై నను మేలు

మగువ గొడఁగిలై న మఱియుమేలు

పల్లవాధర పతి నొల్లకండిన మేలు

పడఁతుక లెగులుచేఁ బడిన మేలు

గాక శాస్త్రపరిజ్ఞానఘనులు గాని,

సుతులు గల్గినఁ దండ్రికి సొంపుగలదె

హవబలవిక్రమాద్భుతాటోపులై న,

నధిక ధనవంతులై న నయ్యధము లేల.

గ్రంథఫలశ్రుతి:—

చ కదిసిపతింప లోకహితాకార్యము లెల్లను దోచు మూఢులై

చదువనివారికిం దెలివి చాల నొనర్పదు నీతిసంపదా

స్వద మగు నీప్రబంధము విశాలగుణోన్నతి నెల్లనాఁడు న

భ్యుదయముఁ జేయు భక్తి విరుచుండినఁ బాఠముచేయుచుండినన్.

ఏ డ వ తి థ్యా య ము.

దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి—నాసికేతోపాఖ్యానము.

నారాయణకవి పంచతంత్రమును గృతినొందిన బసవభూపాలుని యాస్థానమునందలి దైన మఱియొక గ్రంథమును మనకు లభించినది. దగ్గుబల్లి దుగ్గనయను కవిపరేణ్యుఁడు రచించిన 'నాసికేతోపాఖ్యాన' మను గ్రంథమును బసవ భూపాలుని మంత్రియగు చెండలూరి గంగయ

మాసి పేరునకై నను లేనిస్థితి నుండగా నొక ప్రతి మాత్ర మాండ్రుల మహాదృష్టముచేత ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాగారమున లభించినది. దానిని బట్టి కృష్ణాజిల్లాలోని ముత్యాల సంస్థానపువారీ గ్రంథమును ముద్రించిరి. కావున నాంధ్రలోకమునకు వారొనర్చిన యువకారము పేర్కొన దగినది. ఈ యుత్కృష్టగ్రంథముయొక్క విలువ యనిర్యచనీయము, అప్రతిమానము. ప్రాచీనాంధ్ర గ్రంథములలో దీనికిసాటి మఱియొక దానిని బేర్కొనుట కవకాశము లేదు. ఆంగ్లేయభాషలో 'పారడైజ్ లాస్టు, (Paradise Lost), ఇటాలియన్ భాషలో "డివినా కొమిడియా" (Divina Comedia) మున్నగు గ్రంథములు నిర్మూల మయినయెడల నాయాభాషల కెట్టియపారనష్టము వాటిల్లునో యట్టి నష్టమే యీగ్రంథ ముత్సన్నమైన యెడల మనభాషకును గలిగియుండు నని యాంధ్రు లందఱును నమ్మవలసినదే. ఈగ్రంథ మద్వితీయము; మహత్తరము; సర్వదా యుత్కృష్టము. పశ్చిమఖండవాఙ్మయముల పరిచయము నొంది వానియందలి యుద్ధగ్రంథముల జదివిన మన యాంగ్లేయ విద్యాధికులగు యువతీయువకులు ఈగ్రంథమును జదివిన నాంధ్రభాషలోగూడ కేవలము శృంగార రసభూయిష్టములేకాక సర్వోత్కృష్ట గ్రంథము లున్నవనియును, స్త్రీపురుషులు వానిని నిరాక్షేపముగ జదువ వచ్చుననియును దెలిసికొన గలుగుదురు. ఈయచ్చుత్గ్రంథమును అద్భుతతరమగు రీతిని రచించిన కవిశిఖామణి యగు దగ్గుబల్లి దుగ్గన కవినిగుఱించి యిండుక విచారింపము:

కవి వంశము

పదునొకండవ శతాబ్దమున నన్నయ భట్టారకుని వలెను, పదు మూడవ శతాబ్దమున తిక్కనసోమయాజి వలెను, పదునేడవశతాబ్దమున నాంధ్రవాఙ్మయ సింహాసనమెక్కి కవిలోకమునకు బెక్కురీతుల మా

దర్శియై కవిసార్వభౌమఁడను బిరుదుగాంచిన శ్రీనాథమహాకవి “కూరిమి
సేయు మఱఁదొ” యని తన్ను గురించి దుగ్గనకవియే చెప్పుకొనెను.

“సీ. సంస్కృత ప్రాకృతశౌరసే సీముఖ్య
భాషాపరిజ్ఞాన పాటవంబుఁ
బన్నగవతి సార్వభౌమ భాషితమహా
భాష్యవిద్యాసమభ్యాస బలము
నక్షపాదకణాద వక్షిలోదీరిత
న్యాయకళా కౌశలాతిశయము
శ్రుతిపురాణాగమస్మృతి సాంఖ్యసిద్ధాంత
కబళనవృత్పత్తి గౌరవంబు
పూర్వకవి ముఖ్యవిరచితా పూర్వకావ్య
భావరసనుధాచర్వణ ప్రాధతయును
గందళింపంగఁ గాళికాఖండ నైష
ధప్రముఖ వివిధప్రబంధము లొనర్చి.

సీ. కవిసార్వభౌమఁడై కర్ణాటవిభుచేతఁ
గనకరత్నాభిషేకములు గనిన
†శ్రీనాథసుకవి గూరిమిసేయు మఱఁదిని
దుగ్గయకవిగాఁ బదగ్గుబల్లి

† ఎ. శ్రీనాథుని జన్మస్థానము కృష్ణాజిల్లాలోనున్న సమద్రతీరమందలి కాళీ
పట్టణము గావచ్చునని బ్ర||శ్రీ||శే|| ప్రభాకరకాశ్రీగారు వ్యాసినారు. అట్లయినచో
శ్రీనాథుడు చెప్పిన “వారిధితటికాల్పట్టణము” యీ కాళీపట్టణము గావచ్చును.
కాళీపట్టణమును కర్ణాటముగా కాల్పట్టణముగా శ్రీవాచకములో ‘కా’ కార్మును లోప
ముచేసి శ్రీనాథమహాకవి యందోనియదుముకో అత పర్యయోగించునాయను విషయమును
పండితలోకము నిర్ణయింపవలయును. అట్లు ప్రయోగింపబడ నేరదని నాదృఢమైనవమ్మ
కము, శ్రీ, శే, కొ. వెం. లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసిపట్టు కృష్ణాజిల్లాలో కాళీపట్టణము

దుగ్గకవి యింటిపేరు దగ్గుబల్లివారు. దగ్గుబల్లి అనుగ్రామము బహుశః గుడివాడ తాలూకాలోనున్న *దగ్గుమిల్లియై యుండునేమో యని యూహించుచున్నాను. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు రీగ్రామమే యై యుండునని తలంచిరి. ఇంకను విచారణీయము. దగ్గుమిల్లియే యైన యెడల శ్రీనాథుని తాతగారిఁజూరగు 'కలపటము' దుగ్గకవి గ్రామ

నకు సామీప్యముననున్న 'కలపటము' అను గ్రామము గావచ్చునని శేనుగూడ నభిప్రాయపడుచున్నాను. ఈ గ్రామము సముద్రమునకు గొంతదూరములో నున్నది గాన యిప్పుడు 'వారిధిటి' గ్రామమని చెప్పటకు వీలులేదు. పూర్వము సముద్రకాళికు దగ్గుగ్రామం డెనేమో? కాళిపట్టణము ప్రాచీనపట్టణమని చెప్పటకు పాటిదిబ్బలు వెలియరా చిహ్నములేవియు నెచ్చోట గానరావు. కలపటములో పాటిదిబ్బలున్నవి. ప్రాచీన గ్రామమనుటకు సూచనలుగలవు. కాసనావ్యాధానిములుగూడ నున్నవియుట. ఈవిషయముల్లింక పరిశోధనలు మతీయైకవిషయము గనుకొనవలయును. గుంటూరు జిల్లా, కెల్లూరుజిల్లాలందులది సముద్రప్రాంతములందు 'కాలూరు', 'కాల్వగమ' అనుపేరుగల గ్రామమేదై: గలదేమో విచారంపవలయును. 'కాలూరు' కాల్వపట్టణము సులభముగానగును. అట్లే తిక్కన పేరులును. కావూరు యను నింటిపేరుగల బ్రాహ్మణులు యున్నారు. వారి అసలుగ్రామమేదో తెలికొన్నయెడల కాల్వపట్టణపువివాదము తప్పక తీరగలదు.

(బి) శ్రీనాథుని యింటిపేరునుగుఱించి విచారణ జరుగుచున్నది. 'పాకనాటింటి వాడవు, బాంపుండవు' అని పెండపూడి అన్నయ్యయంత్రి చెప్పినట్లు శ్రీనాథుడు వ్యాసికొనెను. పాకనాటింటివాడవు అనువాక్యము పాకనాటిదేశస్థుడని యర్థమిచ్చునని బి. శ్రీ. వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్యాసినారు. 'ఇంటివాడవు' అని చెప్పటలో గృహనామము చెప్పబడెనని నేమాహించుచున్నాను. పాకనాటివారను బ్రాహ్మణుల మున్నదియు, లేనిదియు, యింకను పరిశోధనీయము. బహుశః తిండవచ్చునని నా యభిప్రాయము. గంజాంజిల్లా, పల్నాటిమిడి పట్టణములో పాకనాటివారను నిలిమంతులు, కులీనులు నగు చతుర్థకులజులున్నారు. అట్లే బ్రాహ్మణులుగూడ నెచ్చోటనో యుండవచ్చును. ఇది విచారణీయము.

* గుంటూరుజిల్లా తాలూకాలో గోవాడ గ్రామమునకు సీవారుగానున్న దగ్గుమిల్లియొకటి యున్నది దగ్గుబల్లిగ్రామము యీదగ్గుమిల్లియైనను గావచ్చును. ఈవిషయమంతయు సమ్యక్విచారణీయము.

మగు 'దగ్గుమలి' ఈ రెండు ననతిదూరములోనుండి యిద్దరి కుటుంబముల యొక్క పరస్పర బాంధవ్యములకు జాల ననుకూలముగా నుండియున్న వి. పైగా వారితో సమకాలికులైన, అనంతామాత్యుడు, పిల్లలమఱ్ఱ పినవీరభద్రుడు, మున్నగువారు సామీప్యములో నుండుటచే, కవిత్వ విషయములలో వీరిందరికును మిథస్సంఘర్షణముగూడ గలిగియుండ వచ్చును.

దుగ్గికవిత్వండ్రి తిప్పన; తల్లియెట్టును; అన్నలు పోతన్నయు, ఎఱ్ఱ నయు; గోత్రము శాండిల్యగోత్రము. బహుళః ఇతఃచ నియోగిబ్రాహ్మణుః; శై వారాధన తత్పరుః. నామాన్యముగ మతవిషయక గ్రంథముల జనువుట, వేదశాస్త్రవిధ్యవైష్ణవమును, యిట్టియాభ్యాత్మికవిద్య యీయన కెక్కువ. గ్రంథముబట్టియు, కృతిపతివాక్యముల బట్టియు, చూచిన నిర్మలాంతఃకరణుడనియు, విశుద్ధజీవియనియు దోచుచున్నది. కృతిపతియగు చెండలూరి గంగన్నమూర్తి, కవి నుద్దేశించి పలికిన వాక్యములు.

“చ, శ్రుతలవిహారదేశములు సుస్థిరవాక్యపదప్రమాణశా

స్త్రుతలయిక్క లాగమ పు రాణచయముల కేళినద్యముల్
స్మృతులనివాసముల్ కవి న మీహిత సత్కవితాగుణప్రసా
దితములు దగ్గుబల్లికవి తిప్పయ దుగ్గని గద్యపద్యముల్.

క. హితమతివి సకలవిద్యా చతురుండపు చాటుపద్యజాలంబుల నా
కతులితకీర్తులఁ గలిగించితి దుగ్గనకవివశేణ్య! శివకారుణ్య!”

గంగయమంత్రి యాస్థానములో నుండుటచే సీగ్రంథ మంకితము సేయకపూర్వమే యతనిమీఁదననేక చాటుపద్యములు చెప్పి దుగ్గకవి మెప్పువడసియుండెను. గంగయమంత్రి పినలండికొడుకగు దేవయనం త్రికంకితముగా కాందిపురనాథుడగు నేకామ్రినాథుని దివ్యకథను ప్ర బంధరూపముగా విస్తరించి రచించెను. వీని నన్నిటిని దిలకించినచో ఈ

వీడన ఆధ్యాత్మము.

కవివరుడు గంగయమంత్రీ వంశజుల కాశీశ్రీమం దవియు, వారి
ధనధాన్యాధీ పర్యాయములను బొందుచు గౌరవజీవనముచేయుచుండ
వనియు నూహించవచ్చును.

కృతిపతివంశము

గంగయమంత్రీ యింటిపేరు* చెందలూరివారు. వీరు ఆర్థ్యేల
నియోగులు. కాశ్యపనగోత్ములు. చాల కాలమునుండి లౌకికవ్యవ
హారములో నారిజేరినవారు. కవి వీరికి నాశీశ్రీమం దగుటచే దన ముఖ్య
గ్రంథములను రెంటిని ఈకుటుంబమువారికి సంకీర్తము చేయటయు, అనేక
చాటుపద్యముల గంగయమంత్రీమీదజెప్పి యతనిని బహువిశ్రుతకీర్తి
వంతునిగ జేయుటయు దలపించెను. ఈగంగయమంత్రీ, మాధవవర్మ
వంశజుడైన బసవరాజు నొద్ద నమాత్యపదివియం దుండెను.

“సీ. చతురంగబలముల జయవాడ దుర్గాంబ
వరమునఁ బడసి దుర్వారలీల
జగతీస్థలంబెల్ల సాధించి జయశాసనములు
దిద్దంతిదాతముల సలిపి
పేదబాలునకఁగఁ బ్రయచుల మోహంబు
పట్టక బెజవాడ పాడినిలిసి
కలయంగఁ బురమున గాంచనవర్షంబుఁ
గురియించి దేవతాతోటి పొగడ
వసుధనిగడిన మాధవశర్మవంశ
వర్ధనండగు తమ్మభూవరునిబసవ
పార్థివున కార్యుడై కృపాపాత్రుడగుచు
భువన మెరసె ననంతయంగంగవిభుడు.”

---

* 'చెందలూరు' అను గ్రామము గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలుతాలూకాలోనున్నది.
ఇది వెలనాటిచోడులకు ముఖ్యకట్టణము.

గంగనమంత్రి వంశస్థులు శివభక్తులు. అతని యొక్క శైవా
రాధన తత్పరత యిట్లు వర్ణింపబడినది:

“మ. శివచింతామయ మంతరంగము, నీవ శ్రీపాదపద్మార్పణ
ప్రవణంబుల్ కరపంకజంబులు, శివా పాదప్రసిద్ధాగమ
శ్రవణోదీర్ణము కర్ణయుగ్మము, శివప్రాసాద పంచాక్షరీ
వ్యవహారజ్ఞ రసజ్ఞ యిమ్మహి నన్యతామాత్యు గంగయ్యకన్ ”
ఈమహనీయుడు సంగీత మభ్యసించి సగనసాహిత్య కళాసంగత
మతియై యుండెను. కావుననే కవిత్వము దభినివేశము గలుగుటయు,
చాటుపద్యముల జెప్పించుకొనుటయు, గొప్పప్రబంధముల సరికొత్తముగా
దుటయు, ఇట్టిసారస్వతాభిలాష చూపించి యాచంద్రాద్వార స్థాయియగు
కీర్తిని గడించెను. *

కవికృతులు—కాంచీపురమహాత్మ్యము

దుగ్గనకవి ప్రథమమున కాంచీపురమహాత్మ్యమును ప్రబంధమును
వ్రాసి చెందలూరిదేవయనుంత్రికి కృతి యిచ్చినట్లు పైన నుడివితిని.
ఆగ్రంథ మిప్పటికిని నుపలబ్ధము గాలేదు. కావున సందలికథావిషయము
గాని, కవిత్వవిషయముగాని మనకు దెలియదు. కృతికర్తయు, కృతి
భర్తయు సమానమగు శైవమతావలంబకు లగుటచే శివకందియం దభి
దేవతయగు ఏకామృతాక్షుని దివ్యకథను విస్తరించి రచించియుండవలసి
యూహింపదగినది.

* ఈ కాంచీమహాత్మ్యకథ స్కాందపురాణమందలి ససత్కు

* సందిసింగయ ఘంటమల్లయలను బంటక పుణ తమప్రబోధసంగోదయమును
ప్రబంధము నీయమాత్య శేఖరునకే కృతియిచ్చి.

* కాంచీమహాత్మ్యమును వైదాక్యాశ్రమల ప్రబంధము నిడివల కొప్పరాజు
నుబ్బరాయకవి రచించి ముక్త్యాల పురాధీశ్వరుడగు వాసికెడ్డి ముక్తేశ్వర ప్రసాద
నాయనికి గృతి నిచ్చెను.

మారసంహితాంతర్గతమైన కాళికాఖండమున తీర్థస్థలప్రశంసలో జెప్పబడినది. కాంచీపురము, లేక, సత్యవ్రతక్షేత్రమందున్న క్షేత్రీపాలకులందఱి కథలున్నా, అనగా కచ్చపేశ్వరుడు, సిద్ధేశ్వరుడు, త్రిదశేశ్వరుడు, వల్మీకమాహేశ్వరుడు, మున్నగు సుపదేవతలకథలున్నా—ఆదివ్యక్షేత్రమునకు ప్రాసాదముగానున్న యేకామ్రనాథుని చరిత్రమున్నా—ఇత్యాది మాహాత్మ్యము లెన్నియో అభివర్ణింపబడి యుండవచ్చును.

చతుర్వేదముల యేకమయమూర్తి కాంచననగర మందలి కంపానదీతీరమున నొకమామిడిచెట్టు (ఏకామ్రము) రూపము నజయించెను. ఆచెట్టుమొదట నర్ధేందుమాళి యంబికాసహితుడై స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనెను. కావున నప్పరమేశ్వరునకు నేకామ్రనాథసంజ్ఞయు, అంబికకు కామాక్షీసంజ్ఞయు గలిగెను ♦

2. నాసికేశోపాఖ్యానము

దుగ్గకవి రచించిన రెండవగ్రంథము నాసికేశోపాఖ్యానము. ఈగ్రంథముయొక్క పేరునుగూర్చి తొలుదొల్త భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. కొంతమంది నాచికేశుపాఖ్యానమనియు, కొందఱు నాచికేశోపాఖ్యానమనియు, మఱికొందఱు నాసికేశోపాఖ్యానమనియు, నిట్లు వివిధనామము లిచ్చియున్నారు. ఈనామనిర్ణయముల గూర్చి తాతానాథతర్కవాచస్పతిగారు తమ వాచస్పత్యమం దిట్లు చెప్పియున్నారు.

“నాచికేశ—పుం. నచికేశబృహ్మ, (1) అనలే (2) ఋషిభేదే, (3) తదుపాఖ్యానేచ; త్రికాండే నాచికేశుతిపాఠః లిపికరపరమాదకృతః; నాచికేశ ఇత్యేవపాఠః శ్రుత్యాదిసంవాదీ. నాచికేశోపాఖ్యా

♦ కాంచీపురమున విష్ణుకంచీయను నొకభాగమున్నది. అందు హస్తీగిరివీధి వరదరాజస్వామి వారిమూలమున్నది. ఇదివైష్ణవ క్షేత్రము.

సంచ—భారతే: ఆను 21 అధ్యాయ. ఆదా దృశ్యమ్”

వాచస్పత్యమ్.

వాచస్పత్యకాదుడు నాచికేతశబ్దముగాని, నాచికేతుశబ్దము తప్ప నితరు లేఖకప్రమాదజనితమనియు జెప్పియున్నాడు. ఈపేరు కఠో పనిషత్తునందును, భారతమందును గాన్పించుచున్నది. కఠోపనిషత్తు నందును, భారతమందును ‘నాచికేతః’ యనియే యున్నది మనప్రస్తుత గ్రంథమందు నాసికేతయని యున్నది.

(నాసికేత + ఉపాఖ్యానము = నాసికేతోపాఖ్యానము.) ఇందు చకారమున్న స్థలములో సకారమున్నది. మిక్కిలి మల్లికార్జునకవి రచించిన నాచికేతూపాఖ్యానమును తెలుగుప్రబంధమున, “నాచికేతుః” అని పేరియ్యబడినది.

ప్రాఫెసర్ క్లైయస్ అనుజర్మన్ పండితుడు “నాసికేతరి చరితే” యని వ్రాసినాడు. అందుకూడ నాసికేత యనియేయున్నది పునహలో నున్న భండారకరు లిఖితపుస్తకభాండాగారమున రెండు సంస్కృతలిఖిత గ్రంథములలో ‘నాసికేతః, అను శబ్దమేయున్నది.

కాబట్టి వీనినిన్నిటిని పరిశీలించిచూడగా మనప్రస్తుతగ్రంథమందు న్నట్లులే “నాసికేతః” శబ్దమే సమంజసమని నాకు దోచుచున్నది. ఏల యన కథానాయకుడగు నాసికేతుడు నాసిక (ముక్కు) ద్వారా తల్లి గర్భములో ప్రవేశించెను.; కావున నాసికద్వారా పుట్టినవాడు అను నర్థమిచ్చెడు “నాసికేతః” శబ్దమే సరియైనదని నిర్ణయింపవచ్చును [నాసిక + ఇతః = ముక్కు(ద్వారా) + ప్రవేశించిన (వాడు.)

కథావిషయము

దుగ్గనకవి గ్రంథమందలికథ యట్లున్నది—బ్రహ్మ మానవపుత్రుడగు శుద్ధాత్ముడ నుడువూర్చి నిత్యబ్రహ్మచర్య పుత్రమునబూని నిస్కాముడై యోగిశపమును జేయు చుండెను. ఇట్లుండ సిప్పిలాడుతనచునూర్చి యతనియొద్దకు వచ్చి నాగ పంతును కీలకము

పునుని యశేకవిధముల జెప్పెను. కాని యాతడు వివరేడు. తండ్రియగు చతురాననుడు పురుగునికడ కేటించి 'యోపుత్రకా! నీవు గృహస్థాశ్రమము స్వీకరింపు, మని యొన్ని యో విధముల నుపగేశించెను. కాని యాతని ప్రయత్నమునిష్ఫలమయ్యె. అంత పగ మేష్టి యాగ్రహించిత్తుడ 'నీకుబుట్టిన కొడుకు తనతల్లిని నీకు వివాహమునేయ' నని యాశ్చర్యకర మగు మాట చెప్పి తటాలున నంతస్సాగు జయ్యెను. ఉగ్రాల నుండును దండ్రీమాటల వమ్మచేసెడు తలంపున ద్విగుణీ కృతజ్ఞున పూనికతో ఘోరతన మైన తప మాచరించుచుండెను. ఇట్లుండనొక్కనా దాజితేంద్రియుడు తన కృష్ణాజీవముపై నుఖముగ నిద్రించుచుండ కలలో నొక యతిబాకనుండరి యగు కన్యక యుపగూహనము నేయ ఫలితరేతస్సు జయ్యెను. అంత మేల్కొంచి దిగుబొంది యాధాతువును కుశేశ యువుటుమాన నించి నరిసీతంగువుల జాటి బాహ్మవిలో విడిచెను.

౪౫వ త్రేర్నితమగ నాపమయమునందే ధర్మమహారాజు తనయయగు చంద్రవతి చెలికత్తెలతో జలకమాడుటకు బాహ్మవికేగి మజ్జన మాచరించుచు వీచి జోలి కల మా గ్గుచు వచ్చుచున్న యాపద్మ మాకుళము నందికొని బాల్యచాపల్యముచే నాఘ్రాణించి నదియుండు విడిచెను. తరువాత చెలికత్తెలతో నాపె యంతకపురమునకు బోయెను. కతిపయదివసములు గడచినపిదప నామె యందు గర్భచిహ్నుములు పొడనూపెను, ఆ కన్యకా లలూచు యావైపరీత్యమునకు వెఱింది తోడిచేడియలతోజెప్ప వారు భీతచేత స్కుల్లై గఘురుహీజానికి నివేదించిరి. అంత నాపృథ్వీకుడు కోర్కొన్నెగ్గుమనస్కుడై తనతనయ వరణ్యుని విడువుడని యాజ్ఞాపించెను. చంద్రవతి నట్టిడవిపాలై దైవవశము న తృణబిందు దను తాపసోత్త ముని కంటబడ నమ్మచూనుభావు దామె మారాప్తి తన పక్షపాతమునకుం గొనిపోయెను. అచ్చట నాకన్యక కొంతకాలమునకు దిక్ప లేనోమూర్తియగు పుత్రుని గనియెను. మని తనదివ్యదృష్టిచే నామెయుదంతము సాంతముగ గనిపెట్టి తత్త్రయనను నానికేకు డను పేరడెను. ఆబాలుకు పుష్కపక్షచిందుని కైవడి దినదినపర్యవధమానుండగుచుండ నొకనాడు చంద్రవతి తండ్రిలేని తనయుడు పుత్ర్యకుడుగ గోపించి "దీర్ఘ నిర్భాగ్యుడా నీవు పుట్టి నాకన్న వారికి నత్తు పేరు నేనీ తివి. నీవుగూడ నట్లే యగుదువునాక" యని పురుగుని నొక శిశువయ: నబలముగ లెట్టి సూర్యకంఠులనును బంచభూతములనును, సమస్త దేవతాగణములను నేల్కొగిడి శేను నిక్కమగు పతివ్రత నగుదునేని యాయుష్షును కుతండ్రిపాలకి బోగలవాడని దీవించిచుండాకినియంద విడిచెను. ఆ శిశుక మలయమారుతస: చలితోర్మిహస్త ములనచా యమున నుందనుదముగ బోవుచునుద్దాలనుడు స్నానమునేయుచుండ నతినిమిగిలనిరి

క్షణమరే ధూమికొలిగి విగతచేపుడయ్యెను. ఆ కళేబరమును తన యొడిలో నిడుకొని మునిపుంగవుడేడ్చుచు నక్రూధారలచే దడిపెను. కొంతసేపటికి నాకళేబరము దిగ్గునలేచి కూర్చొకండ్రిపుత్రు మారడించి యీమిజరిగెనని యడుగు నాచికేతుడు తాను యశువు లికి పోతిననియు, యమునిసత్కారములబడసి పుగమలతయు గలయజ్ఞాచిత్తననియు కాజుడు తనకు గోదానఫలము సంపూర్ణముగ దెలియజెప్పెననియు నిత్యాదివిషయముల నివేదించెను.

కావున సీరెండుగ్రంథములందలి కథలును దుగ్గకవికథకు సరి పోలేదు.

♦ మిక్కిలిమల్లికార్జునుడనుకవి రచించిన నాచికేతుపాఖ్యాన మందలి కథ దుగ్గకవిగ్రంథమందలి కథకు బహుస్వల్పభేదములు దప్ప చాలవరకు సరిపోవుచున్నది. కాని దుగ్గకవిగ్రంథమును చూచి మల్లికార్జునుడు వ్రాసినట్లు కానిపించదు. వీరిద్దరేదోయొకమూలగ్రంథము నుండి యీకథను సంపాదించియుండుదు. దుగ్గసగ్రంథమందు నాసికేతుడనియు మల్లికార్జునునిగ్రంథమందు నాచికేతుడనియు నున్న ట్లిదివఱకే వ్రాసితిని. ఇంతియేకాక దుగ్గకవిగ్రంథమున చంద్రమతియనియు మల్లికార్జునుని గ్రంథమందు చంద్రవతియనియు పేరు గాన్పించుచున్నది. నాసికేతునికి చెల్లెలు గలిగినట్లుగాని, అతడు యోగసమాధియుం దుండి సమిత్కు శేధ్యముల దెచ్చుటకు తండ్రినియోగమును వినకుండుటగాని—మల్లికార్జునుడు వ్రాసియుండలేదు. ఇట్లు కొన్ని స్వల్పభేదము లుభయగ్రంథముల గాన్పించుచున్నవి.

ఈగ్రంథములు రెండు నేదో సంస్కృతమాతృకనాధారముచేసి కొని రచింపబడినవి. ఆమాతృకయేది?

♦ మల్లికార్జునకవి గోదారిజిల్లా, రామచంద్రపురముతాలూకా పెద్దాడగ్రామ స్థుడు. ఈయన తననాచికేతుపాఖ్యానమును పీఠికాపురసంస్థానములో గొంతకాలము దివానుదనిచేసిన వాడైతే చలమయ్యపంతులుగారి క్షేప్రకుమారుడగు వెంకటరావుగారి సంకలనముచేసెను. ఈ కవి 19-వ శతాబ్దాంతమువరకును జీవించినట్లు దెలియవచ్చుచున్నది. ఈయన వేగినాటివైదికబ్రాహ్మణుడు.

దీనినిగురించి కడుదీర్ఘ విచారణ చేసి యనేకఫలములకు వాసి విఫలమనోరథుడనై తుట్టతుడకు మ. రా. రా. శ్రీ మానవల్లిరామకృత విగారిసాహాయ్యమున పునహాలోనున్న భండారుకారుపుస్తక భండాగారమునుండి రెండువ్రాతప్రతులను దెప్పించి వానిలోనున్న కథ మన దుగ్గకవియొక్కయు మల్లికార్జునునియొక్కయు గ్రంథములందలి కథలకు సరిపోవుట చూచితిని; కనుక నీయుభయకవులు తమగ్రంథములకథలను దీనినుండియే స్వీకరించిరిని స్పష్టపడినది.†

మూల కథ

బ్రహ్మమానసపుత్రుడగు నుద్దాలకుడను ఋషి తపమునేయుచుండెను. ఆయన యొద్దకు పిప్పలాదుడను ఋషి యొకనాడు వెల్లి యాతనిని వినాహముచేసికొనుచుని యొపనేశించెను. ఉద్దాలకుడందుల కంగీకరింపక తండ్రియగు బ్రహ్మకడకు సలహానడుగిటకు వెల్లెను. చతురాననుడు సహితము వినాహము చేసికొమ్మనియే హితముచెప్పుచు “నీకుబుట్టినకొడుకు తనతల్లిని నీకు వినాహమునేము” నని నుడితెను. ఉద్దాలకుడు సంతసించి పరిగ్రహహోతుడైనై అనుకూల కన్యకాస్వేషియై తలపోయుచు కొండొకరేయి నిద్రలో దన్నొక కన్యక యాలింగనము చేసినట్లు కలగని పరితరేతనుకడయ్యెను. ఆచరమథాకువును పద్మపుటమందుబెట్టి దర్శలజాటి జాహ్నువిలోవిడిచెను.

ఆసమయమునందు రిఘుమహారాజుకూత్రయగు చంద్రావతి యనుకన్యక (చంద్రప్రభయను నామాంతరము గూడగలగు) చెలికత్తెలతో విశోదించుచు మదనావస్థలనొందుచు జలశ్రీద్భాగము పరివారముతోను తూర్వవాద్యములతోను భాగీరథికి వెల్లి స్నానము నేయుచుండ నదియందు గొట్టుకొనివచ్చుచున్న తామరపూ వత్స్యధ్వజముగ తనయొద్ద నిలిచియుండ జూచి దాని నందుకొనుఁ దని చెలికత్తెలతో జెప్పెను. వాఁడు దానిని తీసి యిచ్చిరి. ఆమె దగ్గలను సకరించి పువ్వును వాసన చూసెను. కాలక్రియమన నాపె గర్భము దాల్చెను. గర్భదోహవిహ్నుములు తల్లియగు మనస్విని చూచి దిగులాండెను. ఈమనస్విని పూర్వజన్మమున దేవతా కన్యకయైయుండి

† ఈమాతృకకథ యేళురాణమునుండి యెత్తివ్రాయబడిననో నా కిప్పటికిని రోగ్గికము గాలేమ తజ్జ్ఞులు నాను దెలియుపలుచినచో కృతజ్ఞతనై యావిషయము నిందు బొంధుపరచెదను,

కాపకారణమును చుర్రయలోకమున నిట్లు జనించెను. మనస్వినిదేవి తనభర్తయగు రఘుమహారాజునకు గుమాస్తాకుఁ గలిగిన గర్భధారణ విషయమును నివేదించెను. రాజు శోకించియు, గోపించియు నామెను కానలకు బంపించెను. ఆమెయూర్తనాద మొక ఋషికి విని యామెను జూచి తిలొత్తమయో లేక మన్మథుడులేని గతియో యని సంబోధించి యామె సర్వాంగ సౌందర్యంబును వర్ణించి-అనగా కుచములు, నిరంజను నాభి ఇత్యాదులను వర్ణించి-ఆమెయుదంతమును చెలిసికొని తన యాశ్రమమునకు గొంపోయెను. అచ్చట నామె కొకమగశిశువు ముక్కుద్వారా జన్మించెను. కావున నాశిశువునకు నాసికేతుఁ డను పేరిడిరి.

“నాసికాంతస్సమహృతః సర్వలక్షణసంయుతః,
నాసికేతు రితిఖ్యాతః మునిభిః కృతమంగళః.”

ఆయాశ్రమమున నాసికేతుడు పెరుగుచుండెను. ఒకనాడు బాలుని స్తవ్యము కొఱకు శేష్య తల్లి కుపితయై “ఒకీపాపుడా, నీమూలమున నాతలిదండ్రుల కెడమైతిని; నీవును అట్లే యగుదువుగాక!” అని యాపాపని దర్భగడ్డిలో జుట్టి గంగలో విడిచెను. అగడ్డి మట్టు ప్రవాహమున గొట్టుకొనుచు నదిలో స్నానము చేయుచున్న ఉద్దాలకుని సమీపించెను. అందున్న బాలుని కోదనము విని యుద్దాలకు డాచుట్టవిప్పి చూడగా బాలుడొకడు గాన్పించెను. తరువాత తన తపోమహిమచే నాబాలుడు తనకుమాడజే యని కనుగొని తనయాశ్రమమున బెంచుచుండెను.

అక్కడ చంద్రావతి కుమారుని గోల్పోయి చింతించి యతనికై వెదకుచు సరణ్యములలో దిరుగులాడుచు నొకమున్యాశ్రమమందు వానిజూచెను. అంత నాసికేతుడు తన మైతరు పెంచుచున్నదియు తల్లితో జెప్పెను. అప్పు డామె ఉద్దాలకుని యాశ్రమము వాకిలి నలికి రంగవల్లులు పెట్టి నదీస్నానము చేయబోయెను. అపిమ్మట ఉద్దాలకుడు నదినుండి స్నానముచేసి వచ్చి శృంగారంపబడిన యాశ్రమమును జూచి సంతసించి యొక పిల్లు కైసేసికొని యడుగ దనకల్గియే యట్లు నేసెనని పిల్లవాడు మానపలికెను. వెంటనే ఉద్దాలకు డామెను విచిచికొని రమ్మని పిల్లవానిని బంపెను. వాడు పోయి చెప్పగా నామె “నేను రాజకుమార్తెను; యావనవతిని; నుందరిని, ఎట్లు పరపురుషునియొద్దకు బోగల”నని పుష్కలకృతగమిచ్చి పంపినేనెను. ఉద్దాలకు డావనవతునిని ఆమె యెవరో, ఎట్లు పిల్లవానిని గనెనా

◆ ఈమునిపే రిచ్చటలేదు. ఈయన తపోమహిమచే నామెగర్భకారణమును గనుగొనలేదు.

తెలిసికొనిరమ్మని నానికేసుని. మఱలబంపెను. ఆమె తనచరిత్రము నానికేసునితో జెప్ప నారకు తండ్రికి సర్వము నివేదించెను. అంత నుద్దాలకుడు రఘుమహారాజానొద్దకు వెళ్లి సంప్రదావతి యుదంతమును తనచరిత్రమును జెప్పి ఆపురికిగను తనకు బెండ్లిచేయు మని కోరెను. రఘుమహారాజుండుల కియ్యకొని కూతుని మనుమని రావించి మహర్షికి గూఢునిచ్చి వివాహము చేసెను.

నానికేసుడును తల్లిదండ్రులును, తమ యాశక్తియునును మఱలవచ్చిరి. ఒక నాడుద్దాలకుడు కొడుకును సహిషణుననున్న సకాపరమునకు బంపెను. (ఎందుకొఱకొ యిది గ్రంథముందులేదు.) ఆసకాపరమునొద్ద నానికేసుడు శివు నారాధించుచు యోగ సమాధి యందు లీకుడై యొకటిన్నరసంవత్సరముండెను. తమవార పుష్పములు సమిధలు పట్టికొని యింటికిరాగా తండ్రికి “యంతకాల మెచ్చటనుంటిని. నామజ్ఞ విధులు నీయాలస్య కారణమున జెడిపోయిన”వని కోపించెను. అందుకు నానికేసుడు “సంసారబంధక మైన కర్మకంటె యోగ మెంతో యెక్కు”దని చెప్పెను. ఆసైన ఇంద్రకును తీవ్రమైన వివాదము జరిగెను. నానికేసుడు వెనుకీయలేదు. తండ్రికికోపించి కొడుకును యమాలయమునకు బొమ్మని శపించెను. వెంటనే నానికేసుడు క్రిందబడెను. తండ్రిగొద్దనాగెను. నానికేసునిసత్త్వము తండ్రియేడుపుమని యాతనిమా రాచ్చి తన వాక్సశక్తియును నిల్పుకొనుచునియు, సత్త్వమువీడనే సత్తల్లలొకములు నిలిచి యున్నవనియు, తాను యమని దస్కించి శీఘ్రమే దిరిగివచ్చెద ననియు జెప్పి పోయెను.

నానికేసుడు యమునివాది తావచ్చిన కారణము జెప్పి కృతాంతురి యజ్ఞవల్క్యని పుణ్య పాపభోగముల బూర్తిగ విలూకించి యమునిచే జ్ఞానోపదేశము బొంది మరణమున కతీతుడగునట్లు వగముచేకొని తండ్రికి కడకు వచ్చెను. ఉద్దాలకు డాశ్చర్యపడి “వత్సా యేమిచేసితి”వని ప్రశ్నింప యనుపురివద్దనము తండ్రికిని ఆచ్చటి మునిబృందమునకును జెప్పెను.

ఈమూలకథను, దుగ్గన మల్లికార్జునుల గ్రంథములందలి కథలను సరిజూచి సామ్యభేదములను నిర్ణయించినయెడల దుగ్గకవి కంటె మల్లికార్జునకవియే మూలకథ యథోక్తముగా వాడికొనవని తోచుచున్నది. ఇంతియొకాక మల్లికార్జునకవి మూలములోనున్న అనాచిత్యా శీలాది లోపముల నట్లే యుంచి, యుక్తముగు భాగముల గూడ గొంత

వఱకు జెడగొట్టి కథాక్రమమును రసహీనముగ జేసెను. దుగ్గకవి యట్లుచేయక మూలకథలోనున్న అనౌచిత్యములను విడనాడి కథాంశములనెల్ల గొంతవఱకు స్వతంత్రకల్పనలతో మెరుగువెట్టి కథాప్రణాళికను సర్వవిధముల నిర్మలరసస్ఫురితముగను, అనూనపుణ్యశీల ప్రతిష్ఠాపకముగను, శాశ్వత జగద్వంద్యముగను రచించి యాంధ్ర సారస్వతమునందు చిరకీర్తి గడించెను.

కథాసంవిధానము

ఈ యద్భుతమగు బ్రంధము సద్భుతతరముగ గవి రచించెనని మందే చెప్పియుంటిమి. నాసికేతునికథ ప్రాయశఃముగా సామాన్యప్రబంధము లోని కథలమాదిరిగ నున్నదికాదు. సామాన్యముగ నాంధ్రప్రబంధములలో దేవతాపురుషుడో, లేక రాజకుమారుడో నాయకుడుగా నుండుటయు, దేవతాకన్యయో, లేక రాజకన్యయో నాయికగానండుటయు, వారియిద్దరియందు నుదయించిన పరస్పరానురాగము పరిణయమగువఱకు శృంగారాదిరసములతో నిచ్చవచ్చినట్లు వర్ణించుచు నొక రిద్దరుబిడ్డలు పుట్టినపిమ్మట నాకుటుంబము నై హికాష్మిక సౌఖ్యస్థితిలో నుంచి కవి విడిచిపెట్టెను. నాసికేతునికథ యట్లుకాదు. ఇందు నాయకుడొకతాపసోత్తముడు; నాయిక యొకర చకుమారి. ఈతాపసోత్తమునకు వివాహమన నెంతమాత్రము నిష్పములేదు. నాయికయగు రాజకన్యకకు కామవికారమన నెద్దియో తెలియదు. ఉభయులు వారివారి స్వకీయ నియమాచరణములలోనుండి యొండొరులు గవి విని యెరుగకయే పరిణయ ఫలమనదగు పుత్రభాగ్యము బొందగలిగిరి. ఇది కడు సద్భుతమగు విషయము. పుత్రుడు జనించినతరువాతనైన గొంతకాలమువఱకు భార్య యెవరో భర్తకుగాని, భర్తయెవరో భార్యకుగాని తెలియదు. కథానాయకుడైన తాపసోత్తముడు యథాక్రమగా నిష్ఠా

గరిష్ఠుడై తపోనియమములలో బడియుండెను. నాయికయగు రాచ కన్నియ కన్యాత్వము తొలగిపోయినను కామవికారము బొందు తెరు గదు. ఇట్లుండ పిల్లవాడగు నాసికేతుడు పెరుగుచుండెను. పిల్లవానితల్లి తనభర్త కొఱకు వెదకుట కంటె తనపిల్లవానితండ్రికొఱకు వెదకుచుండె ను. తపోనియమనిమగ్నుడగు బ్రాహ్మణుడును, నిర్వికారయవతీ లలా మయగు రాచకన్నియయు శృంగార వ్యవస్థలు బొందుటెట్లు?

వారిజీవితమంతయు నాధ్యాత్మికమగు చిత్తశాంతియందేయుండి భగవంతునికి నివేదింపబడియుండ పూర్ణిని చెయిదములకు తావు కలుగుటెట్లు? పరమేశ్వరుడు హిమవత్కూటమున మహావిలయ దీక్షా పరికల్పితుడై తపమాచరించుచుండ పరమేశ్వరియగు హిమగిరి రాజ కన్య నిర్వికల్ప నమాధినిరూఢి నిమిలితలోచనయై జగదీశ్వరునికొఱకు తదేకధ్యాన మొనరించుచుండ మానసముల మ్రుచ్చిలు మనోభవునకు స్థానమున్నదా? కన్నపుదొంగవలెవచ్చి కసిమిసియొసర్చిన పూవిలు కాదు నిక్కముగ తుంటియకదా!

శాంతరస సాతావరణము, భగవత్ జ్ఞాన వినోదపరిస్థితి, నిర్వికల్ప నిగూఢయోగముద్ర, యిట్టివియే యీకథయందలి ముఖ్య లక్షణములు. ఈలక్షణములు చెడకుండ నాయికానాయకులకు వివాహ ము జరుగవలెను. సంసారక్రమము జరుగవలెను. పుత్రపుత్రికాది సంతా నము గలుగవలెను. ప్రాపంచిక వ్యవహారక్రమము జరుగవలెను. కథ యందలి యాధ్యాత్మిక మాధుర్యము చెడకుండ కథారసపోషణము జరుగవలెను. ఇట్టి యనన్యసామాన్య సంవిధానక్రమమును గవి యెట్లు నిర్వర్తింపగలిగెనో మనము విచారింపవలసి యున్నది.

కథాప్రారంభమున బ్రహ్మమానస పుత్రుడగు సుబ్బాలక మహామునియు, నాతనియూత్రమమును వర్ణింపబడినవి. సత్యబ్రహ్మ చర్యవ్రతముననున్న ఉద్ధాలకునికడకు పిప్పలాదుడను మహాముని వచ్చి

యానందమివరుని దారపరిగ్రహణ మొనరింపుమని యపదేశించెను. వదంపడి తండ్రియగు కమలగడ్బడు పుత్తునికడకు నేలెంచి గార్హస్థ్యమును స్వీకరింపుమని యానతిచ్చెను. ఉద్దాలకు డెవరుచెప్పినను వినక మొండిపట్టువట్టి బ్రహ్మచర్యవ్రతమునే నిర్వహింప సమకట్టి వైదికాచారవిధి విధానములో నిత్యానురక్తుడై యుండెను. ఈభాగమంతయు శుచియైచకల్పనలతో నతిమనోహరముగ వర్ణింపబడినది. ఎచ్చోటనైన నాధ్యాత్మిక జీవితవ్రవాహమేకాని వంశేంద్రియ వ్యాపారమినుమంతయు గానరాదు. ప్రపంచమంతయు శాంతముగు వైరాగ్యమార్గమున గోచరింపుచున్నది. చిత్తముల సంభవించెడు కామినీజన సంపర్కముగాని, క్రీడాజల విహారములుగాని కానరావు. ప్రకృతికన్య జటావల్కలముల బూని, సదా ధ్యానపరనశయై యోగినీవృత్తి నాశ్రయించియున్నది. షట్పదములఘంకారములు, కోకిలార్ధవములు, పుష్పాపచయములు, వనవిహారములు; ఇత్యాది శృంగారరసవిలాసములులేక వనలక్ష్మీతాప సవ్రతము సలుపుచున్నది. ఇదివ్రాయమే. అరణ్యములలో కాలము గడుపుచుపవనవర్ణాంబుభక్తులై యున్నతపోధనులు వేరుమార్గములప్రవర్తించుటెట్లు? ఈవిషయమంతయు నేసామాన్యకవి యైన నీవిధముగ జిత్రించునుగాని మఱియొకవిధముగ జిత్రించుటకు వలనుపడదు. దుగ్గకవివర్యుని శిల్పచాతుర్య విశేషమిందెక్కవగా ద్యోతకము గానేరదు.

నాయకునివిషయము వివరించితిని. ఇంక నాయికా విషయము చూడవలెను. నాయికావిషయములో దుగ్గకవియొక్క కవితాప్రాగల్భ్యము, సువిధాననైపుణ్యము, బొచిత్యపరిష్కర, ఇత్యాది మహాకవి లక్షణము లత్యుత్తమముగా గాన్పించుచున్నవి. ఈప్రసంగభాగము సంతయు దుగ్గకవి గ్రంథమందును, సామాన్యకవియైన మల్లికార్జునుని గ్రంథమందును తారతమ్యముగ బరిశీలించినచో దుగ్గకవియొక్క కవితా ప్రతిభ యెంత యుత్కృష్టమైనదో మనకు స్పష్టముగ తెలియగలదు.

కథానాయకయగు చంద్రవతి భరతవర్షమునంతయు నఖండసా
మ్రాజ్య ధారంధర్యముగ, బరిపాలించిన రఘుమహారాజుకుష్మారై.
రాజాంతఃపురములోనుండి, దాసీజనపరివృత్తయై, ఇచ్ఛామాత్రమున
సమస్తభోగభాగ్య పరితృప్తయై నిరంతర కేళీవినోదాసక్తయై యుష్మదగి
నరాజకన్యక నిమ్మహాకవి యెంత విపరీతచరితగా జ్ఞాతించెనో జూడుడు:

సీ. అనుదివస. బును సతిభక్తిఁ దల్లిదండ్రు

దులకు నన్నలకు శుశ్రూషసేయు

సతివృద్ధులై న బ్రాహ్మణపురంధ్రులతోడ

ధర్మకథాగోష్ఠిఁ దగిలియుండు

సంతతంబును భాగ్యసాభాగ్యదములనఁ

బాలించిన వ్రతములు సలుపుచుండు

• బెద్దలు తనకుఁజెప్పిన బుద్ధితప్పక

విమలసదాచార విధులొనర్చు

దాలిమియు, జత్తశుద్ధియు, ధర్మమతియు,

దయయు, దాక్షిణ్యమును, సావధానతయును,

వినయమును, బంధుహితమును, వెరవుఁదగవుఁ

గలిగి చంద్రవతీ కన్యకాలలామ.

క. అన్నయును దల్లిదండ్రులు

మన్ననఁ దను గారవింప మహనీయుములై

యెన్నిక కెక్కినగుణముల

వన్నియు గలిగించె చంద్రీవతి కులమునకుఁ.

క. ఆచంద్రీవతి వివేకము

నాచారము గౌరవంబు నడకువయునునా

లోచింప నెందుఁ గనము

భూచక్రములోన రాజపుత్రికల యెడఁ.

ఈమెసౌందర్యము నాపాదమస్తకము వర్ణించుటలేదు. ఈమె యుద్యానవన విహారములను, జలప్రదలను, చెలికత్తెలతోడి సుసనల్లావములను, వీనినైన మనసార వర్ణించుటలేదు అష్టైశ్వర్యములతో తులతూగుచున్న యీరాజకన్యను సామాన్యసంసారుల బిడ్డవలె తల్లిదండ్రులకు సదా సేవచేయుచుండుననియు, వృద్ధబ్రాహ్మణ పురంధ్రులతో ధర్మకథాగోష్ఠి నల్పుచుండుననియు, అనవరతము వ్రతములు సేయుచుండుననియు, తాలిమియు, చిత్తశుద్ధియు, ధర్మమతియు, దయయు, దాక్షిణ్యమును, వినయమును ఇత్యాద్యాభ్యాత్మిక సుగుణసంపత్తిగలిగియున్నదనియు నభివర్ణించినాడు. ఇది దుగ్గనకవిమార్గము ఇంక మల్లికార్జునుని పంథ గాంచుడు: —

“గీ. ఆమహామహు పుత్రియై యవనిఁ బరగి

సజలజలధరనిభవేణి జలజపాణి

కుందసుందరరదన రాకేందువదన

చంద్రమతి యనుపేరిటి జలజగంధి.”

అని మొదలుపెట్టి వెంటనే యామె సౌందర్యమును క్లిష్టవివర్యంతము వర్ణించెను. పదములు కూర్మముల వలెను, జానుయుగ్మము శాలిగర్భములవలెను ఉన్నవి. పిఱుములు, పొక్కిలి, నూగారు-వీనికి సరిచెప్పటకు వస్తువులే కనబడలేదు. కుచములు పుష్పగుచ్ఛములు; వర్ణనాతీతములు. ఇట్లాపాదమస్తకము సుమారు ఇరువదియేనుపద్యములకు మించునట్లుగా వ్రాసి కవి తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించియు, సకలకావ్యబంధురవర్ణనాచమత్కృతిని సేకరించియు, సమస్తసాహిత్యసంవిధానవిస్తృతి ననుకరించియు నాతీతిలకమగు చంద్రిమతికి రంభ, ఊర్వశి, తిలోత్తమ ఇత్యాదిలోకోత్తర మత్తకాశినుల నపహసించి యుధాకరించెను అప్రతిమానసౌందర్యము కలదని వర్ణించినాడు. ఇంత శ్రమపడెను. గాని

పాపము, కవియొక చిన్ననంగతి మనస్సులో నూహించుకొన్న నె తల్లె గుండెడిదో! ఇట్లగణితరూపలావణ్యరాశియై కొమరొందియున్న కన్య నుపరిగ్రహించెడు పురుషుడెవ్వడో? కంతుడా, జయంతుడా వసంతుడా? ఈయొప్పులకుప్పను, ఈసాంపులగనిని పరిగ్రహించెడు మానిసి యెట్టి స్వభావము గలవాడు? శరీరసౌష్ఠవమును, ప్రత్యవయవనిరతిశయసౌకు మార్యమును పరీక్షించి యానందించెడు శృంగారసఖేభరుడా, మదనో ద్విగ్నమానసుడా, యను స్వప్నవిషయమునుయోచించిన నెంతబాగుం డెడిది? కవికి శ్రమయా తగ్గిపోవుచు; నాయినానాయకుల కననుకూల దాంపత్యసంయోగమా సంఘటింపదు; కథాసంవిధానమునకు రసభావ ముల బొచిత్యమా సమకూడును.

నిత్యవైదికకర్మానుష్ఠానపరుడు, అనవరతబ్రహ్మచర్యవ్రతదీక్షా కతితుడు, మహాసంయమి యగునద్దాలకునకు గృహిణియై యుండదగిన స్త్రీ యెట్లుండవలసినది? భువనమోహనసుందరియా, లేక, సద్గుణసమన్వితయగుపతివ్రతయా? క్షణికమోహవివశుడై విశ్వామిత్రుడు మేనకను బరిగ్రహించెను. కాని తత్సంగమసంజాతపుత్రికనుజూచి నిరాదర్శుడై దారపుత్రికలయెడల పెడమొగముపెట్టి చనెను. చంద్రవత్సుద్దాలకుల సంబంధ మిట్టిదియా? కాదు. అరుంధతిని వసిష్ఠుడు చేపట్టినట్లును, రేణు కను జమదగ్ని వరించినట్లును, చంద్రవతిని ఉద్దాలకుడు పరిగ్రహింపవలసియున్నది. అట్టివిషయములో చంద్రవతినిగుఱించి వర్ణన మెట్లుండ వలెనో కవియూహింపదగినది. ఇటువంటివిచారణమందు దుగ్గక విత్తల్లజుని భావనాశక్తి యెంతయచితజ్ఞతగలిగి సారవంతమైనదో మనకు తెలియుచున్నది.

తరువాతీయంశములకు బోవుదము. విధిప్రేరితయైన చంద్రవతి భాగీరథీతో యములందు మజ్జనమాడుచు ఉద్దాలకుని రేతఃపూరితమైన యరవిందపుటము నాఘ్రాణించి సద్యోగర్భవతియై, రోహవమానరూపి

తనేత్తుడైన తండ్రిచే కానలకునంపబడి, తృణబిందుమహర్షిచేనత్కారముల బొందినదై, నాసికేతుని గని, యట ఘోరవిపిణముల నివసించి యుండిను. ఈభాగమును సామాన్యకవులందరు స్వాభావికరసస్ఫూర్తిగ నే వ్రాయగలరు. దీనియందైన దుగ్గకవిరచన తనయఃపద్యశోభ నిక్కముగ బాడనూపగలిగినది.

ధీరోదాత్తుడగు రఘుమహారాజువర్తనము, తాపసోత్తముడగు తృణబిందునికుశలప్రశంస, ఇత్యాదివిషయములలో మల్లికార్జునునికంటె దుగ్గకవి యెంతమిన్నయగు కలియె యుండెనో యాయాభాగముల జదివిన తెలియగలదు. ఈభాగమునింతటితో వదలి మఱియొకముఖ్యఘట్టమును బరిశీలింతము.

కాలక్రమమున జంద్రవత్సద్దాలకు లాశ్రమవాటిక చెంత కలిసి కొనిరి. పుత్రుడగు నాసికేతుడు వారిరువురకు సమావేశము గలుజేయుటయు, నొండొరుల నెరింగించుటయు, నిత్యాదిదౌత్యకార్య మొనరించెను. అప్పు డుద్దాలకుడు చంద్రవతీపరిణయోత్సుకుడై తమకవడు చుండ వీరిమువ్వరకును జరిగినసంభాషణాదివిషయము బహునుకుమార శృంగారవిషయావస్థను గనపఱచును. ఈభాగమునుమనము బ్రాగ్భతగా బరిశీలించినచో దుగ్గకవివతంసుని అశేష కేమఃపీడిలాస మగ్గులమగ ద్యోతక మగును.

మల్లికార్జునుని గ్రంథమందునుద్దాలకుడు చంద్రమతిని జూచిన వెంటనే కొడుకును బిలిచి యిట్లనియె:

“క. నీతల్లి యెచటనుండెను

రా తనయ యెరుంగఁ దెల్పరా నాకడ కి

నాతతగతిఁ జని తోడ్కొని

యాతలిరుంబోడి వేగ నరిగి కుమారా!

గీ. నీలవేణి విడిచి నిముసమైననుఁ దాళఁ

జాల భూరిసుగుణశీల యనిన

నాచికేతుఁ డపుడు నయమలరఁగఁ దల్లి

పాలి కరిగి యిటులు పలుకఁజొచ్చె.”

చంద్రమతి యెవరో తనకు దెలియకుండగ, నుద్దాలకుడెవరో ఆమెకు తెలియకపూర్వమే, ఆమానినిని బరిగ్రహించుటకు వెట్టెలిని విటునివలె నుద్దాలకుడు గంతు లిడజొచ్చెను. *

ఆపైని నాచికేతుడు తల్లికడకేగి ఉద్దాలకునిమనఃస్థితిని గుఱించి యిట్లు నడివెను:

“క. జననీ, వడి రమ్మా మ

జ్జనకునిపాలికి నలెడు కుణమైన నీనుం

గనుఁగొనక నిలువఁజాలక

పనిచెన్ నన్నుఁగ నానృపాత్మజ యనియె.”

గీ. తల్లిదండ్రు లన్నదమ్ములు బంధులు

గన్య నొసఁగు టవఁగ గలదు గాక

కొమరుఁ డబ నియ్యఁగూతునే యొరునికి

కలదె యియ్య ముక్తకార్యమిల!”

ఇట్లాసాధి మృదుచుఘరముగా మందలింప నాచికేతుడు తండ్రికడకు పోయి తానుచెచ్చికొన్న చీవాట్లను పది రెట్లుగ నాతనికొప్పగించెను!

“ఉ. అయ్యోడ నాచికేతుడు మహాగ్రహ మొప్పుగఁ దండ్రిపాలికిఁ

జయ్యన నేగి యిట్లనియె సం యమిమి కిటులాడఁ జెల్లునే

నయ్యములేక పావనమునిప్రవరాశ్రమవాటియందు నేఁ

డయ్యయ్య యిట్టిమర్వచన మాడఁగ నో రెల్లులాడఁ దెల్పుమా?”

అని యింక మరెన్నియో దూషణవాక్యములను ధర్మోపదేశములను

అచిరుతకూన తండ్రియగు మునిపుంగవునకు దెల్పెనట. ఈదౌత్యమును, ఈసంధానక్రమమును ఎంతఅవహాస్యముగను. అశ్లీలముగను నున్నదో చూడుడు!

ఇట్టి విషమపరిస్థితిలో దుగ్గనకవి బోయినమార్గమరయుడు: ఉద్దాలకుని యాశ్రమవాటికయొద్ద చంద్రవతి యుండగా నుద్దాలకుడు సమిత్కుశలను బట్టికొని వచ్చుచుండెను. అప్పుడు తనయొద్దనున్న తనయుడు తనతండ్రివచ్చుచున్నాడని యాయమకు జెప్పెను. ఆమునిపుంగవుని దీర్ఘప్రసారితదృష్టిని పరికించుచుండ నామె కెన్నడును గలుగని మదనవికారము గలిగెనట.

“క. మదనని యరవిరియమ్ముల

కద లెన్నడు నెఱుంగ కీలకాలము మిగుల

బదిలంబగు చంద్రీవతి

హృదయంబున మదనవికృతు లీక లెత్తె.”

అప్పుడు తృణబిందుడు చెప్పిన గర్భధారణముచోప్పు మనసునకు స్ఫురించెను. తరువాత తన తనయుడగు నాసికేతునియం దాముని యొక్క శరీరలక్షణములు సర్వము గాన్పింప నామునివద్దే తనను పుత్రీవతిం జేసెనని నిశ్చయించుకొనెను. ఇట్లుండ నామునిపుంగవు డామెను జూచి ముందెరుగని మన్మథవికారము లోబాడసూపుట గ్రహించి యావరారోహ యానాడు తన్ను కలలో నుపగూహన మొనర్చినదని వితర్కించుచు సమీపింపగా నావీడావతి మునిప్రవరునకు మ్రొక్కి దీవన లండెను. అట్లుపైన నుద్దాలకు డాపె తలిదండ్రుల వృత్తాంతము, అచ్చటకు వచ్చినకారణము నడిగెను. అందుకు సవినయముగ నాతనివ్వి తిన వృత్తాంతమును నిర్విశేషముగ దెల్పి తృణబిందుడు చెప్పిన గర్భధారణము చోప్పున, తా నెర్పకుని పేటికలో బెట్టి మందాకినిలో విడచిన క్రిమమును సవిస్తరముగా జెప్పెను. అంత తాపసోత్తముడు తన జీవిత

కథకు నాయుడంతయు సరిదాకుట చూచి తనకథ సంతయు నాయుడుకు నివేదించెను. ఇట్లు కడు దీర్ఘప్రసంగములు గావించి యనేక గూఢవిశేషములను గుర్తించి వా నొకరినొకరు విశ్వసించగలిగిరి. మునివర్యుడామెను పత్నిగా గ్రహించెను. ఆమె యాతపోధనుని పతిగా నిశ్చయించుకొనెను. తరువాత వివాహము చేసికొనుటకు తత్తరపడుచున్న సయమిని జూచి యామానవతి మృదుమధురోక్తుల నిట్లునడిచెను.

“క. నీచేవడ్డది సామ్మిది •

వాచయమ వేగవడగవలవదు కృపతో

నాచనువు లీయకొని కా

లోచితధర్మకృతనిశ్చయుడ వగు మనఘా!”

ఈ ప్రసంగ మంతటితో నాసికేతునిమాట యొక్కపై ననులేదు. ఆ యర్థకుడు తల్లిదండ్రుల సంభాషణము వినుటయేకాని పాల్గొనుట కెట్టిసందర్భ ముండును? స్త్రీ పురుషుల మనోవికార ప్రసంగములు బిడ్డల కేమి యెరుక? ఈ విధముగా నిమ్మహాకవివర్యుడతిసుకుమారరసభావ కల్పనాచమత్కృతియుతంబైన యీ యపూర్వ కథా కావ్యంబును అత్యుత్తమక్రమంబున రచించి యాచిత్యమును, పారిశుద్ధ్యమును రసపోషణమును నిర్వహించి శాశ్వతమగు నుద్గ్రంథము నాంధ్రదేశమున కిచ్చెను

పాఠోపాషణము.

కథాసంవిధానపు నేర్పు చూపించుటలో గొంతవఱకు ముఖ్య పాఠ్యముగా నాయుకానాయకుల గుణవర్తనములు వర్ణింపబడినవి. ఉద్దాలకుడును చుడ్రావతియు సహజముగ జ్ఞాదార్యగాంభీర్య సౌశీల్యాది శుభ ప్రవర్తనము లెన్నడును వీడక పరమపవిత్ర జన్మమునకు దగిన జీవితాంతశ్శుద్ధియే నిత్యజీవికగా నిడికొని బాహ్యేంద్రియసౌఖ్యములకు లోనుగాక అంతరాయ పరంపరల సతిక్రమించి చిరస్థాయియగు పుణ్యదంప

తుల యతులిత జీవితము గాంచిరి. ఇట్టి యనూనకావ్య ఫల పరిపాకము నొనగూర్చిన మహాకవి దుగ్గకవియే. అరుంధతీవస్థిమలు, అనసూయ తుర్రులు వలె నీ నిత్యనిర్మలచరిత్రులగు దంపతులు శాల్యయోగసిద్ధుషగు నాసికేతునకు దగిన దల్లిరఁజుటలు. వారి దివ్యతేజస్సు ఈ పిన్నపాపని యం దావిర్భవించి పుట్టుకనూడియే నిర్వికారయోగిసమాదూళిత సతని యందు నెలకొల్పినది. ఈ తాపసమిథునము సమాన పావనాంతఃకరణు లుగా నుండినను, ఒకరికంటె నొక రెక్కువ తక్కువ యని నిర్ణయించుట కెడము లేకుండినను చంద్రీవతి చరిత్రయు ఉద్దాలకునికంటె నొకవాసి యెక్కువ మెరుగుచూపుచున్నట్లు నాదృష్టికి ననుమానము గలుగుచు న్నది. చక్రీవర్తి కుమార్తెయై మహావైభవమున బెరిగిన ఆరాజకస్య యరణ్యవాసు లగు తాపసకన్యలవలె ఆజన్మవిరాగిణియై పెరుగుట యత్యద్భుతము. అన్యాయముగ గణనదండన విధించినతండ్రి యెడల నొక్కపరుషవాక్య మైనను బలికియుండలేదు. ఘోరవిపత్తుల నన్నిటిని సౌశ్వలనిర్మలాంతః కరణముతో సహించి సర్వసహాయగు భూదేవీవలె ధైర్యధైర్యములను బూని సమకళంకముగ విజయము గాంచినంతవఱకు నిర్భీతచిత్తయై నిలువబడెను. అపవందలన్నియు క్రమ క్రమముగా నవ సరిల్లి శుద్ధతేజోవంతముగు నామె పవిత్రచరిత్రము పతివ్రతాచిరముగ భర్తృజీవితమున సంతర్లీనమయ్యెను.

ఉద్దాలకుడు కర్మపును; వైదికవిధిక్రత్యమాలయం దున్నయుత్సాహమును సమ్మతములు జ్ఞానసంసిద్ధియందు లేవు. ఆయన మనస్సు వికారచేష్టితముల కటితము కాలేదు. బహుశః ఈ కారణముచేతనే పిన్న లాదుడును, బ్రహ్మయు వివాహము చేసికొనుమని కోరిరి. కోరిధాది మనోవికారములను నిర్మూలముగ త్యజింపలేదు. కావున జ్ఞానయోగి యైన నాసికేతుడు కర్మానుష్ఠానమును గుఱించి యిండుక సందియింప నుద్దాలకుడు నిష్కారణముగ క్రోధావిష్టుడై కొడుకును జూపుమని

శపించెను. కాని నాసికేతు డెంతమాత్రమును వైరాగ్యధర్మమును వీడలేదు. తండ్రియొక భక్తిప్రేమరసముల నించుకైనను వర్జింపలేదు.

నాసికేతుడు

కథాపురుషుడగు నాసికేతుడు పుట్టుకనుండియు మానుషవృత్తికి సతీతుడు; అజన్మవిరాగి; అతిలోకజ్ఞానసంపన్నుడు; నిత్యనిర్మల నిశ్చలచిత్తుడు; అనవరత పితృసేవాదీక్షితుడు; అద్వైతసిద్ధమానసుడు; చిన్నవాడయ్య నుజ్జానతేజ సుతనియందు మూర్తిభవించి యండుటచే ధర్మకర్మవిచారణలో నడచుతుడు. తండ్రియగు నుద్దాలకుడు తాపనుడైనను మానవప్రకృతికి సతీతుడుగానోపక పిన్నవాడైన తనయుని యందలి దివ్యప్రభావమును గుర్తెరుంగలేక యతని యమాలయవీక్షణోద్యుత కృత్యములను విని నెఱుగెదెను. నాసికేతుడు మానవవిషయములలో బాలుడుగను, దివ్యవిషయములలో సతిప్రేమితుడుగను చిత్రింపబడెను. ఇట్టిగుణవర్ణనము ఉపనిషత్ పురాణానుసారమేకాని భిన్నముకాదు.

రిఘుమహారాజు

ఇక ముఖ్యపాత్రలలో నేమోచిన రిఘుమహారాజును గుఱించి యోచించెదము. ఈ మహామహుని పాత్రపోషణము బహుమలినరముగ, స్వభావసిద్ధముగ నాచిత్యనిబద్ధముగ నిరూపింపబడినది. రిఘుమహారాజు

నీ. “

.....లకలకచారితుఁ

ర్య సన్నతుడు సత్యవ్రతుడు

సహజవిక్రమశాలి శరణాగతతాన

నానూనకరుణార్ద్ర) మానసుండు

హరిహితాదిష్ట కాలోక పరివృత

త్యూతలుం డనమాన మానధనుడు

.....”

ఈ మహానుభావుడు మనస్వినియను సార్థకనాయకుడు కరుణార్ద్ర) హృదయను వివాహమాడెను.

కాలక్రమమున తమయేకపుత్రికయుగు చంద్రవతి కన్యకగానుండియే గర్భముదాల్చిన సంగతి భూవిభుడు విని కొంత చుఱచించి “త్యజేదేకం కులస్యాథం” అను న్యాయమున గూతును కానలకుపోనాజ్ఞాపించెను. అకలంకచారితుడై, సర్వదా సీతివర్తనముడై, ధర్మాయుష్షాన పరాయణుడుగాన ఈమానవనాథుడు మానవుల పరిమితదృష్టికే గోపరించినంతవఱకు నిష్పక్షపాతముగ నిర్భయముగ నాచరింప గలిగిన ధీరోదాత్తుడు. రాజధర్మ నిర్వహణములో తన పితృహృదయ పరివేషనము పరిగణింపలేదు. కేవల మున్నతకుల ప్రతిష్ఠయే దృష్టియందొసగినానెను.

కూతుని వనమున కంపింపజేసిన వ్యర్థప్రభావములను ధీర్ఘశరీరదేవనములను జేతుక చిత్తసంక్రోధమును నిగ్రహించి ధీరశాంతతవహించెను.

తరువాత కూతు సుశీలత నిశ్చయింపబడి వంశగౌరవము నిల్పినప్పడైనను ధీరశాంతతయు, మితభావణమును, భావవికార నిరోధమును జూప గలిగెను:

“ఉ. శుద్ధుడనైతి భూప్రజకుఁ జుట్టలకుఁ సరియిండ్లవారికిన్
సిద్ధఫలంబులయ్యె మును జేసిన పుణ్యము లుద్విలోన సు
బద్ధములైన యాడికలఁ బాసితి నిట్లు త్రికాలబోధనం
నిద్దులు వీరు చంద్రవతి | శీలము మేలని యాదరించుటన్.”

ఈకొలది మాటలతో డెందమునందు సందడి గొన్న యానంద తరంగముల సన్నబ్రముచేసి వెంటనే యవసర కార్యాచరణమునకు బుద్ధి మరల్చెను. భూపరి పాలనదత్తులగు నృపాత్తముల గాంభీర్య మిట్టి దియే కదా!

బృందారక పితామహునితో వియ్య మందెను భాగ్యము లభించినదని యపరిమితానందము బొంది, భూసంభోత రాశములు పెక్కుమని ప్రతిభాసము లీను నట్లు మహావైభవముతో పుత్రీతివాహము గాంచి సహకార్యవిశ్రాంతివాదిమహాగుణములవెలయు జేసెను.

కవితా లక్షణములు

శీర్షము, శైలి

దుగ్గకపీశ్వరు డాశ్వాసాంతగద్యములయందుబాస ముడిదియగు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని బేర్కొని తన భక్తికృతజ్ఞతలను వెల్లడించెను:

“ఇది శ్రీమత్కమలనాథ పాత్ర మారయామాత్య పుత్ర సకల విద్యాసనాథ శ్రీనాథ మహాకవింద్ర ప్రసాద లబ్ధకవితావిశేష దగ్గు బల్లితిప్ప నార్యప్రియతనూజ దుగ్గ ననామధేయ ప్రణీతంబైన.....”

ఇందు శ్రీనాథుడు తనకవితా గురువని, విస్తృతముగా న్నివాస నాడు. శ్రీనాథునికి తనయెడల గూరిమియు, ఇతనికి శ్రీనాథునియందు కౌరవము నున్నట్లు దృష్టాంతములు గ్రంథస్థములే. దుగ్గకవికి కవిత క్రీవర్తి యగు శ్రీనాథుని యందున్న సారస్వత కౌరవము బంధు ప్రేమ నినుమడించెను. తనకు బంధువు మాత్రమే కాక శిష్యుడై అనవద్యకవితా మహిమచే జెన్నొందిన యితనియందు శ్రీనాథునికి గూరిమి హెచ్చయ్యెను. ఇట్లనోన్యకౌరవ ప్రేమాతిశయముల నుభయులు వర్తిల్లుచుండిరి. కవితా విద్యయందు గురుశిష్యసంబధ ముండి నను వీరిద్దరికావ్య రచనలయందు దెంతయో భేదమున్నది. ఇద్దరికవితల

యందు శయ్యాపాకరీతులు చాల నటకు భేదించుచున్నవి. ఏలకో, గురువుగారి పద్ధతులు శిష్యుడనుగమించుట లేదు! బహుశః దుగ్గన్న తన గ్రంథములను శ్రీనాథునికి గనుపఱచియే యంచును. వాని యందు తన కవితా మార్గములు గాన్పింపక పోయినను శ్రీనాథునకు దుగ్గనయందు గౌరవము తగ్గలేదు. ఉభయాల వ్యక్తిమహిమల కిదియే గొప్పవిదర్శనము.

శ్రీనాథు డపారశృంగారప్రియుడు. భక్తవద్భక్త వర్ణ నాఘటము లందుగూడ నతిమాత్రముగ శృంగారము చొప్పించుట యతని కభ్యాసము. దుగ్గకవి శృంగారవర్ణనములో సంకచితబుద్ధి; ఆధ్యాత్మిక తత్వ నిరూపణముం దసాధారణ గౌరవము గలవాడు. శయ్యావిషయములో దీర్ఘసమాసములుగాని, క్లిష్టశబ్దబంధుర వాక్సరణిగాని మహాపండితు డగు శ్రీనాథునకు వాడుక. కొలది మాలలతో జెప్పదగినవిషయము నాడఁబరముగా పదజాలమున బెంచి విస్తరించి చెప్పుట యతని ప్రకృతి. దుగ్గకవి యట్లుగాక బహుమితముగా శబ్దముల బ్రయోగించి సుకుమారముగ విషయమును స్ఫురింప జేయుచుండును.

ఇట్లు శిల్పశయ్యాపాకరీతులలో నుభయులకు విశేషభేదము గాన్పించుచున్నది. ఒక్కవిషయమున మాత్ర మిద్ద రేకేభవించెదరు. ఏదియన నుభయులు శైవమతాభిమానులు; వీరికి శైవసంబంధమైన గ్రంథములు వ్రాయుటయం దాసక్తి యెక్కువ.

గురువు ననుకరింపక కేవలము స్వతంత్ర మార్గమును ద్రొక్కి దుగ్గకవి తన యద్వితీయ వ్యక్తిత్వమును శాశ్వతముగ బ్రకటించెను.

కవితాశిల్పము

దుగ్గనకవిత్వ మందలి శిల్పచాతుర్యమును గుఱించి తొలఠవఱకు గథాసంపిదాన సందర్భమునను, పాత్రపోషణ సందర్భమునను సూచింప

బడినది అతడు సృజింపబోవుచున్న గ్రంథస్వరూపమునకు దగిన పరికర సమర్థతను, కథాశరీరసౌష్ఠ్యమును నిర్ణయింపగలిగెనా లేదా యని విచారింపవలెను. చిత్రకారుడు చిత్తరువు లిఖించు నప్పుడు మేలైన పటములను రంగులను గూర్చుకొనుట సగమువని. తావ్రాయబోవు చిత్తరువుయొక్క ఆకారము సర్వావయవసౌష్ఠ్యము (Symmetry) పొంది తనభావనయందలి యాదర్శమును సర్వంకషముగా విశదీకరింపజేయుట లెక్కిన సగమువని. కాబట్టి చిత్రలేఖనముందును (Painting), విగ్రహనిర్మాణముందును (Sculpture) కావలసిన సృష్టిచాతుర్యమే కవిత్వముందు గావలయును ఇట్టినిర్మాణప్రావీణ్యమునకుగదాశిల్పమని పేరు!

దుగ్ధకవి శిల్పముందు రెండు శుభలక్షణములు ముఖ్యముగా గాన్పించుచున్నవి: ఒకటి-వస్తుపరికరశుచిత్వము: రెండు-వానిని వాచకచేయుటలో సుచిత్రజ్ఞత. తానొక పావనచారిత్రము వ్రాయబోవుచున్నట్లు నిర్ణయించుకొనెను. దానికి గావలసిన పాత్రీములు, గాథలు, ఇతిహాసములు, సంప్రదాయములు, వర్ణనలు ఇత్యాదు లాయాదర్శమునకు భంగకరము గాకుండ నుండవలెను. అందులో నేని యయోగ్యములైనను సర్వాంగసౌందర్యమునకు గొంతవెలితి గలుగుచుండును ఇట్టి యున్న తాదర్శప్రమాణములబట్టి మనము దుగ్ధకవి కావ్యముల బరీక్షించినను గొంచెమైనను లోపము గాన్పింపదు. సమస్తభావములయందును, రసములయందును, అలంకారములయందును ప్రధాన రసభావము లెవ్వయో వానికి వ్యతిరేకముగా నేవియు సుకల్పింపబడలేదు. అనగా నితని రససోషణమున విరుద్ధసూచారీభావము లుండవు. కావుననే యీతని కావ్యశిల్ప మత్యద్భుతము. ఈయద్భుతకథ నద్భుతతరముగ వ్రాసెనని ప్రప్రథమునఁ జెప్పగలిగితిని.

కథమందలి ప్రధానరసము శాంతరసము లేక జ్ఞానరసము. (ఈకోత్తరసమునుగల్పించుటకు నాలంకారికులు క్షమింతురుగాక!)

ఈరసమును ప్రధాన రసముగా నుండుటకు పావనమూర్తులగు నాయికా నాయకులను, వారికుమారుడగు జ్ఞానమూర్తియైన నాసికేతుని తత్తదు చిత్రముగా వర్ణించినాడు. శృంగారరసము కథాసందర్భమున దటస్థించిన ను దానిని చాలమట్టుకబంధించి కుదించి వెల్లివిరియకుండ నిరోధించి ప్రధాన రసమును గాపాడినాడు. ఇట్టి శృంగారరసమునకు * మోక్ష శృంగారమని పేరు.

ఈరసమును బోషించెడు భావనలు, కల్పనలు, అలంకారములు అన్నియును విశుద్ధస్వరూపమున కనువైనవియే సమకూర్చెను. ఈలాగున ప్రధానరసభావములను బ్రతిశబ్దమునందును, ప్రతిపద్యమునందును బోషించి నిలువజెట్టుటయందు దీక్షవి యగ్రగణ్యుడు

కథాసందర్భమున వచ్చినపాత్రావస్థావర్ణనలను కథాసరణికి సంతరాయము గలుగకుండ సాధ్యమైనంతవఱకు క్లుప్తపఱచి కథాకథనమును రసోన్మేషముగా సాగించెను. చంద్రవతికి గలిగినవివేచనంపరలు తొలగి పోయి యామె కుద్దాలకనితో వివాహము నిర్ణయింపబడగా కథాప్రణాళికయందు దొకవిశ్రాంతి సమయము తటస్థించింది. శుభాంతమైనందు

*భోజని “శృంగారప్రకాశము” (౨౦ వ ప్రకాశము) మోక్షశృంగార విట్లు నిర్వచింపబడినది:—

“తత్త్వజ్ఞానాదిభి త్తర్కిత్రేయసహమావస్థ గాన్వ స్థేఽపి తదభాతయోగ్యతాభిమానో మోక్షశృంగారః, తథాహి అప్తి మే మోక్షాధిగమయోగ్యతా; అధీతాని మయా మోక్షకాస్తాః, నిరంతరగా నివర్తకధర్మోత్పత్తి హేతుః క్రియాకలాపాః; నవీయంతే నిత్యవైమితి కాని; సీదంతిచిత్త వృత్తయః, పారిప్రా; నిరాలంబనోపాయయోగః; సాధితాని యోగసాధనాని; సిహాహి వీహానా సమాధిలాభః; నివర్తంతే యోగవిఘ్నాః; ప్రకాశతే ప్రత్యక్షాః; ఉన్మీలయంతి తత్త్వసంవి త్తయః; పృత్యసీదంతి బోధిత్వవృత్తయోగయోగవాస్థాః; ఇత్యాది స్యాద్యచేతసోఽభిమానః; స మోక్ష శృంగారః. తత్త్వసాత్వతీ వృత్తిః, ఆవతార్థ పృవృత్తిః, లాటిగూరీతిః, స్వకీర్ణా నాయికా, ధీవప్రకాంతశ్చ నాయకః”

నకు కథకుడును, శ్రోతలు నానందించుట కవకాశము కలిగినది. ఆనమ యమున కవి తనయద్వితీయభావనాశక్తిని వినియోగించి చంద్రవతీపరిణయోత్సవము విపులముగను శ్రీవహోత్సవముగను వర్ణించినాడు. దేవ లోకమున రాజాధిరాజును, మనుష్యలోకమున రాజాధిరాజును వియ్య మందిరి:—

“శా. నానాదైవతకోటితో నిల కజ్జా రప్పించి యావేల్పుతో
శ్రీ నిండారంగ వియ్యమందిన వృష క్షేమ్య దిగంతాగత
క్షౌణ్డాభుల్ గొనియాడి రొక్కట శిరః కంపంబు గావించి రా
స్థానంబెల్లను రత్నహిండఁ యుని త్కారంబు తోరంబుగఁ ”
(ఆ 2, ప. 212.)

నభోమండలము భూమ్యంతరాళముల నావహించి నెల్లయ్యెను. దివోకసులు తమ దివ్యవిమానముల నెక్కి యామహోత్సవమును జూడ నేతెంచిరి.

“మ. విలతస్మీనక్షత్రీరనక్ర మగుచున్ విస్తరలీలాకృతిఁ
జలధిం బోలె నభంబు దానచటఁ జంచల్లీల నేతెంచునో
డలచందంబున నెవ్వ హాసములు చూడం బేర్చె దత్కర్ణధా
రులమాడ్కిన్ జెలువొంది రియ్యెడనుపర్వతో స్త్రీనమేతాత్ములై.”
(ఆ. 2 ప. 176.)

మేదిసీతలమున నున్న రాజులెల్లరు తమతమ పరివారములతో వచ్చి యుత్సవస్థలము నలంకరించిరి. ఈ యనదృశ్య వైభవోపేతమగుపరిణయము సారవంతిపరిణయమును జ్ఞప్తికొల్పుచున్నది. ఈ యుత్సవమును

---

* శ్రీనాథుడు తన “హంవిలాసము” నందు నాల్గవయాశ్వాసమున సౌర్యతీత రిణయమును వర్ణించెను. ఆవర్ణనమున, దుగ్గకవి యీవర్ణనమును ఏకత్ర చదివినచో గు. రుక్మిణ్యుని పురుల సామ్యభేదములు దెలియును. శ్రీనాథునివర్ణనమున నసారముగు విస్తృతి, అమేయమగు ఉన్నతి కానబడును. త్రిదశాధీశులను వారిభార్యలను బౌదాత్మ్యగాంభీర్యములతో జిత్రంపబడిన, దుగ్గకవివర్ణనమున ఆతిలోకాన్నత్యమతోఁగూడిన సౌకుమార్యము గాన్పించును.

జాల రసవంతముగను పుణ్యశీలముగను వర్ణించి నాయుకానాయకులన గృహస్థుల జేసెను. తరువాత నాసికేతుని కడగండ్లు ప్రారంభించినవి. ఆకథాభాగము సైతము దీర్ఘవర్ణనాధికముల కాలవిలంబనముగాకుండ సంగ్రహపాదమున చెల్పి నాసికేతునిది దండికిని పునస్సమాగమము గావించి, తదుపరి యమపురీవర్ణనము సవిస్తరముగ జేసి గ్రంథమును ముగించెను. ఈవిధముగ దన యద్భుతశిల్ప నైపుణ్యమును జూపి గ్రంథము నిత్యకౌతుకావహమగునట్లు రచించెను.

శైలి

దుగ్గకవి శైలి సామాన్యముగ బ్రాచీనాంధ్ర కవులలో మేలైనవారి శైలిని బోలియుండును. సహజమాధుర్యమును, ఛాందాశుద్ధియు, మృదుశబ్దఫణితియు, చక్కని లోకోక్తుల ప్రయోగమును, అర్థగ్రాంభీర్యమును, రసపుష్టియు ఇత్యాది మనోజ్ఞములగు గుణవిశేషములు సర్వత్రా కాన్పించుచున్నవి. శ్రీనాథుడు కవితా గురువైనను ఆయన శైలి ననుకరింపలేదు. మహాపండితుడు సమస్తశాస్త్ర విశారదుడు నగు శ్రీనాథుని కవితయందు భాషాప్రాగల్భ్యము హెచ్చు. కృష్ణ వేణీ గోదావరి తరంగిణులవలె సుభయభావలను ఆంధ్రవాఙ్మయభూముల బ్రవహింపజేసి సారతరగ్రంథ సంతానముల నెలకొల్పెను. శబ్దాదంబరము, వర్ణనాధిక్యము ఇత్యాదివ్యాప్తిలక్షణము లాయనకు నైజములు. కొద్దివిషయము నెనను పదబాహుళ్యమున బెంచి యుపన్యాస భోరణిని జెప్పట యాయన ప్రకృతి. ఆంధ్రమహాకవులలో బిగువు లేని శైలి యాయనయందును, పోతనామాత్యునియందును మాత్రము కాన్పించుచున్నది.

దుగ్గకవి యట్లుకాక శబ్దపరిమితిని అర్థపుష్టిని గౌరవించెను. తన భావనాశక్తి విశ్వంఖిలసంచారిగా విడిచిపెట్టక నియమనిగళముల గట్టి పెట్టి పోచిత్యపు సరిహద్దుల నతిక్రమించకుండ బంధించెను.

శబ్దబాలంకృతి చాల అరుదు. శ్లేషయమకాదులు సామాన్యముగ లేవనియే చెప్పవచ్చును. భావములు విస్ఫుటముగా చెప్పట, గాఢాసంప్రదానముల జేర్చట, ఉపమాద్యలంకారముల గుదిరినట్లుగ వాడుట, దీర్ఘమైన సరూపముల నిరసించుట, పదవాక్యప్రమాణమును బాటించుట యిట్టి రసప్రధానముగు వ్యంగ్య కవితాలక్షణములు గ్రంథమంతటను వెలయుచున్నవి.

ఈయనకు సమకాలికుఁడగు ననంతమాత్యుడు (భోజరాజీయకర్త) దుగ్ధకవివలె భావనైర్మల్యమును, భావామాధుర్యమును కనుబటచేసుకొని యాతని కవితాధార దుగ్ధకవిదానివలె నిరర్గళముగను, రసవంతముగను నుండదు.

పిల్లలమట్టి పినపిరభద్రకవియును సమకాలికుడై, సమీపస్థుడై దుగ్ధకవివలె ఋష్యాశ్రమముందలి శృంగారరససౌందర్యద్యోతక మగు ప్రబంధమును రచించి వన్నెకెక్కినాడు; కాని దుగ్ధకవితాపిత గడును పోకడలను గనుపరుపలేకపోయెను.

మల్లికార్జునకవి శైలియును స్వాతంత్ర్యములేదు. ఇతర కవుల వర్ణనధోరణులను చాలవఱ కనుసరించుటయే యాతని స్వభావము. అనుప్రసయమకాదిశబ్దాలంకారములు మిగుల తఱచుగ వాడుచుండెను. మొత్తముమీద కవితృప్తిమందు రసపుష్టిలేదు. భావగాంభీర్యము సున్న.

దుగ్ధకవి శైలి సర్వాంగసుందరముగా నున్నది, పింగళి సూతనార్యుడు చెప్పినట్లు “పాసగముతైపుసరుల్ పోహళించినరీతి తమలోన దొరయుశబ్దములగూర్చు” ఈతని పదబంధ మతిక్లిష్టముగాక, అతివేలవముగాక మృదులమనోజ్ఞత బొందియున్నది. ఈగుణవిశేషమును నిరూపించుట కనేక పద్యముల నుదాహరింపవచ్చును గాని స్థలసంకోచముచే రెంటిని దిక్కుచకముగా నిచ్చెదను.

“ఉ. లక్కట యీతలోదరికి నాటడి చూ లిటు లేలవచ్చె? రా
జ్జిక్కిచ్చడై కుమారినిటు లొప్పరికింపగ నెట్టులొప్పె? సాం
పెక్కిన సాకుమార్యమున కెల్లను నెల్లగునట్టి యిట్టిమై
యెక్కడ? కానలోన వసియుంచుట యెక్కడ? ఏమిసెప్పఁగాన్.”

(ఆ. 1, ప 194)

“ఉ. మున్నొకనాటిరాత్రి కనుకూసినచో గలవచ్చి వేడుకన్
నన్ను దృఢోపగూహనము నన్ గరగించి మొఱుగి చన్నయా
పిన్నదిగాదె యాయువతి పెక్కువనొందిన దిట్లు నాటికి
గన్నియగాన ప్రియమిది కామి నెఱుంగఁగరాదు గృహ్మనన్.”

(ఆ. 2, ప. 69.)

వర్ణనలయందు జిత్రోపటముల రమణీయత బ్రకాశింపజేయు
శబ్దసాధ్యచిత్రాకృతినిర్వహణము చూడుడు.

“సీ. శైలశృంగముమీఁద సౌవర్ణవల్లరీ
జాలంబుక్రియ మాలి జడలు దనర
నాకారమైన మంత్రాక్షరావళి వోరె
నక్షమాలిక గేల నమరుచుండ
సైకలస్థలిమీఁద సాంధ్యరాగము రీతిఁ
గటిమీఁద నూత్నవల్కలము మెఱయ
జందునిపైఁ బరువశరదంబుదము మాడ్కిఁ
దనువున భగ్మలేపనము దనర
దీప్యమానమైన లేజోవిశేషంబు
నిఖిలదిశలయందు నిండికొనఁగ
మృదునిఁ దపముసేసి మెప్పింపఁబూనిన
మరుని రీతినున్న మానిఁగనియె.”

(ఆ. 2, ప, 47.)

“ఉ. సాహృదమొప్పగా గురుని సమ్మతి నాధుఁడు వేలుపింప వై
వాహిక వహ్నికీలముల వామివిలోచనలీల వేల్పు లా
జ్యావలతిచూడ నొప్పినఁగె నప్పు కళాధరఖండభృజ్జటా
వ్యూహములోపలం దొరగుచుండెడి వేలుపుటేటి కైవడిన్.”

(ఆ. 2, ప. 197)

శృంగారరసావేశమునెత్త మొల నిగూఢముగా వర్ణించెనో
చూడుడు.

“చ. జలిబిలివోవు చేతలకు సిగ్గుల నిగ్గులు వన్నె వెట్ట వే
నలి యరవీచుచుండఁ జరణంబులు దొట్టిలఁ గ్రోలుగన్నులం
దొలఁకెడు మందహాసములు తొంగలితెప్పలిలోన డాఁగఁగా
• నలికులవేణి యోసరిలె నల్లనఁ బయ్యెద సంతరింపుచున్”

(ఆ. 2, ప. 114)

కావ్యచిత్కముగా నున్న శబ్దాలంకారములను నుదాహృతిః—

“క. నారద పారద శారద, నీరద నీహార కిరణ నీహార భర
క్షీరాబ్ధి నీరిదరహర, హారసుధారస పటీరహరి యశునకన్”

(ఆ. 1, ప 79.)

ఈప్రకార మనేకములగు యోగ్యగుణవిశేషముల నుపలక్షించి
తెలి సభినుతింపవచ్చునగాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతటితో విర
మించెద.

ఇట్టి యద్భుతగ్రంథమును నాయనంగుటాంధ్ర సోదరులందఱు
చదివి యానందించెదరు గాక!

ఎనిమిదవ అధ్యాయము.

2000

సాళువ నృసింహరాయలు—1485-1493.

పిల్లలమఱి నీనవీరభద్రకవి-శృంగార

శాకుంతలము.

—విజయనగరరాజ్య క్షీణదశ—

నారాయణకవియేలిక యగుపూనకాటి బసవరాజుమగ్గుణించి వాయినపుడు విజయనగరరాజ్య మెట్లు సంగమవంశపు కడగొట్టు రాజుల యనమర్థతచేత క్షీణదశకు వచ్చినదో తెలియఁబఱచితిని. ఆకట్ట కడపటిరాజగు విరూపాక్షరాయలు స్త్రీగోలుడై మన్యపానవివశుడై రాజకార్యములను దన మంత్రినేపాలుల కొప్పగించి స్వైరవిహారుడై యుండెను. ఇట్టి యరాజకస్థితిఁ జూచి ప్రాతశత్రువులైన గజపతులును గ్రోతశత్రువులైన బహమినితురుష్కులును దూర్పునఁబడియు, నుత్తరదిశనుండియు రాజ్యమును ముట్టడించిరి. నామంతరాజు లండలు రాజ్యమునకుఁ గలుగఁజోయెడి విప్లవమనకు భీతిల్లుచు రాజ్యమొదలి మహా నేనాని యగు సాళువనరసింహరాయలకు సహాయపడిరి

—సాళువనరసింహరాయలు—

అదివఱకే పరరాజభీకరుడై యున్న సరసింహరాయ లితర నామంతుల సాయమంబొంది శత్రువులను బాఱఁదోలెను. బోనగిరి, చెంచి, ఉదయగిరి, పెరుగొండ మున్నగుదుర్గములనండి పగతుఱ నేట్రాడి విజయనగరరాజ్యము శిథిలము కాకుండఁ గాపాడెను. సంగమ

వంశము నిస్సంతతి యగుటచేతనో, లేక రాజ్యరక్షణకర్త యని సామంత ప్రభువులందఱోకగ్రీవముగ వీనిని విశ్వసించుటచేతనో, యీమహా నీయుఁడు క్రీ. శ. 1487 విజయనగరరాజ్య సింహాసనమెక్కి సాళువ వంశమునకుఁ బ్రధమపురుషుఁ డయ్యెను.

—సాళువవంశము—

సాళువవంశము చుద్రవంశము. ప్రధమమున గుండరాజు; అతని కొడుకు లార్దురిలో సాళువ మంగరాజు గొప్పవేరు ప్రతిష్ఠలఁ బొంది దక్షిణసురతాను నెదిరించి సుహృదయనికి రాజ్యము నిల్పియు, శ్రీరంగ నాయకులకు నటువదివేలమాడ లుమ్మడి యొసంగియు, మధురాసుర తాను నోడించి సాళువ బిడదమునొందియు, నిట్టి మహాపరాక్రమాటో పములగు కార్యములు సేసి విజయనగరరాజ్య చరిత్రలో వాసిగాంచెను. మంగరాజునకు నార్దురు కొడుకులు. అందులో గౌతరాజువఱకు బుట్టిన నలుగురిపుత్రులలో నగ్రజుఁ డగు గుండ్రాజునకుఁ దిమ్మరా జనియు, నరసింహరా జనియు నిద్దఱు కుమారులు. ఈనరసింహరాయలే కులక్రమాగత మైనసేనాసయై విజయనగరరాజ్యమును గాపాడి తుట్ట తుదకు సింహాసనము గూడ నెక్కిెను.

ఈతనకాలముననే పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁ డనడి యొకగొప్ప యాంధ్ర కవీశ్వరుఁ డుండెను. అతఁడు తా వ్రాసిన గ్రంథములలో “జైమనిభారతము” సీసార్వభౌమున కంకిత మొనర్చెను.

కవివంశము:—పిల్లలమఱ్ఱి యనుగ్రామము నిజాంరాజ్యములో నల్లగొండ జిల్లాలో నున్నది. ఇప్పు డీకాలమునం దున్న పిల్లలమఱ్ఱివారి కుటుంబము లన్నియు వెలగాటి వైదికశాఖలో జేరినవి పినవీరభద్ర కవి నియోగి యని మ. రా. శ్రీ. కందుకూరి వీరేశలింగమువంతులు గారు వ్రాసియున్నాఁడు. వీరి వ్రాత నిరాధారము. అది యటుండ ఇప్పు

టికాలపు నియోగి వైదికభేదములఁబట్టి యిట్టి నిర్ణయముఁ జేయుచుం
చుట చరిత్రముల యథార్థతకు విరుద్ధమని నాకుఁ దోచుచున్నది.
సుమారు రెండుమూడు శతాబ్దముల క్రిందటివఱ కిట్టిభేదము లేద
నియు, పోయకః యిత ప్రబలముగా నైనను లేదనియు, చరిత్రవిమ
ర్శకుల యభిప్రాయమని నొక్క చెప్పవచ్చును. ఒకటే కుటుంబము
నందుఁ గొండఱు వైదికసాంప్రదాయమున నుండుటయుఁ గొండఱు
తొలికవృత్తులలో మెలంగుటయుఁ దటస్థించుచుండెను. బహుశః యిప్ప
టికాలమువలెఁ గాక సంబంధబాంధవ్యములుగూడ నుండి యుండవచ్చు
ను. కనుక యానాటికవులునియోగులే గాని వైదికులు కారని చెప్పట
నప్పటికి లేనిభేదము నారోపించుట యని యుచితజ్ఞుల యభిప్రాయము.

పినవీరభద్రునివంశము పండితవంశము. కవివ్యాసలఁబట్టి చూ
చినఁ దనకుఁ బూర్వమే తనవంశము ప్రసిద్ధినొంది యుండె నని తోచు
చున్నది.

క. తాతయుఁ దండ్రియు సగ్గి
భ్రాతయు నుం దాను భువనభాసురకృతిని
ర్మాతలు పిల్లలమఱివి
భ్యాతునిఁ బినవీరు బోలఁ గలరే సుకవులే

సీ. అమృతాంశుమండలం బాలవాలముగాఁగ
ములచె నొక్కటి జగన్మోహనముగఁ
జగిరించె విలయసింధు గత కైతవడింధ
శయనీయవరపలాశములతోడఁ

51 చిత్తదేవతలకు నందితసత్రిశాలయై
చెట్టుగట్టెను గయాక్షేత్రసీమ

నిలువనీడయ్యె నిందీవర ప్రియకళా

కోటీరునకు భోగికుండలునకు

మట్టిమాత్రంబె పిల్లలమట్టి పేరు

పేరువలెఁగాదు శారదాపీఠకంబు

వారిలోపలఁ బినవీరువాక్యసరణి

సరనులకు నెన్నఁ గర్ణరసాయనంబు.

(జైమినిభారతము.)

వీరిది కాశ్యపసోత్తము, తండ్రిపేరు గాదయ్య; తల్లికిదు నాగమాంబ. పినవీరున కన్నగా రొక రుండెను. ఇవి యింతవఱకు, పినవీరభద్రుని గ్రంథముల నుండి తెలిసినవిషయములు,

ఈవంశస్థుడ నని చెప్పికొన్న మఱియొకకవి పెనుమళ్ల సోమనా మ్మాత్యుడు తాను వ్రాసిన 'సీమంతినీపరిణయ' మందు పినవీరభద్రుని గుఱించియుఁ దద్వంశమును గుఱించియుఁ జాల విలువయైన యంశములను వ్రాసియున్నాడు. తన్మూలముగా నీమహాకవినిగుఱించి యొక్కడు సంగతులను దెలిసికొనఁగలుగుచున్నాము.

గాదయ్యనాగమాంబలకుఁ జాలకాలము సంతానము లేకపోవుటచే దక్షిణమున నున్న యొక శైలగుహలోఁ దవస్సు చేయుచున్న భారతీతీర్థ లనెను యతివరు నుపాసించి యాతనివలన మంత్రోపదేశము నొంది యిద్దఱు కవలపుత్రులఁ గనిరి. వారిలోఁ బెద్దవాడు పెదవీరభద్రుడు, చిన్నవాడు పినవీరభద్రుడు. పినవీరభద్రుడు పుట్టుకలోనె యొకజడ ధరియించెనట! కాలక్రమమున వీరిద్దఱు పెద్దవారైరి. పెదవీరభద్రుడు రాజ్యకార్యదక్షుడై కర్ణాటకరాజుల కొలువునకుఁ బోయి డెబ్బదివేలసామంతులకు నధికారియై మంత్రవర్యులచే నుతి నొంది గొప్పయశస్సుగాంచెను.

రెండవవాఁ డగు, పినవీరభద్రుడు వీరేశ్వరుని యవతారమే

యనఁదగినట్లు నకలశాస్త్రులు నభ్యసించి కాళిదాసాది మహాకవుల వలె గావ్యరచనఁ జేయఁగల నమధుఁ డయ్యె.

వినవీరభద్రున కీద్దలుపాత్రులు గలిగిరి. (1) వీరన్న (2) మల్లేశ్వరుడు. మల్లేశ్వరుడు కటకపురిరాజుల, అనఁగా గజవతుల యాస్థానమున నుద్యోగియై తనకార్యదక్షతాఘనతఁ జూపించి యారాజుచే బెనుమళ్ళిగ్రామమును బహుమానముగా నొంది యాగ్రామమున నివాస మేర్పఱచుకొనెను. ఆకారణమునఁ బిల్లలమట్టి యను నింటిపేరు వోయి పెనుమళ్ళి యని యింటిపేరు వచ్చినది. మల్లేశ్వరున కీద్దలు కొడుకులు—వీరన్న, సోమేశ్వరుడు. వారిలో వీరన్నకు సర్వన్న యను సుతుఁడును, ఆసర్వన్నకు పెద్దాంబయందు నలుగురు కుమార్తెలు గలిగిరి. i పెదబనవయ్య, ii చినబనవయ్య, iii ఉమ్మన్న, iv తిమ్మన్న. ఈనలుగురిలో సోమనామాత్యునకు * భావమ్మయందు సరసన్న గలిగెను. ఆసరసన్న వెంకాంబను వివాహమాడెను.

పైఁ జెప్పిన సోమనామాత్యుడు మాధవవర్మసంతతివాఁడైన పూసపాటి తమ్మిరాజునొద్ద మఁతియై యొక నవ్యకావ్యము రచియింపఁ గొతుకంబు గలిగి శ్రీశైల నివాస భ్రమరాంబాసమేత మల్లేశ్వరకృపాపాత్రుడై, సీమంతినీ కల్యాణమును రచియించి తత్స్వామివారి కంకితము చేసెను.†

సోమనామాత్యుడు చెప్పిన యీగధ యంతయుఁ జిత్రము

* సోమనామాత్యుడు పెనుమట్టమును ఉమ్మనామాత్యునకు నని యుండవలెను.

† ఈగ్రంథమునకు పూసపాటి ఉత్తరరామరాజుగారి యాజ్ఞాపొప్పన శాశ్వతూరి సూరన్నచే కుద్ధవర్ణి వ్రాయబడినది. ఇంకను ముద్రింపబడలేదు.

(ఈగ్రంథము చిత్రాక్షరపుస్తకమున పే. 37. చెలికాని అచ్చానాథుగారు అ.న. ద్వితాండగ్రంథసంస్కరణమున ద్వితీయగ్రంథముగ ముద్రించియున్నారు. పే. 11)

గానే యున్నది. గాని యొకగొప్ప సంశయము గలుగుచున్నది. ఈకవి పినవీరభద్రుని పుత్రపౌత్రసంతతిలోనివాఁడైనయెడల పినవీరభద్రుని గోత్రము కాశ్యపసగోత్రమును, ఈకవిగోత్రము భారద్వాజసగోత్రము నగుట యెట్లు తటస్థించును? కావున నీవంశావళిలో నెక్కడనో గొంచెము పొరపాటుండవచ్చును. మొత్తముమీఁద సోమనామాత్యుని సత్యోక్తిని గాని, అతనివంశకౌరవమును గాని సందేహింపనక్కఱలేదు. మన పుణ్యవశమున పినవీరసంతతి క్రమమును జెప్పి వీనులవిం దొనరించినందున కితనికులకౌరవభిలషితమున నొకించుకగ్రించు లున్నను నరకుగొనక మగసంతతిలోనివాఁడు కాకపోయినను అందు సంతతిలో నైనను జేరి యుండుననియే తలంచెదను. సోమనామాత్యునివలనఁ దెలిసిన ముఖ్యవిషయ మేదనః—పెదవీరభద్రుఁడు కన్ఠాటరాజ్యములో గొప్ప యుద్యోగము చేసెనునది. ఈయువపత్ని నాధారణముగాఁ జేసికొని పినవీరభద్రుని జీవితవిషయముతోఁ గొన్నిటికి హేతువులను మనమూ హింపవచ్చును.

—పినవీరభద్రుని కృతులు.—

శ్రీ భారతీతీర్థయతంగులవారి కృపాప్రశుంఢై విద్యాసంస్కారముం బొంది కవితావైభవమునఁ జెన్నొంది యామహనీయుని గురుచరితారవిందముల నిట్లవి పూజించెను.

శా. అర్థి న్నామక మానసాబ్జమున నధ్యాసీయఁ గావించి ను
ప్రార్థింతు న్యతిసాఽవభౌముఁ బరమబ్రహ్మచరసంధాత నా
నాథాలంకృతిబంధురశ్రుతి రహస్యజ్ఞాత శ్రీభారతీ
తీర్థ శ్రీచరణంబు చుల్లసితము క్రిస్తీయనీవల్లభుఁ.

శృంగార శాసితలమండలి యాశ్వాసాంతగద్యమున "ఇది శ్రీభారతీ తీర్థ గురుశ్రీచరణకరుణాలబ్ధ సిద్ధసారస్వతపవిత్ర....."

యని యున్నది. ఈ భారతీతీర్థులవా రెవరో మనకు స్పష్టముగాఁ దెలియదు.

పినవీరభద్రకవి రచించిన గ్రంథము లీక్రమముగా నున్నవి గాని, వానిలో మన కిప్పటికి లభించినవి రెండుమాత్రమే.

నీ. రచించినాఁడవు రమణీయవాగ్రీతి

*నవరసఃస్వరూపం బభినవముగఁ

బలికినాఁడవు తేటఁపడజేసి నారదీ

యము నత్కవిశ్రేణి యాదరింపఁ

జెప్పినాఁడవు శేముషీవిశేషంబున

మాఘమాహాత్మ్యంబు మఁజుగఁజిలి

గావించినాఁడవు ఘనబుద్ధి మానసో

ల్లానసారము సముల్లసితశయ్య

భారతీతీర్థయతిసార్వ భామగురుకృ

పాతిశయలబ్ధ కవితావిభూతి గలిగి

గౌరవము గాంచినాఁడవు కవులచేత

వివులచాటూక్తి నిర్మిద్ర వీరభద్ర.

ఈపద్యమాను, దశశృంగార శాకుంతలమునఁ గవియె చెప్ప కొనెను. దీనియందుఁ బేర్కొనిన *నాఁగు గ్రంథములును నామమాత్రావశిష్టము లై నవి. ఈమహాకవికృతులలో మన కిప్పటికి లభించినవి

* అవతారదర్పణ మని సోమనామాశ్వుడు చెప్పెను. అదియే పరిమితమైనది.

♦ ఇవిగాక 'పురుషార్థసుధానిధి' యనుగ్రంథముగూడ రచించెనట. అదియును అభ్యుదయముగాలేదు. విద్యావైఖ్యలు పురుషార్థసుధానిధి యనుగ్రంథము రచించి, గాని కిది లేకుండ యుండుశేమ. తెల్లరియభాష్యసాగమునకు మానసోల్లాస మను పేరు గలదు. దాని సారమే యితనికృతియై యుండవచ్చును.

(1) శృంగారశాకుంతలము, (2) జైమిని భారతమును—బహుశః యీరెండే ప్రౌఢగ్రంథము లగుటచేత విస్మృతిలోకమున సుఖనిద్రఁ జెందక యీనాల్గుగైదు వందలసంవత్సరముల నుండియుఁ బాఠకమహా శయుల హృదయసీమలయందు గౌరవస్థానము నలంకరించియున్నవి.

—శృంగారశాకుంతలము—

భారతమందలి శకుంతలా దువ్యంతులకథను ‘శృంగారశాకుం తల’ మనెడు పేరిడి ప్రబంధరూపముగా విరచించెను.

గీ. కథప్రసిద్ధము మిగులశృంగారవతియుఁ
బరిగణింపఁగ శ్రీమహా భారతమునఁ
గథితయైనశకుంతలా ఖ్యాతభంగి
నది ప్రబంధముఁజేయు ప్రఖ్యాతినొంద.

గీ. భారతప్రొక్కకథ మూలకారణముగఁ
గాభిదానునినాటక క్రమముకొంత
తావకోక్తికి నభినవశ్రీ వహింపఁ
గూర్చికృతినేయు నాకు శాకుంతలంబు.

అని కృతినొందిన చిల్లర వెన్నయామాత్యుఁడు కవిత్వోఁ జెప్పెను.

—సంస్కృతనాటకములనుప్రబంధములుగాభాషాంతరీకరణముసేయుట—

భారతమందలికథను, కాభిదానుని సుప్రసిద్ధనాటక క్రమమును బాటించి యాంధ్రప్రబంధముగా నితఁడు రచించెను. ఈసందర్భమున నొకజటిలప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తర మాలొచింతము. సంస్కృత నాటక రాజములను మనపూర్వకపు లాంధ్రప్రబంధములుగా ననువదించిరి గాని, యాంధ్రనాటకములుగఁ బరివర్తింపలేదు. విద్ధసాలభంజిక యను సంస్కృతనాటకమును మంచనకవి ‘కేయూరబాహుచరిత్ర’ యను పేరఁ బ్రబంధముగా మార్చెను.

(జంటకవులు) నంది సిగన్న, ఘంట మల్లయ్య యనువారు కృష్ణ మిశ్రుని ప్రసిద్ధనాటక మగు ‘ప్రిబోధచందోదయము’ నాంధ్రప్రబంధ ముగా ననువదించిరి. రావిపాటి తిమ్మరాంతకుని “ప్రేమాభిరామమును” శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామ మను ప్రబంధముగాఁ జేసెను. మురారి కవి రచించిన యర్జునాభువమును బిజ్జల తిమ్మకవి ఆంధ్రప్రబంధ ముగా రచించెను. ఇట్లుకను మఱికొన్ని దృష్టాంతములను గనుపఱుప వచ్చును. ఆంధ్రీకవులు సంస్కృతనాటకములను జదివియు నాటక నిర్మాణముల గొఱపించియు నాటకములుగా వ్రాయక ప్రబంధములుగా వ్రాయుటకుఁ గారణమేమి?

ఈవిషయమునుగుఱించి యిదివఱకు నేవ్రాసిన “ఆంధ్రనాటకములు, రంగస్థలములు” అను గ్రంథమునందుఁ గొంతవఱకుఁ జర్చించితిని. ఆభాగము నిచ్చట సందర్భానుసారముగ జతపఱిచెదను.

సంస్కృతనాటకములు సుమారు రెండువేలసంవత్సరము లయి మనదేశమందుండియు, విశేషతః ఆంధ్రదేశమున, పదివఱకు నైదువందల సంవత్సరములనుండి చదువఁబడుచుండియు నాంధ్రభాషలో మాత్రము గతశతాబ్దిఁజకు నిజమయిన నాటక మొక్కటియుఁ గానరాకుండట యందఱకు నచ్చేరువు గలిగించుచుండఁ విషయమే. సంస్కృత నాటకములను బాడితులు చదివి సంతోషించితే కాని యనుకరణమైనఁ గావింపరైరి. దీనిని గుఱించి పలువురు పలువిధములయిన యభిప్రాయములను దెల్పిరి గాని ముఖ్యముగా నాదృష్టికిఁ దోచినకారణ మేమన, మన వాఙ్మయములో సంస్కృతమునందుఁ గాని మఱియే హైందవభాషయందు గాని పాడనూపని ప్రబంధస్వరూప ముత్పత్తి యగుటయే యని చెప్పఁదగియున్నది. మన ప్రబంధములు సంస్కృత నాటకములకును, సంస్కృతకావ్యములకును మధ్యవర్తులు. వీనియందు నాటకముల యొక్కయుఁ గావ్యములయొక్కయు లక్షణములు సామూ

స్వముగ నుండుటచే వేఱుగా నాటకములు వ్రాయనవసరము లేకపోయినది. ఇటీవల నాంగ్లేయు వాఙ్మయమునందలి యనుభవము గలిగిన కొలది నాభాషయందున్న నవలలను నాటకములను మనవారు చదివి యామూర్తులను బట్టి ప్రతిమూర్తులను సృష్టింపజేసిరి.

ఇతర ద్రావిడవాఙ్మయములు, అనగా, అటవమునను, గన్నడమునను బరీక్షించినను, బైరజెప్పిన సిద్ధాంతము స్థిరమే యై యున్నది. ద్రావిడకణ్ణాటక భాషలకును ఋషభాషయు దెక్కుడు పౌకర్య మొకటికలదు. అదేదేవ:-ఋషభుల మందు వలెగాక మనప్రబంధములు గీర్వాణనాటకములవలె, నయివాళాశాస్త్రములతో బూర్తిజేసి కథయంతయు నాటకనిర్ణయ పరిమాణములను మించక యుండును. ద్రావిడకణ్ణాటకములలో నట్లుగాక కొన్నిప్రబంధము లిరువది, మప్పది యాశాస్త్రములవలెను పిస్తరించి, సంస్కృతకావ్యముల బోలియుండును. అనగా నాంగ్లేయప్రబంధములు సంస్కృతనాటకములవలెను, ద్రావిడకణ్ణాటక ప్రబంధములు సంస్కృతకావ్యములవలెను గీర్వాణాక్రమమును నూచించుచున్నవి. కావున చివ్యాభ్యాసు లగువారికి నాటకములకు ఒదులుగాఁ బ్రబంధములు చేకూర్పఁబడినవి. †

—శృంగార శాకుంతలము—

ఈపేరునకుఁ గారణము:—కాళిదాసునిశాకుంతలము నాధారముగాఁ గొని పినివీరభద్రుడు శృంగారశాకుంతల మనుగ్రంథమును వ్రాసెను. ఈగ్రంథమునకు శృంగారశాకుంతల మనునామ మిడుటకు

---

† పామరజులకు 'విధనాటకములు' 'భాగవతములు' నచియింపఁబడినవి. ఈగ్రంథములు సైకము గొప్పకవులచేతనే వ్రాయబడినవి గాని హీనప్రజలకు విడిచిపెట్టబడలేదు. ఏమహాభావుఁడయినను ప్రాచీనకాలమందలి భాగవతము లాడుటయే వృత్తిగాగల కూడిపూడి, గడ్డిపూడి మొదలగు గ్రామములనుండి యీగ్రంథములను సంపాదించి యాంధ్రనాటకవాఙ్మయచరిత్రమున సవిమర్శదృష్టితో విపులముగా వ్రాసిన సెంతయో దేశసేవ యొనరింపఁగలఁడు.

బహుశః శ్రీనాథుడు తాను రచించిన నైషధప్రబంధమునకు శృంగారనైషధ మనిపేరిచ్చియుండుటయే యని చెప్పవచ్చును. శ్రీనాథుని వెనువెంట వచ్చినకవులలో ముఖ్యముగా పినవీరభద్రుడు డామోదకవి సనేకవిధములుగా ననుసరించెను. పాండిత్యమునను, కవిత్వశైలిని, శృంగారరసవర్ణనములను, నీసపద్యముల గరువంపుపాదువుల నీకవి శ్రీనాథుని జాలవలెకు ననుసరించియున్నాడు. శృంగారసవర్ణనము విషయములో బహుశః శ్రీనాథునకుఁ దాను సమాన మయినయట్టి యని భావించు కొని యుండె నని యూహించుట పొరపాటుకాదు.

కృతిపతిప్రశంసః—నెల్లూరుజల్లాలో, కందుకూరుతాలూకాలో నుండు బిట్రగుంటకు సమీపమున నున్న సోమరాజుపల్లెకు కరణమైన చిల్లర వెన్నయామాత్యున కీగ్రంథము కృతి యొసంగఁబడినది. వెన్నయామాత్యుడు కవితో నిట్లు ప్రశంసించెనట.

గీ. కలదు చాలంగఁజేమి నీవలననాకు

వేడ్కనడిగడఁగవులెల్ల వేడ్కనడఁగ

షట్పహస్రీకులోద్భవనదివులందు

సుకృతిగాఁజేయు నాకొకసుకృతిఁ జేసి.

కావున వెన్నయామాత్యుడు డార్పేల సియోగి యని స్పష్టము. అతఁడు కొండిన్యగోత్రుడు. నాగయామాత్యునకును పోతమాంబకును క్షేత్రపుత్రుడు. ఉన్నతరాజకీయోద్యోగము గాని మఱి యేవిధమయిన ప్రతిష్ఠావహమగుపదవి గాని గలిగియుండినట్లు గాన్పింపలేదు. బహుశః గొప్పభాస్వామియై ధర్మకార్యానుష్ఠానపరుడై సప్తసంతానములఁ గావించి తనజీవితముఁ బుణ్యవంశముఁ జేయుతలంపు గలిగి యుండనగును. ఈశ్వరభక్తుడును, నిత్యసోమవారప్రదీక్షాకలితుడు నై బ్రాహ్మణసమారాధనలు చేయుచుండెను. ఇట్టి శుద్ధచరితుని కీగ్రంథము కృతి సమర్పణ చేయఁబడినది. బహుశః యాకృతి సమర్పణకాలమున

కి కను పినవీరభద్రునకుఁ గర్ణాటసంస్థానములోఁ బ్రవేశము గలిగి యుండలేదు. అతనియన్న పెద్దయుద్యోగము చేసినతఱువాత, నితఁడు సూడ యారాజాస్థానములోఁ గవీశ్వరప్రభావ్యతి నొందఁగలిగెను. ఆసమయమి కను వచ్చియుండలేదు.

ఈశాకంతల ప్రబంధకృతిసమర్పణములో నొకచిన్న వింతసంగతి కానఁబడుచున్నది. అది చూడ బహువిచిత్రముగా నున్నది. కావునఁ గొంతవిపులముగా వ్రాసెదను. *

ఈ గ్రంథమందలి యాంధ్రకవిస్తుతిలో నన్నయభట్టును, తిక్కన సోమయాజిని మాత్రమే యీకవి పేర్కొనెను.

క. ఇట్టల మగుమఱి భారత

• ఘట్టమునకు నడనయచ్చుఁ గట్టిన కవితా
పట్టాభిషిక్తు నన్నయ
భట్టోపాధ్యాయుఁ దలఁచి పరమ ప్రీతికా.

గీ. ఉభయకవిమిత్రునత్యంతశుభ చరిత్రు

భాననమజ్జేఁగొమ్మయప్రభుతనూజు
సుకృతివిభావోద్భవ సోమయాజి
బ్రహ్మతబహుదేశకవిరాజిఁ బస్తుతించి.

అని కవిత్రయములో మొదటి యిద్దఱనే ప్రశంసించెను. తరువాత వెన్నయామాత్యునకుఁ గృతిపూర్వకముగా నొక్కప్రబంధము రచింపు మని నప్పడయినను

నీ. నన్నపార్థుఁడు ప్రబంధప్రాధివాసనా

సంపత్తి సొంపు వుట్టింప నేర్చు

దిక్కనయ్యజ్యోవాక్ష్మికికామోదంబు

చెలుపు కర్ణముల వాసింపనేర్చు

నాచిరాజుసోము వాచామహాత్మ్యంబు

సారభంబులు వెనచల్లనేర్చు

కీర్తినాథభట్టు బాప నిగుంభంబుల

పరిమళంబులుగూడఁ బజవనేర్చు

ఇట్లు ప్రాచీనాంధ్రకవుల స్తుతింపచు నన్నయ తిక్కన, సోమన్న శ్రీరాధులను మాత్రము పోషించెను. గాసి యుభయసందర్శములలోను గలిత్రీ యములో నొకఁ డగుశంభువాసుని మాట నిత నైనలేదు. ఇది చాలమితగా నున్నది. ఎఱ్ఱాపెగడచు గుఱించి, తనకు గౌరవము లేకపోయెనా లేక కృతిపతికి గౌరవము లేకపోయెనా యని విచారించి, జైమిని భారతములోఁ గృత్యాదిని “మానన్నయభట్టుడి క్కకవి నేతాపెగ్గడన్ సోమనిక, అని యీకవి రచించెను కావున నెఱ్ఱాపెగ్గడచు గుఱించి కవి కెతనూత్రీయ, ననాదరము గాని, యగౌరవము గాని లేదని స్పష్టపడుచున్నది మఱియేకాఁగియున నెఱ్ఱాపెగడ మహాకవిని బ్రశంస చేయుటలే దనిన, — ఎఱ్ఱాపెగ్గడ గుఱ్ఱారు గ్రామస్థుఁడు అద్దకి రెడ్డి ప్రభువులయొద్ద నాస్థానకవి. గుఱ్ఱారు కందు కూరుతాలూకాలోనిదియు, సోమనాథపల్లికిఁ జాల దగ్గఱగా నున్నది. చిల్లర వెన్నయామాత్యుడు కళణముగా నుండి రెడ్డిప్రభువులకింద నుద్యోగిగా నుండెను. స్వశాఖయి. అగునయోగులై, సయాపగ్రామము లలో నున్న గృహస్థులు బతులకుఁ జేరియుండిన వారగుటచేతను, ఏక సంస్థానాధిపత్య నేపథ్యంబులచేతను ఎఱ్ఱాపెగడకుటుంబ మగుచేదలవాడ వారికిని వెన్న యగుటుంబమును చిల్లరవారికి ననయ్య ద్వేషములుండి యుండవచ్చును. అందుచేతఁ గృతిపతియగు వెన్నయ శత్రువులుంబము నాఁ డై సకలభద్రదాసుఁ గుఱించి యొక్కమాట యైనను వానియ్యలేదు.

—:క థా ర చ న:—

కాశుంతలమూలకథ:— భారతమునం దాదిపర్వములో శకుంతలా దుష్ట్యంతల కథ యిట్లున్నది. మాస్తి నాపుగముయొక్క రాజగు దుష్ట్యంతడు వేటకొఱును మాలినీ తీరాకణ్యమునకుఁ జోయి యందున్న కణ్యమహర్షి యా శక్రిమముఁజొచ్చి యామహానీ యుండు సభామాఁజాగము బైటికి వెల్లియుండ నాతనికొమార్తె యగు శకుంతల గాజావ కన్యపాద్యాదు లొసంగి స్వాగత మిచ్చెను. రా జాకన్నియ సూపరేఖాలావణ్యముఁ జూచి మోహపరవశుడై యామెతో నీతెట్లువర్తనముఁ దనకణ్యమహర్షి కిజరించి తి వనియడుగ నామగ్ధ తా నొకప్పుడు తండ్రినోట విన్న తనవృత్తాంతమునూజుండ నునకుఁ జెప్పెను. ఈకథ నుపగ్రసిద్ధమైనదిగాన సంతేషముగా నిట వ్రాసినది.

శృపపుంగవుఁడాయుంధతమును విని యాకన్యకత్రియజాతయని తెలిసి గాంధ ర్వముఁ దన్నుఁ బరిగ్రహింప వేడికొనెను. అందునకాయుతలి తనకుఁ బుట్టినను మారునను గాజ్యపట్టాభిషేకముఁ జేయునట్లుండంబటచుకొని యియ్యకొనెను. గాంధ ర్వపవాహసంతరమున రాజు తిగిహస్తి నాపురికిఁబోయెను. తదనంతరము కణ్యమహర్షి యాశక్రిమమునను వచ్చి నివ్యజ్ఞానమున నీవిషయమంతయుఁగ్రహించి తనకూతునకుఁ జ క్రవర్తి భక్తి యయ్యెను నని సంతసించి భీతిల్లిన శకుంతల నూరాశ్వునుకొన్ని నెలలఁ గడచినపిదప శకుంతల కొక నుపుఁగుండు గలిగెను. వానికి సింహదనునుఁ దనుపేరిడిని. పిల్లవారి యాటవ సంవత్సరమున మునిపుంగవుండు శకుంతలను, కొడుకును దుష్ట్యంతుని కడను బంపుటఁ గొందఱి శిష్యుల సహాయముఁజేర్చి యామెను మాస్తి నాపురికిఁ బంపిన వారు నిండుకొలువులో నున్నగాజునొద్దకుఁ దీసికొనిపోయిరి. శృపపుంగవుఁడెవభావ్యును బుసుగ్గిరిఁ జూచి తెలిసియుఁ దెలియనట్లుగ మిన్ననుండెను. అత శకుంతల క్రోధోద్వి గ్నమానసమై తనవిధ సర్వపాకమునను వగచుచు సభాస్థలివిడిచి పోవ నుద్యమించు చుండ నశక్తి వాణి—

శ్లో॥ భర స్వపుత్రం దుష్టంత | మావమంఘా శకుంతలావం

త్వం వాస్య ధాతా గర్భస్య సత్య మాహ శకుంతలా.

అని యుద్ఘోషించెను.

అమాటలు సభనా రంజితు వినిరి. అప్పుడు రాజు తనప్రజలందఱును శకుంతల యొక్క పారికుద్దయమును దెంపఁగోరి యిట్లు చేసితి నని చెప్పి పుత్రుని నాలింగనము చేసికొని భరతునకు యావరాజ్యపట్టాభిషేకముఁ జేసెను

కాళిదాసుని శకుంతలనాటకము:—భారతమండలి యీ యితి వృత్తమును శృంగారరసప్రధాన మగునాటకపర్యాణముఁ గూర్చుకొని నాయికానాయకుల శీలములను జేర్చియు, నూతనచాత్రములఁ గల్పించియు, కథాంశములఁ గొన్నిటి మార్చియు నిట్లనేకవిధములఁ జెంచియు, గుడించియు, వ్యక్తికరించియు సర్వాంగసుందరమగు నాటకం జనును, కాళిదాసమహాకవి రచించెను. కాళిదాసు—

(1) శృంగారరసవర్ణనము కొఱకు నాయకున కొకవర్ణనముఁ డగు మాండవ్యుని, నాయకకు నిర్దఱునకీయఁ, సహసూయాశీయంవలను, నూతనముగఁ గల్పించెను.

(2) శకుంతలయొక్క జన్మవృత్తాంతము నామెచే స్వయముగాఁ జెప్పింపకఁ సభు లగుశ్రియంవదానసూయలచేఁ జెప్పించెను ఏలయునఁ శృంగారరసావేశద్యోతక మగునీవృత్తాంతము నూతనాచారాగోరకములుదయింపజేయుచున్న యీకన్యచేఁ జెప్పి చుటకంటె, నమలచేఁ జెప్పించుట యెంతయేని యుచితము; పీఠెననుఁ గొంతఁజూడఁ జెప్పి మిగిలినభాగము సిగ్గుచేఁ జెప్పలేకపోయిరి.

(3) విప్రీలంభశృంగారముకొఱకు వనగజునేతి మొకటి గల్పించెను.

(4) శకుంతలకుఁ గొడుగు పుట్టినతర్వాత నాజవయోట దుష్టంతునికడ కామెను దీసికొనివెళ్లినట్లు మూలకథ యంపఁగా నామె గర్భవతిగా నున్నప్పుడే రాజనొద్దకు వెళ్లినట్లు కాళిదాసు గూర్చెను దీనికిఁ గారణములు:—

(i) దీర్ఘమగు కాలాత్యయ మైనమొదల నాయికానాయకుల ప్రేమరసము తగ్గుననియు (ii) నాటకమండలి యితివృత్తిమున దీర్ఘకాలవిలంబన ముచితమనియు నుండుఁగా నోపును.

(5) శాజ్గరవుడు, సోమరాతుడు మొదలగు చిన్నపాత్రములనుఁ దత్తదవసరము లగుచనునిమిత్తము కొత్తగఁ గల్పించెను.

(6) మూలకథయందు దూర్వాసమహాముని శాపవిషయము లేనేలేదు. నాయకునిశీలము నిలుపుటకుఁ గా నీశాపకారణమును కాళిదాసు నూతనముగఁ గల్పించెను. ఇంక నెన్నియో చిన్నమార్పులును, గూర్పులును చేయఁబడినవి. కాళిదాసుని యప్రతిమానప్రతిభ, రసపోషణమందే గాక తత్తదనుకూల మగు కథాశరీరసిర్మాణమందును గాన్పించుచున్నది.

పిఁవీరభద్రకవి భారతమునందలి మూలకథను గాని, కాళిదాసుని నాటకమందలి కథనుగాని యథాచూపముగాఁ దీసికొనక రెంటిని మిశ్రమముఁజేసి తనప్రబంధమున కనుకూలముగా నుండునటులు వాడికొనెను. కాళిదాసు రచించినది దృశ్యకావ్య మగుప్రబంధము, నాటకముయొక్క ను భోగ్యదేశము ప్రదర్శనముచే రసముఁబుట్టించుట. నాటకమందుఁ బ్రదర్శనయోగ్యమగు కథాసంవిధానము స్థలకాలనియమములకు లోబడి యున్నది. ప్రబంధమందలి కథాసంవిధానమున కట్టి సంకుచిత సయమములు లేవు. కాఁబట్టి కాళిదాసు, నాటకసిర్మాణము కొఱకు నూతనపాత్రములు చిన్నవియుఁ బెద్దవియుఁ గల్పించి కథాప్రణాళికను నిరంతరజీవిత వాహినీప్రతిబింబితముఁ జేసెను. పిఁవీరభద్రుఁడాయాపాత్రములను జాలవఱకు విడిచిపెట్టి రసవర్ణనల కనువగు శ్రోతయవస్థలను గల్పించికొనెను. ఇట్లుభయకవులు లక్ష్యభేదములఁ బట్టి కథాసంవిధానము మార్పుకొని తగువ్యక్తిమహిమలు పోషించికొనిరి. తే. భారతప్రొక్క కథ మూలకారణముగఁ

గాళిదాసుని నాటకక్రమము కొంత

తావనోక్తికి నభినవశ్రీ వహింపఁ

గూర్చి కృతినేయు నాకు శాకుంతలంబు.

అని వెన్నయామాత్యుఁడు చెప్పినరీతి యొప్పిదముగా నిర్వహింపఁ బడినది. పినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలకథకును భారతమునదలి కథకును, కాళిదాసుని నాటకమునదలి కథకును గలభేదములు—

(1) భారతమునందు శకుంతల తనజన్మప్రకారమును దానే దుష్యంతునితోఁ జెప్పినటులును, కాళిదాసుని నాటకమునందు, చెలికత్తెలు దుష్యంతునితోఁ జెప్పినటుల నిదివఱకే వ్రాసితి. ఈవిషయమును పినవీరభద్రుని పై రెండువిధముల నిరాకరించి తనగ్రంథమున కనుకూలించిన కొత్తమార్పుఁ జేసినాఁడు. శృంగారరసపూరిత మగు నీయితీవృత్తమును స్త్రీలచేఁ బురుషునకుఁ జెప్పించిన విపులవర్ణనలకు నవకాశమియ్య దని కణ్వామునిఁ య్యలచే రాజునకుఁ జెప్పించెను. ఈమార్పెంతయు సమంజసమై కవియొక్క యుచితజ్ఞతకు గొప్పదృష్టాంతముగా నున్నది.

(II) కాళిదాసుని గ్రంథమునందు వనజమాశ్రమమునఁ బ్రవేశించినట్లును, దుష్యంతుఁడు దానిని బంధించుటకు వెళ్ళినట్లును జెప్పుటచే శకుంతలయొద్దకుఁ దిరిగి పోవుట కవకాశము లేక విరహవేదన మన రాత్రీగడిపెను. పినవీరభద్రుఁ జావిషయమున వనజమునకు బదులు దుష్యంతునినగరి వేటపులిని గల్పించెను. కారణము మృగ్యము.

(III) కాళిదాసుని నాటకముందు—కణ్వాశ్రమమున దుష్యంతునిఁ గొంతకాల ముంచుటకుఁ దదాశ్రమమున నధ్వగాచరణ నియమమును, రాక్షసాటోపంబును, దుష్యంతునిచేఁ గృతురక్షణంబును గల్పింపఁబడి స్వల్పమాల్యముగ సూచింపఁబడినది. రాక్షసీర రసద్యోతనంబుగ నీఘట్టము పినవీరభద్రుని గ్రంథమున సతివిపులముగ వర్ణింపఁబడుటచే శృంగారరస ప్రధానమగు తత్కావ్యంబున మితిమీరితీ కొంత రసావకర్షణముగా నున్నదని నాతలంపు.

(IV) మూలకథయందు శకుంతల తనపంచవర్ష నయస్కుడగు

కమాదుని దీసికొని దువ్యంతునియొద్దకు వెళ్ళినట్లును, కాళిదాసుని నాటకమున గర్భవతిగానుండియే రాజగౌడ్దకు వెళ్ళినట్లు నున్నదని యిది వఱకుఁ జెప్పితిని. ఈ రెంటిలోఁ బినవీరభద్రుడు మూలకథలో నున్న దాననే గ్రహించి తనగ్రంథమున వాడుకొనెను. పురాణమునందు వలెనే ప్రబంధమునందును గొలఁదినియమములు లేకపోవుటచేఁ గాల విలంబమువలన దోషములేదుగాన యీకవిపద్యుఁ డట్లుచేసె నని యూహింపవలసి యున్నది .

(V) మూలకథలో లేకపోయినను కాళిదాసుని నాటకములో నున్నట్లులు దూర్వాసుఁ శాపమును, అంగుళీయక ప్రభావమును పినవీర భద్రకవి తనగ్రంథమున నుపయోగించుకొన్నాఁడు.

(VI) శకుంతలావిస్మృతినిఁ జెందిన దువ్యంతునకుఁ బునఃస్మరణము గలుగఁజేసినవి—భారతముందు నాకాశవాణియు, కాళిదాసు నందు నంగుళీయకమున; ఈ రెంటిని రెండుగ్రంథములనుండియుఁ దీసి పినవీరభద్రుఁడు తన కథయందు జతపఱచెను

ఇట్లు మూలకథనుండి కొంతయు, కాళిదాసునికథనుండి కొంత యుఁ దనప్రబంధమున వివరయోజ్యము లగుభాగములను స్వీకరించి కథాసంవిధాన మెంతయు నచితముగను, రసపోషకముగను నిర్వహించె నని నిష్పక్షపాతబుద్ధితోఁ జెప్పవచ్చును.

కవితాప్రశంస—“కావ్యేషునాటకం రమ్యం నాటకేషు శకుంతలా” అను నార్యోక్తిప్రకారము నన్నకృతవాఙ్మయమం దత్యున్నతస్థాన ములకరించుచున్న యీమహానాటకమును గొంతవఱకైనను బ్రాచీనాంధ్రకవులతోఁ బేర్చుకఁబొందిన యొక కవీశ్వరునిచేఁ జెనిఁ గింపఁబడుట మనయాంధ్రుల భాగ్యవిశేష మని నొక్క వక్కాణింపఁ దగును. ప్రపంచమందలి యుత్తమకవులలో నొకఁడుగ గణింపఁబడుచున్న మహాకవి కాళిదాసునిగ్రంథములలో నుత్తమం బయినయీనా

టకము కవిత్వముననేమి నాటకలేత్వముననేమి యాదర్శప్రాయమై
విరాజిల్లుచున్నదిగాదా ! అందలి కమనీయకవితామాధుర్యమును బ్రా
చీనాంధ్ర కవులనోటను మృదుమధురభాసిత వినిన వీరల కెంతమనో
హరముగ నుండునో యూహింపఁదగును.

ప్రాచీనాధునికకవులలోఁ గవితాగౌరవవిశేషాదులఁ బ్రాచీనకవు
లెక్కుడుమిన్నలు. మృదుమధురపదసంపదలు, రసపూరితవర్ణనలు,
కావ్యసౌఖ్యమునైపుణ్యములు, ఇత్యాదీకావ్యశుభలక్షణము లన్నిటియం
డు, పాచీనకవులు మార్గదర్శకులు, ఆదర్శభూతులు. అట్టివారిచే సం
స్కృతవ జ్ఞయమందలి యద్భుతము లాంధ్రీకంపఁబడుట యాంధ్ర
భాషాయోషిల్లలామ లోకప్రశస్తి నొందిన యత్కృష్టాలంకారిములఁ
దొడిగినదైనది. పురాణేతిహాసములు, సనాతనధర్మసంబంధము లగుటచే
బ్రహ్మస్థాన మలంకరించిరి. ప్రథమాంధ్రకవులు చాలవఱకు భగవద్భ
క్తిప్రయోగ్యము లగు గ్రంథముల దెలిసిందిరి కాని తక్కినవానిని
అనఁగా నాటకములను, కావ్యములను చాలవఱకు మట్టనేలేదు. పిన
వీరభద్రకవి పూర్వలవలెఁగాక శృంగారరసప్రధాన మగు సీమాటకమును
దెలిసింపఁ బూనికొనెను. కావున నుచి మృదుమధురవాక్కు నిర్భంగి
జవిజూప సచ్చగించెను.

ఈమహానీయకృతి నిర్వహింప సమర్థుఁడు పినవీరభద్రుడే
యని వెన్నయామాత్యుఁడు మనకుఁ దెలియఁజెప్పెను. వెన్నయామాత్యు
ప్రబంధవాసనాసంపత్తియఁ దిక్కయజ్ఞవాక్సక్తి కామోదమును,
నాచానూముని వాచామహత్త్వమును, శ్రీనాథునిభాషానిగూఢసములును,
ఈయనయందుఁ గాన్పించుచున్నవనియు, నీయనయొక్క పితృపైతా
మహంబుగఁ గవిత్వలక్ష్మి వెలయుచున్నదనియు వెన్నయామాత్యుఁడు
నిస్సందేహముగా మనకుఁ జెప్పెను. ఈతని నలుగు లనర్హము లగు
స్తోత్రపాఠములు గాక, యథార్థవాక్యములే యని మన కగుపడుచున్నది.

పిసవీరభద్రుని కవితృమునందు ముఖ్యముగా సరసవచోరచనల సుధామాధుర్యముగ గనఁబునీతరంగములవలె నిరంతరామోద ముద్భవించఁజేయుచుండును. ఈతనికవితాధార నిరర్గళమైన ప్రవాహమును బోలియుండును. ఒకచోటఁ జల్లఁ పిల్లచాయువులచే సంచలితమై సన్నగ ధ్వనించుచున్న సెలయేటివలెను, వేటొకచోట నిరంతరభారాసంపాతమున నిర్భోషించుచు మహాప్రవాహవేగమునఁ దల్లడిల్లి పెల్లున వెల్లివిరియు కల్లోలినవలెను, నైసర్గికముగా సప్రయత్నముగా నీతని వాక్కు భాలహరి ప్రవహించుచుండును పక్ష్యములు కమ్మచ్చునఁ దీసినబంగా రుతీగలవలె నింపుసాంపులనుచు మహావేగమునఁ బరుగులినుచుండును.

ఈయనకుఁ దెలుఁగుశబ్దములకుఁ బె సంస్కృతశబ్దము లెక్కుడు పాడుక. అందులో దీర్ఘసమాసములు దఱచుగఁ దటస్థించును. శైలి విషయములో శ్రీనాథునిశైలిని లక్ష్యముగా నీడికొనినట్లు గాన్పించుచున్నది. శ్రీనాథుని కవితృముందున్న గుణావగుణము లీతనికికవితృమునందు నావిధముగానే గాన్పించుచున్నవి శ్రీనాథునివలె, పిసవీరభద్రుఁడు గొప్పపండితుఁడు. బహుగ్రంథపారఁగఁతుండగుటచే నితని కవితృముందుపూర్వోక్త వర్ణనలు సప్రయత్నముగాఁ బ్రసరించి తమ ఛాయనంతర్లీనమఁ జేయుచుండును.

కథాకథన మతిరసవంతముగను, మనోహరముగను, చిత్రపటవర్ణనాదికములతో నేత్రవర్ణముగ నుండి విసుగుగలుగనీయకుండఁ దత్తత్కాలోచితవర్ణనలతో నలరారుచుండును. నాటకమందు నూతనపాత్రులు ప్రవేశించునపుడు తెరమాటువదలి దటాలున దృగ్గోచర మగునట్లు, ఈకవి, కథయందలి క్రొత్తక్రొత్త యవస్థలను వర్ణించునప్పుడద్భుతరసావేశము గలిగించు నూతనకల్పనలతో బ్రారంభించును. శ్రీనాథునివద్దతి యదయే. పెద్దవాదులు నీకథనచమత్కృతినే యనున

రిందిరి. మనుచరిత్ర వసుచరిత్రల కథాక్రమముఁ జూచినయెడల పిన వీరభద్రునితీరు వారి కెంతమార్గముఁ జూపినదో తెలియవచ్చును. విస్మయజనకము లగుదురులఁ బుట్టించు రసవికాసకలస్వరములను, మనోజ్ఞభావపుష్టిని నెలకొల్పు మృదుశబ్దపరంపరలను, కథాకఫినమం దవ్రయత్నముగఁ బరిపోషించి శ్రోతల నానందాభి నోలలాడునట్లు చేయుచుండును.

మ. చలదీపరచారునేత్ర సముదంచత్పంచరీకాలకం

జలజాతాననఁ గంబుకంఠి చినహస్తం జక్రవాకస్తనిం
బులినశ్రోణి మరాళరాజగమన న్భూజాని గాంచె న్నట
జలకల్లోలపరంపరానినదవాచాశాలిని న్మానినిన్.

శా. చంచత్పల్లవ కోమళాంగుళకర స్సంపూర్ణ చంద్రాననన్
వ్యంచచ్చండనగంధి గంధగజయానం జక్రవాకస్తనిం
గించినృధ్యుఁ డట్టిలతావిలసితాంగిం బద్మపత్రాక్షి వీ
క్షించెన్ రాజు శకుంతల నృధుకరశ్రేణిల సత్కుంతలన్.

•డి. ఎంచి నుతింపశక్యమె యహీశ్వరునంతటివాని కై నర
త్నాందిత రోచిరుద్గమనిరస్త సమస్తరవీందుజాలమున్
గాంచనకందరాయవని కాయతవారి ధరాంతరాళ
నిర్వందిత దేవతామిధున నాంభితమూలము శీతశైలమున్.

ఈకవియందు వర్ణనచమత్కృతి చాలయెక్కువ, భావనావై శద్య మపారము. ఇతఁడసామాన్య పాండిత్యగౌరవమున జంకుగొంకులు లేక ధైర్యమునఁ గవితోద్యోగము నిరాఘాటకముగ నిర్వహింప నమర్థుఁడు. తనశక్తి తనకు బాగుగఁ దెలియును. ఉన్నదానికంటెఁ జెప్పి కొనుట గూడ హెచ్చు! ఆత్మవిశ్వాస మత్యధిక మగుటచే శ్రీవాధుని

వలె రసఃకూపణముందుఁ బ్రమాదములు గలుగుచుండును. శకుంతల యొక్క ప్రేమానురాగము గుఱించి దువ్యంతుఁడు, అనసూయా ప్రయంవదలతో భాషించిన పరిహాసోక్తు లంతసరసముగ నుండలేదు. కూరగాయలబేరము జరిపిన ప్లుండుటయేగాక వేగిరపడి నిశ్చితాభిప్రాయముఁ జెప్పెను. తొందరపెట్టుట నుకుమారరీతిని వధూప్రేమ నాకర్షించెడివిధము కానిని నానమ్మకము.

క. మాసామ్ము మాకునొసఁగినఁ

మీసామ్మునీకు మగుడ మీమాసామ్ము

ల్యాసివడకుండ నూరకఁ

గోసన మేమిటికి మార్పుకొనియెద మెందున్.

గీ. ఇందులోనిష్టమెద్ది మీయిందుముఖక

* నడుగుండెడచాటులకుఁ బొందునడివిలేదు

సాయమవసానమైనను సవనరక్ష

కొదవవలెఁగాసి యింకను నుండరాదు.

మఱియొక దృష్టాంతము :—

శకుంతలాదువ్యంతులకు గాంధర్వవివాహ మైనప్పిమ్మట కణ్వ మహాముని శకుంతలను బృచ్ఛించినవిధము చాల విరసముగా నున్నదని నాతిలంపు.

వ. అని యంతాంతరంబుల యోగక్షేమము లడిగి కాలత్రయజ్ఞాన శీలుండు సకలంబు నెఱింగియు, నెఱుంగనివాఁడఁబోలె నమ్మెఱుంగుఁబోడితెఱుంగు తన్మృఖంబున విన నున్మృఖుండై యిట్లనియె!

ఉ. ఎన్నఁడులేని క్రొత్తసిరి నీనెడునీవదనాంబుజంబుమై చెన్నను మాత్సరేఖవిలసిల్లెను భావము లెన్నియెన్నియన్ మున్నటిభంగిఁగాక కడుమోహనలీలలఁ గ్రాలుచున్న వీ యున్ననిజంబు దాఁచుకొనియుండిన నావయి నానవెట్టెదన్.

గీ అనిన గజగజవడఁకుచు నశ్శుచారి
కన్నుఁగఁచాల గద్దకంఠయగుచుఁ
గొంతయును మాటువెట్టక కోమలాంగి
మ నికివిన్నప మొనరించె మునికిమునికి.

ఇది నూతనప్రియ సంభోగము నొందిన కూతుఁతో సత్వ
బ్రహ్మచారి యగుతండి భాషించెడువిధమా? సరసులు నిర్ణయం
తురుగాక !

ఈనందరభమున రసికాగ్రేసరుఁ డగుకాళిదా సునసరిచిన మా
ర్గముఁ జూడఁడు. పీఠాంధర్వి వివాహముఁగూర్చి యశరీరవాణి
చెప్పఁగా నామునిపుంగవుఁ డామెయొద్దకుఁ బోయి కౌఁగిలింపుకొని
“బిడ్డా! కన్నులఁ బొగకమ్ముకొనియున్నను భాగ్యవశముచేత నోమ
యాజచేతియాహుతి యగ్నిహోత్రములోనె పడింది మంచిశిష్యున
కిచ్చిన విద్యవలె నీవును నాకు సంతోషహేతు వైతివి. ఇప్పుడే ఋషు
లను దోడిచ్చి నిన్ను సీభర్తనన్నిధికిఁ బంపెదను” అని చెప్పెను.
భారతమునందుమాత్రము ముని తనదీప్యజ్ఞానముచేతఁ దెలిసి కొన్న
ట్లున్నది

ఇట్లు కొన్నికొన్నిస్థలములలో రసభావ ప్రమాదములుఁ గాన్పిం
చుచున్నవి. పాత్రోచితసంభాషణ సంఘటనమున సామాన్యముగ
నీకవి యతిసమర్థుఁడని తోచదు శృంగారరసవర్ణనలు తఱచు రస
వంతముగను మృదుమధుర వచోయతముగ నింపారుచున్నది.

విప్రీలంభశృంగార మెప్పుడు నొక్కటేఘక్తిగా నుండి చదువు
టకు విసువు గలిగించుచుండును దువ్యంతుఁ డిగ్రంథ మందు సుమారు
మూడుమార్లు విరహవేదనలఁ బొందినట్లు వర్ణింపఁబడెను. ప్రతిమా
ఱును దుమ్మెదలరొదలు, కోయిలలకూఁతలు, చిలుకలపలుకులు
నిత్యాది సామాన్యకవి సంప్రదాయసిద్ధములగు సాధనములే యుపయో

గింపఁబడినవి కాని క్రొత్తకల్పనలు గాని మదనోద్వేగ సూచకములగు మనోవికారచేష్టితములు గాని వర్ణింపఁబడలేదు పెద్దన, పింగళి సూరన మొదలగుకవు లీవిషయములో నెంతమనోహరముగా వర్ణించిరో చూడ వచ్చును ఈకవికిఁ బ్రపంచానుభవజ్ఞానము తక్కువ, గ్రంథవతనజ్ఞాన మెక్కువ యనియుఁ దోచుచున్నది. ఆకారణముచేతఁ బూర్వగ్రంథములలో నున్న విరహవర్ణనలను గొంచెముగా మార్చి తన గ్రంథమందెమకొనెను.

ఆంధ్రరాజ్యమున శృంగారరస ముత్కటముగా నిరూపించుట శ్రీనాథునితోఁ జూరఁబడినది; పినవీరభద్రుడు, పెద్దన, సూరన మొదలగువారిచే వృద్ధి నొంది దక్షిణదేశమున ముద్దుపెళి, కేషము వేంకటకవి మున్నగువారి చేతులలో నెఱ్ఱితలలు వేసి పరిహాసాస్పద మయ్యెను.

పినవీరభద్రునికాకంతల మ దు శృంగారరసవర్ణనలకంటె యుద్ధవర్ణనము చాలరసపూరితముగ నున్నదని చెప్పవచ్చును. ఈయుద్ధవర్ణనము గ్రంథము దనుచితమయినను స్యాభావికవర్ణనలతోఁ సంబంధమున్నది.

రగడ. లలితహృదయము తినిరి లంఘించునరదములుఁ

గులగిరుల నైన డిగొను ముదద్విరదములుఁ

దెరలి యురువడి గాలిఁ దెగఁబోలు వాజులును

సురరాజునరివచ్చు చుట్టంపురాజులును.

నిండి నేనానమితి నేలయిననమాడ్కి

సహితులకు గుండెలల్లాడంగనంతంత,

మహితసైన్యము నిల్చె మాలిగనదిపాంత.

త్పత్తి యాశ్వాసములో హయగతిరగడను వర్ణించిన సైన్యసమరో

తాహంబంతయు నెన్ని సార్లుచదివినను తనివితీరదు. నిజముగ నారాజు సైన్యము మన కన్నులయెదుట నడచుచున్నట్లుమను బహుశః కర్ణాటరాజ్యనేనాని యగు యన్నగారితో నీకవి సమరనన్నాహమున నెన్ని చమూనివహంబుల వెంబడి కొంతకాలము దిరిగి ప్రత్యక్షముగఁ జూరంగబలంబుల నమరకౌతూహల కోలాహలంబుల వీక్షించి తన స్వామభివము యథార్థముగ వర్ణించెనేమో యని సందేహము గలుగుచున్నది.

భాషాంతరీకరణము:—కాళిదాసునినాటక మిగిల్చింపును నఁ గొంతపటకుఁ దెలిసింపఁబడిన దని యితఁడు ప్రార్థన చేప్పితిని. ఆభాషాంతరీకరణము కథాకర్తమముగాఁ గాని, అంక క్రమముగాఁ గాని చేయుటలేదు. అచ్చటచ్చట నున్న మేల్తెల్లొకములు నాంధ్రీకరించి కథాసందర్భమునఁ దనగ్రంథమున కలంకారముగా నుంచుకొనెను. కాళిదాసుని శిరీషకుసుమకవితాలాలిత్యమును వన్నెచెడఁకుండ, వానఁ మోవకుండ, సవరనభరితముగ నుంచునట్లు తెలిసింది గీర్వాణకవితామాధుర్యమునుఁ దెలుఁగుబాషయందు యథామూలముగఁ నాపించుచు నని సిద్ధాంతపఱచెను.

పినవీరభద్రునితర్వాత నీగిల్చింపుము గృష్ణకవియు, నాగరాజు మాత్యుఁడును, వేణువేణుగా వ్రాసియున్నారు. ఆధునికకవులలో పితరే శలింగముగారు మున్నగువారు కాళిదాసునినాటకమును నాటకరూపముగఁ దెలిసిందిరి ఎంతమంది కవు లెన్నివిధముల నీనాటకమును దెలిసిందిన నవి పినవీరభద్రుని కృతిని మించుటలేదు. పినవీరభద్రుని యాంధ్రీకరణమనదృశ్యము, అనతశయ్యము. కాళిదాసుని శాకుంతలమునుండి రెండుశ్లోకములకుఁ బినవీరభద్రుఁడు చేసిన భాషాంతరీకరణముల నెఱుఁబొందుపఱచెదను.

చ. విలుగొని వెంటవెంటఁ బృథివీపతి రా శరపాతభీతిఁ దా

మలఁగిమలంగి కనొనఁచు మార్గముకేవల నడగించుచున్

నిలుచుచుఁ గొంతకొంత గమనించుచు సర్థముమేసిమేసి ద
ర్భలు వివృతాస్యపార్శ్వముల రాలఁగ మిటికిఁ జౌకళించుచుకా

చ. కొనకొని తావి మూర్ఖాననిక్రొవ్విరి యెయ్యెడ వజ్రసూచిరా
యని రతనంబు భీష్మచవియానని తేనియ గోరుమోపి గి
ల్లని చిగురాకు లాలితవిలాసనికేతన మాలతాంగి దా
ననుభవకర్త యేఘుఁడొ యావిధియత్నఁ మెఱుంగనయ్యెడుకా.

తొమ్మిదవ అధ్యాయము.

॥౧౦౦౦॥

పిల్లలమఱి పినవీరభద్రకవి—జైమినిభారతము

శృంగార శాకుంతలయు తరువారఁ బినవీరభద్ర కవి జైమిని
భారతము రచించిఁట్లు కానెపించుచున్నది. ఏలయన జైమినిభారత
మందుఁ దానటకుఁ బూర్వము రచించినగ్రంథముల నుగ్గడింపక పోయి
నను శాకుంతలమందుఁ బేర్కొనిన గ్రంథములలో జైమినిభారతము
లేకపోవుటయే యీ పౌర్వాపర్యరచనా నిర్ణయమునకు ముఖ్యాధారము.
కావునఁ బినవీరభద్రుని గ్రంథములలో నిప్పటివఱకు లభ్యములైనవాని
యందు జై మినిభారతమే కడవటిది.

బడినది. గ్రంథాదియందలి కృతినమర్పణభాగమును బదివినచో నొండు రెండువిశేషాంశములు గోచరించుచున్నవి. .

1. వీరభద్రుడు సరసింహరాయల యాస్థానమందొకకవి.

దీనికి గ్రంథమందే యాధారమున్నది. ఒకనాఁడు సృసింహరాయలు సభలోఁ గూర్చుండి జై మినిభారతమును గుఱించి వితర్కించుచు,

“తే. ఆపురాణంబు గనఁ దెనుఁగయ్యేనేనిఁ

జెప్పనేర్చినకవియుఁ బ్రసిద్ధుఁడేనిఁ

దెనుఁగునుడికారమున మించుగనియేనేనిఁ

గుండనము కమ్మవలచినచంద మగును.”

అనిచెప్పి సభాసదులవంకఁ జూడ వారు నీయద్భుతపురాణమును దెనుఁగున నొక్కపినవీరభద్రుడే చేయనోపునని తమయేలికకు విన్నవించిన సృసింహరాయలు తనయెదుటనున్న పినవీరన్నను జూచి యిట్లు చెప్పినఁట:

“క. అని విన్నవంబు చేసిన

ననుఁ గనుఁగొని యలరి నాధనంబు ఋణముగాఁ

దినక యుపార్జించె యశో

ధన మిటు గావలదె యాశ్రితత్వంబనుచుఁ.”

కావున నీకవి యాశ్రితుఁడై యుండి రాయలధనముదిన ఋణ విముక్తుఁడగుటకుఁ గృతిరూపకముగు యశోధనము నిచ్చినట్లు తేలుచున్నది. ఇదియే యాశ్రితత్వ విధానమట.

టగాక నరసింగరాయలకుఁ గూడ నీగ్రంథము నెవరిచేతనైనను వ్రాయించి కృతినొందఁ గుతూహలము మిక్కుటముగా నుండెను.

ఉ. ఆదట సప్తసంవత్సర యందును నొక్కొక కాలమందు విచ్చేదము గల్గు నాటిటికిఁ జెప్ప విపర్యయ మే యుగంబునన్
లేదు కవిత్వ సంవత్సర నిక్కము తత్కవితా విలాసమున్
జాదులు నిష్టదైవము ప్రసాదమునా హరి కీర్తనంబునన్.

క. నామది నిరతము భారత

రామాయణ కథలఁ బ్రేమ రంజిలు నందున్
జై మిని భారత మనఁగా
భూమి నపూర్వము పురాణముల గణియింపన్.

గీ. ఆపురాణంబు గనఁ దెచుఁగయ్యెనేనిఁ

జెప్పనేర్చిన కవియుఁ బ్రసిద్ధుఁడేనిఁ
దెచుఁగు నుడికారమున మించు గనియెనేనిఁ
గుండనము కమ్మవలచిన చంద మగును.

అని సభాసదుల మొగంబులు చూడ నవధరించిన నారాజ సత్తము చిత్తం బెఱింగి వా రిట్లని విన్నవించిరి:

క. ఏరీతి నెఱిఁగెనో పిన

వీరన దేవర తలంపు విఖ్యాతముగాఁ
జేతును బెట్టిదియుచు దన
పేరుగ రచియింపఁ బూనఁ జేశలఁఫణితిన్.

కావున నరసింహరాయలకును పినవీరభద్రునికినిఁ గూడ నీ పురాణముఁ దెనిగింప నుద్దేశము ప్రత్యేకముగఁ గలిగినట్లు విదిత మగుచున్నది. నరసింహరాయల తలం పెఱింగియే పినవీరన్న యీ గ్రంథమును దెని

గింపఁ బూనెనా యని సందేహ మహోటి సభాసదులకే కాకయెల్లరకుఁ గలుగవచ్చును. పినవీరభద్రాచారి కీ సంగతి యెట్లు తెలిసియుండును? కేవలము మంత్రశక్తివలనను, జ్యోతిషప్రభావమునను ప్రభువుయొక్క యంతరాలోచనఁ దెలిసి కొనె నని చెప్ప సాహసింపలేము. బహుశః సరిసింగ రాయలయొద్ద చమూపతిగ నుండిన పెదవీరభద్రుఁడు రాజు మనసెఱింగి తన తమ్ముఁ డైన పినవీరన్నకుఁ జెప్పి యుండవచ్చు. ఎట్లయినను బినవీరన్న జై మినిభారతమును దెనిగింప నుద్దేశించెను. నృసింహరాయ లాగ్రంథమును గృతి నొంద నిశ్చయించెను.

రాయల కీగ్రంథమందుఁ బ్రశ్నే కాభిమానము గలుగుటకుఁ గారణమేమి? అనేకపురాణము లింక నాంధ్రీకృతములు గాఁగఁడనుగదా! జై మినిభారతమునే నృసింహరాయలు వలించుట?

దీక్షి క సమాధానము జై మినిభారతమందలి కథావిషయములవలనఁ దెలియఁగలదు. జై మిని భారతమందలి కథాభాగ మేమనః—

ధర్మరాజు చేయఁదలచిన యశ్వమేధ యాగము నిమిత్తము భీష్మాంజనేయ సలిసిన భారతదేశద్వీపము మీగ్రంథమున వర్ణింపఁబడినది. ఈద్వీపము మఖ్యముగాఁ బ్రస్తుత దక్షిణభాగములందుఁ జరిగినది. అనఁగా సారాప్రము, మహారాప్రము, కొంకణము, కేరళము, పాండ్యము, ఇత్యాదిదేశములు జయింపఁబడినట్లు వర్ణింపఁబడినది.

ఈదేశములను జయించినవాఁ డర్జునుఁడు. విష్ణుస్వరూపుడైన శ్రీకృష్ణుని సహాయమున నీయర్జునుఁడీ దేశముల నన్నిటిని దన యన్న గారికొఱకు జయించెను. అట్లే వైష్ణవమతస్థుడైన సాళున నృసింహరాయలు తన యేలిక యగు విజయనగరరాజ్య ప్రభువున కాదేశముల నన్నిటిని జయింపవలసి వచ్చెను.

అనుమానోధుఁడు తత్కారమున దా నర్జునునితోఁ దుల్యఁ

డని యూహించుకొని యుండవచ్చును. దానికి నిదర్శనముగఁ బినవీరన్న తన గ్రంథమున నృసింహ రాయలఁగూర్చి యిట్లు నుడివెను:—

ఉ. భారతవంశ మండనుడు పాండవ గాండివముక్త భాణసం
భారతతపభావనుతి పారగుఁ డంచిత గోమహీతులా
భారతదంగదాన పరి పాక సమగ్రియశోవిలాస శో
భారతశాలి గుండ నర పాల నృసింహుడు గహ్వరీ ఫలిన్.

కావున నృసింహరాయ లఱ్ఱనునిపరాక్రమము చాటుచున్నగ్రంథమును గృతినొందుటకు నిచ్చగించెనని చెప్పట సామంజస్యము నతిక్రమింపదు. *

సాళువ నరసింహరాజు

• సాళువనృసింహరాయలు విజయనగరరాజ్యము నేలిన సంగమ వంశస్థులలోఁ గట్టకడపటివారైన రాజశేఖరరాయలు, విరూపాక్ష రాయలు మున్నగు వారికి ముఖ్యదండనాధుఁడుగా నుండి యనేకదేశములు జయించి సామ్రాజ్యమును విస్తరించి, తుదకుఁ దనవ్రభువులు దుత్పత్తులై యుండుటచేఁ గేంద్రప్రభుత్వము చెడకుండుటకుఁ దానే చక్రవర్తియయ్యెను. ఈమహామహారి వంశచారిత్రము సంస్కృతమున “సాళువాభ్యుదయ” మనెను గ్రంథమున రాజరాధ డిండిముఁ డను నాస్థానకవి రచించెను. కొంతవఱకు తై మిని భారతమునఁగూడ నీనృపాలుని వంశచారిత్ర మున్నది.

సాళువనృసింహరాజు వంశము చుద్రీవంశము. ఈవంశస్థులు

* గ్రంథాంతమునఁ బినవీరభద్రకవి తన ప్రభువగు నృసింహరాయలను శ్రీకృష్ణుని కలియుగావతారముగ నర్పించెను. శ్రీకృష్ణుఁ డిట్లు చెప్పెనట.

క. ఆసమయంబున సర్మజ, నేనోమపలంబునను జనించి కుటిలంబన్

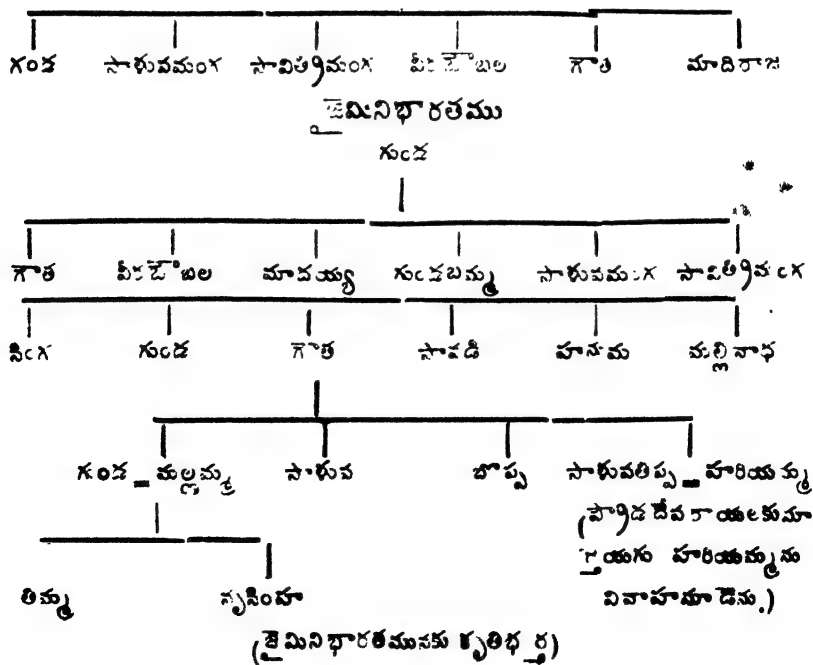
కాసింది ధరిణిపాలన, చేసెదఁ దగ సాశ్వతానినింపలఁడ ననుచుకా.

చాలకాలమునుండి చిత్తూరుమండలములోఁ జంద్రగిరిని ముఖ్యరాజస్థానముఁ జేసికొని తత్ప్రాంతదేశము నేలుచు వచ్చిరి. వీరికి మూలపురుషుడు వంకదేవుడు. అతనికొడుకు గౌతరాజు. గౌతరాజుకొడుకు గుండరాజు. గుండవిభుని కార్గురుపుత్రులు. వీరి జననక్రిమము సాళువాభ్యుదయమున నొకరీతిగాను, శైమినిభారతమున మరియొకరీతిగా నున్నది.* వారిలో మంగురాజు బుక్కరాయలపుత్రుఁడైన కంపభూపతికి

* సాళువాభ్యుదయము

వంకదేవ

గౌత

సైన్యాధిపతిగనుండి దక్షిణదేశమును జయించి పరవశీసాభ్యుదగుటచే సాభువ బిరుదమును బొందెను. ఆకారణమున నీవంశపువారికి సాభువనా మము వంశనామముగ వచ్చెను. ఈవిషయము సాభువాభ్యుదయము నను, జైమినిభారతమునను ఏకరీతిగ నుడువఁబడినది. సాభువమంగున కార్గురుకుమారులు గలిగిరి. వారిలోఁ దృతీయుఁడగు గౌతరాజునకు నలుగురుపుత్రులు జనించిరి. ఈనలుగురిలో నగ్రజుఁడగు గుండమహీ పతికి తిమ్మరాజును, నృసింహరాజును జనించిరి. ఈ నృసింహరాజే జైమినిభారతమును గృతినొందెను. గుండరాజయొక్క కన్యకాదయఁ డైన తిప్పరాజుకు ప్రౌఢతేవరాయల కుమార్తె యగు హరియమ్మను పెండ్లిచేసిరి. కావున విజయనగరపు రాజగు విరూపాక్షరాయ లీనృసిం హరాయలకు మేనమామయగును.

నృసింహరాజు పితృపితామహాగతంబగు చంద్రగిరి నేలుచుఁ దన భుజపరాక్రమమునఁ గళింగగజపతుల వశమైయుండిన యుదయగిరి రాజ్య భాగము నాక్రమించుకొని, తరువాత దక్షిణదిగ్గజమునకు బయలు దేఱెను. చోళరాజు యుద్ధముచేయకయే లొంగిపోయెను. పెనుగొండ దుర్గమును స్వాధీనము చేసికొనిన తురుష్కులను బాఱఁదోలి, యారా జ్యమును వశముచేసికొనెను. ఇంకఁ బశ్చిమున మఱికొన్ని రాజ్యములను గూడ జయించెను.

ఈ మహానీయుఁడు కళింగ భూపతులకును, దురుష్కులనులైన లకును దుర్జయుఁడై విజయనగర రాజ్యమును క్షీణింపకుండఁ గాపా డెను. తన బాహుబలముచేతను, బుద్ధికౌశలము చేతను దక్కిన చమూ నాయకుల ప్రేమాదరణాబుల కాస్పదమై వారి యంగీకారమున సా మ్రాజ్యపదవిని కీ. వె. 1487 స్వీకరించినవాడయ్యెను. *

* ఈరాజు 'రామాభ్యుదయము' అను సంస్కృత గ్రంథమును రచించెను.

జైమినికవి

జైమినికవి యష్టాదశపర్వము క్తమగు భారత గ్రంథమును సు పూర్ణముగ వ్రాసెనో లేదో తెలియదు. పోఫెన్ వీబర్ అను జర్మనీ పండితుఁడు తన “సంస్కృతవాఙ్మయ చరిత్రము”న నీ గ్రంథము గుఱించి వ్రాయుచు నిట్లు నడివెను. “అశ్వమేధికపర్వమును పేరుగల యీగ్రంథము బోంబాయిలో క్రీ. వె. 1863 లో ముద్రితమైనది. గ్రంథాంతమందు వ్రాయఁబడిన యంశములను బట్టి గ్రంథమంతయు సమగ్రముగా విరచితమైనట్లు క్షానించుచున్నది. కాని యిప్పటివఱకు నీ గ్రంథసంబంధమైనది యొక యశ్వమేధపర్వము తక్కు వేటు భాగ ము దొరకలేదు. ఈపర్వమునకుఁ గన్నడబాషాంతరీకరణము క్రీ. వె. 12 వ శతాబ్దముదని తెలియవచ్చుచున్నది. ఆగ్రంథమునే శిట్టెలు దొరగారు తాము నాగవర్మ ఛందోగ్రంథమునకు వ్రాసిన యుపోద్ఘాతములో క్రీ. వె. 18 వ శతాబ్దమునకు తోసివేసిరి ఈజైమిని గ్రంథమున శ్రీకృష్ణసంబంధమైన ప్రవృత్తి ముఖ్యముగా గోచరించుచున్నది. క్రైస్తవమతసంబంధమైన పాశ్చాత్యసంస్కరణములు నిశ్శంకముగాఁ గాన్పించుచున్నవి.”

ఈ పండితుఁడే వేటొకతావున నిట్లు వ్రాసెను:

‘సుమంత—జైమి—వైశంపాయన—పైల—సూత్ర—
భారత—మహాభారత—ధర్మాచార్యః’ ఈవాక్యము ఇటీవలి వారిదై
యుండవచ్చును. దీనినిబట్టి జైమినిభారత మిప్పటి వ్యాసమహాభారత
మువలె నుండెనని నిశ్చయించుటకు వీలు లేకపోయినను జైమినికవియు
వ్యాసమునివలె భారతమును సమగ్రముగా రచించియుండెనని యూ
హింపవచ్చును. కాని యిప్పటి జైమినికవి గ్రంథమునకును నిష్పాదు
వాడుకలో నున్న జైమినిభారతమునకును పోలికచాల తక్కువగా
నుండునని చెప్పవచ్చును.”

ఇట్లు వీబరుపండితుడు మొదలగు గ్రంథకర్తలు భారతమును సమగ్రముగా జైమినికవి వ్రాసియుండవచ్చునని యూహించుచున్నారు కాని యీకింది కారణములచే నాయభిప్రాయము వేఱుగా నున్నది. జైమిని కవియని చెప్పబడిన మహాపురుషుడు భారతమందలి యశ్వమేధపర్వము తప్ప నితరపర్వములను వ్రాసియుండఁడని నాకుఁ దోచుచున్నది.

(1) జైమినిభారతమున అశ్వమేధపర్వమందలి యాశ్వాసాంత గద్యభాగములో “ఇతి మహాభారతే అశ్వమేధకే పర్వణి జైమినీయే” అనియున్నది. జైమిని పూర్తిగా గ్రంథమును వ్రాసియున్నయెడల “ఇతి మహాభారతే జైమినీయే అశ్వమేధకే పర్వణి” అని యుండవలసిగది.

(2) గ్రంథస్వభావమునుబట్టి యశ్వమేధపర్వము దప్ప వేఱు పర్వములను జైమినికవి వ్రాసియుండఁ డని యూహింపవచ్చును.

(i) గ్రంథయం దెక్కడఁ జూచినను శ్రీకృష్ణుని మహాత్మ్యమే కానఁబడుచున్నది. న్యూన భారతమందు శౌర్యపరాక్రమాది గుణగరిష్ఠులగు పాండవపరాగ్జేనరు లంకలు నిందు తమతమ స్వభావతేజః పూజముల నడచుకొని శ్రీకృష్ణునికై స్తోత్రపాఠములఁజేయుచు దాసులవలె మెలఁగుచున్నారు శత్రువుల నోడించునపుడు శ్రీకృష్ణుని బలములే చేతేశమాత్రిము చేరులేనట్లు వర్ణించుటయే కాక దాని వెల్లడించుటయే గానించుచున్నది. ఇదియంతయు వ్యాసకృతికి విరుద్ధము.

కావున జైమినిభారతము నైష్ఠవమతప్రాబల్యము నొందినతరువాత శ్రీమహావిష్ణుని యవతారమైన శ్రీకృష్ణునిమహాత్మ్యము సుగ్గడించుటకు వ్రాయఁబడిన గ్రంథమని చెప్పవచ్చును. శ్రీమద్భాగవతము క్రీ. నె 12 లేక 13 వ శతాబ్దమున బోపదేవుఁ డనుకవివర్యునిచే

♦ ఈ బోపదేవుడు మహానాట్యప్రభువులగు దేవగిరిపంథానాథీశులయొద్దనుండి ఆశ్వాస చూపి 13 వ శతాబ్దాంతమున నుండినట్లు తెలియుచున్నది.

రచింపఁబడినదని యొక పండితసంప్రదాయ క్రమమునవచ్చుచున్న యైతిహ్యము మనదేశమందుఁ గలదు. జై మినిభారతముఁగూడ నట్లే కొంచె మెచ్చుతక్కువగఁ దత్కాలమున వ్రాయఁబడి యుండునేమో!

2. వ్యాసకృతియం దర్జునుఁడు దక్షిణహిందూ రాజ్యములగు పాండ్ర, ఆంధ్ర, ద్రవిడ, పాండ్య, కేరళములను జయించినట్లు సూచించుటయేకాని యారాజ్యముల నేలిన రాజవంశములనుగాని, యర్జునునితోఁ బోరాడిన రాజులపేళ్లనుగాని యుద్ధవర్ణనలుగాని కవి చెప్పి యుండలేదు. జై మినిభారతమండలుగాక ముఖ్యముగా భారతవర్షము లోని పశ్చిమ దక్షిణభాగములనున్న హిందూరాజ్యము లర్జునాదిపాండ వవీరుల నెదుర్కొని సమరముచేసి యలఘు పరాక్రమమున వారిని డిందువఱించి శ్రీకృష్ణభగవానులకు శరణాగతులఁగాఁజేసిన క్రమమంతయు సభివర్ణించఁబడినది. కావున వ్యాసకృతిలో సూచనమాత్రమున నుడువఁబడిన పశ్చిమదక్షిణ హిందూరాజ్యముల ప్రశంసను ప్రత్యేకముగఁ బూనుకొని విపులముగ వ్రాసి యారాజ్యములకు వాసిజెచ్చుటకుఁగాను, ఎవరోమహాకవి యీగ్రంథమును వ్రాయ సమకట్టెనని యూహింపవచ్చును. ఆరాజ్యముల ప్రభుత్వప్రతిష్ఠల నుగ్గడించుటకు నాయా యాస్థానముల నాశ్రయించిన యొక మహాకవికిఁగాని వేటొకరికి నీయభిలాష కలుగనేరదుగదా! కావున జై మినికవి పర్యుఁడు పశ్చిమ హిందూదేశస్థుఁడో లేక దక్షిణ హిందూదేశస్థుఁడో యైయుండవలెను. ఇంతియకాక దక్షిణ పశ్చిమ హిందూరాజ్యముల యాస్థానము వర్ణించుటకు నెద్దానతో శ్రీకృష్ణనిమిషముఁ బ్రకాశింపఁజేయుటకును నొక అశ్వమేధిశపర్వమునఁ దప్ప వేటొందుపర్వమునందవకాశము లేదు. కావున అశ్వమేధపర్వము మాత్రమే జై మినికవి

వాసిననియు, నాజైమినికవి పశ్చిమ హిందూదేశస్థుడనియు నే నూహించు చున్నాను.†

3. మఱియొక విచిత్రాంశ మీగ్రంథమందుఁ గానఁబడుచున్నది. అశ్వమేధ దీక్షితుడైన యుధిష్ఠిరుఁడు సవనార్హమగు సశ్వము భద్రావతీపురమున నున్నదని విని దానిని దెచ్చుటకుఁ బవననందనుఁడఁ బంపెను. భీముఁడు తత్పురాధీశ్వరుఁ డగు యావనాశ్వని జయించి వీనిని దెచ్చి ధర్మనందనునికి సమర్పించెను. ఈ యుదంతము జైమినికవి కల్పితమే కాని వ్యాసముని గ్రంథమం దెచ్చోటను గానము. †భీముని పరాక్రమవిషయ మెట్లయినను జూపించి యభివర్ణించుట కొకకథ కల్పింపఁబడి యుండవచ్చును. మధ్యాచార్య ప్రతిష్ఠాపితమైన వైష్ణవ మతము నవలంబించినవారికి భీముఁడు ముఖ్యప్రాణదేవరగదా! కావున నీజైమినికవి పశ్చిమదేశస్థుడగు మాధ్వమతస్థుడేమో!

అశ్వమేధపర్యము

ధర్మనందనుని అశ్వమేధయాగ మొనరింపుమని వేదవ్యాసుఁడు పురికొల్పుటయు, తత్కృతు నిర్వహణార్హము వలయు ద్రవ్యసముపార్జ

† జైమినికవి మహాగాఢ్యదేశస్థుడని చెప్పుటను గ్రంథమం దింకను కాల సాధారములు కాన్పించుచున్నవి. అతిహాకిచోట సింహబ్రహ్మశ్రుతిగూడినప్పుడు గోదావరీపుష్కరి మయొక్క పాపాపహరణక్షేత్రనిగూర్చి ప్రశంసించెను.

“స్వప్రీత్యాని గర్జిత తావత్సప్రసక్తాశశి

యానన్మసింహగే జీవే దృశ్యతే గౌరిమినదీ.”

జీవోక్తిచోట భీముని వంటకముల సభివర్ణించుచు పశ్చిమ హిందూదేశమందలి భోజ్య పదార్థముల సన్నిధిని పేర్కొనెను. ఇట్లనేకములు చిన్నచిన్న నిదర్శనములు కూడ కాన్పించుచున్నవి.

• భీముని నూపకా కౌశలముకూడ సప్రస్తుతాంశమైనను గ్రంథాంతమున వర్ణింపఁబడినది. భీముని మహాత్మ్యము నిరూపించుటకై వీని సన్నిధిని కలి కల్పించి యుండవచ్చును.

నకై మరుత్తుని కథ నివేదించుటయు, సిత్యాది పూర్వభాగ ముభయ గ్రంథములయందును సమానము. యజ్ఞాశ్వమును దెచ్చుటకుఁగాను భీముని భద్రావతీపురమునకుఁ బంపుట వ్యాసభారతమందు లేక జై మినిగ్రంథమున మాత్రమే యున్నదని యిదివఱకే చెప్పితిని. సవనాశ్వ సంరక్షణమునకై వెనువెంట నర్జునునిఁ బంపుట సుభయగ్రంథముల యందును సమానము. అటుతర్వాత రెండు గ్రంథములు చాలవఱకు భేదించుచున్నవి.

[ప్రాయశః యీభేద మర్జునుని దిగ్విజయవిషయము నఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈదిగ్విజయము వర్ణించుటలో వ్యాసకవి వింధ్యోత్తర రాజ్యములకుఁ బ్రాముఖ్య మిచ్చుటయు, జై మినికవి వింధ్యమునకు దక్షిణ భాగమున నున్న గాజ్యములకుఁ బ్రాముఖ్య మిచ్చుటయుఁ గాన్పించుచున్నది. వ్యాసముని త్రిగర్త, ప్రాస్త్యోతిష, సింధుదేశములతోఁ బ్రారంభించి తరువాత నర్జునునికుమారుఁడగు బభ్రువాహనుఁ డేలుచున్న మణిపూరపురముఁ జెప్పెను. అటుతరువాత మగధ, వంగ, పుండ్ర, కోసలదేశములను, పదంపడి కాశీ, శృంగ, కోసల, కిరాట, దాశార్ణములను బేర్కొనెను. ఈ దేశములన్నియు వింధ్యమున కుత్తర భాగమున నున్నవియే. వీనిఃకన్నిటికీఁ గలిపి యుత్తర హిందూస్థానిమని పేరిడఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశములను జయించినతర్వాత అర్జునుఁడు దక్షిణదిక్కునకు వెళ్లెనని వ్యాసభారతమున జెప్పఁబడినది. నిషధద్రవిడాంధ్రమాహిషములును, దరువారఁ బశ్చిమరాజ్యము లగు సౌరాష్ట్రము, గోకర్ణము, ద్వారక, గాంధారము, మున్నగు నవియు నర్జునుఁడు గుప్తమౌరినట్లు వ్యాసకృతిలో రచించిన దిగ్విజయకృమము.

♦ వ్యాసకృతినిబట్టి యీమణిపూరపురము అస్సాం దేశముననున్న మణిపూరమని కొందరి యభిప్రాయము.

ఇంక జై మిని భారతమునందు దిగ్విజయవర్ణన ప్రారంభముననే—
 మ. కదలెన్ దత్తురగోత్రమంబు నగర గ్రామావసీభ్యన్న దీ
 నదవేశంత సరితటాకతట నానాభూమి సీమాదురా
 సదకాంతార కఠోరమార్గము లవప్తంభంబునం దాటి యా
 మృదిశా మండలమండనం బయినయా మాహిష్మతిఁ జేరఁగన్.

అధ్వరాశ్వము నానాదేశములఁ గుఱియిడి దక్షిణదిశనున్న
 మాహిష్మతీపురముఁ జేరినదట. ఈమాహిష్మతీపురము నర్మచానదీ
 తీరమున నున్నది. అనఁగా వింధ్యపర్వతములకు దక్షిణభాగమున
 నున్నది. కావున జై మినికవి వింధ్యపర్వతముల కుత్తరమున నున్న దేశ
 ములతోఁ బ్రసక్తి బెట్టుకొనక, వానిపేళ్లయినను జెప్పకయే, దిజ్మా
 త్రముగ సూచించి, దక్షిణహిందూస్థానముతోఁ బ్రారంభించి మొట్ట
 మొదటఁ గనుపించెడు మాహిష్మతీపట్టణముతో మొదలుపెట్టెను.
 వ్యాసభారతమందు దక్షిణహిందూదేశముల పేళ్లయినను జెప్పఁబడినవి.
 జై మిని భారతమున నుత్తరహిందూదేశముల పేళ్లుగూడ సూచించఁ
 బడలేదు. ఈవిషయము ముఖ్యముగ గుర్తింపఁదగినది.

మాహిష్మతీపురము తరువాత మఖాశ్వము చంపకాపురముఁ
 జేరెను. అటుతరువాత స్త్రీమండలమునకుఁ బోవ నాదేశపురాణియగు
 ప్రమీల యర్జునునితోఁ బోరి యావీరుని ప్రేమాతిశయమున కాన్పద
 మయ్యెను. స్త్రీమండలము తరువాత వృక్షదేశమునకును, దానిని గడచి
 మణిపురమునకును యజ్ఞాశ్వ మరిగెను. మణిపురము నేలెడు ప్రభువగు
 బభ్రువాహనుఁ డర్జునునికిఁ జిత్రాంగదయందు జనించినవాఁడు. తండ్రి
 కొడుకులకు ఘోరసమరము సంఘటిల్లెను. అందు గంగాశాపగ్రస్తుఁ
 డైన యర్జునుఁడు బభ్రువాహనునిచేఁ దెగి, మున్ను కుశలపులతోఁ
 పోరి మూర్ఛిల్లిన శ్రీరాచంద్రునివలె సంగ్రామతలమున నీలెను.

◆ ఈ సందర్భమున శ్రీరామచారియు సంగ్రహముగా వ్రాయఁబడినది. ఇది వ్యాసభారతమున లేదు.

మణిపురము విడిచి మఖాశ్వము రత్నపురముఁజేరినది. ఆపైన సారస్వతపురమునకు, నటుతరువాతఁ గుంతల దేశమునకును బోయెను. కుంతల దేశమునఁ గృష్ణార్జునులు చంద్రహాసుఁ డనురాజుతో సఖ్యము చేసికొని, బకదాల్భ్యుఁ డను విశతిబ్రహ్మకల్పుఁడగు వృద్ధమహామునిఁ దోడ్కొని యుత్తరదిశ కరిగి, సింధుదేశముఁ బ్రవేశించి, కృమముగాఁ గరిపురముఁ జేరిరి.

కావున పైనఁ జేర్కొనిన దేశములలో బభ్రువాహనుని రాజ్యమైన మణిపురమును, సైంధవునిరాజ్యమైన సింధుదేశమును దప్ప వ్యాసకృతిలోనున్న దేశములతో సరిపోవున వేవియు జైమినిగ్రంథమునఁ గానరావు.

(2) మఱియొక విషయము: వ్యాసభారతమున లేని యద్భుత చర్యలు శ్రీకృష్ణభ్యాన మాహాత్మ్యములు జైమినిభారతమునఁ బ్రతికథ యందు నావహించి యున్నవి. సుధన్వుఁడు తత్పత్రైల కటాహమునఁ ద్రోయఁబడినను నించుకైనఁ గ్రించుదనము నొందక సుఖముగ బయట కువచ్చెను. ఈ యద్భుతశక్తి యతనికి నేకవత్సీ వ్రతర్థమునను, సంతత కృష్ణభ్యానమాసనత్వమునను గలిగెనట.

◆ బభ్రువాహనుని రాజ్యమగు మణిపురము లేక మణిపూరపురము యెడఁగ్రంథములలోను సమానముగ నున్నది నిజముగ నర్జునుని దిగ్విజయవిషయములలో నుభయ గ్రంథములయందు సమానముగ నున్నది ఈ మణిపురపు రాజగు బభ్రువాహనుని చరిత్రకే. ఐతను వ్యాసభారతము దొకచోట మణిపురము చరిత్రగ హిందూస్థాన మందలి ఆస్సాంలోనున్న మణిపురమనియు, ఆగ్రంథముందే జేటొకచోట దక్షిణ హిందూస్థానమందలి పాండ్యరాజ్యమందున్న మణిపూరపురమనియుఁ జెప్పబడినది. జైమినిభారతమునబట్టి చూడఁగ నీమణిపురము మైసూరుదేశములో నున్నట్లు యెవఁ దొరగాదు తమ “కన్నడశాబ్దముచరిత్రము”నఁ జెప్పియున్నారు.

బభ్రోవాహనుం డర్జునుని శిరంబు దెగవేయ నాశిరంబును నాగకుమారు లపహరించి పాతాళమున మఱుగుపెట్టిరి. అర్జునుని బ్రతికించుటకు సంజీవికరణిని దెచ్చియతనిశిరస్సునకై వెదుకగ నెచ్చటను గాన్పింపలేదు. అప్పుడు సమస్తజనులు జనార్దనుని వేడుకొనిరి. ఆమహానుభావుడు ధ్యానపరవశుడై యర్జునుని యత్తమాంగమును రమ్మని యాజ్ఞాపించెనట. ఆయంగము రోదనీకుహరము వదలి క్షణములోఁ గృష్ణుని పాదములయొద్దఁ బడెనట. ఈవృత్తాంతము వ్యాసమహాభారతములోఁ గానము. కేవలము జై మినికవి కల్పితము.

రత్నపురాధీశ్వరుడగు మయూరధ్వజుని కుమారులు దుర్జయులై కృష్ణార్జునుల నెదిరింప మాయారూపుడగు శ్రీకృష్ణుఁడు బ్రాహ్మణవేషమున బర్హిధ్వజునికడకేగి యారాజు మేనియందు సగ మిమ్ముని వేడెను ఆరాజసత్తముఁ డట్ల కానిమ్ముని తనమేని సగము గోయించుకొని యదునందనున కొనఁగెను. ఇట్లనేకాదుపుత్రకథలు గ్రంథమందుఁ గానఁబడుచున్నవి.

ఈంత లేశుడగు చంద్రోహసుని చరిత్రము జనరంజకముగ నుండి నిరంతర కౌతూహలముఁ గలిగించుచుండును. ఈరాజసత్తముని చరిత్రము సామాన్యముగాఁ దెలియనివా రుండరు. మంత్రియగు దుష్టబుద్ధిశత్రులమును, విష్ణుభక్తి పూరితుడగు చంద్రోహసుని యవ్యాజప్రభుభక్తియు, మంత్రీకుమారుడగు మదనుఁడు విషమునకు బదులుగ విషము నిచ్చి వివాహము చేయుటయి నిత్యాదికథాశ్రములు సార్వజనీనములు. ఈకథయంతయుజై మినిగ్రంథమునకు నాయకమణివలె పిరాజిల్లుచున్నది ఇతర కథల సయిత మిట్లే లోకవ్యవహారచాతుర్యమునకుని దర్శకములుగఁ గల్పింపఁబడినచో నీగ్రంథ మెంతయో హృదయరంజకముగ నుండి వ్యాసభారతమున కెంతమాత్రము వెనుదీసి యుండదు.

(౩) మఱియొక యంశమును గుఱించి ముచ్చటించి యీభాగమును విరమించెద.

వ్యాసభారతములో యుద్ధానంతరమున సమస్త శాంధ్యుల మరణమునకు శోకించుచున్న ధర్మపుత్రుని యొద్దకుఁ గృష్ణుడై విషయముం జేతెంచి యనేక విధంబులగు చిత్తసాంత్యన వచనంబులఁ జెప్ప దొడంగి సత్వరజస్తమోగుణాదికములగు సృష్టితత్వ విషయములను, జననమరణాదికంబు లగు సంస్కృతి విషయములను, జ్ఞానకర్మ యోగాదికములగు ముక్తిసాధన విషయములను, జీవనూత్రా ప్రధానంబులగు ధర్మాధర్మ వివేచక విషయంబులను, ఇత్యాది మహర్ష్యుచితంబులగు పారమార్థికభౌతిక ప్రధానాంశములఁ బ్రబోధించుచుఁ జిత్తసమాశ్చయముఁ గావించెను. శైమినిభారతము దట్లుగాక వ్యాసభట్టారకులు వచ్చి చాతుర్వర్ణ్య ధర్మములు కొంత జెప్పి నెంటనే జారిస్త్రీలక్షణంబు లుపదేశించుటకుఁ మొదలిడిరి. జారిణుల లక్షణములు, వారిసాంకేతికములు, బంధవధూతుల మాయోపాయములు, అభిసాంకల కపటచేష్టితములు, ఇత్యాదిఘటచేటివిట కోటుల కుటిల నటనలఁ బ్రకటించి బంధుజన మరణ శోకవిహ్వలుండైన ధర్మబంధన సమయశ్మాంతి గలుగఁజేయ యత్నించెను. ఈరెండగ్రంథముల యుద్దిలి రసభావముల యాచిత్యవ్యత్యాసము దీనివలన విశదము గాఁగలదు. వ్యాసభారతామ్నాయమందలి పరమార్థ గౌరవమును, రసభావసముచిత సౌందర్యంబును శైమినిభారతమందుఁ బాలవలకు మృగ్యము. ఏతత్కారణంబునఁగూడ శైమినిగ్రంథ మర్వాచీపమనియే చెప్పనొప్పు.*

* శైమినిభారతము (మూలము) సమగ్రముగాఁ గావించినయెడల నాగ్రంథము భారతకామాయణాది పాఠినగ్రంథములతో సమానమైన పురాణగ్రంథము కాదనియు, హిందూదేశమున రాజకీయవిప్లవములు గలిగి హిందూజనసమూహము లోఁటి శీలమును, గులాచారములను బరిత్యజించి వర్ణసంక్రమము పొందినతర్వాతను, శైవవైష్ణవమతముల యనోన్య సంఘట్టనము ప్రారంభించినవెనుకను వ్రాయఁబడిన గ్రంథము

భాషాంతరీకరణము

ప్రాచీనాంధ్రకవులు భారతాది గీర్వాణగ్రంథముల నెట్లు దేశి
గించిరో యాలాఁసనే పినవీరభద్రకవి జై మినిభారతమును దేశిగిం
చెను పద్యమునకుఁ బ్రీతిపద్యమును, శబ్దమునకుఁ బ్రీతిశబ్దమునుఁ
జెప్పక, వారు గ్రంథములను స్థూలదృష్టిని బరికించి కథాభాగము దప్ప
కుండ రససోమణికొఱకు కొంత పెంచియు, కొంత తగ్గించియు, కొంత కల్పిం
చియు, కొంత యజ్జగించియు నిట్లు స్వతంత్రముగ మార్చి సంస్కృత
గ్రంథముల నాంధ్రీకరించిరి. వీరభద్రకవియు నామార్గమునే యుస
రించి యేతద్గ్రంథము ననువదించెను. ♦

కూత్యకయఃదలి గుణదోషములు, అనుచిత పరిహాసోక్తులు
స్వభావవిరుద్ధాలంకారములు, యథామూలముగా గ్రహింపఁ బడినవి.
కావున నీతనిగ్రంథముం దేహోపములు నిర్ణయించినను, ఆలోపములు
ప్రాయశఃకుగా మూలమున నున్నవనియే నిశ్చయింప వచ్చును. కథా
భాగములనుగాని, కథాసందర్భములనుగాని యెచ్చోట నతిక్రమింప
లేదు. రసపుష్టికొఱకుఁ బైనఁ జెప్పినట్లు కొలఁదిమార్పులుచేసినను
గ్రంథము కేవలము మూలానుసరణముగా నున్నదనియే చెప్పవచ్చును.

శకుంతలాపరిణయము, జై మినిభారతము—ఈ రెండు గ్రంథముల
రచనాపద్ధతులయందుఁ గొంతభేదము కాన్పించుచున్నది. శకుంతలా
పరిణయమునఁ గొంతవఱకు భారతములోని కథను, గొంతవఱకు కాళి
దాసుని నాటకములోని కథను జేర్చి యొకవిధమైన స్వతంత్రగ్రంథ

నియు తిలియకమానదు. కవిత్వము ప్రాచీనకవులమాదిరిగ నుండదు. సంస్కృతవాఙ్మ
య మవసానదశకు వచ్చినంతవఱకు ప్రాయఃబడినట్లు గోచరించుచుండును. గ్రంథ
మేలిపయనుండును మిక్కిలిశ్లాఘనీయము కాదు.

♦ గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁగాఁబోయి, మూలమందున్న కథాసహజములగుసంభా
షణాదికములు సామాన్యముగా విడువఁబడినవి.

ముగా వ్రాసెనని యిదివఱలోఁ జెప్పితిని. జై మినిభారతమునం దట్లు గాక కేవలము మూలానుసరణముగఁ బోయినట్లు తోఁచుచున్నది.

జై మినిభారత మంతయుత్కృష్ట గ్రంథమని చెప్పట కవకాశములేదు. సృసింహరాయలు దీనికిఁ బురాణము లలో నపూర్వమని గొప్ప ప్రశస్తి యిచ్చుటకుఁ దగినకారణములు గలఁబడవు. శ్రీకృష్ణభగవానుల మహిమ యెల్లెడల నావహించియుండుటదక్క వేఱుకారణములు గాన్పించవు. కివి స్వవిషయమునఁ గాని, గాథా సంప్రదాయ మనోహరత్వమునఁగాని, నీతికథా సర్మాణ చాతుర్యమునఁగాని భారత భాగవతాది పురాణముల కీగ్రంథము సరిరాదు. రసనిరూపణ విషయమందు నిస్సర్గభావ స్వారస్యములేమిని రసాభిజ్ఞుల కచ్చటచ్చట హృదయ త్కోభము గా వింపుచుండును. * ఇట్టి దోషసంకీర్ణ మయిన గ్రంథమును భాషాంతరీకరణముఁజేయుట కీష్టముగు నుద్యమము. మఱి యొకకవి తప్పులను దాను నెత్తివీఁడను బెట్టికొని మోయుటయో, లేదా యాకవిశ్వదుని దానిని విడిచిపెట్టి తాను స్వతంత్రముగాఁ బోవుటయో యీ రెండుపద్ధతులలో నేదో యెకదాని నవలంబించవలసి యుండును. పాపము, పినవీరభద్రుఁడు మూలకవి తప్పుల నన్నిటిని తనతలపై నిడికొని భరించుటయే యాత్మగౌరవచుని యోదించినట్లు కాసిపించుచున్నది.

ఈ జైమిని గ్రంథమును లక్ష్మీశుఁ డను కన్నడకవి కన్నడభాష యందు ననువదించెను. ఆ యనువాదము పినవీరభద్రుని కాలమునకుఁ దరువాత జరిగియుండునని తోఁచుచున్నది. పైజెప్పిన జై మినిభారతభాషాం

* తక్కిన పురాణముల నుంచునట్లే కేవలము ఆవృత్తములు నగు నితికథలను కల్పించుటయేకాక, ఆనాటి హిందూవిధులును యద్ధానియుగా నిరూపించెను ప్రముఖము చేయఁబడినది. పాపము! అప్పటి హిందూసంఘము చాలహీనస్థితిలో నుండుట చేత అవినీతివర్జనము లెక్కువగా నున్నది.

తరీకరణ సమన్య లక్ష్మీశుఁడు రెండవ విధముగాఁ బరిష్కరించెను. అనఁగా రసభావ దోషము లున్నచోట్లఁ దాను విడిచి పెట్టుటయోఁ లేక చాలవఱకు మార్చివేయుటయో చేసినవాఁ డయ్యెను. ఈమహా కవి భాషాంతరీకరణ మొత్తయు ముద్దులు మూట గట్టుచున్నది. మూల గ్రంథము నన్నివిధముల మించినదిగా నున్నది. భావవైరస్య మెచ్చటను గాన్పించును, వర్ణనలు బహుమనోహరములు. భావనిరూపణయు అనుభవసిద్ధము. ఏయేవిషయములలో నేయేరసము స్వాభావికమో యా యారీతిన నభివర్ణింపఁబడినది. చాత్రపోషణము సర్వదా జ్ఞానునీయము. కావున నన్నివిషయములలోను బింపిన కృతికంటె లక్ష్మీశుని గ్రంథము సర్వాంగసుందర మని నాకుఁ దోచుచున్నది ఇట్టి మనోజ్ఞమగు గ్రంథమును సమయోచితముగా నాఁద్రవాజ్ఞయు వివార్థులకు నిరూపించుట యత్తమమార్గ ప్రదర్శకమని భావించి యాక్రింద నుదహరించిన సందర్భములను మూలగ్రంథమున నుంచియు, బింపిన లక్ష్మీశుల గ్రంథముల నుంచియు సహనభాగముల నుద్ధరించుచున్నాను.

(1) ద్వారకాపురవాసులఁ దోడ్కొని శ్రీకృష్ణుఁడును, భీముఁడును హస్తీపురమునకుఁ బోవుచు వారి గోడమలోఁదామిట్లు బావమఱుమల పరిహాసముఁ జేసికొనిరట. ఈసల్లాప మొల విరసముగాను, అశ్లీలము గాను నున్నదో చూడుడు. — ప్రయాణికులలోనున్న యొక వేశ్యదూతికనుజూచి శ్రీకృష్ణుఁడిట్లు చెప్పెనట:-

శ్లో. స్థూలదరం భీమనేపం వరం వరయ శోభనే!

త్వంతు శంభలింగచ్ఛాశు భీమం దంతవివర్జితమ్.

అని. పదపః—

శ్లో. భీమస్తుప్రేతువచేదం రాక్షసీ మేగ్యహేప్రీయా,

వారయిష్యతి మాయాతు భక్షయిష్యతి త్వంహిసా;

తస్మాత్ కృష్ణగతాః సంతః సర్వాః కంఠవివర్జితాః,
కృష్ణాభిషక్తచిత్తానాం సర్వత్ర సుఖమేవహి.

ఈభాగమును బినవీరభద్రుని డిట్లనువదించెను:—

గీ. కలయఁబడి మూఁపు మూఁపునఁ దలఁగఁదోయ
రాని నందడి నడచు పొగవ్రజంబు
నరయుచును వచ్చు వృద్ధవేశ్యాజనంబు
జూపి నెవ్వరు హరి వాయునుతున కనియె.

ఉ. వీరి బరిగ్రహింపు మిది వేళ సమాసలు నీకు భీషణా
కారకతోరమస్మధవి కారగుణంబుల నన్నెప్పియ
మూరుతి పల్కె సట్టికొఱ మాలినజంతలఁ జక్కఁబెట్టినీ
భారము వన్నె కెక్కు దుర వస్థలు నీకరలాలనంబునన్.

కాని లక్ష్మీశకవి దీనిని స్పృశించుటయే లేదు.

(2) శ్రీకృష్ణుఁడు పురజనసహితముగా మార్గమందొక కాసార
తరమున విడిసి సంత్యాసమయ మగుటచే నాసరోవరము దర్శింపఁగోరి
రక్ష్మాణీసమేతుడై మలయా నిల సంచలితారవిందబృందంబుల పీక్షించు
చుఁ దనప్రియసితో నిట్లుసంభాషించెనట.

(పద్మిసీలత నుద్దేశించి)

స్లో. ఇమాం త్వం శత్యసుభగే, రవిభార్యా మనిందితామ్,
గైర్భ్రష్టాతాం ముక్తాంచ మరాఢై ర్విదళీ కృతామ్.
చంచరీక ద్వయవృతాం స్త్రీణాం చిత్తంతు చంచలమ్,
నిజం నాథం వంచయిత్వా రమయంతి పరం జనమ్
అవిలోక్య పరంకాంతం మ్నాయంతిచసశాగమే.
హృదయే కలుషం గృహ్య పట్వదం వ్రీష్నవంతి చ.
* * * *

ఇట్లు శ్రీకృష్ణుఁడు స్త్రీశీలమును నిర్దేశముగాఁ దెగదిన
తర్వాత రక్ష్మాణీదేవి తనవల్లభునితో నిట్లనియె:

శ్లో. హరింజానాతి నాథంవై
పద్మినీ పద్మలోచన,
స్వసుతా నాగతా మత్వా
పుష్పాత్వేషా గృహగతా,
పుత్రపౌత్రాదికాన్ నాథ
పట్పదాదీన్ జనార్దన!

♦ .

ధర్మపత్నియు, సాధ్వీమతల్లియు, పతినితాశిరోమణియునగు
రుక్మిణితో నున్నతటిఁ, బవిత్రమగు సంధ్యాసమయమున, భూమ్యాకా
శములు శాంతమూర్తులై తేజరిల్లు చుండఁ, బ్రకృతియొష
సరోవరవాఘ్రావినీలకాంతులతో ప్రకాశించుచు, బుండరీక వండ
మండనోద్బంధంబున విలసిల్లుచు, బుష్పంధయనినాదగానమాధుర్యంబు
నఁ ద్రైలోక్యనాథుని సేవించుచున్న సమయంబున, శ్రీహరిచిత్తంబున
నాయత్తంబులగు భావంబు లివియో? అట్టిసమయమున నకలభువన జననీ
జనకులగు లక్ష్మీనారాయణులనోన్మన్యాత్మాచుభవము లిట్లా వెలిపుచ్చు
కొని యుందురు? ఈసల్లాపము నాకెంతయు విరసముగా నగవడుచున్నది.

ఈభాగము పినవీరన యీక్రిందివిధముగా భాషాంతరీకరించెను:
చ. కమలదళాక్షుఁ డంత నిజ కామిని రుక్మిణితోడ నిట్లనుక
గమలినఁ జూచితే ప్రియుఁడు గన్గొరామి మరాళసామజ
భ్రమర కులంబు పైఁ బడఁ గరంబు సుఖించెనుఁగామ మెప్పుడుక
రమణునికంటెనెన్నిది గుణంబులుగాదె లతాంగి కారయక.

క అన విని రుక్మిణి విభుతో

ననుదనయునివాహనంబు హంసము దనవా

హంస మేనుఁగు దేటులయెడఁ

దనువాభావమగుఁ గానఁ దగ దిటు పల్కె.

లక్ష్మీశకవి దీనిని గొంతనుకుమారముగను రసవంతముగను
మార్చి భాషాంతరీకరించెను.

రాజముఖి నోడి సరోవరద వద్దినిగె

రాజహంస కీర్తిదేవున్నాగ కేళివి

భ్రాజితమధువగోష్ఠి సుదపుదురలిగె

తానరసి యాదపళదెంబో.

స్త్రీజనకె సహజమిదుమేలె కర్దమజాతె

మాజువళెదెయ్యుల్లిర్ద కృష్ణతెయె నిదుజగకె

సోజగలె చంచలె యలావతియనెదె

నువళేపేధెం దోడితెందళు

దేవనీంపద్మినిగె పళివనారోపిసువు

దావసుమత రాజహంస పున్నాగమధు

సావళియనో వలాగద మాతె మక్కళొడ

గూడిర్దొడెం ధరయెళు

జీవెనందిది డాదు దుమంకమిల్లి తా

నావిర్భవసిదొడెం కృష్ణహృదయకెదోష

మాపుదాణ్ణంగె నడనరుగిదొడె చంచలెయె

నాపరియె విదనెందళు

పురుషనోర్వంగె నారియరులుపలబలీ

ధరయెళంగ నగపతి యోర్వనే గతియెంబ

పరివిడియినరుహిసువడా వీర్వల్లదో

ర్వరు మిల్లమిన్ను బరిదె

సరసియెళంగె వద్దినియ దూషినలుబేడ

పరమసావనెయందు శివనుక మాంగ గీ

శరీసిదనెనల్పతివ్రతె యల్లదిహాళె పే
శెందు రుక్మిణి నుడిచెను.

ఆకొలనిగట్టున శ్రీకృష్ణుడు విడిది దిగియున్న కాలముననే చుట్టుపట్ల నివసించియున్న గొల్లలు స్త్రీపురుషులు గోపాలశిరోమణిని దర్శించుటకై వన్యఫలాదుల నుపాయనములుగాఁ గైకొని ఆయఁదవ సేవలునిఁ జట్టుకొనిరి. ఈసన్నివేశము మూలగ్రంథమున సామాన్యముగ వర్ణింపఁబడినది. కాని పినపీఠభద్రుఁడు దానిని గ్రొత్తకల్పనలతోఁ బరిపోషించి చాలరసవంతముగను, మనోహరముగ నుంచునట్లు చేసెను. గ్రంథవిస్తరభీతిచే దానినంతయు నిట నుద్ధరించుటకు వీలులేక, ఒండు రెండు వద్యములమాత్ర ముదాహరించెదను.

సీ. కోరగించెను కొండగోగుఁ బువ్వులచాయ

దీవన్నె గోర్పడు పెట్టు గలిగె

మెఱుఁగుఁజుక్కలచాయ మించు నీతెల్లని

గురువిండిచే రెండుఁ గూర్చుకొంటి

నిగుఱు గప్పనిచండ్రనిప్పుకై వడి నున్న

దీకొడ్డిపూస నీకెవ్వడిచ్చెఁ

బొలసినగబ్బు కంపులు సోడుముట్టెను

నీనల్లతిరునామ మెచట దొరికె

జడలు మెడమీఁద వేలెను జల్లితోఁక

నేడ సవరించుకొంటివి బోడ కోడె

యనుచు నాడెడు మూఢవాక్యముల కలరి

శ్రీధరుఁడు వారిఁ గృప నాదరించె నపుడు

సీ తెఱవయొక్కతె జంటితేనె కానుకచేసి

తలఁపించె నధరామృతంబు చవులు

తరుణియొక్కతె పూవుదండ నూడిదఁ జెట్టి
 హేలాపరీరంభ మెచ్చరించె
 ఒడఁతియొక్కతె బిల్వఫల ముపాయనమిచ్చి
 వదరించె ఘనకుచస్వర్గనంబు
 నువదయొక్కతె పింఛ మువదగా నర్పించి
 రూపించె గుంతలాక్షేవణంబు
 నెమ్మి నీరీతిఁ జేదర్శనమ్ము లొసఁగి
 ప్రియులసన్నిధి మర్మగర్భితముగాఁగఁ
 బ్రాథగోపాంగనలు తమ ప్రాతవలపు
 వెల్లివిరిజేసి రిందిరావల్లభునకు.

లక్ష్మీశకవి దీనిసంతయు నేలకోచల్లగ జాటవిడిచెను. ఈజై మి
 నీభారతమందు భారతవీరులును, తదితరయోధులును సాహసకార్య
 మాలను జేయఁగడంగినప్పు చెల్లును ఘోరిమైన ప్రతిజ్ఞలను జేయుచుం
 డట తఱచు గాన్పించుచున్నది. ఇట్టివై పరీత్యము వ్యాసభారతమందు
 కానము. వ్యాసభారతమందుఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞలు మహాపురుషుల కుచిత
 మైన భావములతో నలరారియున్నవి జై మినీభారతముఁ జెల్లునాక
 ప్రతిజ్ఞలు సీచమైనవి; అశ్లేలమైన పురుషోక్తులతో కూడి యున్నవి.

వీని నన్నిటిని పినవీరభద్రకవియు యథావిధిగా ననువదించెను.
 లక్ష్మీశకవి యట్లు చేయక యచ్చటచ్చట స్వతంత్రముగా మార్చివేసెను.

పినవీరభద్రుని భాషాంతరీకరణమునందు మఱియొక విశేషము
 గోచరమగుచున్నది. మూలమందున్న కథాసందర్భములలో రసప్రత్యా
 యకముగా నాయానాయకులును, నాయికలును జరిపిన సంభాషణాదు
 లను సామాన్యముగఁ బినవీరభద్రకవి యనువదింపలేదు. కథాసరణి
 మనోహరముగా నుండుటకు కొన్నికొన్ని క్రొత్తకల్పనలు, క్రొత్త వర్ణన
 ములు జేర్చియుండెనుగాని సంభాషణములను మాత్రము తఱచు విడిచి

పెట్టెను. బహుశః గ్రంథసంగ్రహముకొఱ కిట్లు చేసియుండెనని యూహింపవలసియున్నది. సీతావనవాసకథలో సీతాదేవిని వనమునకుఁ బంపకపూర్వము లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు తమ యన్నగారి మనసు మరలించి కృతనిశ్చయమును దొలఁగించుట కాయనతో జరిపిన వాదప్రతివాదములను బొత్తిగా విడిచి పెట్టెను. ఇట్లే యితరసందర్భముల యందును సంభాషణములను జాలవఱకు భాషాంతరీకరించుట మానుకొనెను.

శిల్పము, శైలి

వీరభద్రకవి శైలిని గుఱించి కొంతవఱకు శృంగార శాకుంతల విమర్శనమున వచించితిని. అతని శైలియందు ముఖ్యముగా మృదుల శబ్దప్రణితి గాననయ్యెడిది. శృంగారశాకుంతలమునఁ దన్నఁగూర్చి చెప్పి కొనుటలోఁ దాను నన్నయభట్టు, తిక్కనసోమయాజి, నాచనసోముఁడు, శ్రీనాథునివలెను పదముల కూర్పు చేయఁగలనని చెప్పికొనెను. ఈవిధమైన నుతికి నీయన కొంతవఱ కర్హుఁడనియే నాతలంపు. తాను పేర్కొనిన యాంధ్రముహా కవులవలె గాకపోయినను సామాన్యకవుల కంటె నెక్కువవాక్పౌఢి చూపెనని చెప్పకొప్పు. “నృత్యతి యద్రీస నాయాం వేధోముఖరంగలాసికా వాణి” యని వామనభట్ట బాణుఁడు చెప్పిన ట్లికవియు వాగ్విలాసములు నువిశేషముగఁ జూపఁగలిగిన సమర్థుఁడు. ఆకారణముచేతనే కాఁబోలు మనవారీతనిని గుఱించి పెక్కు పుక్కిటి పురాణములను గల్పించిరి. సరస్వతీదేవి స్వయముగ జైమిని భారతము నొకనాటిరేయి వ్రాసెననియు, ఈకవి “వాణి నారాణి” యని తన వైదుష్యపారంగతత్వ ప్రభావమును నెఱపుకొనుచుండెననియు, ఇత్యాదికథలు మనదేశమందున అవిమర్శక పండితావళి చెప్పి కొనుచుండిరి.

ఎట్లైనను శ్రీనాథునివలె నీకవియు సరస్వత్యుపాసకుఁ డని తోచు

చున్నది. ఇతనికి శారదాదేవి కృపాసమృద్ధి నసన్యసామాన్య పాండిత్య గరిమ లబ్ధమైనది “విద్యా దదాతి వినయం” అను నాస్త్వక్తి ప్రకారము వైదుష్యవిశేషము వినయసాశీల్యమును వృద్ధి నొందింప వలసినదే కాని యీ కవివద్యునియం దట్లు జరుగలేదు. ఈతనికి పాండిత్యముకంటె నహంభావము, నౌధత్యము చాల హెచ్చు. కవిసార్వభౌముఁ డగు శ్రీనాథుఁడు ముదిమియం దైనను విశమృభావమును కనువఱువఁ గలిగెను. ఈ కవివద్యుఁ డట్టి భావపరిణతి నెన్నఁడును బొందిన ట్లగవడదు. జై మినిభారత గ్రంథాంతమున *“కుకవిమల్ల కఘోల్లనత్కులిశ హస్త పల్లవుఁ” డని తన్నఁగూర్చి చెప్పికొనెను ఈయనచే అంపపుఁగోత నొందిన మల్లన కుకవి యెవరో తెలిసికొనఁ దగినవిషయమే.

జై మినిభారత గ్రంథాదిని సృసింహరాయలు తానుగృతినొంద నిచ్చుగించిన గ్రంథ మెల్లంజవలెనో నిరూపించుటకు,

“అల్లన విచ్చు చెంగలువలందు రజంబును గప్పరంబు పైఁ
జల్లఁగఁ జల్లనై వలచు సారభముల్ వెదచల్లుభావముల్
వల్లవహస్త చన్నుఁగవపయ్యెద జీబుగఁ దోచుభాతిగాఁ
పిల్లలమట్టి వీరన యభిజ్ఞుఁడు చెప్పఁగనేర్పుఁ గబ్బముల్.”

అని కవిత్వరసభావముల నుగ్గడించి వీరభద్రకవివఁకఁ దిరిగి, “మామకమనోరథంబెఱిఁగి కృతిచెప్ప నుద్యోగించితివి” అని తన్నఁగూర్చి యనినట్లు కవి చెప్పికొనెను. తనకవిత్వమునందు రసభావములు బహుమృదువుగాను, సుకుమారముగాను, సారభభరితములుగాను నుండునని యాతని యాశయము. కాని అస్మదాదుల యభిప్రాయము వేఱుగా నున్నది. ఉభయగ్రంథములు జాగ్రత్తగాఁ బరిశీలించి చూచి తిని గాని భావములయం దెక్కువ విశేషములు కనుపించలేదు.

కబ్బచాతుర్యము ప్రిసిద్ధము. కవితాప్రభావ మనర్గళము. రస

* పాఠాంతరము;—కుకవిమూర్ఖవిలుంతన కులిశహస్తపల్లవుఁడు.

వికాసము ప్రకీర్ణము. ఈదృశంబులగు సుకవితాలక్షణములు చాలవఱకు గోచరించుచున్నను భావసమృద్ధి మృగ్యము. స్వతంత్రత తక్కువ. పూర్వకపుల యనుకరణమో లేక మాతృకానుసరణమో—యివియే ముఖ్యమైన భాగములలోఁ గాన్పించుచుండును. శ్రీనాథునియందు సహితము ప్రాచీనమహాకవుల ప్రయోగములు ప్రాచుర్యముగ కావ్య ప్రవాహమున ఁగండ్లకీలలవలె దొరులుచుండును గాని యా మహానుభావుని యప్రితిమ ప్రతిభాశోరవమున కవి పరిచిత ప్రయోగముల కును నొకవిధమైన నూతనవికాసము కలుగుచుండును. కావున పండిత కవివర్మండగు శ్రీనాథుఁడు స్వతంత్రకవివలె పరిధవిల్లుట తజ్జలలో ననేకుల యభిప్రాయము.

పిసవీరన కవిత్వమందలంకారములు చాల తక్కువ. శబ్దాలంకారములాశ్వాసాంతపద్యములలో మాత్రము వాడఁబడినవి: తక్కిన కథాభాగములలోఁ గావ్యచిత్కముగనున్నవి. చదువరుల పుణ్యవశమున ఈకవి తన వైమిశిపురాణమును శ్లేషలు, అనుప్రాసములు, యమకాదులతోనింపక సరళమైన మృదువచనరచనతో మేళవించి కఠినపాకముగా కుండఁ జేసెను. శబ్దాలంకారముల వైముఖ్యముఁ గనుపఱచినను ఉపమాద్యర్థాలంకారములు వాడియుండవలసినదే. ముఖ్యముగ కాళిదాస మహాకవివారకరాజమును తేనిఁగించిన మహాకవి ఉపమాద్యర్థాలంకారపుశోభను చేకూర్చియుండదగినది; కాని అట్టియంలకారసాభాగ్యము ఈతనివలన పలుకులపాలతి గడించియుండలేదు. గద్యశైలి పద్యశైలివలెనే మృదుమధురముగనుండును. గద్యభాగములందు ముఖ్యముగ అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములు తప్పక వాడఁబడినవి. స్వాభావిక శైలిని గద్యములు వ్రాయుటలేదు. ఇట్లు గద్యరచనయందు శబ్దచమ

♦ ఇవియే పూర్వార్థములైన సామగ్రామములు. వీనియందు సువర్ణము గర్భితముగా నుండునని పలువురెఱిగిన విషయమే.

తృతికనువర్చుటలో ఎఱ్ఱాపెగ్గడ, నాచనసోముడు, జక్కనమున్నగు మహాకవులు దారిచూపిరి. ఆదారినేయికవియు అనుసరించెను.

పినవీరన కవితాస్థానము.

కవిసార్వభౌముడు శ్రీనాథుడు డెడ్డిభూపాలుర యాస్థానమున అనన్య సామాన్య తేజోరాశియై మార్తాండునివగిని ప్రజ్వలించి యస్తంగతుడుగుచుండ సహజప్రతిభాశాలియగు పినవీరభద్రుడు ఈ మహామహుని కిరణస్ఫురణ కొంతవఱకుసోక రాకాసుధాకరుని పగిది మనోజ్ఞకవితా చంద్రికలు వేదజల్లి యానాటి కవిలోకమునకు వంద నీయు డయ్యెను తరువాతి మహాకవులగు పెద్దవాదులు శ్రీనాథుని వాఙ్మయమరచిపంక్తులఁ గ్రాలియు, వీరభద్రుని మనోజ్ఞమరందనుధారసములఁ గ్రాలియు కవిత్వ సత్వమును పోషించుకొనిరి. కావున శ్రీనాథుని కాలములో నాకవిసార్వభౌముని తరువాత పేర్కొనఁదగినదికవి వర్మఁ డీపినవీరభద్రుడే యని చెప్ప సాహించుచున్నాను. మఱియు ఆంధ్రకావ్యరచనా ప్రణాళిక యుండలి వృద్ధిక్షయములను, పరిపర్తన పరిణామములను నిపుణముగాఁ పరిశీలించు విమర్శకులదృష్టిలో శ్రీనాథ పెద్దనలనడుమఁగల వాఙ్మయాభివృద్ధి భాగము పినవీరుని కావ్యపరిచయము లేకున్నఁ గొఱతపడి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర మసంపూర్ణ మగునని నాయాశయము.

♦ శ్రీమినిభారతమున వచనకావ్యముగా సమఖము వెంకటకృష్ణప్పనాయకుడు రచించెను. ఈతడు మధురరాజ్యమును పరిపాలించిన తెలుఁగునాయక ప్రిభువుల యాస్థానమున 18 వ శతాబ్ది నుండెని తెలియుచున్నది. వీనిగ్రంథమును సమగ్రముగా సాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రచురించి, వెంకటకృష్ణప్ప నాయకుడు చాలవఱకు పినవీరభద్రుని కావ్యమందలి కథాక్రమమును, భాషాక్రమమును విమర్శించి ఆ కవిత్వరుని పద్యములను అచ్చటచ్చట నుపయోగించుకొనెను.

పదియవ అధ్యాయము

అంబరిరాజు

ఇమ్మడి సృసింహరాయలు-తుఘవ నరసరాయలు కీ. వె. 1493-1505

నందిమల్లయ్య-ఘంటసింగయ్య ప్రబోధచంద్రోదయము

దూబగుంట నారాయణకవిని గుఱించివ్రాయు నప్పు డుదయగిరి రాజ్యప్రభువగు బసవరాజును గుఱించియు, మఱి దగ్గుబల్లి దుగ్గనామాత్యునిగుఱించి వ్రాయునప్పుడు బసవరాజుమంత్రియైన ఔదలూరిగంగయ్య మాత్యుని గుఱించియు వ్రాయుట తటస్థించినది. ఆకాలముననే మఱి యొకగ్రంథ మాసచివాగ్రాణియగు *గంగయ్యమాత్యునకే కృతియాయఁబడినది.

నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య యను నిద్దఱు కవులు తాము కలిసి రచించిన “ప్రబోధచంద్రోదయ” మనుప్రబంధము సీగంగయ్య మాత్యుని కంకితముచేసిరి. ఈగ్రంథమువలన బసవరాజునుగుఱించియు, గంగయ్య మాత్యుని గుఱించియు మఱికొన్నిసంగతులు విశదమగుచున్నవి.

మాధవవర్మవంశస్థుడైన యీబసవరాజు ఉదయగిరిరాజ్యము నేలుచుఁగఱింగాధీశ్వరులైన గజపతులకు సామంతుఁడై వారిపక్షమునఁ దనయావద్బలమును వినియోగించుచుండెను. బసవరాజు తేక యతని తండ్రియగు తమ్మరాజు యుదయగిరి రాజ్యమును గజపతుల కొఱకు జయించి దానిని వారిస్వాధీనములో నుంచిరి. సాళువ సృసింహరాయలు విజయనగర రాజులపక్షమున నాస్పృహతో నంతయు లోబఱచుకొని నను ఉదయగిరిదుర్గముమాత్ర మేతనికే గై వసముకాలేదు. కాఁబట్టి బసవరాజు గజపతుల కొకగొప్పస్పృహతో రక్షకుఁడుగా నుండెను. ఈవిషయము ప్రబోధచంద్రోదయమున నిట్లుచెప్పబడినది:

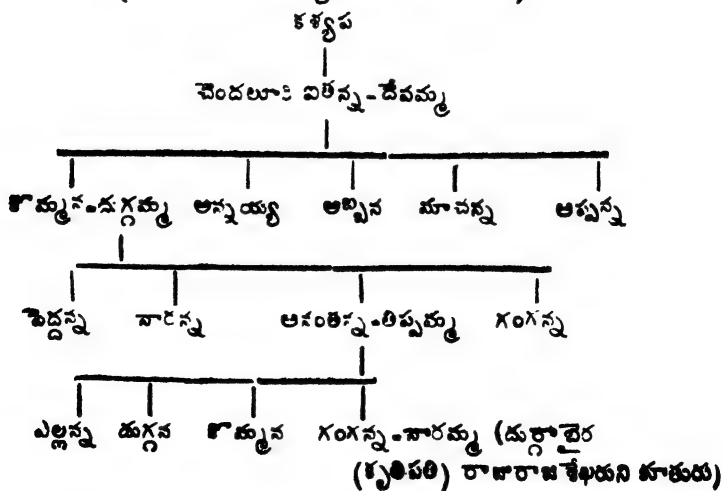
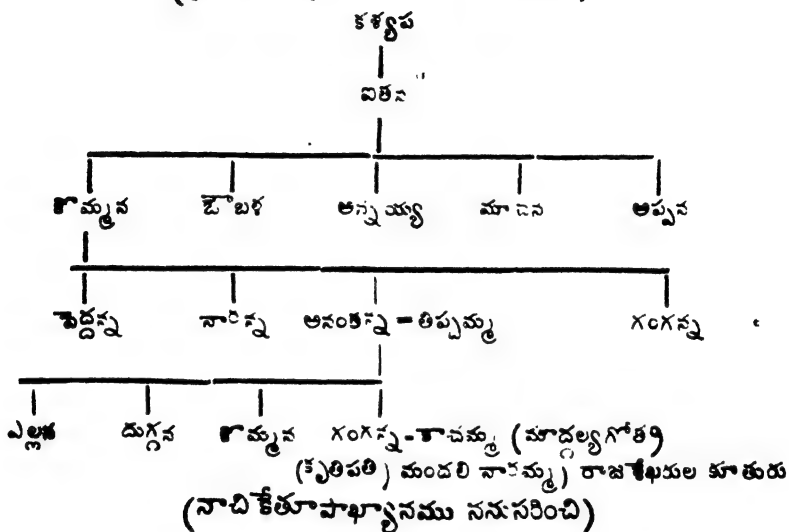
214 సందిమల్లయ్య, ఘంటసంగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము.

సీ. మాధవవర్మ భూమండలేశ్వర వంశ

జలధికి నేరాజు చందమామ

* గంగమంత్రీ వంశవృక్షము.

(ప్రబోధచంద్రోదయము ననుసరించి)

యేరా జదయశైల మెలమి విభేదించెఁ

గవటాహితమదాంధకార మడఁగ

గజపతి నురధాని గడిదుర్గముల కెల్ల

నేరాజు వజ్రంపు బోరుతల్పు

మహిమచే నేరాజు మఱపించె నలభగీ

రథ పృథు...రామ రఘురములు

నట్టిగుణశాలి తమ్మురాయనికుమార

వీరబసవత్తు మాచక్రి విభునిచేత

మన్ననలు గాంచి మించినమహితుఁ డితఁడు,

మనుజమాత్ముండె గంగయా మాత్యవరుఁడు.

ఈ బసవరాజునొద్ద ప్రధానపదిపుఁడుగా నుండిన చెందలూరి గంగయామాత్యుఁడు పెసరువాయవఃశస్థుఁడు. ఈయన యదివఱలో నాసికేతూపాఖ్యానము కృతిపొందిన విషయ మీశ్రవణోధ చంద్రోదయ మునఁ గూడ సూచింపఁబడినది.

“ప్రఖ్యాత నాచికేతూ, పాఖ్యానమహాకవిత్వ పరిమళితనుధీ

వ్యాఖ్యానశ్రీవణోదిత, సాఖ్యా సంఘటితచిత్త శంకరసఖ్యా ”

ఈ మంత్రీశ్వరుఁడు రాజనీతియం దనమానప్రజ్ఞ గలిగి యుదయగిరి రాజ్యమును దమకుఁ బ్రబలశత్రువులైన విజయనగరరాజులకు లోబడకుండఁ గాపాడుటయే కాక యారాజుల దుడనాయకుడైన సాళువ నృసింహరాయలను దనకు వశునిగాఁ జేసికొననట, “నృసింహ నృపతి వశీకరణయవిద్యాకరణ” అని ప్రబోధ చంద్రోదయమునఁ జెప్పఁబడినది. ఈవశీకరణవిధాన మేదో యిదమిత్యమని గ్రంథమున లేదుకాని సాళువనృసింహరాయ లొకానొకసమయమున యుద్ధములో జీవగ్రాహముగా పురుషోత్తమ గజపతికిఁ బిక్కినట్లు గ్రంథాధార

ముండుటచేతను, రాజనీతికోవిదుడగు గంగయ్య తన నయనైపుణ్యమున నిట్లు నృసింహరాయలను వట్టించేనేమోయని యూహింపఁదగి యున్నది. పృతాపరుద్రగజపతి రచించిన “సరస్వతీవిలాసము” అను ధర్మశాస్త్రగ్రంథములో,

మిత్రం శేషధరస్య దాతృషణిషడ్వ్యసైవ సూనో స్సమం
 పాందర్యాతిశయాభుక్తిసమతౌ స్స త్యేతు నై వాపరః
 జీవగ్రాహ మరిప్రగృహ్య సమరే కర్ణాటభూమిధవం
 దీనోక్తిప్రవణం నృసింహమనుజా ధీశంపున స్త్యక్తవాన్.

ఈశ్లోకమందలి విషయము ప్రతాపరుద్రుని తృడియగు పురుషోత్తమ గజపతిని గుఱించి యున్నది. దీనిని బట్టి నృసింహరాయలు పురుషోత్తమగజపతిచే జీవగ్రాహముగాఁ బట్టువడెననియు, దరువాత విడువఁబడెననియు స్పష్టపడుచున్నది.

మ, రా. శ్రీ. కం. వీరేశలింగంగారు యీవిషయమును గుఱించి వేఱభిప్రాయమును గనుపఱచినారు ఆయన తనయాంధ్రీకపుల చరిత్రములో నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్యలను గుఱించి వ్రాయుచు, “నృసింహనృపతి పశీకరనయవిద్యాకరణ” అను విశేషణమును గుఱించి యీక్రిందివిధముగా నూహించినారు : “గంగయామాత్యుఁడు ముందు జై మినిభారత కృతిపతియైన సాళువ నృసింహరాయలయొద్ద సచివుఁడై యుండినట్లు నెఱుంగ వచ్చును.” ఈయూహ సరికాదని నాకుఁ దోచుచున్నది. ఏల యన, గజపతులయొద్ద మంత్రిగా నున్న కాలములోఁ గృతిసందిన గ్రంథములో శత్రురాజునొద్దఁ దాను మంత్రిగా నుండినట్లు వ్రాయించుకొనునని యూహించుట యసంగతమని తోచుచున్నది. కనుక నృసింహరాయలను జీవగ్రాహముగాఁ బట్టించుటయే గంగమం

త్రయైక్య సయవిద్యాకరణమహర్షమని నిర్ణయింపవచ్చును.

గంగమంత్రి మహాశివభక్తుడును, నిత్యవైదిక సంప్రదాయాచరణుడును నని యిదివఱకే మనకుఁ దెలిసినది. ఆయనచిత్తవృత్తి తాను గృతినందిన రెండుగ్రంథములఁ బట్టియుఁ గొంతవఱకుఁ గ్రహింపవచ్చును. నాసికేతూ పాఖ్యానము శాంతరసప్రధానమై, యాధ్యాత్మిక విషయ ప్రపూర్ణమై, పుణ్యపాపలక్షణ విచక్షణమై, స్వర్గనరక వివరణ ద్యోతకమై జ్ఞానోపదేశక గ్రంథములలో సగృహ్ణాన ములంకరించుచున్నది. ప్రబోధచంద్రోదయము గూడ నటువలెనే యాధ్యాత్మిక తత్త్వ ప్రభావకలాపమును గఢాయాపముగాఁ బ్రదర్శించుచున్నది. ఈ రెండు గ్రంథములు గేవల మాముష్మికదృష్టితో జీవయాత్ర గడపుచు ముముక్షుమార్గము నవలంబించెనువారికే యభిరుచియు, నభినివేశమును గలిగించుచుండును. వానినిఁ బ్రత్యేకముగాఁ గృతినొందుటఁ బట్టి గంగయ్యమంత్రి కాధ్యాత్మికవస్తు విచారము మొండుగా నుండియుండవలెను.

ఈ బుద్ధివిశేషము నుద్దేశించియే కాఁబోలు, ప్రబోధ చంద్రోదయమున నీమంత్రిపుంగవునిగుఱించి తదాక్రిత కవివండితలోక మిట్లు పల్కెనటఁ:

◆ పురుషోత్తమగజపతి సాగుపరిసంహరాయలను యుద్ధములోఁ బట్టుకొనఁగా ఆతఁడు అభయమాచనాంజలితో నుదయగిరిరాజ్యము విచ్చివేయుఁగా నతనిని విడిచి పెట్టినట్లు కొడుకున పుత్రాపమద్రుగజపతి తనయనంతరము కాసనములొక బ్రక్కటించి నట్లు శ్రీయతుఁ జేయారి ప్రభాకరకాష్ఠ్రిగా నీసంవత్సరాంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలో వ్రాసినారు. కాసనములో నీట్లొక మిట్లున్నది.

“యస్మై నిత్యతః ప్రతాపః మాన జ్వాలాయమానధ్వజ
స్తంభా బద్ధకుసుంధరకృపసః ప్రేక్షావిభగ్నద్విషేః
సంధాయాభయ మాచనాంజలి మహాగ్రతోద్ధయాద్రింభయా
త్యానంముచే నృసింహన్యపతిః కర్ణాటదేశాధిపః”
ద్ది

సీ. “సరిలేని నీతిచాతురిచేత రాజ్యతం

త్రంబును నడపిన నడపుఁ గాని

యనిశంబు పుష్పచందనవనితాదిసా

ఖ్యంబుల నందిననందుఁ గాని

సంగీతసాహిత్య సరసవిద్యావిన్

దంబులఁ దగిలినఁ దగులుఁ గాని

స్వామిహితానక్తి నడవనానదనుశా

ననలీల జరపిన జరపుఁ గాని

నీళ్ళలోవలి సరసిజ నీడశంబు

సరవి నిర్లేపుఁడై న సంసారయోగి

సందియము లేదు పృథ్వీ శంభుమూర్తి,

యాయనంతయ గంగమంత్రీశ్వరుండు.”

కాబట్టి యీ యనంతయ గంగమంత్రీశ్వరుం డపారరాజ కార్యనిర్వహణలౌకిక ప్రవాహములో మునిగి తేలుచుండిన వాడై నను, నీటిలోని తామరాకువలె బ్రావంచిక విషయానురక్తి యంట కుండ నిర్లేపుఁడై సంసారయోగివలె మనుచుండెనట ఇట్టినియతా త్ముండు నిజాత్మతేజః పుంజంబున నజ్ఞానతిమిరంబును విచ్ఛేదంబుచేసి ప్రబద్ధుఁడై సకలన “ప్రబోధచంద్రోదయ” మనుగ్రంథ మీతని కెక్కుడుసులభముగా బోధపడఁగలదు. కాన నాగ్రంథమును సత్క పులచే నాంధ్రీకరింపించి కృతినఁదఁ దగినవాడని యాశ్రితాశేష శేషముపీఠావతరణబృంద మాశీర్వాదించినదట:—

ఉ. ఈదృశవర్తనంబునకు నెక్కుడు బోధమగుఁ బ్రబోధచంద్రోదయ మాండ్రభాష సతియోగ్యకవీంద్రులచేత నంగీతంబై దిశలం బ్రసిద్ధముగ నందినఁ గస్తురితావి పైఁడికిన్ మేదురపేమకాంతి ధరణిన్ మృగనాభికిఁ గల్గులాగునన్.

అట్లు బుధాశీర్వాద పురస్కృతుడై యాయునూన గ్రంథమును
గృతినంద నుద్యోగించి దరినున్న పండితావళి నిట్టి మహాసీయగ్రంథము
నాంధ్రీకరింప నమర్థు లెచ్చటనైన నున్నారా యని ప్రశ్నింప వారీ
కవిద్వయమును పేర్కొనిరట—

సీ. కలరు కౌశికగోత్రకలశాంబురాశిమం

దారంబు సంగీతవంది నంది

సింగమంత్రికిఁ బుణ్యశీల పోషమ్మకు

నాత్మసంభవుఁడు మల్లయమనీషి

యతని మేఁల్లుఁ డంచితభరద్వాజగో

త్రాతామ చైత్రోదయంబు ఘంట

నాగధీమణికిఁ బుణ్యచరిత్ర యమ్మలాం

బకుఁ గూర్మితనయుండు మలయమారు

తాహ్వయుఁడు సింగనార్యుఁడు నమ్మతనాకు—

లీశ్వరాధాపతులు శాంతు లిలఁ బ్రసిద్ధు

లుభయభాషల నేర్పరు లుపమరులు న

మర్థు లీకృతిరాజ నిగ్మాణమునకు.

ఆమాటలు విని సంతోషవికసితపదనారవిందుండై మీతలంపు నాతలంపు
నేకంబయ్యె నిదియ సరి లేని శుభనిమిత్తం బని వెంటనే యాకవిపుంగవుల
నిరువుర రావించి, చిత్రవర్ణాననంబున నాసీనులం జేసి, శివపూజావిధాన
విలిప సుగంధపరిమళితంబైన హస్తంబున కర్పూరతాంబూలంబు లిచ్చి,
క. నేరుపరి పోహణించిన

హారము వెల యెక్కులీల నతిశయముగ నా

పేరఁ దెలిఁగింపవలయును

సారపుఘటితులఁ బ్రబోధచంద్రోదయముగో.

అని యాకవిద్వితయమును నవినయముగాఁ గోరెనట. అందులకు నా

220 నందిమలయ్య, ఘంటసింగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము.

రంగీకరించి కృష్ణమిశ్రునిచే రచింపఁబడిన ప్రబోధచంద్రోదయమును గీర్వాణవాటకరాజమును బ్రబంధరూపముగాఁ దెనిఁగింపఁ బూనిరి.

నందిమలయ్య, ఘంటసింగయ్య

ఈ జంటకవుల పంశాదివిషయముల గూర్చివారు రచించిన రెండుగ్రంథములే మనకు ముఖ్యాధారములు. మొదటఁ బ్రబోధచంద్రోదయమును వ్రాసి గంగయూమాత్యునికిని, దరువాత వరాహపురాణమును రచించి తుఘవనరసనాయకులకును నంకితముచేసిరి. ఆగ్రంథముల యవతారికలలో తమకులగోత్రములగుఱిచి యిట్లు చెప్పికొనిరి.

ప్రబోధచంద్రోదయమున వీరినిగుఱించి చెప్పిన పద్యము పైన నుదాహరించితిని. వరాహపురాణమున వీరిని గుఱించి యిట్లు చెప్పబడినది:

నీ లపుడు సభావేదికాగోస్థితులమైన

మమ్ము వాగీశ్వరిమంత్రీరాజ

సిద్ధిచారగులఁ శాశికథరద్వాజగో

త్రుల మహాదేవాఘోజలజభక్త

పరతంత్రీమతుల నాపస్తంబసూతుల

గురుదక్షిణామూర్త్యుఘోరశివుల

శిష్యుల సతిశాంతచిత్తులఁ దనకునా

శ్రీతులభాషాద్వయ కృతీరూఢ

శేముషీభూషణుల నందిసింగనార్య

తనయు మల్లయ కవికులోత్తముని ఘంట

నాగధీమణి కూర్మినందనుని మలయ

మారుతాంకితు సింగయమంత్రీఁ జూచి.

క. మీరిరువురు నెప్పుడును శ

రీరప్రాణములక్రియఁ జరింతురు మిగులం

గూరిమిఁ గృతిఁ బ్రతిపద్యముఁ

జారుఫణితిఁ జెప్పఁగలరు చాటువుగాఁగన్.

పై పద్యములఁబట్టి వీరినిగురించి తెలిసినసారాంశములు:—

నందిమల్లయ్య కౌశికగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; తండ్రిసింగన్న; తల్లి పోచమ్మ; శివభక్తుఁడు, వాగీశ్వరమంత్రోపాసకుఁడు, దక్షిణామూర్తిశిష్యుఁడు, ఘంటసింగన్న భారద్వాజగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; తండ్రి నాగన్న; తల్లిఅమ్మలమ్మ; శివభక్తుఁడు; వాగీశ్వరీ మంత్రోపాసకుఁడు; ఆఘోరశివశిష్యుఁడు.

ఈఘంటసింగయ్యకు మలయమారుతకవి* యని ప్రత్యేకబిరుదాంకము గలదు ఈతఁడు నందిమల్లయ్యకు మేనల్లుఁడు కాఁబట్టియూ యిద్దఱు కవులునొక్కఁకుంటుంబములోనివారు.

♦ వీరిద్దఱును ఎల్లప్పుడును శరీరస్థానిములవలె అభేదాద్యవసాయమున నుండిరి. వీరు రచించిన గ్రంథముల యాశ్వాసాంతగద్యములలో సైత మిద్దరిపేర్లును చెప్పికొనిరి: “ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర ప్రసాదలభసార సారస్వతాభిసంది నందిసింగయామాత్యపుత్రీమల్లయమ

*మలయమారుతకవి యని నీరుదు బహుశః ఈతనికి విశ్వమందలి గుణవిశేషము నలన వచ్చియుండును. మలయమారుతమందు శైత్యము, సౌరభ్యము, మృదుత్వమును స్పష్టము తెలిసిన విషయమే. ఈతని కవిత్వమందు నీగుణ విశేషములే యుడుటచేత ఈ బిరుద మియ్యఁబడినది. మొత్తముమీఁద ప్రబోధచంద్రోదయ వరాహపురాణములలో కవిత్వము చాలమృదువుగాను, సమసభావయుతముగాను నుండుటచే మృద్యమై యీరినద నామఁకునకీతడు తగినవాడని చెప్పవచ్చును.

♦ కవులు కవులు గానుండుట యొక ప్రతిభాగౌరవవిశేషమని తలంపఁబడుచుండిన యీకాలమున జంటకవుల కృతీనిర్మాణపద్ధతులు సులభగ్రాహ్యములు. ఈకాలమున విడికెవులకుండు జంటకవులపేళ్లే లెక్కకుమిక్కిలి యున్నవి. తరుపతి వెంకటేశ్వరకవులు నుప్రసిద్ధులు. వారివెంబడినెన్నియేని జంటలు పెరిగినవి, రామకృష్ణకవులు శేషాద్రి రమణకవులు, వెంకటస్వామీశ్వరులు, కొప్పరపుసోమరకవులు ఇత్యాదులు.

222 నందిమల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము

సీషితల్లజ మలయమారుతాభిధాన ఘంటనాగయప్రధాన తనయ సింగయ కవిపుంగవ ప్రణీతంబైన...

కృష్ణదేవరాయలకాలములోనివాడైన నందితిమ్మన్న లేక ముక్కతిమ్మన్న అను కవిశ్వరుడు తాను రచించిన "పారిజాతావహరణము" అను కావ్యమును కృష్ణదేవరాయల కంకితముజేసి తన కులగోత్రములఁ జెప్పికొనుచు 'మలయమారుతకవి' యని బిరుదనామము కల యీఘంటసింగయ్యకుఁ దాను వేసల్లుడనని చెప్పికొనెను.

సీ. కాశికగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ

సూతుఁడార్యేలవవిత్రికలుఁడు

నందిసింగమాత్యునకును దిమ్మాంబకుఁ

దనయుండు సకలవిద్యావివేక

చతురుఁడు మలయమారుతకవీంద్రునకు మే

సల్లుఁడు కృష్ణరాయక్షీతీశ

కరుణానమాలబద్ధఘనచతురంతయా

నమహాగ్రహార సన్మానయుతుఁడు

తిమ్మయూర్పుండు శివపరాధీనమతి య

ఘోరశివగురు శిష్యుండు పారిజాత

హరణ మనుకావ్య మొసరించె నాంధ్రభాష

నాదివాకర తారాసుధాకరముగ.

కాబట్టి యీకవులవంశము పండితవంశమై పెక్కండు కవిపుంగవులచే శోభితమైయుండెను. నంది సింగయ్య, ఘంట మల్లయ్యును కవులుకూడ నుండినట్లు తెలియుచున్నది.

ప్రబోధచంద్రోదయము

ప్రబోధచంద్రోదయ మను గీర్వాణనాటక మొక ప్రత్యేకమైన

విచిత్రగ్రంథము, సామాన్యముగఁ గావ్యనాటకములందు మానవజాతులలోని స్త్రీపురుషులలో, లేక నిలింపవర్గములోని స్త్రీపురుషులలో పాత్రములుగా నుండి కథాక్రమమును జరిపింతురు. ఈగ్రంథమం దట్లుగాక మానవస్వభావమందుండెడు సుగుణదుర్గుణములే పాత్రములుగా నుండి, మనుష్యుని యాధ్యాత్మికజీవిత నాటకము ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. కావున నీ గ్రంథమందలి పాత్రములు ప్రతిపురుషుని యందును, బ్రతిస్త్రీయందును స్వాభావికముగా గోచరించుచున్నవియే. ఈనాటకము గ్రహించుటకు మనుష్యస్వభావము తప్ప మఱియేగ్రంథముల బరిశీలింప నక్కఱలేదు. మహాభారతమందుఁ గౌరవులకును బాండవులకును శ్రీమద్రామాయణమందు రామరావణులకును ఘోరయుద్ధము జరిగినట్లుగ నీప్రబోధచంద్రోదయమందు మానవప్రకృతియందలి సుగుణదుర్గుణములకు నిత్యము జరుగుచున్న సంకులసమరము నిరూపింపఁబడినది. ఇట్టి యాధ్యాత్మిక యుద్ధములు సమస్తదేశములవారును దమతమ మత గ్రంథములందు వాక్రుచ్చుట తఱచు కానంబడునుగాని రసప్రధానములగు కావ్యనాటకములయందు దిట్టి విలక్షణపాత్రములచేఁ బరస్పరవిజిగీషా సంఘటనము నిరూపించుట చాల నరుదు.

ఆంగ్లేయభాషలో ‘బనియను’ అను మహామేధావి యొకఁడు “యాత్రికుని పర్యటనము” (Pilgrim's Progress) అను వచన గ్రంథమును వ్రాసెను. ఆయాత్రికుఁడు క్రైస్తవుఁడు. అతనియాత్ర భూలోకమునుండి స్వర్గలోకమునకు. ఆదారిలో నతనికి సంభవించిన యానుకూల్యాంతరాయములును, సుఖమఖిలములును బహుచతురతతో వర్ణింపఁబడినవి. జర్మనీభాషలో “గీటే” అను సుప్రసిద్ధ కవి పుంగవప్రఁడు ‘షాస్టు’ అనెడు లోకోత్తరమైన నాటకరాజమును తనయవసాన దశయందుఁ బూర్తిచేసి మానవజీవిత మంతయు నుత్తరోత్తరాభి

వృద్ధి సూచకముగాను, మహదాదర్శలక్ష్మితముగాను సన్న్యాపదేశ గర్భితముగాను జిత్రించెను.

సంస్కృతభాషయందే యీప్రబోధచంద్రోదయమునకుబోటిగా “సంకల్పసూర్యోదయ”మను పేర శ్రీకైష్ణవమత పరివ్రాజకవర్గములో నొకరగు వెంకటనాథవేదాంతదేశికులవారు రచించివారు. ప్రబోధచంద్రోదయమందైవైతమతము నిర్ధారించఁ బడినట్లు సంకల్పసూర్యోదయమున విశిష్టాదైవైతమతము స్థాపింపఁబడినది.

పైఁ బేర్కొనఁబడిన ప్రసిద్ధగ్రంథములతో సమానముగాఁ జెప్పఁదగిన మఱియొకగ్రంథ మాంధ్రవాజ్మయమందే యున్నది. అది పింగళి సూరనాధ్యుడను కవిశిఖామణి రచించిన “కళాపూర్ణోదయము” ఇందు మనుష్యుని ఆధ్యాత్మిక జీవితచరిత్రము సామాన్యశృంగారరస ప్రధానమగు కథలో నంతర్లీనము చేయఁబడి యతిచతురముగాఁ గూర్చఁబడినది దీనిలో సైతము మనుష్యుని ఆధ్యాత్మికలక్ష్యమందలి సుగుణదుర్గుణములపోరాటము ఛాయారూపముగాఁ జిత్రింపఁబడినది

కాని పైఁ బేర్కొనఁబడిన అంతరార్థకథాగ్రంథము(allegories) లన్నిటిలో కథా విస్తృతతలోను, పాత్రీకసంఖ్యములోను, క్రమనిర్వహితతలోను అపారజ్ఞానవిజ్ఞాన సంపత్తిలోను ప్రబోధచంద్రోదయము మిన్నయని చెప్పక తప్పదు. ఈనాటకమందుఁ జరిత్రాత్మకమైనవిగాని, సాంఘికమైనవిగాని అన్యోపద్యప్రభావము లంతర్నిబద్ధము లగుటలేదు. కావున కథాసర్మాణము చాలవిశేషముగాను, నిరాడంబరముగాను గల్పింపఁబడినది.

కృష్ణమిత్రుడు

అసమానమైనదియు, నద్వితీయ మైనదియు నగు నిట్టి నాటక రాజమును కల్పించిన మహామహుడు కృష్ణమిత్రుడను కవివర్ణుడు.

ఈకవిపుంగవుఁడు క్రీ. వె. పదునొకొండవ శతాబ్ద్యంతమున నుండినట్లు కానఁబడుచున్నది. ఈతనిగుఱించిన కాలనిర్ణయానుల కాధారము లీగ్రంథమందే కొంతవఱకుఁ గాన్పించుచున్నవి. ఈనాటకమందలి ప్రస్తావనభాగములో నటీనూత్రధారు లీనాటక రచనమును గుఱించియు, నాటక ప్రియోగామును గుఱించియు సవిస్తరముగా, సవిశేషముగాఁ వ్రస్తావించియున్నారు. వారి పరస్పర సంభాషణాదికముచేఁ దెలియబచ్చిన చరిత్రాశ్రము లేవనః—

చంద్రవంశపురాజైన కీర్తివర్మయను నృపాలుఁడు చేదీదేశపు ప్రభువైన కర్ణుచే వరాజితుడై రాజ్యమును గోల్పోయెను. పదంపడి కీర్తివర్మ మహీపాలుని నేనానియైన గోపాలుఁ డనుభూసురోత్తముఁడు కర్ణుని నోడించి కీర్తివర్మయ మరల రాజ్యస్థాపితునిఁ జేసెను. ఈగోపాలుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగుటచే యుద్ధానంతరమునఁ దననవాజ్యమైన శాంతరసమును పొందినవాడై, క్షత్రియుకుల హతయైన పరశురామునివలె దనముష్టిల కోపాగ్నిని జల్లాచ్చుకొని శాంతజీవితమును స్వీకరించెను. ఆయన యాజ్ఞానునారముగా నతని గురువగు కృష్ణమిత్రునిచే నీనాటకము రచింపఁబడి కీర్తివర్మ భూపాలుని సమక్షమునఁ బ్రదర్శింపఁబడవలసి వచ్చినది.

ఈకీర్తివర్మ చాండిల్యవంశస్థుడైనట్లును, క్రీ. వె. 1098 న.॥ ప్రాంతములో రాజ్యము చేయుచుండినట్లును కొన్ని శాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. అంతియకాక ఈతని శత్రువైన కర్ణుఁడు పడమటిచాళుక్య రాజులలో నొకఁడగు త్రిభువనమల్లుఁడు, లేక విక్రమాంకదేవుఁడు పేరుగల నృపాలునకు సమకాలికుఁ డైనట్లు బిల్వణ చరిత్రమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది:

కాలః కాలంజరగిరిపతేర్యః ప్రయాణే ధరితీం

తుక్భారాణాం ఖురపుటరవైః క్షూపశూన్యాంచకార.

226 నందిమల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము

శ్రీదాహలక్ష్మీతివర్ణనః సోఽపియం ప్రావ్యవృత్తమ్

కర్ణః కర్ణమృతరసభరాస్వాద మంతస్తతాన.

(బిల్వణ-విక్రమాంకదేవచరిత్ర)

అనగా బిల్వణుడు దాహభద్రేశ్వరాజైన కర్ణునికడకు వెళ్ళి సన్మానమును బొందెను. ఈబిల్వణుడు విక్రమాంకదేవుని యాస్థాన కవియై తనవిక్రమాంకదేవ చరిత్రమును ఆరాజున కంకితముచేసెను. విక్రమాంకదేవుడు క్రీ. వె. 1076 మొదలు 1129 వఱకు రాజ్యము చేసియుట్లుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాబట్టి కర్ణుడు, విక్రమాంకదేవుడు, కీర్తివర్మ వీరుముగ్గురు సమకాలికులగు ప్రభువు లని యేర్పడుచున్నది.

ఇట్లుండఁగా కీర్తివర్మ సరపాలుని యాస్థానకవియగు కృష్ణమిశ్రుఁడు బహుశః విక్రమాంకదేవుని యాస్థానమునకును బోయి యాతని వలన రాజపోషణాది సత్క్రియలను బొందెనాయని సంతయము గలుగుటకొక యాధారము కానఁబడుచున్నది.

శ్రీవిక్రమాంకో జగతీతలేఽస్మిన్

జీయాన్ మనుప్రఖ్యయశా నరేంద్రః,

ప్రపోషయం కోటిసువర్ణతో వా

సబాంధవం సప్తతివత్సరాణి

(కృష్ణమిశ్రః-ఫలరత్నమాల)

అని యొకానొక కృష్ణమిశ్రుఁడు తన ఫలరత్నమాల యను జ్యోతిషగ్రంథమున వ్రాసికొనెను. ఆకృష్ణమిశ్రుఁడును, మననాటక కర్తయగు కృష్ణమిశ్రుఁడును ఒకఁడా, కాదా యని నిర్ణయింపఁదగినది.

ప్రబోధచంద్రోదయ నాటకనిర్మాతయగు కృష్ణమిశ్రు డొక మహాపండితుఁడైన సన్నాసియనియు, ఆతని కనేకలు శిష్యులుండి

రనియు, వారిలో నొకశిష్యుడు వేదాంతవిషయములను చదువనొల్లక కావ్యనాటకాది గ్రంథముల మాత్రమే చదువుచుండెననియు, అతనికి వేదాంతమార్గ ముపదేశించుటకుఁ గృష్ణమిశ్రుడు వేదాంతసారము సీసబోధ చంద్రోదయ నాటకరూపముగా రచించినాఁ డనియు, నొక విద్వత్సంప్రదాయ క్రమాగతగాథ కలదు మొత్తముమీఁదఁ గృష్ణ మిశ్రుడు ఔత్తరాహుడును, గౌడదేశస్థుడును నగు కవివర్యుడు శ్రీ. వె. పదునొకండవ శతాబ్దాంతమున నుండినవాఁడు; అతఁడు విష్ణు భక్తుడు, వేదవేదాంతాభ్యాసకుడు; నిర్మలయశస్కుడు, నైదికాచారతత్వవోవిదుడు, మృదుమధుర కావ్యరచనానిపుణుడు, వాణి విశారదుడు, అప్రతిమభావభావనా విచక్షణుడనై గీర్వాణ వాఙ్మయ మందక్షిణకీర్తి సంచదల గడించెను.

కథాసారము

శోభితీర్మయంపుఁ గోటబులు, అమృతంపుఁ బరిభాను, నైశ్కల్యంపు మేడలును గల చిదానందనగరియందు ఈశ్వరుఁ డనురాజు రాజ్యపాలనము చేయుచుండెను. అతనికి మాయయ నెడు పట్టపహిషివలన మనస్సు అనెడు తిసయ్యుడు కలిగెను. అరాజకుమారునకుఁ బ్రవృత్తి యనియు, నివృత్తి యనియు నిద్దలుభార్యలు గలను. ప్రవృత్తి దేవివలన మహామోహుడు మున్నగు సుతులును, నివృత్తి దేవివలన వివేకుడు మొదలగు పుత్రులును జనించిరి.

ఈ యిరువురు పపత్నుల పుత్రులయందును సమానముగా రాజ్యకాంక్ష యున్న విం చినకతనఁ గౌరవపొందవులకు రాజ్యవిషయమునఁ బోరు కలిగిన ట్లియుభయపక్ష ములవారికిని భువనై కాధిపత్యముకొఱను నింతరము తిగవు గలుగుచుండెను. క్రోధవర్ణముగు మహామోహదులయందు జనకునకుఁ బక్షపాత ముండుటచే వివేకాదులు సమరమున నిలువలేక చెల్లాచెదరై పాటిపోవలసివచ్చెను.

మహామోహుడు రాజ్యను నస్వీకరించి సాపక్షేయులగు వివేకాదులను నిర్మూలముచేయ నుద్దేశించి వారెక్కడెక్కడ దాగియుండినో వెతకించుటకుఁ జారులను బంపెను. వారు విశ్వంబునంగల పుంబుల నన్నిట నెఱుకీ, యచ్చటచ్చట వివేకాదులు పొడనూపుట వినినవాఁడై తమఘోరికకు విన్నవించిరి, మహామోహుఁ డుగ్రుడై వేళ

228 సందిమల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము

లగంబునఁ దనతమ్ముల విలొకించి వివేకాదుల నెట్లు భంజింపవలయునో తగు నుపాయంబులఁ దెల్పఁడని, సోదరామాత్యవర్గంబుల కాజ్ఞాపించెను. అందుఁ గామఁడు తన యదృష్టప్రాభవంబునఁ బ్రకటించుకొనఁచు వాసంతిక నమమల్లికా పరివేషితఁ జేసి తల్లెలవలె నుల్లసిల్లెడు పల్లవాభాసం దన బలనికంబుగా నుండ వివేకాదు లెట్లు హావంబున నిలువనోపుడు ని యుత్కటగ్రంథమునఁ బ్రకల్పించెను.

మహామోహమహారాజా సభాంతరమున రహస్యాలోచనము చేయుచున్న సమయమున దుర్గుణుడగు వేరులవాడు వచ్చి వివేకమహారాజుపనివద్దేవిని పునఃపర్యాయించుటకును, ఆ యిరువురు సంయోగమువలన విద్యాప్రబోధచంద్రుని జడయించుటకును వలయుప్రయత్నములు జరుగుచున్నవనియు, నవి నిర్విఘ్నముగా జరఁగేటట్లు శమదమాదులు సకల పుణ్యతీర్థములకుఁ బోయి దేవతాప్రార్థనంబులు చేయి సమకట్టి యున్నారనియు పిడుగుమఱివార్త వినిపించెను. మహామోహుఁడు ధియోహ్వలంబై తన ముఖ్యసలవ్రుడగు దంధుని జూచి, “మిత్రమా, పుణ్యతీర్థములలోఁ బ్రవేశిస్తమగు కాశీనగరంబునఁ బోయి వివేకా ప్రయత్నంబులను సంగమము గావించవలయు” నని చెప్పిపంపెను.

మహామోహుఁ డొనరించిన యాలోచనంబున, దుర్గుణుడు నియోగించిన యాజ్ఞావిశేషంబులును రహస్యముగాఁ గనిపెట్టి దానాదుఁ డనెడు చారుఁడు తద్వృత్తాంతము పూసగుచ్చిట్లు వివేకమహారాజుని వేదిఁచెను. ఆమహావల్లభుఁడు చింతాకులంబై తన యగ్రమహిషియగు మతిని గానించి యీయుచంతమును స్వంబు నామెను విన్నవించెను. విద్యాప్రబోధచంద్రుని లెట్లుదృఢముగా నిగ్రహమెత్తెనో యదంతోఁ గలసింది చిరవియోగానలమునఁ గృశించుచున్న యుపనిషద్వామినికే దనతోఁ బురిసమాగమము గలిగెనేని పిదపాప్రబోధచంద్రుని ప్రభుమిగుల నించెప్ప నాసాధ్యలలామ సవత్సీతనరాగమున కియ్యకొనెను.

మహామోహునిచే నాజ్ఞాపించుటదై దంధుఁడు వారిజానీపురివంబున కేరి, యచ్చట నివాస మేర్పఱచుకొని రాజకార్యనిర్వహణ పీఠీకుడై యుండెను. కొండొక దివసమున నొకానొకపురుషుఁడు వానియింటికి యాదృచ్ఛికముగా నేతెంచి, మాతీభ్యమును గ్రహింపనొల్లక దుఃఖంకృతి, గమపటుప, వాంకీరువురకు జరిగిన సంభాషణ కర్మమున నానూతనపురుషుఁ డహంకారుడని తెలియవచ్చునని. అప్పుడు దంధుఁ డహంకారమునకు మ్రొక్కినను బోధునిమాటల దని యుం, గావున నహంకారునకు మనుషుఁ డనియు బాంధవ్యమున జెప్పికొనెను. పిమ్మట నిరువురును దమతమ యాచర

జీయవిషయములను దెల్పుకొని మహామోహుని యాజ్ఞానుసారముగ నుభయులును కాశీక్షేత్రమునకు వచ్చినట్లెఱింగిరి.

ఇట్లుండ మహామోహమహారాజాపదమయమున కాశీపురంబున సపరివారంబుగఁ బ్రవేశించెను. దంభాది బంధువర్గమును, క్షుపణకశాద్ధకాపాలికాది పరివారనికరమును నామహారాజును జాట్టికొని సంతోషసంభ్రమ కోలాహలంబునఁ జెలరేగిరి. మహామోహమహారాజు బంధుమిత్రానుచరులకుఁ దననాస్తికమతప్రకారమును సర్వంబును దోషించి శరీరము వేలనియు, నాత్మ వేలనియుఁ జెప్ప వేదవాక్యము లబద్ధములనియు, బంధభూతపరిపాక ప్రాప్తత్రైతన్యమును నీయుడలే యాత్మాయ నెడు సిద్ధాంతము సత్యమనియు వాసుచ్చి. వేదచోషిత కర్మాచరణములను నిర్మూలము గావింప వలసినదని మేఘనిస్సవిత గాంభీర్యమునఁ జెప్పుచుండఁ, దన మతాచార్యవర్త్యుడగు చార్యుడు శిష్యసహితుడై విచ్చేసి, మహారాజును దీవించి, సమస్తము దేవరసంపుట సాధంపఁబడెనని నివేదన. మహామోహమహారాజు సమస్త గాఢవ్యలోకము గడుంగడుసంతసించె. విష్ణుభక్తి యను కల్లంపిల్లమాల్య మింకను లొంగకుండ నిలుగులు పెట్టుచున్నదనికొంతసంతోషముగాఁ జెప్పిన చార్యునిమాటలు విని మహామోహుఁ డించుక నిట్లాగు నిడించి, యామూర్ఖురాలు పట్టినపట్టు విడువనుగాని కామక్రోధాదులమందట నామె శుశ్రూగీంతలు సాగవని యూఱడిల్లి, అయినను శత్రువర్గములానిదైన నినపునైనను నుపేక్షింపఁగూడదని తనభృత్యవర్గమును హెచ్చరించెను.

అట్లన నొకప్రతీహాని వచ్చి పురుషోత్తమ దేవాలయమున నున్న మదమానులు దేహవారి కొకకన్యాపనపత్రికఁ బంపిరని చెప్పి, మహామోహమహారాజాపత్రికఁ గైకొని శ్రద్ధయును, ఆమెదుహితయును శాంతియును గలసి వివేకమహిమలభునకును ఉపనిషత్సాధునికిని బోర్డు గుఱుఁజ్జుదోత్యము నడుపుచున్నారనియు, ధర్మము, వైరాగ్యము మొన్నగు పెద్ద లీకార్యసంఘటనలమిత్తము సహకారులుగా నున్నారనియును వ్యాసినసంగతులను జదివికొనెను. పిమ్మటఁ గామకోగ్రణాఘులను బిలిచి ధర్మమును గట్టిపెట్టుమని కామనిగిని, కాంతిని బంధింపుమని క్రోధహాఘులను నానకు లిచ్చి శ్రద్ధను వశీకరించుటకు నాస్తికత తప్ప వేరొకటి సమర్థము గనినియూహించి, మిథ్యాదృష్టి మేం బొందు నాస్తికతను తోడితెచ్చుని విధిమావతి యనుదాసిం బంపెను. ఆమె శిష్యుమహాయ మిథ్యాదృష్టిని దోడ్కొనివచ్చెను. అంత మహామోహ భూకాంతుడు తన కిష్టంతప్రియమిలాసించుచును మిథ్యాదృష్టిని జూచి పరమానందభరితుడై యామెను గొంటు గుచ్చిగుచ్చి యాలింగనస్పృశుమునఁ జొక్కిచొక్కి కొంతదనుక నామెతో శృంగారిలల నోలలలాడి తుడ కామితో దాను పనివపి రప్పించిన కా

ర్యమును జెప్పి శ్రద్ధ నేదో మాయోపాయంబున బద్ధుడాలిం జేయవలసినదని నియమించి పంపెను.

అట్లు మహామోహుని గూఢానువర్తినియై మిథ్యాదృష్టి శ్రద్ధాలఁబెట్టవలసిన తనకల్లోపాయంబులు నెఱపి యామెను వేదమార్గమున దప్పించి పాపందశతవశంపదం జేసి మఱుంగువెట్టిన, శాంతిక్య తనతల్లిని గానలేక విభ్రాంతివొంది తిరుగులాడుచు, విలపించుచు నామెపాపందశంబులైన నున్నదేమో యని వెదకికొన నుజ్జీశించి తననెచ్చెలియగు కరుణతోఁగూడ బోవుచున్న సమయంబున నొకవికృతాకాసుఁడైన పురుషుఁడావారినే యెదురెగుచుండఁ జూచెను. వాగారతి వీక్షించి గాక్షుఁడోపికాచమోయని సంశయించి ధియబ్రాంకులై కొంతనేపటికిఁ దెప్పిల్లి యానాతినిపురుషుఁడొకరిగింబన సన్యాసియని తెలిసికొనిరి. అప్పుడు శాంతి తనతల్లి యామెను మృనియొద్ద నుండునేమోయని కనుఁగొనుట కచ్చటనే నిలవఁబడెను. ఇంతలో నాదిగింబరుఁడు “అగ్రం త, అగ్రం త” యని తనశ్రావకవర్తనును బిగించి స్వమనోపదేశమును జేయుచు శ్రద్ధను రావించి వారికి నుడిగములు చేయుమని నియోగించెను. అవచ్చి నస్త్రీని కాలతి మోచి తనతల్లి యనుకొని ధిమించెను. కాని మఱికొంతనేపటికితనతల్లి కాదనియు, తామనియనియు నిశ్చయించుకొనెను.

తనవార భాద్రమందిములనైన తనతల్లి యుండునేమో యని వెదకుటకుఁ దిరుగులాడుచుండ నంతలో భాద్రభీష్టుఁ యొకఁడు చేతఁ బుస్తకములకట్ట పట్టుకొని యెగుఁగ పడెను. అతనియొద్దనైనను దామనియే యున్నది గాని తనతల్లియగు నిజమైశ్రద్ధ లేదని నిశ్చయముగాఁ జెలిసికొనెను.

ఇట్లుండ నాదిగింబరుడైన జైఃత్తపణసుఁడు భాద్రభీక్షువుతో మరలిపముమున వాదములాడ మొదలిడి శుదకు నాని చూపింపసాగెను. వీరద్వలు కలహమాడు చుండ గా సోమసిద్ధాంతుఁడొకఁడు చేతఁ గరివాలముఁబూని యటఁ జేరినను. వీరమవ్యురు మతాభినివేశమునఁ దమతమమతములఁ గూర్చి చర్చి పసాగిరి. కొంతకాలమునకుఁ గా పాఠకుడు గోమూషితనేత్రకోణఁడై కరివాలముం దిర్విప్రము జైఃత్తపణసునిఁ బొడుచుటకై జేయి సాచెను. అంత భాద్రుఁడును, శ్రవణసుఁడును బెగడుపడి గూఢానాకారుడగు సోమసిద్ధాంతిని శ్రమింప జేడికొనిరి. అంతట సోమసిద్ధాంతుఁడు తాను గొల్లించున్న మదిగాఁగమును గొంత వారి కిచ్చి తనమతమునకు వారిని మార్చికొనెను. వారు మవ్యురిల్లు కఖ్యపడి, “అద్దిగా. మనశక్రవర్తయగు మహామోహుని గూఢానుమఱచి యిచ్చోటఁ గాలవిలంబము చేయుచున్నావా. శ్రద్ధాదేవిని బట్టి నమ్మని మన జీవితయాంతికదా. ఆమె విభుధకి చెరితనుదాగియున్నది; కాఁబట్టి యామెను వింటనే

కొనిదేవలయు” నని కాపాలికుఁడు తన భైరవీశక్తి నాకర్షించి పంపెను. ఇంతలో కాంతియు, గరుణయు శ్రద్ధయొద్దకుఁ బోయిరి. వీరిట్లుండఁగా రౌద్రులసావిష్టయగు భైరవీశక్తి భీకరాకారముతో గగనమున కెగసి, పావురమును డేఁపట్టుకొనినట్లు, శ్రద్ధాలలనను బట్టికొని యెగిరి వచ్చుచుండఁగా విష్ణుభక్తి యడ్డుపడి భైరవిని బాటదోరిశ్రద్ధనువిడి విడిపించెను.

విష్ణుభక్తిమహాదేవి శ్రద్ధను విడిపించి యామెతో నిట్లు నడివెను. “శ్రద్ధా నీవు వేవేగమేపోయి, వివేకమహారాజుతో నిట్లు చెప్పవలెను. మోహాదివిరోధవర్తము ను నిర్జించుటకు సైన్యముల నన్నిటిని భేరఁ గూర్చుకొని యాయత్త పడియుండవలెను విష్ణుభక్తిమహాదేవి కావలసినసాయ మొనర్చుటకు సిద్ధులుగానున్నది” అమాటలు విని శ్రద్ధాదేవి యవిలంబితముగా వివేకమహారాజును జేరి విష్ణుభక్తి దేవి నుడివినపలుకులు యథావిధిగా నివేదించెను. అంత వివేకమహారాజుఁ డెదిరిబలములన్నిటిలోఁ బ్రోడయగు కాముని జయింప సమర్థుఁ డెవ్వఁడని యోచించి వస్తుగిచ్చారునకు వర్తమానముఁ బంపెను, అంత వస్తువిచారుఁడు వచ్చి కాము ననాయాసముగా జయింపఁగలనని ప్రతిజ్ఞచేసెను. క్రోధుని భజించుటకు తుచును, లోభుని నిరోధించుటకు సంకుప్తని నియోగించి; తదితర బలానీకంబుల నెల్లఁ గలయుఁజూచి యందఱును ద్వరితముగ గాఢకానగరంబుకు సమగోత్సాహంబునఁ బ్రయాణ మగుఁడని యాజ్ఞాపించి జయభేరిని మ్రోగింప జూపించెను.

వివేకపృథ్వీకుఁడు మహానీకసమేతుడై కాశీనగరము నొచ్చి యాదికేశవుం దర్శించి సుతించి ధర్మయొద్దమునకు సిద్ధముగా నుండెను.

మహామోహాదివీరులును సుగ్రామునకు దమతరు నేవలను గూర్చుకొని వచ్చి కాశీనగరంబున నె విడిసియుండిరి. ఇట్లుభయవైన్యంబులును జయధ్వనంబులతో దిక్కులు పిక్కటిల్ల వాయుచు సరుగికోపాలమున సప్రభమించుచుండిరి. కధిరగా గానిల్లరుగు నాహవభూమిని జూడనొల్లక విష్ణుభక్తి మహాదేవి “శ్రద్ధా! యుద్ధానంతరమున జయోపజయముల పవ్యవసానము సత్విముగా నాకు జెప్పు” మని యాజ్ఞాపించి కాంతిలో గూడ సాలగ్రామశిఖాసమీపమున నున్న చక్రతీర్థంబునకు బోయెను.

యొద్దము ప్రారంభించెను. వివేకాదియోధులయెదుర మహామోహాదివీరులు నిలువలేక పరాజితులై పితాపికలై చెదరి పాటిసోయిరి.

మహామోహు డెక్కడ నణగెనో యెఱుకపడలేదు. వివేకమహారాజు జయధ్వనములతో గాశీనగరంబు బ్రవేశించెను. ఈవృత్తాంతమునంతను శ్రద్ధాదేవి చెచ్చెని బోయి

282 నందిమల్లయ్య, ఘంటసంగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము

విష్ణుభక్తిమహాదేవికి నిశేధించెను,

మహామోహదుల పరిభవమువిని తండ్రియగు మనస్సు పలువిధముల కోకించి పలువరించుచున్న సమయమున విష్ణుభక్తి మహాదేవి వ్యావసరస్వతిని బంపి మనస్సునకు వైరాగ్యము గలుగునట్లుగా నుపదేశముచేయుమని నియమించెను. వ్యావసరస్వతియు నిట్లే మనస్సునకు ననేకవిధముల బోధించి భావంబు లనిత్యములనియు, పాంచ భౌతికములగు శరీరములు నశ్యంగములనియు, బ్రహ్మమే నిత్యమనియు, దక్కినవన్నియు వికల్పితవికృతులనియు నిత్యాదివేదాంతవిగ్రహములను జక్కగా దెలియజెప్పి విచారి ముడుగుమని యుపదేశించెను. కాని యామె యెంత చెప్పినను మనస్సునకు దుఃఖ ముపశమింపలేదు. వేదాంత సుస్వతిమాత్రము వినుచుచెందక సకలలోకరక్షణ దక్షుడగు నిందిరాధవుని గాని, యిందుధరునిగాని పొందగ పదా తలంచియుండుమని యు, మోహపాశబంధముల తమంతట తామే సడలి విడిపోవునవియుఁ జెప్పిన, మన న్ముఠిడిల్లి కృతార్థుడ నైతిని వ్యాస సరస్వతీదేవి పొదంబుల కఱగిన, నామె మనస్సున జూచి, “వత్సా! నీహృదయం బుపదేశక్షమంబయ్యెను గాన మఱియొక రహస్యము జెప్పెద” నని “జడున క సార సంసారవిభ్రాంతి కలుగునుగాని వివేకం శువరుగలుగదు. వివేకము కిదియంతయు విక్రికారణంబే” యని వేదాంత పగమ రహస్యము దెల్పెను. ఇంతలో వైరాగ్యుడు రాగా భావోదేవిమనస్సుతో “వత్సా నీ తగయుడు వైరాగ్యుడు వచ్చినాడు. అతని సంభాషింపు” మని కోరెను. అప్పుడు మనస్సు వైరాగ్యునిఁ గొలువించుకొనెను. అంత సరస్వతీదేవి మనస్సుతో నిట్లనియె.

ప్రథమ భార్యయగు ప్రవృత్తిదేవి పుత్రకోకానలమున మరణించినది కానవిచారింపక రెండవపత్నియగు నివృత్తిదేవిని రావించి కూడియుండ వలసినదనియు, దత్తం జనితులగు వివేకాదులను యావరాజ్య స్థాపితులఁజేసి సామ్రాజ్యము వహింపుమని యు నుపదేశించి పివించి, శ్రద్ధను జీవమహారాజునొద్దకుఁ బోయి చేయవలసిన కార్యంబుల ననుసంధిపునునియె కాంతిని వివేకమహారాజుకడ తేగియుండింబులు సలుపుమనియుఁ జెప్పి మిగిలిన కార్యములను సంఘటించుటకుఁ దా వెడలిపోయెను.

వివేకమహారాజు శాంతికోదన ప్రేయసియగు నుపనిషద్దేవిని వెఱకి తోడితెమ్మని చెప్పిపంపెను. ఆమె యట్లు పోవుచుండఁగా దల్లియగు శ్రద్ధను దారిలోఁ

జూది యానందభరితురాలై యామె యెచ్చటికి ససంభ్రమముగాఁ బోవుచున్నదని పరిశీలించెను. జీవేశ్వరుఁడు నిష్కంటకముగా సామూహ్యమేముండఁగ విచారమునకు హేతువేది యని మాటుపల్కి మహామోహుఁడట్లు యుద్ధమున నిజితుడైనను జీవపురుషుని వశీకరించుటకు మధుమతియను మోహినీ స్త్రీని బంప నామె తన యిందరి జాల విద్యను జూపి జీవేశ్వరుని మోహపాశ బద్ధుని జేయుటకు నానావిధంబులగు నిందియ నుభయోగంబులఁ గల్పించి, యాతనిఁ బరిభ్రమింపజేసి, తనవలగా వేసికొని నదని చెప్పి, శాంతి విపల్లా మౌరయయై, యింతశ్రమపడినను దుదకు ఫలము గలుగలేదని దుఃఖించి, యీపరిణామమునకుఁ బ్రతీకాలవిధాన మెద్దియేని కలదోయని యడిగెను. అంత శ్రద్ధాదేవి శోకించుచున్న పుత్రికను సహశ్యనింది “తనయా, ఊరడిలము, ఊరడిలము. తగ్గుచునీశ్వరుఁడు జీవేశ్వరునియొద్దకుఁ బోయి ‘ఈశ్వరా! యిట్లెల సంసారవిభాగితిబ్బలలఁ జిక్కుకొనియున్నావని యనుక జీవేశ్వరుఁ డదరిపడి. ‘తర్కా మేలుమేలు. నే నెంతమాఘుడ నైతిని. నన్ను మేలుకొల్పితివి; మేలు చేసితివి’ యని మెచ్చుకొనుచు, మధుమతిని చాల ధిక్కురించెను. కావున మనకు నిశ్చంకముగ నానంద దామకంబులగు వైభవోత్సవంబులే కలుగుచున్న”వని శ్రద్ధ చెప్పి తాను వివేచని జీవేశ్వరునిఁడనుఁ దెచ్చుటకుఁ గాను బోవుచున్నానని నుడివెను. అంత శాంతి తానుకూడ మపనిషద్దేవిని వివేచనికడకుఁ దోడి తెచ్చుటకుఁ బోవుచున్నానని తల్లితో నుగ్గడించి తనవారిని బోయెను. అంత జీవేశ్వరుఁడు విష్ణుభక్తిదేవియనుచుఁ గనుపంపించి తాను గడ్డయి నన్నిటి నతిక్రమించి నిత్యవిర్మలనుభయము బొంగగలుగుట యాదేవికృపాకటాక్షులనే యని వాసుచ్చి సంతోషించు పరుయమున వివేకమహారాజు శ్రద్ధాగనా సమేతుడై జీవేశ్వరుని సన్నిధి కేటించెను.

వివేకమహారాజు జీవేశ్వరునకు మొక్కి వీవనలు పొంది ప్రస్తుతించునయంబున నుపనిషద్దేవి శాంతిలనను దోడ్కొని వివేకమహారాజునకుఁ జూచున నొయ్య నొయ్యఁ జనెను. అంత జీవేశ్వరుఁడుపనిషత్తుణిని సంభావింప నామె వివేకమ కభివందనము లొనరించి యుపాంతస్థలమున నధిష్టించెను. జీవేశ్వరుఁడు పనిషదంగతో, “అలనా! నీవు భర్తవలన నెడఁబాటు పెంది, పెక్కుకడగండ్లుపడి, కాలము గడుపుచుంటివని మేమెఱుఁగుదుము. ఎచ్చలెచ్చడ నేనిదములైన బాధల

234 నందిమల్లయ్య, ఘంటసంగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము

నందితో మాకు దెలియఁ జెప్ప"మని నామె యిట్లు పల్కెను. "కృష్ణాజి నాజ్యసమిధాదిగృహీతహస్తయై యజ్ఞవిద్యాదేవి నన్ను నొల్లక నాతోఁబురుడించి వేయిచోటికి నవ్వురుచుని వెళ్ళఁగొట్టెను. అంతటఁ గర్మమీమాంసాతరుణియొద్దను నేఁ జోవ నామెయు యజ్ఞవిద్యాలన వలెనే నన్నోర్వలేక పొమ్మని నాకు దారి జూపెను. తరువాతఁ దర్కివిద్యలచేత నేఁ జేగఁ గారు నానావిధ కర్మశ్రావణంబులఁ గెచ్చఁగొట్టి చెలరేగి నన్ను బంధించుట కమంధించుచుండ నే భయభ్రాం తనై పొలుచున్నఁ జూచి, విష్ణుభటుఁ వెఱవస వెఱవస మని నాకథయమిచ్చి యాకతినప్పుడయలగు తర్కివిద్యలను మోచి చెదరఁగొట్టిరి. అంత నాపుత్రి యగు కీర్తిత మచ్చికంబున జేరవచ్చి కౌగిలించి నన్నురడించెను. ఇట్లనన్యసా మాన్యవిమరూపస్థలను బొంది తిరిగి యేలినవారిప్రావుల జేఁగఁగలిగితి"నని యుపనిషదేవి పల్కి, జీవేశ్వరునితో "నీవు పరమాత్మపు. నీకును బరమేశ్వరుకగును భేదము లే"దని చెప్పిన జీవేశ్వరుఁ డామాటలమాధ్యాయమును గ్రహింపలేక వివేకని వంక చూచెను. అరుహనుభావుఁ డుపనిషదేవిమాటల యర్థము వివరముగా ఘరిపింప జీవేశ్వరుఁడు గ్రహించి సంతసించుచున్న సమయమున నిదిభ్యాసమును నొకకావోదరి వారిని సమీపించి యుపనిషదేవికి సంజ్ఞచేసి యిట్లు చెప్పె: "విష్ణుభక్తిమహాదేవి వలన ఈసం దేశమును నీకుఁ గొనివచ్చితిని. వివేకమహాకావ సన్నిధానంబున నీ వుండిన మాత్రంబున సంకల్ప జననినై విద్యాప్రబోధ చంద్రుల నీగంభీరంబున దాల్చితిని. నీవు నీతనూజయగు విద్యాకన్యకు మనస్సునందుఁ బ్రవేశపెట్టి, ప్రబోధచంద్రునిఁ బురుషునియందు నిర్పి నీవు వివేకునిఁ దోడ్పొని యామోఽదనుఁ జేరుమని యాయును యజ్ఞాపించినది" అని యిట్లు చెప్పి నిదిభ్యాసము జీవేశ్వరునియందు దంతర్ధాన మయ్యెను.

తరువాత విద్యుల్లతాప్రభాసియగు విద్యాకన్యయు, నిర్మలసహజప్రకాశ మానుడగు ప్రబోధచంద్రుఁడును నావిష్కరించిరి. జీవేశ్వరుఁ డపారమగు సంకోచ మును బొంది వానిని గౌరవి చి యతిశయించుచున్న సమయంబున విష్ణుభక్తిమహాదేవి చురుదొండెను. జీవేశ్వరుఁ డామెను వినమితోత్తమాంగుడై ప్రణమిల్లి వీరవతుల పొంది, యామె గూనతిహస్తం వివేకుని మంత్రిగాఁజేసికొని, శ్రద్ధ, మతి, శాంతి మున్నగువారీమణుల గౌరవవీరుల కాపుడుండై, నిరుపమానవైభవంబున సదానంద సామ్రాజ్యంబు చేయించుచుండెను.

[ప్రబోధచంద్రోదయము-భాషాంతరీకరణము

[ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయము దిది చాల నడుదైన గ్రంథము. ఆంధ్రీకపులు ప్రథమమున సంస్కృత పురాణేతిహాసములనుండి గ్రంథముల నాంధ్రీకరించుచు వచ్చిరి గాని సంస్కృత మహాకవులు రచించిన మహాకావ్యనాటకములను దెలిగింపరైరి. కాళిదాసు, భవభూతి, భారవి, మాఘుడు, విశాఖదత్తుడు మున్నగు మహాకవులు రచించిన గ్రంథములను విశిచిపెట్టి పుక్కిటికథలుగల విక్రమార్క చరిత్రము; భోజరాజీయము, పంచతంత్రము మున్నగు గ్రంథములను బరివర్తించిరి. రఘువంశము, మేఘసందేశము, ఉత్తరరామచరిత్రము, కిరాతార్జునీయము మొదలగు గ్రంథములు ప్రాచీనకవుల యనవృత్తముగు మృదుమధుర ధోరణిని రచింపబడిన యెడల చాంధ్రీనరన్వృతిని రుపమానముగ సౌందర్యాతిశయమున మిన్నుండి యుండెడినని యిదివఱలోఁ బినవీరభద్రుని విషయమున వ్రాసి యుంటిని. శ్రీనాథుడు శ్రీహర్షుని నైషధమును దెలిగించిన త్రోవను పిల్లలమఱి పినవీరభద్రుడు కాళిదాసుని శాకుంతలమును గైకొనెను గాని ప్రత్యేకముగా నాగ్రంథమును పరివర్తింపక యుదలి పద్యములను గొన్నిటినిమాత్ర మాంధ్రీకరించి తన గ్రంథము దిడికొనెనని యిదివఱకుఁ జెప్పితిని గీర్వాణనాటకములలో నుత్తమమైనదాని నీ విధముననైన నొక ప్రాచీనాంధ్రీకవిచేఁ దెలిగింపఁబడినభాగ్య మాంధ్రీలకుఁ గలిగినందులకు సంతోషింపఁ దగిన విషయమని యా సందర్భమున వ్రాయఁ గలిగితిని. ఈ ప్రబోధచంద్రోదయ మను బ్రబంధ మట్లుగాక గీర్వాణ నాటకరాజములలోఁ బేరొందినదై యుండి ప్రాచీనాంధ్రకవులలో వాని నొందిన యీ కవిద్యయముచే సంపూర్ణముగా నాంధ్రీకరింపఁబడినది. గాన నీ మాంధ్రీగ్రంథమునకు మనము ప్రత్యేకస్థాన మీయఁదగినదని నా యభిప్రాయము.

286   సంది మల్లయ్య ఘంట సింగయ్య-ప్రబోధచంద్రియము

ఈత్రులు తత్కాలాచారమునుబట్టి గీర్వాణనాటకమును సైతము ప్రబంధరూపముగాఁ దెనిగించిరి. తెనుఁగున నాటకములు వ్రాయవద్దతి యాకాలమున నున్నయెశల వారు దానిని నాటకరూపముగానే తెనిగించియుందురు. ప్రబంధముగా మార్చినను, వారు మాతృకలోని కథాప్రణాళికనుగాని, వద్యక్రమమునుగాని, భావస్థితినిగాని నర్వసామాన్యముగా మార్పు లేకుండ స్వీకరించిరి. వీరు రచించిన ప్రబంధమును మాతృకయైన నాటకముతో సంచూచిన నెవ్వయోకించిచ్చేదములు తప్ప రెండు నొకేవిధముగ నున్నవి. ఈవిధముగ సంస్కృతనాటకరాజము నాంధ్రప్రబంధముగ రచించుటయం దీకవి ద్వితీయమే ప్రధమమార్గదర్శకము.

కృష్ణమిశ్రుఁడు దృశ్యప్రబంధముగు నాటకమును వ్రాసియుండెనుగాన దానికి ననువగు మార్గమునఁ దన గ్రంథమును బ్రారంభించెను నటీసూత్రధారుల ప్రస్తావన పూర్తియైనవెంటనే తెరమాటు తొలఁగి కాముఁడు, రతియు రంగస్థలముఁ బ్రవేశించి, నాటకమందలి కథావిషయమును సంభాషణక్రమమున విశదపఱుతురు ఈజంటకపులు శ్రవ్య ప్రబంధమును వ్రాసియుండిరిగాన నావద్దతిని విడనాడి తమ ప్రబంధమున కనుకూలముగు విధమున గ్రంథమును బ్రారంభించిరి. అనఁగా; నొక చిదానందనగరి యను పట్టణ ముండెను. అం దీశ్వరుఁడను రాజు పరిపాలించుచుండెను. ఆయన కిద్దఱు భార్యలుండిరి వారిద్దఱుకూ బుత్రులు గలిగిరి. ఆకొడుకులు రాజ్యముకొఱకుఁ బోల్లాడుకొనుచుండెడివారు. అందుఁ బెద్దిభార్యకొడుకు తండ్రిపేరను రాజ్యముఁ జేయుచు రెండవభార్యపిల్లలను దఱుమఁగొట్టుటకుఁ బెద్దయాలోచనసభ గావించెను. అసభయందుఁ గాముఁడును, రతియును దమతమ సామర్థ్యములను బ్రక

టించిరి. ఇట్లు గీర్వాణనాటకమునందుఁ బ్రారంభమున నున్న రతీ కాముల ప్రసంగ మాయాంధ్రప్రబంధమునఁ గథ కొంతవఱకుఁ జెప్పఁ బడిన తరువాత వచ్చినది. అనఁగా గీర్వాణనాటకమున గథను జెప్పె డు వారాయాపాత్రములే; మన ప్రబంధమున గథను జెప్పెడివాడొ కానొక కథకుఁడు. ఈవక్తృభేదముచే గ్రంథప్రారంభభేదమును గలిగినది. *

ఇట్టి స్వల్పభేదము లింకను మఱికొన్ని కాన్పించు చున్నవి. వానికి ముఖ్యకారణ మీరెండు గ్రంథముల నిర్మాణభేదమే యని చెప్పఁదగును.

ప్రబంధమునందుఁ గొన్నివర్ణన లుండవలయునని యొకశాస్త్ర నియమ మున్నదికదా! ఆనియమముకొఱకు నాటకమునందు లేకపోయినను కొన్నివర్ణనల నీకవులు కల్పింపవలసి వచ్చెను.

ప్రథమమునఁ జిదానందనగరవర్ణనము. ఈచిదానందనగరపేరు నాటకమున లేకలేదు. ఆనగరపేరు కల్పించి ప్రబంధనియమములకొఱకీకవులు వర్ణించిరి.

ప్రబంధమునందు మహామోహమలకును, వివేకాదులకును జరిగిన యుద్ధము ప్రారంభింపకపూర్వము సాయంకాలవర్ణనము చేయఁబడినది. నాటకము దీవర్ణనము లేదు. ఈవిధముగా నచ్చటచ్చట మాతృకలో లేని క్రొత్తవర్ణనలు కల్పింపఁబడినవి.

* శ్రీవ్యప్రబంధమనునాడ దృశ్యప్రబంధమవలెనే తెరచాటుఁ దప్పించి కథాపాత్రులచే బ్రారంభింపఁజేయు పద్ధతి పింగళి సూర వార్యుని యపారమేధా శక్తివలనఁ గల్పింపబడినది. అమహామహుని ప్రతిభ వెనుకటివారికిఁగాని, తరువాతి వారికిఁగాని లభ్యము కాకదు. కావున సాధ్రువాఙ్మయమున నాయన నిక్కముగ నెఱియఁడు.

288 సందిమల్లయ్య, ఘంటసంగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము.

కాశీనగరమందు మహామోహమహారాజు ప్రవేశించినప్పుడు కొంత పరివార మున్నదనిమాత్రము నాటకమందు నూచింపఁబడినది. కాని కాముఁడు, లోభుఁడు, క్రోధుఁడు మొదలగువారు రాజునొద్ద నుండినట్లు చెప్పఁబడలేదు. వీరికిఁ బనులు నియోగింపవలసినచ్చినప్పుడు రాజు ప్రత్యేకముగాఁ బ్రతీహారులను బంపి యొకరినొకరిని రప్పించి వానివాని కవసర కార్యములను నిర్ణయించెను. ఈప్రబంధమందట్లుగాక మహామోహుఁడు కాశీనగరమందుఁ బ్రవేశించునప్పుడే కామక్రోధాదిబంధువులు, ముష్నుగువా రాతనితో నుండినట్లు వర్ణింపఁబడినది. కాఁబట్టి శత్రువర్గమువారిని గుఱించి తాను జేయవలసిన నిర్బంధశాసనములను దెలియఁజెప్పటకుఁ గామక్రోధాదులను వేతె పిలిపింప నక్కఱలేక వారిసమక్షముననే యాయా యాజ్ఞలను వారివారికి జారీచేయించెను.

మఱియొక చిన్నభేదము. జీవేశ్వరునికడకు వివేకమహారాజు, నుపనిషద్దేవిని దీసికొనిపోమ్మని శ్రద్ధాశాంతులను విష్ణుభక్తిమహాదేవి పంపినట్లు గ్రంథమందున్నది. ఆయిరువురును జీవేశ్వరుని దర్శించుటలోఁ జిన్నభేద ముభయగ్రంథములయందును గాన్పించుచున్నది. నాటకమందుపనిషద్దేవి శాంతిసహితయై ప్రభుమమున జీవేశ్వరునికడకుఁ బోయినట్లుగ నున్నది. ప్రబంధమున నట్లుగాక యీక్రమము మారినది. బహుశః భర్తయగు వివేకమహారాజున కీశ్వరుని ప్రభుమదర్శనము కల్పించుట యుచితమగు మర్యాద యని కాఁబోలు నీకవులు తలంచి, వివేకమహారాజునకు మొదటిప్రవేశము చేయించి, పదంపడి యుపనిషద్దేవిని రావించిరి.

ఇట్టి కించిచ్చేదము లచ్చటచ్చట కథాక్రమమునందఁ గాన్పించుచున్నవి. అయినను నీయత్యల్పమైన మార్పులు దప్ప, మొత్తముమీదఁ గుభయగ్రంథములను బరస్పరము సరిపోల్చినచో, నీ గ్రంథము సంస్కృ

తమాత్మకకు చక్కని యాంధ్రీకరణమని నిస్సందేహముగాఁ జెప్పవచ్చును.

కథాప్రణాళికవిషయ మింతటితో ముగించి భాషాంతరీకరణ విధానమును గుఱించి స్థలీవులాకముగాఁ గొన్నివిశేషములను జూపించెదను.

నాటకమందు

౧. అహల్యాయై జారః సురపతి రీభూ దాత్మతనయాం
ప్రజానాథో^౨యాసీ దభజత గురోరిందు రబలామ్;
ఇతిప్రాయః కోవా న పద మపథే^౨కార్యతమయా
శ్రమో మద్భాణానాం కథవ భవనోన్మాథ విధిషు.

ప్రబంధమందు

సీ. తన కన్నకూతును దాన పెండ్లాడఁడే

వారిజగడ్డందు వావి తప్పి

బలభేది శాతము భార్య నహల్యఁ గా

మించి చేయఁడె నల్ల మేకతప్పు

కడ లేనిరట్టడి కొడి గట్టుకొని యైనఁ

గమలారి గురుతల్పగతుఁడు కాఁడె

తపననూనుఁడు తారఁ దా నాక్రమింపఁడె

యన్నప్రాణములకు నట్లు దలఁచి

మఱియు నిట్లు జగంబుల మరులుకొల్పి

యెట్టి నియతాత్మకులనైన గుట్టు చెఱిచి

కాని త్రోవల నడిపించు కడిమి నాదు

నాలుఁదూపులగమి కవలీల గాదె.

240 నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము.

నాటకమందలి శ్లోకమున మూఁడు దృష్టాంతములతో శ్రీమోహనత్వము నిరూపింపఁబడినది. ఆశ్లోకము నీకవులు నీనవద్యరూపముగాఁ జెనిఁగించిరి. నీనవద్యమునందు నాలుగు పాదములను, పైఁగా నొక యెత్తుగీతమాను ఉండునుగదా. నాలుగు పాదములు సమనిర్మితముగా నుండుటకు నాలుగు గాథలు కావలసియున్నవి. మాతృకయందు మూఁడు మాత్రమే యున్నవి. తత్కారణమున నీకవు లొక నూతన గాథను, అనఁగా, తపననూనుఁడు (సుగ్రీవుఁడు) తారను గుఱించిన దానిని జేర్చి యావద్యమునుఁ బూర్తిచేసిరి.

నాటకమందు

౧. శ్రీదేవీజనకాత్మజాదశముఖ స్యానీ ద్భృహేరక్షసో
నీతాచైవ రసాతలం భగవతీ వేదత్రయీ దానవైః;
గంధర్వస్యమదాలసాంచ తనయాంపాతాలకేతుశ్చలా
దైత్యేంద్రోపజహార హస్తవిషమా వామా విధేర్వృత్తయః.

ప్రబంధమందు

నీ. చాఁప చుట్టంగ జుట్టి చంకఁ బెట్టకపోఁడే
ధరణి హిరణ్యాక్ష దానవుండు
వేదత్రయీకాంత వెన ముచ్చిలింపఁడే
చూఱపట్టినయట్లు సోమకుండు
సాక్షాన్మహాలక్ష్మీ జనక భూపాలనం
దనఁ జెఱి పట్టఁడే దశముఖుండు
కొనరక యమ్మదాలసఁ గొనిపోఁడే నీ
తాళకేతుఁడను నక్తంచరుండు
గాన నింటేసివారముగా యనంగ
రాదు పోయెట్టి పుణ్యవర్తనునికై న

సహజవక్త్రంబుగాన సజ్జనులమేలు

చూడఁజాలక విధి తప్పఁ జూచెనేని.

పై నుదాహరించిన నిదర్శనము మాదిరిగానే పద్యమందు యీ సీసపద్యమందలి నాలుగు పాదములను సమానముగాఁ బూరించుటకుఁ గాను హిరణ్యాక్షుఁడును ధాత్రీదేవిని గుఱించినగాథను సూతనముగాఁ జేర్చి కవులీశ్లోకము ననువదించిరి.

నాటకమందు

3. నిత్యం స్మరజ్వలదనీల మూదారహార

కేయూరకుండల కిరీటధరం హరిం వా;

గీఁప్మే సుశీతమివ వా హ్రద మస్తశోకం

బ్రహ్మ పృవిశ్యభజ నిర్వృతి మాత్మనీనాం.

పృబంధమందు

లయగ్రాహి. నందకధరుఁ ఘనపురందరమణి పృతిము

నిందిరమనోహరు ముకుందు హరిఁ గానీ

చందనమరాళబిసకుందధవళాంగు గిరి

మందిరు సుమారములు నిందుధరుఁ గానీ

పాండుగ నేదా మనసునం దలఁచియైనఁ జిర

మందమగు తత్పరమునిం దలఁచియైనం

డెందముల పాపము పెడిం దలఁగుఘర్మ మునఁ

గుందిమడుగుందఱియ డిందుపడలీలన్.

నాటకకర్తయగు కృష్ణమిత్రుఁడు వైష్ణవమతస్కుఁ డగుటచే నంద కధరుఁడగు శ్రీమహావిష్ణువును మాత్రమే తనగృంథమందుఁ బేర్కొనియెను. ఈకవులు శైవమతాచార్యు లగుటచే మాతృకానుసారముగా శ్రీమహావిష్ణు పృశంస చేయుచుఁ బక్షాంతరమున నందివాహనుఁడగు శివునిగుఱించికూడఁ జేర్చిరి.

242 సందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య-ప్రబోధచంద్రోదయము.

కాఁబట్టి కృష్ణమిత్రుని మహానాటకము నాంధ్రమున ననువదించు చున్న నీజంటకవులు కొన్ని స్వకపోలకల్పనల నచ్చటచ్చటఁ బొందు వఱచి కొంత స్వాతంత్ర్యమును గనుపఱచిరి. కాఁబట్టి వీరును దమ సమకాలికులగు శ్రీనాథాదులవలెను, దమకుఁ బ్రాచీనులగు తిక్కనాదులవలెను స్వేచ్ఛగా భాషాంతరీకరణని మొనర్చినట్లు నిశ్చయింప వచ్చును.

భాషాంతరీకరణరీతినిగుఱించి ఘటిరెండు నిదర్శకములను జూపి యీభాగమును ముగించెద.

నాటకమందు

ర. సమ్మోహయంతి దమయంతి విడంబయంతి
నిర్భర్తయంతి రమయంతి విషాదయంతి;
ఏతాః ప్రవిశ్యసదయం హృదయం సరాణాం
కిం నామ వామనయనా న సమాచరంతి.

ప్రబంధమందు

సీ. వన్నెలు పచరించి కన్ను సన్నలు చేసి
వెడమాటలను బ్రేమ గడలుకొలిపి
తరితీవు నటనలఁ దమకంబుఁ బుట్టించి
వట్టి ప్రియంబుల గుట్టు తెలిసి
కలికితనంబునఁ గాఁకలు గావించి
తోడినీడలువోలఁ గూడిమాడి
యలుకల నలయించి కలయిక వలపించి
బాసల నడియానఁ బాదుకొల్పి
మనసు కరఁగించి బ్రమయించి మ స్తరించి
మిగులఁ జొక్కించి యెంతయుఁ దగులు పఱచి
పాసి యెడఁబాసి తమబంటుఁ జేసికొనరె
నామలోచన లెంతటివారి నె న.

నాటకమందు

౫. “క్షేత్రగ్రామవనాద్రిపతనపుర ద్వీపక్షమామండల
ప్రత్యాశాయతనూత్రబద్ధ మనసాంలభ్యాధికంధ్యాయతాం;
తృప్తే దేవి యది ప్రసీదసి తనో వ్యంగాని తుంగాని చే
త్తద్భోః ప్రిణభృతాంకుతః శమకథా బ్రహ్మాండలక్షైరపి.
సీ. పుడమిలో మాన్యంపు మడి కొంత గలవాఁడు
గ్రామమెల్లను నేలగాఁ దలంచు
గ్రామ మేలెడువాఁడు కాంక్షించు గిరివన
స్థలజలదుర్గవద్రాజ్య మేల
రాజ్య మేలెడువాఁడు రాజ్యవైభవమున
హెచ్చి తా నొక ద్వీప మేలఁ గోరు
ద్వీప మేలెడువాఁడు తేజస్వియై మహీ
వలయ మెల్లను నేల వాంఛచేయు
నిట్లు కడలేని యాసాన లీనుఁడు
జనులు బ్రహ్మాండకోటులఁ దనివినొంద
రనిన శాంతికిఁ గా లూఁద నైనఁ గలదె
యెడము మదిఁ దృప్త నీ వింత వెడలితేని.

పదునొకండవ అధ్యాయము.

నందిమల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య.

వరాహపురాణము.

ఈకపులిద్దఱు ప్రబోధచంద్రోదయము రచించిన తర్వాత వరా
హపురాణమును దెనిగించిరి. ఈ రెండు గ్రంథముల పౌర్వావర్యము నిర్ణ

యిందుట కాగ్రంథములం దెక్కువైన యాధారములు లేవు. కాని యాగ్రంథముల కృతినమర్పణము స్వీకరించిన నాయకుల జీవితకాలము లబట్టి కొంతవఱకు సేతద్విషయము లూహింపఁ గలుగుదుము. ప్రబోధచంద్రోదయము సంకీర్ణమునొందిన చెందలూరి గంగయ్యమంత్రి సాళువనృసింహరాయలకు సమకాలికుఁడై యానృసింహరాయలు దండనాయకుఁడుగా నున్న కాలమునాటివాఁడు. వరాహపురాణమును గృతినొందిన తుళువ నరనరాయలు సాళువ నృసింహరాయలయొద్ద దండనాయకుఁడుగా నుండుటయేకాక, యాతని ప్రశంసావాక్యములనుబట్టి చూడఁగా నా నృసింహరాయలు విద్యానగరరాజ్యము నేలుచున్న నాటివాఁడని కాన్పించుచున్నది. కాబట్టి వరాహపురాణము రచన కాలమునకు సాళువనృసింహరాయలు సింహాసనస్థుఁడై యుండెను. ఈచారిత్రక విషయములబట్టి ప్రబోధచంద్రోదయము వారి మొదటి గ్రంథమనియు, వరాహపురాణము రెండవగ్రంథమనియు చెప్పవలసి యున్నది. ఇంతియకాక యాగ్రంథముల కైలి భేదము లీయూహను మఱింత బలపఱచుచున్నవి. ప్రబోధచంద్రోదయము నులభమైనట్టియు, మృదులమైనట్టియు శయ్యారీతుల వ్రాయఁబడినది. వరాహపురాణ మట్లుకాక, ప్రోథతరమై, జటిలమైనకైలిని వ్రాయఁబడినది. కావునఁ బ్రబోధచంద్రోదయమును బ్రథమమున విమర్శించి తర్వాత వరాహపురాణమును బరిశీలించ నుద్యమించితిని.

వరాహపురాణ మింకవివరుల లలితములైన వాగ్విలాసముల చెన్ను వహించియున్నను కథాసంభృతినిబట్టి చూడ నాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమునం దెక్కువగా నుగ్గడించుటకుఁ దగినదని నాకుఁ దోఁపదు. ఈగ్రంథముయొక్క ప్రాముఖ్యము దీనియందలి కథాస్వరస్యము కంటే నిందుఁ బొందుపఱుపఁబడిన విజయనగరరాజ్యచరిత్ర వృత్తాంత

ములపై నాధారపడి యున్నదని నాయభిప్రాయము. ఈకవులు తమ యధిపతియైన తుఘవ సరసరాయలయొక్కయు నతని ప్రభువైన సాళువనృసింహరాయలయొక్కయు వంశచరిత్రములను సావధానముగ వ్రాసియు, బెక్కు లపూర్వవిషయములు చేర్చియు నాంధ్రచరిత్ర పరిశోధకులకు నిక్కమైన సాయ మొనరించినవారైరి.

తుఘవ సరసరాయలు

విజయనగరరాజ్య చరిత్రమున సరసరాయలనియు, సరసనాయకుండనియు బేర్కొనిన యీమహనీయుడు తుఘవవంశమువాడు. ఈతనివంశమున కీపేరు తామేలుచుండిన దేశముచుట్టి వచ్చిన ట్లీక్రిదిపద్యముల దెలియవచ్చుచున్నది.

ఉ మిన్నల మోచి భాగ్యమున మీఱినకోటల రమ్య హర్యసం

• పన్నత సన్యవాటగరి మంబుల దోటల వాహవారణా
భ్యున్నతి గేలివీరికల నుగ్రభటావలి వన్నెకెక్కె వా
రాన్నిధి కాంచి పై తుఘవ రాజ్యము సంతతవీరభోజ్య మై.

క. ఆతుఘవరాజ్యమున వి

ఖ్యాతి వహించిరి ఓగత కరికటతట ను

భూతమదక్షాశన వి

ద్యాతత్పరీక్షిరి బెడ్లియాడిన రాజుల్.

ఈ నాశస్థులు తుఘవదేశపరిపాలనచేత తుఘవవంశస్థులని పేరుగణించిరి. ఆతుఘవదేశమేదోనిర్ణయింపనలసియున్నది. తుఘవనాడు అని మైసూరుసంస్థానములోనిదై నయొకభాగమునకుఁబేరు కాబట్టిసరసరాయల పూర్వులు ప్రాచీనకాలమున నాదేశపువారై యుండిరేమోయని మన మూహింపఁదగినది. సరసరాయల కాలమునను, అతనితండ్రి యీశ్వరరాయల కాలమునను వీరును, వీరికుటుంబమువారను జిత్తూరుజిల్లాలో

నున్న చంద్రగిరిలో రాజ్యముచేయుచున్న సాళువ నృసింహరాయల యొద్ద దండనాయకులుగా నుండిన కారణమునఁ గొన్ని తరముల నుండియు నీవంశజులు చిత్తూరుజిల్లా యొక్కయు, ఉత్తరార్కాడు జిల్లాయొక్కయు ప్రాంతముల వలన లేర్పరచుకొని రాజ్యములు చేయు చున్నట్లు నిశ్చయింపవచ్చును. ఈయభిప్రాయమునకుఁ బ్రబలమైన యాధార మింకొకటి యీగ్రంథమందు కాన్పించుచున్నది. సరసరాయలగుఱించి వాయుచు నీకవివరులు వరాహపురాణమందలి యేకాదశాశ్వాసాంత పద్యములలో నిట్లువ్రాసిరి:—

క. ధరణిపత్ర దేవకీపుర

వరనిలయ శ్రీగిరీశ వరసంపన్నే

శ్వర విభుతనయా సాళువ

సరసింహస్థపాల దండనాయక తిలకా!

అనఁగా, భూలోకమందుఁ బ్రసిద్ధిపొందిన దేవకీపురము నివాస స్థలముగాఁ గలిగినవాఁడా! శ్రీశైలమల్లేశ్వరస్వామి వలన నీశ్వరనాయకు నకుఁ బుట్టిన వాఁడా, సాళువనృసింహరాయ సార్వభౌమునకు ముఖ్యమైన దండనాయకుఁడా, యని సరసరాయలను సంబోధించిరి. కావున తుళువనరసరాయల రాజ్యస్థానము దేవకీపురము.

ఈ దేవకీపుర మెచ్చటనున్నది? ప్రస్తుత ముత్తరాగ్నాడుజిల్లాలో ఆరణితాలూకాలో నొకదేవకాపురమను ప్రాచీనస్థల మున్నది. అది గవర్న మెంటువారి రివిన్యూగ్రామముల జాబితాలో దేవికాపురమనియు ప్రాచీనశాసనములలో దేవకాపురమనియు నున్నది. అది ఇక్కముగ దేవకీపురమనియే నుడువవచ్చును ఆపురమందలి బృహదః బదేవాలయ ములో సనేకమైన శిలాశాసనము లున్నవి.

ఆశాసనములఁ జాలవఱకు తుళువఈశ్వరరాయల కటుంబము లోనివారు లిఖించినవే. ఈశ్వరరాయలు, సరసరాయలు, వీరనృసింహ

రాయలు, కృష్ణదేవరాయలు, అచ్యుతదేవరాయలు, సదాశివదేవ
రాయలు, వెంకటపతిరాయలు, శ్రీరంగరాయలు మున్నగునా రనేక
దానము లీబృహదంబకు చేసి శాసనములు లిఖించిరి. సాళువ నృసింహ
రాయలయు, ఆ మనకు మారుడను నృసింహరాయలయు శాసనములు
నీదేవళమందుఁ గాన్పించుచున్నవి. కాఁబట్టి తుళువనరసరాయల తండ్రి
యైన యీశ్వరరాయల ముఖ్యపట్టణ మీదేవకీపురమని నిశ్చయింప
వచ్చును. ఈతఁడు తనచిన్నరాజ్యమును బరిపాలనచేయుచుఁ దనదేశము
నకు సరిహద్దుననున్న చంద్రగిరిలో రాజ్యముచేయుచుండి, క్రమముగా
విజయనగరరాజ్య సింహాసనమెక్కి, సాళువ నృసింహరాయలకు
సేనానాయకుఁడై యాతని కొలువులో నుండెను. ఆయాశ్రయముఁ
బట్టి తన కుమారుఁడైన నరసరాయలకును నృసింహరాయలయొద్ద
సైన్యాధిపత్యము సంపాదించఁగలిగెను. నరసరాయలు బాహుబలము
చేతను, బుద్ధిబలముచేతను, అన్నిటికంటె నెక్కువైన నీతిబలముచేతను
దినదినాభివృద్ధి నొంది విజయనగరసింహాసనమును సాళువవంశ మంతము
గాఁగఁ దనకుమారుల కొప్పగింపఁ గలిగెను.

కావున సాళువ నృసింహరాయలును, తుళువనరసరాయలును
ఆంధ్రులని నిస్సందేహముగాఁ జెప్పవచ్చును. కర్ణాటకులగు సంగమవంశ
ముతోఁ బ్రారంభించిన విజయనగరరాజ్యము పదునేవ శతాబ్దంత
మునఁ గేవలము తెలుఁగువారైన సాళువనృసింహరాయల నశమై,
యాతనితరువాతఁగూడఁ దెలుఁగువారైన తుళువవంశస్థుల యాధిపత్య
ములోనికిఁ జేరినది.

పిల్లలమఱి పినవీరభద్రుని జైమినిభారత కృతిభర్తయగు
సాళువ నృసింహరాయలు క్రీ. వె 1487 సం. విజయనగరరాజ్య సింహాస
నాసీనుడయ్యెనని యిదివరలోఁజెప్పితిని. ఆతఁడును మారు ఆరుసంవత్సర
ములురాజ్యముచేసి క్రీ. వె. 1498 లోఁ బరలోకగతుఁ డయ్యెను. అతని

మరణకాలమునాటికి నాతని యిద్దఱు కుమారులు పిన్నవారై యుండుటచేత, వారిపోషణమును, సామ్రాజ్యసంరక్షణమును నిర్వహించుటకుఁ దనయొద్ద ముఖ్యదండనాయకుఁడుగాను, బహువిశ్వాసపాత్రుఁడుగాను నున్న తుఘవ నరసరాయల నాతఁడు నియోగించెను. నరసరాయలు స్వామికార్యమును కడుభక్తితో నిర్వహించి, రాజ్యభారము నంతయుఁ దానే, వహించుచున్నను, దన ప్రిభువు నియోగమును మాత్రము మరచి యుండలేదు. సాఘవన్మసింహరాయల పెద్దకొడుకు సింహాసనా రూఢుడై కొలఁదికాలములోనే, అనఁగా క్రీ. వె 1493 లో, తురుష్కులతోఁబోరి సమరాంగణమున వీరస్వర్గముఁ జూటఁగొనెను. ఈ కారణమున నరసరాయలు నృసింహరాయల రెండవకుమారుఁడగు ఇమ్మడి నృసింహరాయలను సింహాసనమునం దుంచి తాను సురక్షుఁడుగా మెలఁగు చుండెను.

సాఘవ నృసింహరాయ లింకను బ్రతికియుండఁగానే, తా నా మహిషవల్లభుని సైన్యముల సర్వాధిపత్యము వహించియుండఁగానే యీవరాహపురాణమును గృతినొందినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

తుఘవవంశమును సాఘవవంశమువలెనే చంద్రీవంశము. సాఘవ వంశస్థులు మొదట ఓరుగల్లుప్రాంతముల రాజ్యముచేయుచుండినట్లు గానే యీవంశస్థులును మొట్టమొదట మైసూరుప్రాంతములలో రాజ్యముచేయుచు, దురుష్కుల యొత్తిడి కారణముననో, మతేకారణముననో తూర్పుదేశమునకుఁ బోయి, తెలుఁగుదేశములోఁ జిన్నచిన్న సంస్థానము లేర్పరచుకొని రాజ్యములు చేయుచుండినవారు. బహుశః సరిహద్దుసంస్థానములలో రాజ్యములు చేయుచుండినవారగుటచే సాఘ వవంశమునకు తుఘవవంశమునకు సంబంధ బాంధవ్యము లేర్పడియుండెడివి. చంద్రీగిరిరాజులగు సాఘవవంశపువారియొద్ద నీ తుఘవ నరసరాయలును, అరికేతండి ఈశ్వరనాయకుఁడును సైన్యాధిపత్యమును

వహించినవారైయుండిరి. ఇన్నితరములనుంచి రాజ్యకార్యవిషయము లలో నగ్గలమైన స్నేహసాహచర్యములు గలిగియున్న రాజమంత్రులకు రాజకీయసంబంధమే కాక గత్తసంబంధముకూడను ఉండకపోదు. అది యింకను గ్రంథసేతివృత్తముల నిర్ధారింపఁబడవలసిన విషయము. *

తుళువవంశములో దిమ్మరాజు పుట్టెను. అతనికి భార్య దేవకీ దేవి. వారిరువురకు నీశ్వరరాజు, తిమ్మరాజు అని యిద్దఱు కొడుకులు గలిగిరి. వారిలో నీశ్వరరాజు సాళువనృసింహరాయలయొద్ద దండనాయకుఁడై యనేక దుర్గములను దన ప్రభువుకొఱకు జయించెను. †

సీ. ఉదయాద్రీ భేదించె హుత్తరి నిర్జించె

గండికోటపురంబుఁ గదలఁ ద్రవ్వె

పెనుకొండ సాధించె బెంగుళూరు హరించె

గోవెల నెల్లూరు గుంటుపఱచె

గుందాణి విదళించె గొడుగుచింత జయించె

బాగురువంచము పాడుచేసె

* క్షీరశేఖరైవకోవట్టాజు వెంకటలక్ష్మణరావుగారు తమ “మహమ్మదీయ మహాయుగము” అను గ్రంథమునందు, (పుట 348) సాళువ నరసింహరాజునకును, తుళువనరసింహరాయలకును గల సంబంధ బాంధవ్యము నీక్రిందివిధముగఁ దెల్పిరి: —

“ఈతుళువవంశము సాళువవంశాంతర్గతము. సాళువ నరసింగరాజు తండ్రి గుండరాజు. అతనికిద్దఱు కుమారులు: మొదటివాఁడు తిమ్మరాజు, రెండవవాఁడు సాళువ నరసింగరాజు. తిమ్మరాజునకునీశ్వరి రాజును, నాయీశ్వరరాజునకునీతుళువనరసింగరాజును బుట్టిరి. కావున తుళువ నరసింగరాజు సాళువనరసింగరాజునకు అన్నమనుమఁడు.” ఇట్టి రెండువంశములకుఁ బరస్పర బాంధవ్యము నిర్ణయించుటకు వీరికి దొరకినయాధార మెద్ది యో నాకుఁ దెలియలేదు.

† “అట్లు సాళువ నరసింగరాజరత్నముచేత మన్ననపడసి, సైన్యనాయకపట్టభ ద్రత్వంబున, నిర్దిష్టవిషయలక్ష్మీ మహాశ్వతింబున, మదవదళియౌ భయదసత్వంబున, వీర్యాయుఁడై శ్వర్యధుక్యంఁడైన ఈశ్వర నాయకునకుం బ్రియతమాభవుండు నరసింహరాజు యొక్క యిండు.” (నరాహపురాణము.)

నడుగొండ వెకలించె నామూరు మద్దించె

సీరంగవట్నము బారిసమరె

రాయచోహత్త మల్లధరావరాహ

మోహనమూరారి బర్హరబాహుసాశ్వ

నారసింహప్రతాప సన్నహనుఁ డగుచు

విశ్వహితకారి తిమ్మయ యీశ్వరుడు.

చందుడు

⋮

తిమ్మరాజు X దేవకీదేవి

|

_____

తిమ్మ

గౌరాంబ X ఈశ్వర X బుక్కాంబ (లక్కాంబయి)

_____

ముక్కుతిమ్మన పారిజాతా

పహరణములో నున్నది)

_____

తిమ్మ

తిప్పాంబ X నరస

X నాగాంబ

|

|

వీరనృసింహదేవరాయ కృష్ణదేవరాయ

నెల్లూరిజిల్లాలోని ఉదయగిరి, చిత్తూరుజిల్లాలోని పుత్తూరు, కడపజిల్లాలోని గండికోట, అనంతపురంజిల్లాలోని పెనుగొండ, మైసూరురాజ్యములోని బెంగుళూరు ఇత్యాది కడిందిదుర్గములను జయించి సాళువనృసింహరాయలకుఁ గుడిభజముగా నుండెను.

ఇంతియకాక బెడందకోట (బీడరు) యవనసైన్యములతో ఘోర మైనరణము గావించి నెల్లూరుజిల్లాలో నున్న కందుకూరుకడ వారిని విధ్వంసముచేసి గొప్పవిజయముఁ బొందెను.

మ. నరసింగక్షేతిపాలుపంపునుడు గౌనఁ జేసి దుండెత్తి యీ శ్వరభూభర్త బెడందకోట యవనాశ్వవ్రాతమున్ భీను సం గరరంగంబునఁ గొల్లవట్టుకొని వీఁకం గందుకూరీపురాం తరసీమంబునఁ జక్కఁగా నలకె దుర్దాంతారి సంతానమున్. *

ఉ. రాజులనెత్తుటం బరశురాముఁడు వ్రోతలు నేసె రెండుమూఁ డీజగతిఁ గణింప నది యెంతటివిస్మయ మబ్జిసీసుహృ స్తేజుఁడు కందుకూరికడఁ దిమ్మయ యీశ్వరుచే జనించె ఘో రాజుబెడందకోట యవ నాశ్వకరిక్తనదీనహస్తిముల్.

ఈ యీశ్వరరాజునకు నిద్రఱుభార్యలు: గౌరాంబయ, †బు క్కాంబయ. రెండవభార్యయగు బుక్కాంబకు నరసరాయలు, తిమ్మ రాజు అను నిద్రఱుపుత్రులుకలిగిరి. ఈనరసరాయలే యేకద్వంధమునకుఁ గృతిపతి.

నరసరాయలు కాలక్రిమమున తుండిస్తాన మలంకరించి, సాళువ నృసింహరాయలయొద్ద దండనాయకపట్టభద్రుడై, యాతేకి వ ఖ్య సచివుడై ప్రాణమిత్తుకొడై యుండెను. † సాళువనృసింహరాయలు విద్యానగరరాజ్యసింహాసనాసీనుఁడుగా నుండినకాలమున నాన్మపాలుని

* ఈవిషయమునే ముక్కుతిమ్మన్న తిలపారిజాతాపహరణములో గూడ ను దాహరించెను.

† బుక్కాంబకు లక్కాంబ యని ముక్కుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము లో నున్నది.

♦ నరసింగనృప సామ్రాజ్యగభూభరతా నరసింగస్వామి నిర్మితసంకల్పాభిజ్ఞ (వరాహపురాణము)

252 నందిమల్లయ్య, ఘంటసంగయ్య-వరాహపురాణము

కడ బహువిశ్వానపాత్రుడుగా నుండి యామహీవల్లభుని యభ్యుదయమే తనకర్తవ్యముగా నాలోచించుకొని నిర్వాజరాజభక్తితో మెలంగుచుండెను. ఒకవంక భామినీసుల్తానులతోను, మఱియొకదిక్కున గళింగభూపతులతోను నిరంతరము సమరములు నలుపుచు వారి వరికట్టి విజయనగరసామ్రాజ్యము చెక్కుచెదరకుండఁ గాపాడుచువచ్చెను.

నరసవంశనాయకుని విజయమునుగురించి వరాహపురాణమున

నిటభివర్ణిత మైనది:—

ఉత్సాహ. మండువా బెడందకోట మాహురాదిమేదినీ

మండలేశ్వరస్తుతా సమాసమానుగదయా

భండనాజితప్రచండవటహనిస్వనార్భటి

హిండితాప్త దిక్కుడుంగ యీశ్వరాత్మసంభవా.

అనఁగా, మండువా, బెడందకోట, మాహురీ (నిజామాబ్దములో నున్నది) మొదలగు కోటలను జయించిపట్లు చెప్పఁబడినది.

ఇంక పారిజాతాపహరణములో నరసరాయలగుఱించి వ్రాయుచు నీకవులకు బంధువయిన ముక్కులిమ్మన్న యిట్లు వ్రాసెను:—

నీ. కుంతలేశ్వరుడు సిక్కువడంగ విద్యాపు

రంబుఁ గైకొని సిజపొడ్డి నెట్లమె

బారసీకునకు దుర్భర మానవత్త్వంబుఁ

దొలగించెఁ మానవదుర్గసీమ

జోళవల్లభునకు సురవధూమధురాధ

రము లిచ్చి మధురాపురంబుఁ గొనియె

శ్రీరంగపట్టణసీమ ఖడ్గసీతీ వి

నోదంబు హైసణేంద్రునకుఁ జూపె

నతఁడు నుతి కెక్క హైమనేత్రవలరాళ

కలిత ఘోషదాన విఖ్యాతయశుఁడు

మండలీకరమేషు మార్తాండబిరుదుఁ

డిశ్వరాధిపు నరనవృక్షీశ్వరుండు.

విద్యాపురము (విహపురము,) మానవదుర్గము (మన్నవ) మధుర, శ్రీరంగవట్నము మున్నగు ముఖ్యపట్టణములను పట్టుకొని ఈనరసరాయలు తన విపులప్రతాపమును నెఱపుకొనెను. ఇట్లనేకము లైన దుర్గములను ముట్టడించుచు యుద్ధములను జేయుచుఁ దన జీవిత మంతయుఁ దనప్రభువైన సాళువ సృసింహరాయలకు ధారపోసెను. సాళువ సృసింహరాయలు మరణించునప్పుడు తనకుమారు లిద్దఱు బాలవయస్కులుగా నుండుటచే వారిసంరక్షణము, రాజ్యభారము నీమహాపురుషున కొప్పగించి నిర్విచారముగాఁ బ్రాణములు విడిచెనని పైఁజెప్పితిని. తనప్రభువు నియోగమే పరమపవిత్రమగు ధర్మముగా యోచించుకొని శిరసావహించి, సృసింహరాయల పుత్రులకు సంరక్ష కుండుగా నుండి, తాను మృతినొందు వఱకును, ననగా క్రీ. వె. 1505 వఱకును, సచుస్తరాజ్యమును నిర్వహించుచువచ్చెను. రాజ్యము తన యజ్ఞచేతిలో నున్నను స్వీకరింప నొల్లకుండెను. ఈమహామహుండు నిక్కముగా భీష్మునియవతారమని చెప్పక తప్పదు. *

సీ. ఎవ్వనివిజయంబు లెఱిగించు శాసన

స్తంభంబు లాశాంతశైలవితతు

లెవ్వనియరిగాఁపు లేపారు కాళింగ

యవనాదివివిధ దేశాధినాథు

లెవ్వనినిత్యదా నైకవిలాసంబు

లారూఢతరతులా పూరుషంబు

* ముక్కుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణులలో ఈనరసరాయలు విద్యానగర సింహాసనము నెక్కినట్లుగా వర్ణించినాడు. కాని చక్రకారు రీతియమును నమ్ముటలేదు.

లెవ్వనిచిరకీర్తి యింద్రలోకాంగనా

భోగినీగీతికా భోగపదము

వాఁడు వొగడొందు సర్వసర్వసహాధి

దేవతాముఖదర్పణ ద్విజయనగర

భద్రసింహాసనస్థుఁ డున్నద్రితేజుఁ

డీశ్వరాధిపు సరసభూమిశ్యరుండు.

ఈశ్వరరాజు శివభక్తుఁడు. శ్రీశైలమల్లికార్జునుని ప్రసాదమున తనకొమరుని నరసరాయలను బొందఁగలిగెను. నరసరాయలు వైష్ణవ మతావలంబకుఁడు. శేషగిరి పర్యంకశయనఁడగు వెంకటేశ్వరభక్తుఁడు “శ్రీవేంకటాద్రివతి సునేవాహేవాకసిపుణా” యనియు, “వైష్ణవకథా పూతాత్మా” యనియు నీకవు లిరాయల సభివర్ణించినను, వారే వేరొక చోట “మధురిపుత్రిపురహారా భేదసపర్యాచర్యా” యని నుడివినారు. కావున నీమహానీయుఁడు వైష్ణవమతమును స్వీకరించినను శివమతము గుఱించి భేదబుద్ధి గలవాఁడు కాఁడు. కావుననే శైవమతస్థులగు నీకవులు వైష్ణవగ్రంథము నాంధ్రీకరించి తనకంకితముచేయుట తటస్థించెను.

విద్యాచగరరాజ్య ధురంధరులగు నితరరాజన్యుల వలెనే యీ మహామహుఁడును “వాణీకరవీణానికావణరతి” సభిలషించి, యనేక కవులను, బండితులను బోషించి, వారికృతులను స్వీకరించి సరస్వతీనేవ యొసర్చెను. “వరలక్ష్మీకల్యాణము”, “నరసింహ విజయ పురాణము” లను రెండుగ్రంథములకుఁ దాను కృతిభర్త యయ్యెను. ఈగ్రంథము లిప్పుడు లభ్యములు కావని నాకుఁ దోచుచున్నది.

ఇట్టి సకల సామ్రాజ్య భారధోరే యుండును, సరససారిస్వత నేవాపరుండు నగు నరసరాయల కీచరాహపురాణ ప్రబంధకృతి నీకవులు సమర్పితముఁజేసిరి.

వరాహపురాణము

వ్యాసభట్టారక విరచితములగు నష్టాదశపురాణములలో నొకటియైన యీవరాహపురాణము నిక్కముగ నేతిబీరకాయవంటిది. నేతిబీరకాయయందు నేయిలేదు; వరాహపురాణమునందు వరాహావతారవిషయములేదు. ఆదివరాహమూర్తి ధరణీవరాహాకు సృష్ట్యాదివిషయములను గూర్చి చెప్పినపుణ్యకథలు మున్నగునవి యెన్నియేని దీనియందున్నవి. కాని

“చాపచుట్టగఁ జుట్టి చాక పెట్టుక పోఁడె
ధరణి హిరణ్యాక్ష దానవుండు”

అని యీకపులు తమప్రబోధచంద్రోదయమునఁ జెప్పినట్లు ధరణీరమణిని హిరణ్యాక్షుఁ డెట్లు గానిపెట్టెనో, యేలాగున శ్రీమహావిష్ణువు వరాహరూపమున భూదేవి నుద్ధరించెనో యాకథ యేమాత్రము నేతద్వరాహపురాణమునఁ గాన్పింపదు. ఇది బహు విచిత్రముగదా!

బహుళ ప్రఖ్యాతి గాంచిన గాథలెవ్వియు దీనియందు లేకపోయినను ననేకములగు చిన్నచిన్న పుణ్యకథలు, ముఖ్యముగా వైష్ణవులలోను, స్మార్తులలోను సామాన్యముగా నాచరింపఁబడు ప్రతీదానముల పుణ్యకథలు దీనియందుఁ బెక్కులు కాన్పించుచున్నవి. ప్రతీకథయందును ప్రతివిధానము, ఆవ్రతము నాచరించిన యొకానొక మహాపురుషుని ప్రశంసయు, ఆతఁ డనుభవించిన ప్రతీఫలమును నిత్యాదులు లెక్కకు మిక్కిలి వక్కాణింపఁబడినవి. సాధ్యమి మొదలు పూర్ణిమా మావాస్యలవఱకు ప్రతిదినము నాచరింపఁదగు ప్రతీములును, దానములును, చైత్రమాసము ప్రభృతి షాల్గుణమాసాంతమువఱకును ననుష్ఠింపఁదగు ప్రతీములును, దానములును సక్రమముగా నచరిత్రముగా నిరూపింపఁబడినవి. ధరణీవ్రతము, కుద్రవ్రతము, ధన్యవ్రతము, వద్మ

నాభవ్రతము, శాంతివ్రతము, శుభవ్రతము, కామవ్రతము, సార్వభౌమవ్రతము ఇత్యాదులును, తిలాదిత్రయోదశ దానములు, గోదానము, హేమకుంభదానము ఇత్యాదులును నీగ్రంథమందు సగము భాగము పైఁగా నావరించియున్నవి. మిగిలినభాగములో స్థలమాహాత్మ్యములు అనఁగా సానఁదూరమాహాత్మ్యము, లోహార్గళమాహాత్మ్యము మధురామాహాత్మ్యము, గోకర్ణమాహాత్మ్యము మున్నగునవి పెక్కులు గలవు. ప్రాచీనభూగోళవర్ణనము, సప్తద్వీపములు, సప్తమహాదీధులు, సప్తకులవర్ణితములు, మహానదీనదములు, పశువృక్షాది విశేషములు, ఇత్యాదివివరణములతో సువిశేషముగఁ జేయఁబడినది.

♦ నాచికేతోపాఖ్యాన మనుగాథ యిందు ప్రాసంగికముగఁ జేర్పఁబడినది. ఉద్దాలకుని పరిణయము, నాచికేతుని జననమువఱకుఁ గల కథాభాగ మిందులేదు కాని మిగిలినకథ యంతయు—అనఁగా నాచికేతుని శాపము, యమపురీగమనము, తత్ప్రత్యాగమనము, నరకాది వర్ణనము—మొదలగు సంగతులు గలకథ యంతయు సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడినది.

వాఙ్మయదృష్టితో నీమూలగ్రంథమును గాని, తద్భాషాంతరీకరణమును గాని పరికించెడు విమర్శకున కీవిషయము లెవ్వియు సంతగా రుచింపవు. రసాత్మకమై పాత్రపోషణాస్పతమైన కథాభాగమున కవిప్రంగవుల కవితాపుష్టి కానఁబడును గాని వ్రతవిధానవర్ణనములు, స్థలమహిమావర్ణనములు, భూవిభాగవర్ణనములు ఇత్యాదులయందు కవిత్వప్రభావ మంతగా ద్యోతకపడదు. ఈయుధయకవుల కవనపటిమను తెలిసికొనుట కనువగు కథాభాగము లీగ్రంథమున కావచ్చితముగఁ బొడసూపుచున్నవి. వీనినిబట్టి ముఖ్యముగా నీకవుల సారస్వతచాతుర్య విశేషమును నిర్ణయించుట కవకాశము కొంత గలుగుచున్నది. అట్టి

కథాభాగములలో మొదటిదగు దుర్జయోపాఖ్యానము గల్గింపబడినది. దుర్జయుఁ డిచురాక్షసరాజు జేవేంద్రుని జయించి ముల్లోకముల నేలుటయు, గౌరముఖుఁడను మహామునియొద్ద నాతిభ్యము నొందుటయు, ఆతపోధనునియొద్ద నున్న చింతామణిని బలాత్కారముగఁ బుచ్చికొనఁ బ్రయత్నించుటయు, మహావిష్ణువు బాసటయై గౌరముఖునికి విజయ మొసంగుటయు, నిత్యాదివిషయములుగల యాయుపాఖ్యాన మేతద్బ్రాహ్మణమునకుఁ గొంతవన్నె దెచ్చుచున్నది. ఇదిగాక, మఱియొకయుపాఖ్యానముగూడ నించుమించుగదాని వలెనే యింపుసొంపులు గుఱకుఁ కథాప్రణాళికతో నొప్పారుచున్నది. అది గౌతమ్యపాఖ్యానము. దానియందు గౌతమి లేక గోదావరి యను పేరుగల మనయాంధ్రదేశ మందలి పుణ్యనదియొక్క యుత్పత్తికథ విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. ఈకథాభాగ మతిమనోహరముగను, శ్రవణోత్సుకముగను నున్నది. ద్వాదశవర్షక్షామకాలమున గౌతమముని తన సన్యసహాయమున భూసురసంఘంబులఁ బోషించుట, వారీనడించుకొని మాయాధేనువును గల్పించి గౌతమని సన్యకేదారమును మేపించుట, గౌతముఁడు తపోబలముతో దానిని బోదోలుట, ఆకీతవగో వ్రనురులు విడుచుట, తత్పావపరిహారము గౌతముఁడు శివుని జటాజూటము నుండి గంగను దెచ్చి గోవుపైఁ బ్రవహింపఁజేయుట, తత్కారణమున గోదావరి యనునామము వచ్చుట ఇత్యాదివిషయములుగల యాయుపాఖ్యానము చాల రసవంతముగ విరచితమైనది.

ధర్మవ్యాధ దుహితృ చరిత్రము చాల రసవంతముగనుఁ నీతియుక్తముగను, సర్వవిధముల శ్లాఘాపాత్రముగ నున్నది. ధర్మవ్యాధుని పుత్రీకయుగు సాధ్వీమణి అర్జునిక శ్వశురగృహమున పడినబాధలు సహింపలేక, తండ్రియొద్దకు వచ్చి తన చరిత్రమును జెప్పి విలపింప, ధర్మవ్యాధుఁడు కోపించి జామూర్పగృహమున కేగి యత్రమామలకు

దూటి ధర్మోపదేశము చేసెను. ఈయనాశ్వాసమున హిందూకుటుంబములందలి శీవితవ్యవస్థల సదృశముగా నిరూపింపఁబడియున్నది. హిందూసంఘముందుఁ గుటుంబశ్రేయము నాఁటికిని, నేటికిని కీటురాయివలె నచలితమై యున్నదని యిట్టి గ్రంథాధారములఁ బట్టి యూహింపఁవచ్చును.

భాషాంతరీకరణము

సంస్కృత వరాహపురాణమునఁ గొంతభాగమును మాత్రమే యీకవులఁ దెలిపించిరి. వృతదానభాగము పూర్తి యయినవెంటనే గ్రంథవతనశ్రేణిఫలముఁ జెప్పి-గ్రంథమును బరిసమాప్తి చేసిరి. స్థల మాహాత్మ్యములుగల భాగములయు విడిచిపెట్టఁబడినవి. కావున వృతదానముల జ్ఞానము నాంధ్రులకుఁ దెలుపుచుద్దేశముతో నీగ్రంథమును దెలిపింపఁ బ్రారంభించిరేమో యని యూహింపవలసియున్నది. ఈవిధములగు పురాణము నాంధ్రీకరించు ప్రయత్నముతో నీకవులున్నారని కర్ణాకర్ణికగా విని నరసరామ లీకవులకు రిప్పించి తన కాగ్రంథమును గృతీయిమ్మని కోరిన ట్లిగ్రంథమున వీరు చెప్పినది.

తాము వ్రాసిన పంచెండాశ్వాసముల గ్రంథముతో మాతృకయందలి సగముభాగముమాత్రమే తెలిపింపఁగలిగి యుండుటకు కారణము వీరి భాషాంతరీకరణపద్ధతయందలి విపులీకరణ విధానమే యని చెప్పవలసియున్నది. మాతృకలో నున్న కథాంశములను మాత్రము తీసికొని, వాని సనేకవిధముల రసపుష్టిచేసి, పాత్రోచిత స్థలోచితవర్ణనముల నకుఁగలిగియుండఁ జేర్చి పెంచి సుమనోమనోజ్ఞముగ రచించిరి. సామాన్యముగఁ బ్రతికథయందు నిట్టి ప్రత్యేకరసపోషణ సంధానము కానఁబడుచున్నను, ముఖ్యముగా దుర్జయోపాశ్వాసమునఁ గమంగసురమణీయముగ నీవ్రకృమము మెఱయుచున్నది. దుర్జయోపాశ్వాసము సంస్కృతగ్రంథమున సుమారు నాలుగైదు పుటలుమాత్రముగ నుం

దును. వీరు దానిని బ్రత్యేకప్రబంధముని చెప్ప నొప్పువానినిఁజేసి, యనేకవిధములఁ బోషించి విస్తరించి, తమ కవితాప్రాగ్భ్యమును సర్వవిధముల వెల్లడించిరి.

ఆంధ్రప్రబంధములఁ జరిత్రమును వ్రాయువిమర్శకున కీదుర్జయోపాఖ్యాన మొకదృష్టాంతముగా నుపకరించును. ఒక చిన్నకథను దీసికొని వర్ణనసంభృతితోఁ బ్రత్యేకగ్రంథముగా రచించుపద్ధతి పెద్దనాదులతోఁ బ్రారంభించుట శేషవియు, తత్పూర్వమే యాంధ్రవాఙ్మయమున సువ్యక్తముగా నున్నదనియు స్పష్టమగుచున్నది దుర్జయనృపాలుని జననము, సద్యోయాశావసము, దిగ్విజయము, వనవిహారము, సుకేశీమిశ్రకేశీసమావేశము, దుర్జయవిరహము, సర్మసఖదౌత్యము, సుకేశీమిశ్రకేశీ విరహము, దుర్జయవివాహము, పుత్రజననము అను నీవిషయకృమమున నీయుపాఖ్యానము వ్రాయఁబడినది. ఇదియే కదా సామాన్యముగఁ బ్రత్యాంధ్రప్రబంధమనఁదలి కథానిర్మాణకృమము ఈనిర్మాణకృమము పెద్దనాదులకు పూర్వమే వాఙ్మయమునం దున్నదని యీకథయం దీజంటకపులు చూపిన కల్పనాచాతుర్యమున విశదముగ నున్నది. ఈకథానిర్మాణమంతయు మాతృకయందుఁ గానఁబడదు. సర్మసఖదౌత్యము, విరహాదివర్ణనలు మున్నగునవి యీకథలు స్వయముగాఁ గల్పించిన విషయములే కావున నాంధ్రప్రబంధనిష్పత్తి పెద్దనాదులకు పూర్వమే మనవాఙ్మయమం దున్నదని దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును.

వర్ణనాదికపోషణముచేసి కథాప్రణాళిక నెట్లుగా విస్తరించి రచించిరో యావిషయమును రెండు దృష్టాంతములఁ జూపి యీభాగమును విరమించెదను.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే వెనుదీయవలసివచ్చినది కాని (౧) ధర్మవ్యాధోపాఖ్యానమును, (౨) గౌతమ్యపాఖ్యానమును సంపూర్ణముగా మాతృకయందును, ఏతదాంధ్రీకరణమందును సరిచూచినయెడల నీక

పుల స్వభావశుద్ధమగు వర్ణనప్రాగల్భ్యమును, రసపోషణవిధానమును
బ్రత్యక్షముగఁ గోచరమగును. సవిమర్శదృష్టితో స్వయముగాఁ బరిశీ
లింపఁ గుతూహలము గలపాఠకమహాశయులెల్ల రీభాగములను రెడు
గ్రంథములఁ జదువఁ బ్రార్థితులు.

ఉదాహరణము. —

ధర్మవ్యాఘోపాఖ్యానము

శ్లో. తస్య కాలేన మహతా చార్త్రేణచ ధీమతః;
బభూ వార్జున కా నామ కన్యాచ వరవల్ల నీ.
తస్యా యావనకాలేతు చిత్తయామాస ధర్మనిత్;
కన్యేయం దీయతే కన్యా కోవా యోగ్యశ్చవైపుమాన్,
ఇతి చింతయత స్తస్య మతంగస్య సుతం ప్రతి;
ధర్మవ్యాధస్య సువ్యక్తం ప్రసన్నాఖ్యం ప్రతిబ్రువన్.

(సంస్కృత వరాహపురాణము)

గీ వ్యాధభర్తకు మఱికొన్ని వర్ణములకుఁ
బుట్టె నర్జున కీనామపుత్రి మేఱుఁగుఁ
దీఁగె కెవడి రతిరాజు తియ్యవింటి
చేగపోలిక వెన్నెలసోగవగిడి.

క. ఈచండంబున జననం

బై చాండ్రమసకళభంగి ననుదిన వృద్ధి
శ్రీచాతురి గల చెంచుల

రాచూలికి యావనంబు రాఁ గడఁగుటయున్.

సీ. నాభికావాలమండలమున మొలచిన

తాపింఛపల్లీ మతల్లి యనఁగఁ

దనుమనోభవపుష్ప ధనురంతరంబునఁ

గట్టిన బంగారు కట్టు లనఁగ

సౌందర్యకేళి కాసారంబులోవల

మొనసిన నెత్తమ్మి మొగడ లనఁగ
నిటల స్తనంధయ నీహారకరునిపైఁ

గవిసీన గాఢాంధకార మనఁగ
నాఁడు నాఁటికి నాడు గానంగఁ బడియె.
వఘలు దోచెఁ గుచంబులు వచ్చెఁ గురులు
వ్రాలె నంతట నాభిల్ల వీంశ వల్ల
భాత్మవసంభవ సంపూర్ణయశావనమున.

గీ. హరిణ కరిహరిచమరంబు లక్ష్మీకుంభ
మధ్యవాలాకృతులు దెచ్చి మనువుకొఱకు
భిల్ల పతియింట గిరువులు పెట్టె ననఁగ
దృక్కుచవలగ్న చికురచారిమల నొప్పు.

గీ. పట్టెడేసి కుచంబులపై ధరించి
కందుకకీడ గావించు ఘర్మవారి
గరఁగి డిగజాట నవ్వగైకద్రవంబు
గిరులఁ బ్రవహించు ధాతునిర్మలము లనఁగ.

గీ. చచ్చుగుబ్బలపోరాటఁ జక్కపెట్టఁ
బోయి మధ్యస్తభావంబు పొంద లేని
కతన లజ్జించె ననఁగ మొగాలు నల్లఁ
బారు గురువింద పూనలపేరు వైచు.

క. క్రొక్కిరిసిన చింకపుఁ జను
జక్కవకవతెక్కలనఁగ సకియలు దనకు
మక్కువ నీ నొక్కొక్కమరి
పెక్కులు మెడఁదాల్చు మంచి పించెపుడండల్.

గీ. గ్రీహణభయమున రవిసుధాకరులు హీను

లై చితురబంధరాహుగ్రహంబు కడకు

శరణు వేడంగ వచ్చినచాడ్పు దోపఁ

బెట్టు సిఁదూరమునఁ జుక్కబొట్టు నొప్పెల.

వ. ఇవ్విధింబున నారూఢయావనవిజృంభణమున దృక్కరం
భంబై నజితనూజ నర్జునకిం జూచి దూరీకృత విరోధుండు ధర్మన్యా
ధుండు దీనికిం దగినవరుం డెవ్వండు గలుగునో యని చింతించుచు
మతంగముని కుమారుండు ప్రసన్నుం డచువాఁడు సకలవిద్యాప్రస
న్నుం డని విని వానికి వివాహంబు సేయునీహ సత్కీణపుణ్యలక్షణగేహ
నవ్వరారోహఁగొంచు దుష్కృతంబులకుం గొంచు చెంచులు వెంటరా
సిరాయాసరిబునం జని లవంగ నారంగ పూగపున్నాగ వక్రశ కురువక
ప్రియాళు రసాల ప్రముఖ సాలవికాసమాన సూనవాసనాసనాథ గంధ
పవమాన నిరస్త సమస్త పాంథశ్రమంబగు నాశ్రమంబు దీక్షి ముంద
ల సరోవరతీరంబున బహుశిష్యగణంబులతోడ నాహ్నిక క్రియాకలా
పంబులుదీర్చి వేదాంతశాస్త్రవ్యాఖ్యానగోష్ఠి నున్న మతంగునిఁ గనుం
గొని యిట్లనియె.

మ. అనఘస్వాంత మతంగసంయమివరేణ్యా నాతనూజాత స

ర్జున కీకన్యకఁ దెచ్చినాఁడ రమణీ చూడామణిఁ మీప్రస

న్నునకున్ జేయుదమా వివాహ మిఁక నెందుం జూచినం గల్గ రా

యన దక్క న్మునిరాజసందనులు కన్యాదానయోగుల్ వరుల్.

చ. అనపుడు నట్ల కాక తగు నాటవికాస్వయసార్వభౌము నీ

తనయ మదీయ పుత్రునకు ధర్మకళత్రముగా నటంచు నా

తనిఁ దనవర్ణశాలకు మతంగమహాముని పుంగవుండు తో

డ్పొని చని చూపె బెడ్లకొడుకుఁ మితభాషణు వంశభూషణున్

(తెనుగు వరాహపురాణము, ద్వితీయాశ్వాసము)

ఉదాహరణము: ౨—

శ్లో. ఆస్త్యేకం భారతే వర్తే వనం దండక సుజితమ్;
 తత్ర తీవ్రం తపో ఘోరం గౌతమో న మవై ద్విజః
 చకార తస్య బ్రహ్మతు పరితోమం గతః ప్రభుః;
 ఉవాచ తం మునిం బహ్మ వరం బూహి తపోధవ!
 ఏవ ముక్తస్థు తాతేన బ్రహ్మణా లోకకర్తృణా;
 ఉవాచ సస్యపంక్తి మేధాన్యానాం దేహిసంగలా.
 ఏవ ముక్తదా తస్య తమే వార్ధం పితామహః;
 లభ్యాతు తం వరం విప్రః శతశృంగే మహాశ్రమః;
 చకార త స్యోషసిచ పాకాంతే శాలయో ద్విజైః;
 లూకుంతి తేన మునినా మధ్నా హ్నా పచ్యతే తథా.
 సర్వాతిథ్యమసౌ విప్రః బ్రహ్మజేభ్యోదదాత్యలమ్;
 కస్యచిత్త్వఘ కాలస్య మహతీ ద్వాహశాబ్దికా.
 అనావృష్టి ద్విజవర హ్యభవ త్లోమహర్షిణీ;
 తాం దృష్ట్వా యునయః నర్చే అనావృష్టి వనేచరాః.
 త్సుదయా పీత్యమానాశ్చ ప్రయ ముక్తాతము తథా;
 అథ తా నాగతాః దృష్ట్వా గౌతమః శిరసా సతః
 ఉవాచ స్థీమతాం మహ్యం గృహే మునివరాత్మజాః;
 ఏవ ముక్తా స్తు తే తేన తస్థు ర్వివిధభోజనమ్
 భుజనూనా అనావృష్టి గ్యావతాని నివృతాభవత్;
 నివృత్తాయాంచతే తస్యా మనావృష్ట్యాంతు తేద్విజాః;
 తీర్థయాత్రానిమిత్తాంతు ప్రయాతు మనసోభవత్
 (సుస్కృత వరాహపురాణము.)

సీ మున్ను భారతవర్షమున దండకావన

వాటి గౌతమముషివద్యుఁడబ్బ

సంభవుఁగూర్చి నిష్ఠాపరత్వమున
 బహుకాల ముగ్రతవంబు నలిపి
 ప్రత్యక్ష మైనతద్భవహృదే విత్తిన
 సస్యంబు లన్నియు జాములోన
 పరిపాకమును బొంద వరముఁ గైకొని వచ్చి
 శతశృంగగిరిఁ బర్ణశాలఁ గట్టు
 కొని నమర్పించుఁ గోటులకొలఁదీ మీఱ
 వచ్చు నతిథుల కెల్ల నవ్వారి గాఁగ
 షడ్రసాన్నంబు వరలబ్ధసస్యవృద్ధి
 కలిమి నంతట నొకకొంతకాలమునకు.

క. రోషముతో నిజమహిమో

స్మేషము చూపంగ వలసి మీనంబునకున్.
 బూషాత్మజుండు వచ్చిన
 దోషంబునఁ జేసి కఱపు దోడనె రాఁగన్,
 లయవిభాతి వినరెఁ బెనుగాడుపులు మనలె జలచాగమము
 పసిమిచెడె సస్యములు కనవు దినలేమిం
 బసరములు వట్టె నదు లిసుకలునుఁ జిప్పలును
 మినమిన మనన్ విగతరసగరిమ సంకేత్
 వసుమతి పడన్ దివిసె గునుమఫలఽపప్రమః
 పన దటిగె భూరుహము లునురుడిగెఁ బ్రాచీ
 ప్రసరములు నొండాకటి మెఁనగఁ దొడఁగెన్ కఱపు
 గసిమనఁగె విశ్వమున వెన లయవిభాతిన్.

సీ. మిగుల భీకరవృత్తి మిన్న ముట్టినధూమ
 కేతువె బిరుదు తెక్కెంబు గాఁగ
 నోరంత పొద్దును హోరని వినరుచుఁ
 గెరలు కరువలి నకీబు గాఁగ

చెట్టుచేమలు గాఢచిచ్చునఁ గమరిన

నున్ననిగిరులె యేరుఁగులు గాఁగ

నిప్పులు గ్రక్కుచు నెప్పుడఁ గాయు

నిబ్బరపుటెండలె వృతాపంబు గాఁగ

అనశనహిప్తి మృతమనుష్యప్రజాన

మాంసభక్షణదృష్ట గోమాయుకాక

ఘాతకబహుజంతువులు బంట్లగుంపు గాఁగ

రాజనంబున దుర్భిక్షరాజు మెఱసె.

క. భూకాంత నీరువట్టుకుఁ

గాక వదన మిలుకరింపఁ గాన్పించిన పం

క్లలో కాకన వెలిపుచ్చలు

లోకములోఁ గాచె నిట్లు లోఁబడె జనముల్.

ఉ. అప్పుడు దేవదాదు విషివాంతరసీమ వసించుసంయుముల్

విప్పగు భూమి సన్నము ఫలింపక చెట్టులు నెండిపోయె వా

తప్పినఁ బోవుఁ బ్రాణములు తప్పుచు రండవి మున్ను గౌతముం

జెప్పఁగ విన్న వారగుటఁ జేరి తచ్చతత్త్వంఁగ లైలమున్.

క. ఈగతి వచ్చిన ముచులకు

నాగౌతముఁ డెదురు నడచి సాష్టాంగముగాఁ

జూలి మ్రొక్కుచు నేడు గ

దా గణపకు నెక్కె మత్స్యగ్రామం బనుచున్.

సీ. సంతసించుచు నిజాశ్రమమున విడియించు

కొని వారి కెల్లను దినదినము న

హల్య ప్రాణేశుఁ డహల్య శాల్యన్నంబు

వలసిన వారికి వలసినంత

ఘృతసూపఫలదధిక్షీర యుక్తంబుగాఁ

దలఁచినప్పుడె పెట్టె దాదు నిత్య

మును భుజాభోజనంబులు చేసి చట్టుల

కరణి నందలు ముచ్చె మురియ బలిసి

నెమ్మది సుఖంప వెడలె బండ్రెండవతన

రములు కలుపునం దీతె వర్షములు గురిసె

జల్లెబడె నేల సకలసన్యములు బండె

బుడమి ధాన్యంబు పోకకు బుట్టె డమ్మె.

క. అప్పుడు తపసులు తమలో •

డెప్పరమా తిరె నేమిటికి నిక నిచలన్

గుప్పలు వడి నిలువంగ రం

డెప్పటి కాపులకె పోద మిందట మరుచున్.

(తెలుగు వరాహపురాణము, దశమాశ్వాసము.)

కవనశిల్పము, శైలి •

కవిసౌర్యభాముడగు శ్రీనాథుని తరునాతికవులను గుఱించి వెనుకటి రెండధ్యాయములలోను గొంత వ్రాయవలసివచ్చినది. గగ్గు బల్లి దుగ్గకవియు, పిల్లలమట్టి పినవీరభద్రకవియు శ్రీనాథున కతిసమీప కాలములో వెనుబడిని వచ్చినవారు. వారికి నన్నిహితసమకాలికులే యీజంటకవులు. కావున వీరును శ్రీనాథుని జేజ్జనారము గొంతగ్రహించియుందురని తలంచుట యసంభవము కాదు.

దుగ్గన కృతినొందిన చెండలూరి గంగయామాత్యునికి వీరును దమ ప్రబోధచంద్రోదయమును గృతించిరి. పినవీరభద్రుని కృతి స్వీకరించిన సాళువ నరసింగరాయల క్రిందనున్న దండనాథునకు వీరును తమ వరాహపురాణము సంకీర్తముచేసిరి కావున నీజంటకవులు దుగ్గన కును, పినవీరనకును అత్యంత సమీపస్థులుగ నుండి పరిస్పరనన్నికర్ష సాహచర్యమున మెలగుచుండిరిని యూహించుట యాధార్థ్యమునకుఁ జాల జేరువయని చెప్పవచ్చును కాబట్టి వీరికవిత పైనఁ జెప్పినకవుల

కవిత్వసంపత్తితో సరిచూచుట సారస్వత జిజ్ఞాసువుల కెంతయుఁ బ్రీతి కరముగా నుండును.

వీరి కవితాశిల్పము శ్రీనాథాదులవలెనే కేవలము మాతృకానుసారి గాకుండ స్వకపోలకల్పనాభూయిష్టమై యుప్పుచున్నది. మూలమందలి కథారేఖాకృతిని దీసికొని దానిని మాంసమస్తిష్కచుస్పృణమగు సజీవస్వరూపముగ సృజింపఁగల నిసర్గశక్తి మహాకవులయందున్నట్లు వీరియందును గానంబడు. మూలీగ్రంథమందలి విషయములను సంక్షేపించుటకంటె విస్తరించుటయే వీరిశిల్పమందలి ప్రధానాంశమని తోచుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు మూలగ్రంథములను సర్వవిధములఁ జెంచుచు వ్రాసెను. కాని యాతని శబ్దభూయిష్టముగ నై లివలెనే వర్ణనావిస్తృతమగు శిల్పమును గ్రంథసంక్షేపమునకంటె గ్రంథవిపులీకరణమందే నిదగ్ధముగా నున్నది.

ఈకవులకై లి యట్లుగాక, గ్రంథపరిమాణము పెరుగుచున్నను, కై లియందుమాత్రము పదనియమము చాలవఱకుఁ బాటించఁబడినది. భావములను గొలఁదిచూటలతో విస్తృప్తము చేయుటయే కాని శబ్దాడంబరములగు సతిద్భిన్నమాసములతో ఘటించుట వీరిమార్గము కాదు. కథావిషయములను సుదర్శానుసారముగఁ దదుచితకల్పనలతోఁ బోషించి మెఱుఁగుపెట్టి వృద్ధిపఱచుటయే తఱచు గోచరించును. అట్లు పెంచుటలో వీరికి విసువుకాకరాదు. వీరికల్పనలు, వర్ణనలు నై సర్గికములు గను, సర్వజనానుభవ సిద్ధముగను, మనోహరముగను గాన్పించుచున్నవి. పినవీరనకల్పనలు స్వాభావికముగ నుండవనియు, పూర్వగ్రంథములనుండి సామాన్యముగ నెత్తివ్రాయఁబడినవనియు నిదివఱలోఁ జెప్పితిని. వీరివి యట్టివికావు అసంతామాత్మ్యనివలెనే వీరును నిసర్గవ్రీకృతిని దిలకించి స్వానుభవనిశేషములతో బ్రదర్శించిరి. ఇక్కనకవి వర్ణనలు నిర్జీవవ్రీతిమలవలె శృంగారభూషితములై విరాజిల్లుచున్నవి కాని వానియందు

వీరికి నంది మల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య-నరాహపురాణము

వీరు చేయఁగల చైతన్యారోపముగాని, ప్రకృతినీధభూషణములుగాని కానరావు. దుగ్గనకవి పరిమితశక్తిగలవాడై తగుమాత్రముగ రసపోషణ చేసినను, తాను జూపినశిల్పము నిర్దుష్టమై, నిర్వక్రమై, నిర్మలమై, యున్నది. ఈకవులప్రతిభ దుగ్గనదానికంటె చాల హెచ్చు. కావున నించుమించు సమకాలికులగు కవులలో వీరనేకవిధముల మిన్నలని చెప్ప సాహసించుచున్నాను. వీరి భావంతరీకరణపద్ధతిని నిరూపించుటకుఁ గాను నేను జూపిన రెండుదృష్టాంతములలోను వీరి కవితాశిల్ప సంబంధమైన పైయంశములను ప్రభువక్షయటకు వలసిన నిదర్శనములు చాలఁ గలవు. కావున గ్రంథవిస్తరభీతిచే మఱికొన్ని భాగములను మూలమునుండి యుద్ధరించి యిటఁ బొందుపఱుప మానినాడను.

వీరిశైలి ధారాళమై, రసావహమై యున్నది. పిసవీరసయందలి యుద్ధండమగు నై సరికధారాపాలము గాన, యనంతమాత్యుని కించి త్కుంతిత శబ్దానుసంధానముగాని వీరి కవనశైలియందుఁ గానఁబడదు. ధారాశుద్ధి, సహజమై, సమగతి కలదియై విరాట్లుచున్నయది వీరి శైలియు దుగ్గనకవివరుని శైలివలెనే మృదులమై, సుకుమారమై, ప్రతిపద్య రసస్ఫురితమై హృదయంగమముగా నుండును. జక్కనకవి యందు ముఖ్యముగాఁ గవి సమయనీధములగు భావములును, వర్ణనలును, శబ్దచమత్కృతులును గుప్పటిప్పలుగా నుండును. వీరియందట్లు గాక ప్రకృతిదోష్టకములగు వర్ణనలును, భావములును, రసవికారములును కవియొక్క హృదయకుహరమునుండి నిర్వక్రగతిని వెలువడి, పాతకహృదయములఁ బ్రవేశించి రసావేశము నుద్భవించజేయును.

తమకవిత్వ శయ్యావిషయమున నీకవు లిట్లు వ్రాసికొనిరి. “వచనరచనాచాతుర్యంబున నల్పాక్షరంబుల నధికార్థంబు గుడియించి పద్యపూరణంబులకు నాదికారణంబులైన సంస్కృతాంధ్రభాషలం గల జల్లులు వినర్జించి రసపోషణ ప్రధానశబ్దము లుపార్జించి” వీరు గద్య

పద్యరచనాక్రమమునకుఁ గడంగిరి. వీరి గ్రంథములు పరిశీలింపఁగా నీ రచనాపద్ధతులు యథావిధిగా వీరిచే నిర్వహింపఁబడిన వని మనకు విశదమగును.

ప్రాచీనకవిగ్రామము లగు తిక్కన, కొమ్మన, మంచన మున్నగు వారినలఁచి చిన్న పదములను, ముఖ్యముగా నాంధ్రపదములను, పట్టి, సున్నవము సేనులకు వింతొనరించునట్లు మేళవించి, సరసకవితాని సర్వగానమాధుర్యమున జెందఁబడిన నానందంబు నెలకొల్పుదురు. వారి భాషాప్రయోగమున బాధి వార్తాచమత్కృత్తి తఱచు గాననయ్యెడు. నీవినిర్వహించు భాషనానమృద్ధియు, భాషనాప్రకాశమును, ప్రాచీన కవి ప్రయోగ సంకల్పియు, నిర్మిత గౌరవమును సమకూర్పఁబడి యున్నది. సత్కలమందును స్వర్ణపదములు గానఁబడవు. సీరితభావములు చాల నరుదు. నాచునోముడు, పోతన మొదలగు వారినలె వర్ణనముల యందు పృశ్యములను వృద్ధోచరనుగునట్లు నల్లించెడు ప్రయత్నము చేయుదురు కాని యిది ప్రయత్నము సర్వత్ర సఫలము కాలేదు. చిత్ర సర్వనముకంటె భాషసోపానము యెక్కువగ గోచరించు చుండును.

సీ. అర్చన చాన హోమానులు ఫలకంబు

లింద్రియనిగ్రహం బినుపచీల

యఖిలభూత దయాపరాయణత్వము లివి

కాదు వై రాగ్యంబు గాలిచీర

ధైర్యంబు శుద్ధసత్వగుణంబు మోక్షులు

మంచివారలతోడిమైత్రి సరకు

శీలంబు సడిపించుమాలిమి సంచలిం

వని మానసం బది బరువు గాఁగఁ

జేసిన మురారిచరణరాజీవభ క్తి

ఘోరభవసాగరము దాటి చేరనచ్చు

మోక్ష మనుదీవి మానవాభ్యుత్థితికి.

(వరాహపురాణము, ఆశ్వాసము ౫)

వీరు రచించిన శాంతు గ్రంథములలోను ప్రబోధ చందోదయమే యెక్కువ గణనీయమైనదిని నే నభిప్రాయించుచున్నాను. దీని శయ్యాపాకరీతులు లైబ్రరీయపు రచనను పోషిస్తూవున్నవి. అయినను రసపుష్టచే నిగనిగలాడు చాిత్రాశయముడరులవలె కొనుల మైమృదులమై సర్వవిధముల మనోహరమైయున్నది. అందిలి చ్యుతి చేస యెంత రమణీయముగా నున్నదో గద్యరచనయు సంతరితభము గాను, మనోజ్ఞముగాను నున్నది. సర్వ గద్యములకును సూరినా ర్యుని గద్యమువలె దీర్ఘసంస్కృతి సమాసములు లేక, చిన్నచిన్న శబ్దములతోఁ గూర్చబడి, యనుప్రాసమాత్రశబ్దాలంకారశోభితమై, ముత్యంపునరులవలె విరాజిల్లుచున్నది. దిక్ప్రసర్పనముగా నొందు నిద ర్శనము మాలిము చూపెదను.

“అప్పుడు క్షపణకుడు భిక్షుకునిం గాపాలికుని స్వీక్షించి యాక్షణం బగణితమార్గంబున నెఱింగితి మన మిందఱము మహామో హుని పంపుఁబడి సత్త్వాత్మసంభవయగు నాధ్వీక శ్రేష్ఠం జెరపట్టుకొని పోవం జనుదెంచివారము. నచ్చి యిచ్చట నెచ్చరిక దప్పి విచ్చలవిడి నుండుట కాదు గావునఁ గార్యంబు విచారించవలయు ననినఁ గాపాలి కుండు దిగంబరా, యవ్వరాళిం బరామర్శింపుము. (ప్రబోధచం. ఆ. 8.)

ఈ గద్యసారశ్యము వరాహపురాణమున నెక్కువగాఁ గాన్పిం పడు. ప్రబోధచంద్రోదయము లైబ్రరీకమున రచింపఁబడినదని కాఁబో లు; వరాహపురాణమున గద్యపద్యరచనాబంధము కొంత క్లిష్టతరమై

చమత్కృతులు మాత్రము గనుపటచెడు పద్యవైచిత్ర్యములు కథా సరణియందే నిబద్ధములై పఠనసారస్యమున కంతరాయము గలిగించు చున్నవి.* ఈ విషయమున మాత్ర మీ కవినరులు తత్కాలనంప్ర దాయముల ననుసరించి, పాండిత్యప్రకర్షము ద్యోతపరుప నుద్దేశించి నట్లు గాన్పించుచున్నది. అట్లు కానియెడల రసజ్ఞులగు నీ కవిశేఖరులు కథాసందర్భమున నేకాక్షరకండములు, ద్వ్యక్షరకండములు మున్నగు నవి వ్రాయవలసిన హేతువు కన్పించదు. మహిషాసురుడు వైష్ణవీ మహాశక్తిని జూచి మోహించి విరహాతురుడై యావాలుగంటి కటా షినీక్షణము లచ్చేసింది మాయాకోవిదుడుగు విద్యుత్ప్రభుం డను నానిని కాత్మమునఁ జూచి నా సందేశహరుఁ డామె సాందర్యాతి శయముల నర్జించుచు నిట్లు స్తుతించెను.

• ద్వ్యక్షరకండము.

క. కాకలికాకల కలకల

కోకిల వీల లీల కలుల కలుల కలుకే

కై కోకు కేలికొలఁకుల

కోకాళికేలి కలిక కలికకు కలికి.

(నరాహ. ఆ. ౧౦.)

ఈ శృంగారస్తన మొత్త రసోత్సేకముఁ బుట్టింపఁ గలుగునో వేట చెప్పవలయునా? ఇట్టి రసవిచ్చేసనందర్భము లింకను గొన్నితా వుల కేతికీకంటకములనలె రసామోదముచకు భంగకరములుగా నున్నవి.

* రాజపభలముం దుండు పండితకవులు పరస్పరము కావ్యకృతుల నెట్లు పరి కీరించి మెలుగు నెట్టుదునో యా విషయము నీ కవులు తమ ప్రబోధచంద్రోదయ మున నిట్లు తెలుపుదు చేసిరి:—

క. పారిపారి నొప్పు సలాకల, నొరసినకుందనపు బూదయను బోలె సభక
సరసుల సంఘన్న ణయన, వరకవి కావ్యంబు మిగుల వశ్మకు నెక్కుకా,

ఈ కవు లిద్దఱలో నెవరికవిత్వ మెట్టిదో నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు కాని వీరిలో పెండనవాడగు ఘంట సింగయ్య మలయ నూరుతకవి యను పౌరుషాభిధానము గలవాడై, కవితావిషయముల నెక్కిమ నారనముఁ జాన్పిన మయ్యనని యూహించుటయు, అట్లయిన నంది మల్లయ్య యను మొనగినవాడని కవితృవిషయములోఁ గణనీయందై యుండును. వెనుకఁ దిఁగిరిఁ గుఱించి వాఁయిటులగో “కుకవి మల్లసిమణి కుకలిహస్తాల్లవుండ” నని యొకవి యహంకృతిని నాత్మస్తుతి చేసికొనె నని, యొకరిచే నొకప్పుడు పొంగిన మల్లన కుకవి యెన్నఁ యుండురో యచి నేను ప్రశ్నించితిని. ఆ ప్రశ్నిముఁగి నచూఢాన మీ నందిమల్లయ్య యగుచేయగా యని నాకు నొప్పున దేహము కలుగుచున్నది. పిలవఁగాఁ, విగ్రహ నామన చరసింగిరాయలహృద్ద సంకుటయు, చాదిచుల్లనంద యనిన పెండనాయకదత్తన పొందిన స్థిరన రాయలయొద్ద సంకుటయుఁబాడఁ జేరికె తఱచుగా నాదిశ్వరనమరములు గలుగుచుండెడివేమో యచి తోఁచెడిని. ఆ నమరములలో లింగినిన నజ్రపాణియై ఘంటసింగయ్యను బాణతేక, ముత్తనినానిని మొత్తుటయే మహాపౌరుష లక్షణమని తన దెట్టిదనిచు దెట్టతనము చందము నేమల్లన మీఁదఁ బ్రయోగించి యుండును.

పినవీరభద్రుఁడెంత గర్వింపినను నీ మహాకవి లిగ్గలు చాఁగి విశారదులు, పదవాక్యసహజాల్లమున నరిగ కవిత్వాసక్తాత్ములు, నిరుప ప్రసర్తనాదర్శప్రబోధకలు, గావున వీరి గ్రంథము లాంధ్రసోదరులు సాదరముగఁ బఠించవలెనుచున్నాము.

పండ్లండ్ల అధ్యాయము.

మనుమంచిభట్టు-హయలక్ష్మణవిలాసము.

మనుమంచిభట్టారకుడు రచించిన హయలక్ష్మణవిలాసము. ఓబలరా యనికొడు కగుకంపరాయనికి నంకితము చేయఁబడినది. ఏతద్గ్రంథములోఁగంపరాయనిగుఱించిచేసినవర్ణనములలో సాళువవంశబిరుదములన్నియుఁ గూర్చఁబడియుండుటచే నీతఁడు సాళువవంశస్థు డని యూహింపఁబడుచున్నది. మీనరగంఢ, బళ్లరబాహు, రాయచౌహత్రమల్ల, ధరణీవరాహ, మోహనమురాధి, కఠారిరాయ, కఠారిసాళువ, ఇత్యాదిబిరుదములన్నియు సాళువవంశసింహరాములును వారనిదండరాయకుఁడగుతుళువనరసరాములును ధరించిఁట్లుగా వారియాస్థాకపు లగుపినవీరభద్రుఁడును, నంది మల్లయ్య ఘంటసింగయ్య కవిద్వయమువల్లను మనకుఁ దెలిసియున్నది. కావున నీబిరుదములను ధరించిన కంపరాయఁడు సాళువవంశములోనివాఁ డని యూహింప వచ్చును. అతను దండరాయకుఁ డని తెలియుచున్నది, గాని, యెవఁడెంద్ర దండనాయకుడు గా నుండెనో చెప్పటకు వీలు లేదు. ఓబలకంపా యని పిలువఁబడుటచే నాతఁడు, ఓబలరాయనికొడుకని స్పష్టము. ఆయోబలరాయఁ డెవఁకొడుకో, యేకాలపువాఁడో స్పష్టముగాఁ దెలియదు. సాళువవంశము లోని సాళువముగునకు ఓబలుఁ డని యొకయన్న యుండెను. కంపరాయఁ డాయోబలుని పుత్రుడేమో యని సందేహము గలుగుచున్నది.

పొదిలిపట్టణపు దండకవిలెంబట్టి సాళువవంశసింహరాములును తెలుగు రాయలును నొకకటాంబములోనివారలే యని ధోరణిచెడిని.

అక్కటుంబములోఁగూడ నిద్దఱు కంపరాయలులు కాన్పించుచున్నారు. వీరి కెవ్వరికిని ఓబలరాయఁడు తండ్రిగా నుండలేదు.

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు తమయాంధ్రాకవ్రలచరిత్రలో మనమంచిభట్టుకాలము నిర్ణయము చేయలేక ఓబలకంపరాయ డెనఁడోగుర్తింపలేక యట్లే విడిచిపెట్టిరి.

ఇట్లుండ నీకంపరాయనిగుఱించి మఱికొన్ని చరిత్రాశమల్లిగంధమున నాదృష్టికి గోచరించినవి. వానియధార్థసందర్భములు విచారణీయములు. ఈగ్రంథమందు కొన్నిచోట్ల-పై బేర్కొనినవిరుదములు గాక మఱికొన్ని విరుదములు కాన్పించుచున్నవి. చాళుక్యీతిలక, సాళువకంప, చాళుక్య చూడమణి, రాయగండరశాలీ-యనుసంభోధనము లచ్చటచ్చట మిన్నవి. కావున సాళువవిరుదములు వహించిన యీకంపనృపాలుఁడు చాళుక్యవంశములోనివాఁడని చెప్పవచ్చును. సాళువనృసింహరాయల వంశస్థులు చాళుక్య వంశజు లని చెప్పికొనినట్లు కాన్పింపదు.

రాయగండరశాలీ యనువిరుదము సాళువవంశస్థు లెవ్వరును వహించినట్లు కనపట్టదు. ఈవిరుదమును గుఱించి మ. రా. శ్రీ. నేలటూరి వెంకటరమణయ్య ఎమ్.ఏ.పి.హెచ్.డి. గారు 1934 స.జూన్ నెల భారతిసంచికలో వ్రాసిన ఆరవీటివ శచిత్రముం దిట్లు వ్రాసిరి. “కొటిక:టి రాఘవుడు (ఆరవీటితాత ప్నిమరాజు కొమఱు) కంపిలిరాజు సైన్యముల జయించి యాతని రాజ్యసప్తాంగముు హరించి “గండరశాలీ” యను విరుదంబు గొనియె నట. ఆరవీటి వంశరాజులందు గొండ తీవిరుదమును ధరించినవారు గలరు. సుగరాంగణచర్య కంపిలిరాయసప్తాంగ గండరశాలి సద్విరుదాదిసంగ్రహణోజ్వలా’ యన్నపద్య భాగము వల్ల దెలియుచున్నది.”

ఇంతియే గాక మరియొక చక్కని చరిత్రాంశము నానూత్నపరిశీ

లనకుఁ గాన్పించినది. ఈగ్రంథమండలి మూడవ యాశ్వాసము మొదటి పద్యమున నిట్లున్నది.

క శ్రీకరకటాక్ష విజయ, శ్రీకాంతా, కృష్ణరాయ సిద్ధకృపాణా
స్వీకృతఫలనత్వైర పర, భీకరభటయూథ కంపపృథ్వీనాథా.

అనఁగా మంగళప్రదమైన కటాక్షము గలవాఁడా, విజయలక్ష్మీ పరించినవాఁడా, కృష్ణరాయనికి సిద్ధమైన భిక్షము ధరించినవాఁడా.....” యని యర్థ మిచ్చుచున్నది. ఇందు, కృష్ణరాయనికి సిద్ధముగా భిక్షమును ధరించినవాఁడా యనుటచే నీకంపరాయఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలములో నుండి యాచక్రివర్తికింద నన్నిహితదండనాయకుఁడుగా నుండి నట్లూహింపవచ్చును. నే నెఱిగించెంతవఱకు, కృష్ణదేవరాయని సైన్యాధిపతులలో నీయోబలకంపరాయని పేరు కాన్పింపలేదు. చరిత్రాన్వేషణపరాయణు లగువండితోత్తము లీవిషయమును నిర్ణయింతురుగాక!

మనుమంచిభట్టారకుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు, భైరవాచార్యుని. పుత్రుఁడు. ఏదేశస్థుఁడో చెప్పట కాధారములు లేవు. పేరునుబట్టి బహుశః కర్నూలు గుంటూరుసీమలవాఁడని యూహింపవచ్చును. కవితాచాతుర్యవీణుఁడని యు, నిఖిలభాషాప్రవీణుఁడనియు, తాను జెప్పికొనను. ఈకవి రచించిన హయలక్షణవిలాసము, అయిదాతాశ్వాసముల గ్రంథ మైనను ప్రస్తుతము మొదటిమూఁడాశ్వాసములును, నాల్గవయాశ్వాసమునఁ గొంతభాగమువఱకే లభ్యమైనది. కొన్నివ్రాతప్రతులలో, ఆశ్వాసములకు బదులుగా అధికారము లనుపేరు కాన్పించుచున్నది.

ఏతద్గ్రంథమందు, అశ్వప్రశంసయు, ఆవర్తలక్షణంబును, దశక్షేత్ర విభాగంబును, గ్రంథలక్షణంబును, పుండ్రలక్షణంబును, నిదానలక్షణంబును, చికిత్సయును, లవణవిధియును, ఘనసఖాణప్రకారంబులును, గ్రహములును తెనుంగునైనవి

మనుమంచిభట్టారకుడు రచించిన గ్రంథభాగ మేగ్రంథమున క నువాదమో చెప్పటకు వీలు లేదు. ఈగ్రంథమును శాలిహోత్రాది సంస్కృతకవుల యశ్వశాస్త్రములతో సరిచూచి భాషాంతరీకరణవిషయమును నిర్ణయించుటకు నాకాగ్రంథము లెవ్వయ్యుండుట లేదు. ఈగ్రంథముయొక్క మాతృకను కప్పెట్టి దానికిని దీనికిని గలపోలికలను నిర్ణయించుట యే విమర్శనలైనను జేయఁబూనినయెడల నేతిదగ్గింపు విమర్శనము సమగ్రియు కాఁగలదు.*

మనుమంచిభట్టారకుని శైలి చాల సహృదయుగా నుండి కడు హృద్యమైనది. సామాన్యజనులకు రుచిగలుగిన పశుశాస్త్రవిషయ మునను, ఈకవి తనశైలీమాధుర్యముచే మనోరంజకముగాఁ జేయఁగలిగెను. అచ్చటచ్చట చక్కని యుపమాద్యులంకారములు వాడుకచేసియు, ద్రాక్షాఫలగుళుచ్ఛములవలె మనోజ్ఞ మగు పదజాలము నుపయోగించియు, హృదయానురంజకముగాఁ జేయఁగలిగెను. నన్నయాదికవులయందువలె సంస్కృతశబ్దజాల మెక్కువగా నున్నను, అవ్యయక్లిప్తత గాని, శబ్దకాఠిన్యము శాని కానంబడివు. కావ్యమంతయు, నింపునాంపుతోఁ గలుగుచున్నది. ఈక్రిందిపద్యముల మురువంపు హరువు దిలకింపుడు.

శా. వేణుకౌంచమృదంగదుండుభిలసద్వేదద్రీనాగోల్లస

ద్రీణావారిద మంజునాదములకుఁ వియ్యంబులై యొప్పుని

క్వాణంబుల్ గలవాజి యిచ్చు సతికిం గల్యాణముల్ కంపనా

క్షోణీపాలక నువృతాప శుభముల్ స్తోత్రైకపాత్రంబులున్.

* ఈగ్రంథమునో పాటు పుటియొక గ్రంథభాగము గూడ కలసి యున్నది యన్నది. ఆభాగమును ఆశ్వశాస్త్రసంబంధ మైనదియే. అది కొంతకడపతియగు కన్నరాజున కంకితము చేయఁబడినది. ఆకన్నరాజు మల్లయామాత్యుఁడును భీమాంబుడును పు

ఉ. సారపు నీలమేఘములఛాయలు ఛాయలఁబోవనాడి యేం
భోరుహాకోమలద్యుతికి బొమ్మల బెట్టి ప్రిసన్నమైన యం
కూరడుచిప్రభావములఁ బోర జయించి మనోహరాకృతిఁ
వారణ నొప్పుమీరునది వాజులకెల్ల గుమార మన్మథా.

అశ్వశక్తైస్సవ్యబల మధికముగా నుండుటచే నశ్వపతులని పేరొం
దిన తురుష్కప్రభువులతోఁ బోరాడుటకు విజయనగరరాజులును, అశ్వ
దళములనుగొని విదేశములనుండి తెప్పించుచు వచ్చిరి. అశ్వముల
నెక్కుడుగా నుంచుకొనుటచే అశ్వపరీక్ష యవసర మయ్యెను. కావున
సంస్కృతములో నున్న శాలిహాత్రుఁడు మున్నగువారు రచించిన
అశ్వశాస్త్రగ్రంథములను దేశభాషలలో భాషాంతరీకరింప నవసర
మయ్యెను. కన్నడభాషలో అభినవచంద్రుఁడను బ్రాహ్మణకవి క్రీ.వె.
1400 సం॥రం॥లో అశ్వవైద్యమును గ్రంథమును రచించెను. తెనుఁగున
మసుమంచిభట్టియశ్వశాస్త్రమును సులభమైన శైలిని రచించి యాం
ధ్రదేశీయుల కపార మగు మేలొనరించెను.

చ. అరయఁగ నర్వలక్షణ నమంచితమైన తురంగరత్నమే
నరునిగృహంబునం దొకదినంబున నుం దగురీతి నుండు నా
పరమపవిత్ర గేహమునఁ బాశుకనిల్చు రమావధూటి శ్రీ
ధరునియురఃస్థలింబలెముదం బెనలారఁ బ్రసన్నచిత్తయై.

పదమూడవ అధ్యాయము.

సామాన్య కవులు.

విజయనగర సామ్రాజ్యము సంగమవంశపురాజులతోఁ బ్రారంభించినది మొదలు తుళువవంశపు రాజులూ సింహాసనమునకు వచ్చువఱకు అనగా— సుమారు క్రీ. వె. 1800 మొదలు క్రీ. వె. 1500 వఱకును అగు నీమధ్యకాలమందు తత్సామ్రాజ్యములో నభివృద్ధిజేసిన యాంధ్రవాఙ్మయము గుఱించి, ముఖ్యముగా నారాజచంద్రులచేఁగాని వారి సామంతరాజులచేఁగాని, వారి యమాత్యులచేఁగాని పోషింపబడిన ఆంధ్రకవిశ్వరుల చరిత్రములను సవిశేషముగాఁ జెప్పితిని. ఇంక నాకాలమందలి సామాన్యకవులఁ గుఱించియు, గ్రంథోత్పన్నతఃబాంది నామావశిష్టులైన కవిగ్రామణుల గుఱించియు నాశక్తికొలంది యిట జెప్పి యాభాగమును ముగించెద.

(1) తాళ్ళపాక అన్నమయ్య:—ఈతను పదునాల్గవ శతాబ్దములో నించుమించుగా శ్రీనాథుని కాలమున నున్నవాడు. తిరుపతి తామ్రశాసనమునుండి యీవిషయము తెలియవచ్చును.

ఈతను తిరువేంకటేశ్వర శతకమును రచించెను.

చ. అరిసెలు నూనెబూరెలును నౌగులు జక్కెరమండెగల్ వడల్
బురుటలు వాలమండెగల పూపము లయ్యలమేలుమంగ నీ
కరుదుగ విందువెట్టె బరమాన్నశతంబుల సూపకోట్లతో
నిరత వినిర్మలాన్నముల నేతులసోనల వేంకటేశ్వరా.

(2) కూచిరాజు ఎఱ్ఱయ్య:— (i) కొక్కొకము (ii) సకల

నివికాన్పించు చున్నవి. వానిలో సకలపురాణసారము యితవరకు లభ్యము కాలేదు.

సకలకథా నిధానములో: —

సీ. శ్రీవత్సగోత్రవారిధి పూర్ణ శీతాంశుఁ
డగు కూచమంత్రీకి నాత్మజడపు
వివిధాష్ట భాషా కవిత్వవాచాప్రాధిఁ
బూర్వకపేండ్పులఁ జోలినాడ
వఖిలపురాణేతి హాసకావ్యస్మృతి
చయము రచించిన చారుమతివి
మాపిన తిండియకా మల్లమంత్రీకిని గా
క్కోకంబు సెప్పిన కోవిదుడవు

గీ. రసికులభినుతినేయ బురాణసార
మనుపమంబుగ నాకిచ్చినట్టి ప్రోడ
నట్లు గావున నొకటి నిన్నడుగ దలచి
యిచ్చటికి బిల్వ బంచితి నెఱినార్య.
సకలపురాణసారమునుండి: —

ఉ. నీరజనేత్రు కృష్ణమృగనేత్రు నవారుణ నేత్రదృష్టి వ
న్నీరదగాత్రు వేదగుణ నిర్మలసూత్రు బురాణభారత
స్ఫారకథాచరిత్రు ఘనపాపనికుంజలతాలవిత్రు దు
ష్పారతపస్సమాధి జితశత్రుఁ బరాశరపుత్రు గొల్పెదన్.

లి. చెందలూరి చిక్కయ్య-నాసికేతూపాఖ్యానము: — ఈతడు
బహుశః శ్రీనాథుని కాలపువాడని తోచెడిని. శైలిధోరణి తెలియ
జేయుటకు మచ్చుపద్యములు: —

సీ. ప్రా లేయ కిరణ బింబస్ఫూర్తిఁ దలపించు .
విశదంపుఁ దనుకాంతి దిశలు బ్రాక

జీగినిండఁ దొలకెడు చిగురుటాకులసాంపు

వాటించు ఘన బటాభరము మెఱయ

గాంచన మాంజీవికానంబు గెడగూడి

చేలువు నూపుచు మృగాజనము దనర

గమనీయ కోమల కరపయోరుహమున

బ్రకటితంబగు విచించిక దలిర్ప

గీ. హరికథాలాప శోభితమైన యట్టి

యాననమ్ము వ్రసన్నత సలరుచుండ

గగనముననుండి నమవర్తికడకువచ్చె

నమర సంయమి వరుఁడు విద్యాగురుండు

సీ. బహువిధపరిమళ భరితోదకంబుల

జెలువంబు శోభిల్ల జలకమార్పి

నిండారు పండువెన్నెల సోయగము నల్ప

పసిడి కమ్ములతెల్లపట్టుగట్టి

కబరి భారంబున గన్నె చెంగలునలు

పసమీఱ గొనలు దోపంగజెరివి

తీండ్రించు పసిడి దీధితులచే నమరెడు

నవరత్న మయభూషణములుదొడిగి

గీ. మృగమదము గుంకుమంబును మేళవించి

గంధసారంబుమైదీగె గలయనలది

శ్రీమైఱయంగ బరిణయోచితముగాగ

సఖులుకై నేసి తెచ్చిరి చంద్రముఖిని.

4. పశుపతి నాగనాథుడు-విష్ణుపురాణము:—ఈతడు వెన్నెల కంటి సూరన్నకంటె ప్రాచీనుడు కావలయును. శ్రీకందుకూరి వీరేశ

దేవగిరిని ఘోరముగా దాడిచేసి, నుగ్గుజేసెను. అటుతర్వాత నాంధ్రరాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణమును నోరుగల్గుచే దాడిచేడలి, ఘోరసంగ్రామములు జరిపి, భస్మీవటలముగావించెను. పదంపడి భల్లాణరాజులను ద్వార సముద్రమున నేలపాలుజేసి విడిచెను. ఇట్లు దక్షిణదేశమున ముఖ్యమైన మూడు హిందూరాజ్యములును మహమ్మదీయుల దాడికి నిలువలేక, పరాధీనులగుట జూచి, హిందువు లెట్లైన నీతురుష్క మహాపౌవాహ మరికట్టి తమ మతమును. సంఘమును, నాగరికతను, గాపాడుకొనుటకు నిశ్చయించివిద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారియత్యద్భుత బుద్ధిచాతుర్యమున, తుంగభద్రాతీరంబున విద్యానగరమును నొకపట్టణమును స్థాపించి, యచ్చట దమతమ బలములను, సన్నాహముజేసికొని, తుంగభద్రకు దక్షిణమున నున్న దేశమునంతయు దురుష్కుల యొత్తిడినుండికాపాడగలిగిరి. ఈవిద్యానగరము. లేక, విజయనగరరాజ్యమునకు మొదటిప్రభులు సంగమవంశపురాజులు వీరికాలములో విజయనగరరాజ్యము సతతము శుభామ్మదీయులతో బోరాటము నల్పుచున్నను, లొంగిపోక. మహమ్మదీయులను దక్షిణమునకు విస్తరింపనీయక, యడ్డగించి, హిందూరాజ్యములను రక్షించి, హిందూమతమును, హిందూసంఘమును, హిందూవాఙ్మయమును, హిందూకళాశిల్పములను, నిర్మూలముగాకుండ, దేశమందునిలిపి, క్రమక్రమముగా వానిని వృద్ధిపరుపగలిగినది. హైందవజాతీయగౌరవము రక్షించుట కొరకే యేర్పడిన యీ విజయనగరసామ్రాజ్యము తన నియమితకార్యమును నిర్వహించుటకుఁ బ్రథమమునుండియు బాటుపడ సంసిద్ధమయ్యెను.

విద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారి సోదరుడగు సాయణాచార్యులవారు హిందూమతమున కంతకును సనాతనగ్రంథమైన వేదములకు గొప్పభాష్యమును రచించిరి. విద్యారణ్యమాధవాచార్యులవారు

స్వయముగా ననేక మతగ్రంథములను, శాస్త్రగ్రంథములను, సంస్కృతమున రచించిరి. ఇంకను ననేక పండితులను, శాస్త్రజ్ఞులను రావించి వారిని దమ యాస్థానమునందుంచి, హైందవశాస్త్రములను, కళలను బునరుద్ధరించిరి.

ఈ హైందవజ్ఞాన విజ్ఞాన పునరుద్ధారణయందు విజయనగర రాజులుమాత్రమే గాక వారి సామంతరాజులును, మంతులును, దండనాయకులును మున్నగువా రొకరికంటె నొకరు మించుటకు బంత ములాడినట్లు లపారమైన యుత్సాహముతోడను, నిభివేశముతోడను బనిచేసిరి.

రాజాస్థానములలో నెల్లను, సంస్కృతకవులను, నాంధ్రీకవులను బోషించుట యాచారమైయుండెను. నాచన సోమనాథునకు బుక్కభూపతి యగ్రహరమిచ్చెను, సిద్ధనమంత్రి జక్కనకవిని బోషించెను. సాళువ నృసింహరాజు గీర్వాణకవులగు డిండిమభట్టారకులను, ఆంధ్రీకవులగు పినవీరభద్రాద్రిదులను దన యాస్థానమున నుంచికొని, వారిచే గొప్ప కృతుల సంకీర్తమొందెను. ఇట్లు సంస్కృతవాఙ్మయముతో బాటుగ నాంధ్రీవాఙ్మయమును విజయనగరరాజ్యమున విస్తరిల్లెను.

ఈకాలమున శైవమతమునకు బ్రాబల్యము హెచ్చుగానుండెను. వైష్ణవమత మచ్చటచ్చట గిస్పించుచున్నను సామాన్యముగ రాజకీయమతము శైవమేయని చెప్పవచ్చును. సంగమవంశపు రాజులందరును శైవమతావలంబకులు. విరూపాక్షేశ్వరుడు కులదేవతగా గలిగిన వారు. ఐనను నీరాజులు జై నమతమును, వైష్ణవమతమునుగూడ నాదరణతోఁ జూచుచు, వారి దేవాలయములకు భూరివిరాళముల నిచ్చిరి. ఇట్లుండ దిక్కనసోమయాజులు మున్నగువా రుపక్రమించిన హరిహర సమన్వయ మిక్కాలమున ముఖ్యముగా వ్యాపకమునొందినట్లు కాన్పించుచున్నది. జక్కనకవియు, నారాయణకవియు, వెంకటనాథకవియు,

మున్నగువారు, వారి గ్రంథముల హరిహరనాథున కంకితమునేయుటయు, హరిహరాధనతత్వమును నాచన సోముడు మున్నగువారు ప్రత్యేకించి ప్రస్తావించుటయు నిత్యాది మతసమన్వయ సమదర్శనము లీకాలపు గ్రంథములఁ గోచరించుచున్నవి. మహమ్మదీయమత మోరు గల్లుప్రాంతములలో స్థిరపడినది.

హిందూసంఘమున వర్ణాశ్రమవిధానమును, బ్రాహ్మణుల యగ్నిగణ్య స్థితియు ముఖ్యలక్షణములు. ప్రతిగ్రంథమునందును బ్రాహ్మణుల యనింద్యస్థాన ముద్ఘోషితము. ఐననుఁ గీర్వాణిరామమున గానబడుచున్నట్లు బ్రాహ్మణులలోగూడ గొంతవఱకు నైస్మికత్వము నకు, నీతిసంపత్తికిని నిత్యసాగత్యము కుదురుటలేదు. బ్రాహ్మణులలో నిప్పటికాలములో నున్నట్లు వైదిక నియోగిభేదము కాన్పింపదు. వైదిక వృత్తిలోనున్నను, తాకికవ్యవహారములలోనున్నను, బ్రాహ్మణులు నిత్యసంధ్యానుష్ఠానములు, యజ్ఞాదిక్రతునిర్వహణార్హతయు, మున్నగు వైదికధర్మములు సమానముగ నిర్వర్తించుచుండిరి. అమాత్యశబ్దము తాకికోద్యోగ బిరుదమే గాని శాఖాభేదము నిరూపించుచున్నట్లు బరిగఁ జింపరాదు.*

ఆకాలపురాజులు ప్రతిసంవత్సరమున వసంతోత్సవమును జరుపు

* ఆకాలమున విజయనగర రాజ్యమునందలి ముఖ్యస్థలములందు స.చారము చేసి తానుకాది విషయములకు యథాస్థితముగ శబ్దప్రసంగమున 'పేయన్, ఆమ పోన్' గీచుచేకనుకు ఆ నాటి బ్రాహ్మణ్యము గురించి ముట్లు కడి వెను.

“బ్రాహ్మణులలో రెండు తెగలున్నవి. ఒక తెగవారు పట్టణములలోను బస్తిలలోను రాజకార్యములను చేయుచుండువారు వీరు వాణిజ్యముకూడ కొంతమంది చేయుచుండురు; మరియొక తెగవారు మతగురువులుగా నుండుటయు, దేవాలయగుల పనులయందుండి చాలచదువుకున్నవారై యున్నారు. వీరిని రాజులు చాల గౌరవించెదరు. గ్రామములలోనున్న బ్రాహ్మణులను కొంతమంది యవినితీవర్తనలై రాజు పూజకులైన బ్రాహ్మణులకు భిక్షులుగా నున్నారు.

చుండిరి. ఆయుత్సవసమయముల నానావిధములగు క్రిజావినోదముల బ్రదర్శించుటయు, ఆంధ్రగోష్ఠాణకావ్యములు, నాటకములు, మున్నగు వాఙ్మయగోష్ఠి సలుపుటయు యువతీయువకులు చందనాగరు పుష్పాలంకృతులై వసంతకుసుమధర్వల సమారాధించుటయు, మనోజ్ఞలీలాకౌశుకమున స్పృహకపరులగుచు స్త్రీపురుషులు శృంగారవిలాసమున విహరించుటయు జరుగుచుండెను.

పలనాటివీరుల పాటలు, పంబలవాండ్రు జాతరలు, కోడిపందెములు, పొట్టేళ్ళపందెములు మొదలగు పామరవిినోదములు, కర్లక, కార్మిక, జానపదుల యుబుసుపోకల కనుకూల్చుచుచుండినవి.

ఆంధ్రసారస్వతి విషయములో నాంధ్రవాణి ప్రభునస్మానమును విశేషముగ బొందినది. మహారాజులు, నామంతరాజులు, మంత్రులు, దండినాయకులు, వారికంటె తక్కువహోదాగల గ్రామస్థితలు, మొదలగువారందరును నాంధ్రీకపుల సన్మానించుటయు, వారిచేగృతులఁ జెప్పించి, యాకృతుల దామంకితము జేయించుకొనుటయు, అట్టివీ శ్వరుల కగ్రహారములను, తదితర బహుమానముల నొసంగుటయు, సర్వవిధమున నాంధ్రసారస్వతినేవ గావించియుండిరి. ఆనాటి యాంధ్రీకపులు ముఖ్యముగా సంస్కృతగ్రంథముల నాంధ్రమునకు బరివర్తించుటయ కర్తవ్యమని తలచిరి. షేటికపులు సయితము సంస్కృతముననున్న పురాణములనుగాని, మహాపురుషుల యద్భుత చారిత్రములనుగాని, తెనిగించుటయే తమ జీవితసాధ్యమని తలచిరి. సామాన్యముగ సంస్కృతమాతృక లేనిదే యేగ్రంథమును వారు రచించియుండలేదని స్థూలదృష్టిఁ జెప్పవచ్చును. అట్లు విలువయైన సంస్కృతవిద్యను ఆంధ్రదేశీయులకు మాతృభాషయందు సమర్పించుటలోఁ బ్రయత్నముగ మతగ్రంథములకఁ బ్రథమస్థాన మొసగిరి. సోమనాథ శ్రీనాథాదుల గ్రంథములు కించిన్నావ్యాధికృములతో మతసంబంధమైనవియే. అట్లు

తర్వాత నైతికగ్రంథములకు గౌరవస్థాన మీయబడినది. రాజనీతి గ్రంథములు కొన్నియు, బురుహర్థప్రబోధనా గ్రంథములు కొన్నియు, వెలువడినవి. “కామందకీయము” ఇత్యాదులు రాజనీతిగ్రంథములు. “నకలకథాసాధనము” ఇత్యాదులు నైతికగ్రంథములు. సామాన్యముగ నేవిధమగు గ్రంథమందైనను నీత్యద్వైధనమున కవకాశము గల్పించు చుండిరి.

నైతిక, మతవిషయిక. వాఙ్మయమునకుఁ జేరకుండ, ప్రత్యేకముగ నొకవిధమగు గ్రంథసముదాయ మీకాలమందు పెరిగినది. ప్రజాసామాన్యమున కనురంజకముగా నుండునట్లును, నీతి శృంగార మిక్రితముగ నుండునట్లును, సామాన్యజనుల తెలివితేటలను మించుకుండునట్లును, వారు విశ్రాంతికాలముల నుబునుఁబుచ్చుకొనుట కనువగునట్లును, ఒకవిధమగు దేశీయవాఙ్మయము వాడుకలోనికి వచ్చినది. ఈవాఙ్మయములో ముఖ్యముగాఁ జారిత్రకపురుషుల యద్భుత కార్యములును, కల్పితపురుషుల కేళీవినోదములును, జనరంజకముగా నుండునట్లుభిన్నంపఁబడినవి. ఈవిధమగు వాఙ్మయము బహుళవ్యాప్తి నొంది యుండుట, ప్రజాసంఘములయందు, జ్ఞానసంపాదన కొరకు నూతన ప్రబోధము కలుగుటయే కారణమని యూహింపవచ్చును. విక్రీమార్కచరిత్రము, భోజరాజీయము, పంచతంత్రము, ద్వైతశత్రువులు భంజక కథలు, షోడశకుమార చరిత్రము, ఇత్యాది గ్రంథములనేకములు దేశమందంతటను వ్యాపించినవి. ఈకాలమందైనయెడల నిట్టిగ్రంథములన్నియు సామాన్యముగ వచనశైలిని రచింపఁబడి యుండునుగాని పూర్వకాలమునందు సర్వసామాన్యముగ నన్నివిషయముల యందును బద్ధశైలియే వాడుట యాచారమగుటచే నివియన్నియును, సరసకవులచేఁ బద్ధప్రబంధములుగ విరచింపఁబడినవి.

విశోధ కథలయందేగాక శాస్త్రవిషయములయందును, బద్ధ

శ్రీ లియె యువయోగింపఁబడినది. కొక్కోకమును కళాశాస్త్రమును హయలక్షణవిలాసమును అశ్వశాస్త్రమును, ఇత్యాది శాస్త్రగ్రంథములు పద్యకావ్యములుగ వ్రాయఁబడినవి.

ఆంధ్రోకవిత్వము దేశీయవాఙ్మయమునం దగ్రస్థాన మలంకరించుటచేతను, ఆంధ్రుల శౌర్యచరాక్రియములు భారతదేశమందు వ్యాపించుటచేతను, ఆంధ్రోకవిత్వమునకు స్థిరమైన గౌరవము లభించినది.

గీ. జనని స స్మృతంబు సకలభాషులకును

దేశభాషాంధుఁ డెఱుగులెన్న

జగతిఁ దల్లికంటె సాభాగ్య సంపద

మెచ్చుటాడునిష్ట మేలుకాడె?

అనిన ట్లాంధ్రభాషను, ఆంధ్రోకవిత్వమునకు నపూర్వగౌరవాతిశయము లభించుటచే. గవులసంఖ్యయు, గ్రంథములసంఖ్యయు విస్తారముగ నభివృద్ధిపొందినది. కావున భాషాప్రకృతిని గుఱించియు, ఛందోవిషయముల గుఱించియు, విమర్శనగ్రంథము లవసరమయ్యెను. ఆకారణమున అక్షణగ్రంథములు గొన్ని వ్రాయఁబడినవి: శ్రీధరుడు. తాతంభట్టు మున్నగువారు గొప్ప ఛందోగ్రంథములను వ్రాసి, యనేకులగు కవులగ్రంథములనుండి యుదాహరణములను దమతమ గ్రంథములయందు తేర్చిరి తెలుఁగు భాసయు, తెలుఁగు కవితయు, సంపూర్ణ యశోవనము దాల్చినవి.

శృంగార రసవిషయము.

ఈ కాలముందలి యాంధ్రో కవీశ్వరులు సామాన్యముగ శృంగార రసవిషయములయందు దతిమాత్రముగ నభిరుచినిగనబరచివారు. తిక్కన సోమయాజులనాటి రసనియమములు వీరు పాటించుటలేదు. బహుశః ఆకాలపురాజులు శృంగారరసావేశవల్లై తమయాస్థానమందున్న కవీశ్వరులఁగూడఁ దమయభిమత మార్గములలోఁ గవిత్వముఁ జెప్ప నుద్యోగించిరని తోచుచున్నది. కవిసార్వభౌముడగు శ్రీనాథుడు శృంగారరస

లోలుడనా తెలిసినవిషయము. జక్కనకవిత్వములో స్త్రీలును, బాలురును, జదువఁగూడనిది కొంతగలదు. పిల్లలమఱికి పిఁవీరభద్రుడు తన రెండుగ్రంథముల యందును శృంగారవర్ణనల నభ్యధికముగఁ జేసియున్నాడు. కీచాభిరామమునందు బచ్చిశృంగారము పొంగి, పారలి, పారుచున్నది శృంగారరస మధికముగలేనియెడలఁ గవితయందు రుచి యుండదని బహుశః యాకాలమందలి పృజలు తలచిచేమో!

ఆకాలమందలి గ్రంథజాలము ముఖ్యముగా గీర్వాణమార్తకల యనుకరణమని యిదివరలో జెప్పితిని. అయినను గొంతవఱకు కవీశ్వరుల స్వకపోలకల్పనా సూచనలు గోచరింపక మానవు. కవీశ్వరుల స్వాతంత్ర్యము కేవలవర్ణనలయందేగాక కావ్యసృష్టియందును గన్పట్టుట విశదముగా నుండెనని “నందిమల్లయ్య ఘంటసింగయ్య కవుల” సూర్పి వ్రాసినపుడు నిరూపించితిని.

ఆంధ్రప్రబంధము గీర్వాణగ్రంథముయొక్క భాషాంతరీకరణము గాక వత్సేత్యకముగు స్వతంత్ర సృష్టి యని చెప్పుట కష్టము కలుగునట్లుగా నీకాలమందలి కడపటి కవులు తమ కవితా వృత్తిస్వాతంత్ర్యముఁ గనఁబరచిరి. స్వతంత్రాంధ్రప్రబంధములు నిర్మించుటలో నల్లసాని పెద్దనాదులకీకాలపుఁ గవులే మార్గదర్శకులు. నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్యలు తమ వరాహపురాణములో దుర్జయోపఖ్యానమును రచించి, మనుచరిత్ర. వసుచరిత్రాదులకు మార్గముఁజూపిరి. కావున రసవిషయముములలోను, శిల్పవిషయములలోను, భాషావిషయములలోను, నాంధ్ర వాద్యే కీకాలపుఁగవులపాఠముగు సేవఁ జేసి, యా పల్కుల జవరాలిని బహువిధములఁ బోషించి, పెంచి, శ్రీకృష్ణదేవరాయ సార్వభౌముని కరుణ కటాక్షముల కొప్పగించిరి. అమహివల్లభుఁడు నిరంతరదేశసేవాపరతఁత్రుడై, యాధభారతీయతకు శాశ్వతముగా నొసర్చిన సపర్యాగారవంబుల నాశక్తి కొలది సభివర్ణింపఁదొడఁగెద!

మొదటి అనుబంధము

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి

సంస్కృతవాఙ్మయము.

(కీ). వ. 1830-1500)

పదమూడు పదునాల్గవ శతాబ్దములలో మహమ్మదీయుల వాడి వలన దక్షిణహిందూదేశములందున్న హిందూసంస్థానము లొకటి తర్వాత నొకటి కూలుచు హిందూమతమునకు హిందూనాగరికత కును ప్రళయకాల మాసన్నమయిస్కలుగుటచేత దక్షిణముననున్న హిందూరాజులు చేరి తమ మతమును సంఘమును సంరక్షించుకొనుట కీసామ్రాజ్యము నెలకొల్పిరిని యిదివరలో జెప్పబడినది. విద్యారణ్య బిరుదాంకితులగు మాధవాచార్యులవారు విద్యానగర లేక విజయ నగరరాజ్య ప్రాప్తిపాపనమజేయుట ముఖ్యముగా హిందూమత మును మహమ్మదీయుల యొత్తిడినుండి తప్పించుటకొరకే యని విశదముగా చెలియవచ్చినది. అమహాపురుషుని సర్వంకష ప్రతిభరాజ కీడు విప్లవములనుండి విజయనగరసింహాసనమును దప్పించుటయేగాక హిందూమతమును సర్వవిధముల పోషించుటకొరకుగూడ వివిచారగ వడెను. రాజ్యమును స్థిరముగా స్థాపించిన వెంటనే ప్రథమముననుండియు హిందూమతము నుద్ధరించుటకు బూనుకొనెను. హిందూమతగ్రంథ ములు సామాన్యముగా సంస్కృతభాషలో నుండినకతన సంస్కృత వాఙ్మయమును బ్రాయశఃకముగా బోల్పహించెను. హిందూమతము నకు బునాదిగానున్న చతుర్వేదములసంహితలు బ్రాహ్మణములు మొదలుగ నైదికగ్రంథములకు సర్వతోముఖమైన వ్యాప్తి గలుగజే సెను. విద్యారణ్యస్వామియవారి సోదరుడగు నాయనాచార్యుడు సం స్కృతమున మహావిద్వాంసుడును కంపభూపతియైద్ర యమాత్యుడు

గాను యేండ్లను. వీరిరువురునుకలసి చతుర్వేదములకు కూలంకషమైన భాష్యమును 'వేదార్థపకాశ' యను పేరున సంస్కృతమున సిద్ధము చేసిరి. దానికి సాయనభాష్యమనియు లేక విద్యారణ్యభాష్యమనియూ పేరు. ఈమహాగ్రంథము దేశకాలపరిచ్ఛేదముల నతిక్రమించి ప్రపంచమందు హిందూమత మున్నంతకాలము విజయనగరరాజ్యమును స్మృతి కేదెచ్చెడు సనాతనగ్రంథము.

సాయనాచార్యులు గీర్వాణభాషలో మరికొన్ని గ్రంథములను రచించిరి. "ధాతువృత్తి" యను వ్యాకరణగ్రంథమును రచించి తన యగ్రజుడగు మాధవాచార్యులవారి పేరున బ్రకటించిరి. ఈ 'ధాతువృత్తి' యందు సంస్కృతభాషలో నున్న క్రియాపదముల ధాతుమూలములన్నియు జేర్చబడియున్నవి. విద్యారణ్యులవారి మఱియొకసోదరుడగు భోగనాథుడు తన యనుజన్ములవలెనే గొప్ప సంస్కృత పండితుడు. సంస్కృతమున 'ఉవాహరణమాల' యను గ్రంథమును రచించి యందు లనవలశముయొక్క యఖండవ్రత్యము సముచితముగా వర్ణించుకొనెను. ఈభోగనాథుడు తురీయశ్రమమును స్వీకరించి భారతీకృష్ణ తీర్థులనుపేరను శృంగేరీపీఠము నలంకరించిరి.

విద్యానగరరాజ్య స్థాపనాచార్యులను, జగద్గురు శృంగేరి పీఠాధిపతులునగు విద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారాకాలమండిలి సంస్కృతవాఙ్మయమున కపారమైన సేవ నొసరించిరి. వారు రచించిన గ్రంథముల పట్టిక జూచిన నామహాపురుషుడు విజయనగరరాజ్య సర్వహణ భారము ధరించియు వాద్యేనికి నిరంతర సపర్యల నెల్లు జేయగలిగినదియు మనోగోచరముకాకున్నది. విద్యారణ్యుల న్యాయములవారు ముఖ్యముగా మతసంబంధమైన గ్రంథములను రచించిరి. వారు రచించిన చతుర్వేదభాష్యములగుంచి యిదివరకే నుడివితిని, 'అదిగాక' పరాశర స్మృతి వ్యాఖ్యానము', 'మనుస్మృతివ్యాఖ్యానము', 'జైమినిన్యాయ

మాలా విస్తరము', 'కళామాధవీయము', 'వ్యవహారమాధవీయము', 'శంకరవిజయము', 'సర్వదర్శన సంగ్రహము', యిత్యాది గ్రంథములను పూర్వాశ్రమ దశలో రచించిరి. ఈ గ్రంథము లన్నిటిలో 'జైమినిన్యాయమాలావిస్తరము'నకు బ్రశస్తియొక్కవ. మాధవాచార్యులవారు సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించి శృంగేరి వీథాధిపతులైన తర్వాత ముఖ్యముగా వేదాంతగ్రంథములను భగవత్స్తోత్ర గ్రంథములను మాత్రమే రచించిరి కాని కొంచువ వైదికకర్మకాండ విషయములను విస్తరించిరి. "వేదాంత పంచదశ", 'వివర్ణప్రమేయసంగ్రహము', "బ్రహ్మవిదాశీర్వాద పద్ధతి", జీవన్ముక్తి వివేకము", దేవ్యపరాధస్తోత్రము", యిత్యాది యద్వైతమతగ్రంథములను రచించి నిర్గుణ పరబ్రహ్మోపాసకులైరి. వారి నిర వద్య చారిత్రము వాగతీతము గదా!

సాయణమాధవాచార్యుల గ్రంథరచనాశైలి.

ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమందలి పరిధానసంస్కృతాధ్యాపకు లగు బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ స్తుతిలుగారు సాయనమాధవాచార్యుల గ్రంథరచనాశైలినిగురించి యిచ్చిన యభిప్రాయము; "శ్రీసాయణమాధవులు ముక్తామయజుషా సంహితములకు (నాలుగు వేదములకును) భాష్యములు రచియించి భారతఖండమునకు మహాపకారి మొసరించిన మహాపురుషులు ఒక్కొక్కవేదమునకు వ్యాఖ్యరచించినవారు కొందరు ముందున్నారు. వేదార్థప్రకాశ యశోలక్ష్మి సాయణమాధవులనే వరించినదనుట సర్వజగద్విదితము. వారి భాష్యములే యవతరింపనిచో కడచిన యెదువందల సంవత్సరములలో వేదవేత్తయైన పురుషుడు భారతఖండమున లేకుండబోవునేమో. ఇతరభాష్యములు ఏరి భాష్యములనలె సకలార్థబోధకములు కావు. భాష్యములకు మల్లినాథ వ్యాఖ్య యెట్టిదో వేదములకు సాయణమాధవుల భాష్యమట్టిది. అంత

నుఖకరముగా వేదభావములెల్ల వెల్లడించునది మరియొకటి లేదనుట అతి శయోక్తి కాదు.

సాయణభాష్యము ప్రతిప్రదార్థముమాత్రమే కాదు. అది ఆయా మంత్రములకు సంబంధించి వివిధవిషయముల వెల్లడించుచు మంత్రభావముల కరతలామలకములు గావించుచుండును. ఇక శైలి యందుమా కావ్యవాటకములు చదివినచారికందరికినీగూడ సుబోధకమగుసంత సులభముగా నుండును. భాషాకాఠిన్యము మందున్న కెనను గానరాదు. సాయణభాష్యము చదువునప్పుడు ముందు వెనుకలు తడవుకొననక్కర లేకుండగ భావ మవగతమగుచుండుటయే యుచిలివిశేషము.”

హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు.

వీరికాలములో విద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారున్న వారి సోదరులునుగాక మరియొక మాధవాచార్యుడు మంత్రిగా యుండెను. నామసామ్యమున నీమాధవాచార్యుని విద్యారణ్య మాధవాచార్యుల వారితో పొరబడుట తటస్థించెను. విద్యారణ్య మాధవాచార్యులవారు మాయణుని కుమారుడు, శృంగేరిపీఠాధిపతియగు విద్యాతీర్థులవారి శిష్యుడు. రెండవ మాధవాచార్యుడు చౌండవర్యుని పుత్రుడు, కాశీ విలాసకీర్తనాశక్తియను వీరశైవ గురువరుని శిష్యుడు ఈశివభక్తుడగు మాధవాచార్యుడు, ‘తాత్పర్యదీపిక’ యను సూత్రసంహిత వ్యాఖ్యానమును, ‘శైవామ్నాయ సారము’ ను సంస్కృత ప్రబంధమును రచించెను.

విద్యారణ్యులసారికి సమకాలికుడగు శ్రీకంఠపండితుడు బ్రహ్మ సూత్రభాష్యమును, అక్షోభ్యతీర్థులు, జయతీర్థులు అను మధ్వమత గురువులు కొన్ని మధ్వమతగ్రంథములను రచించిరి. వైష్ణవగురువులలో నొకరగు శ్రీవేదాంత దేశికులవారు కంచిలోనున్నను విద్యారణ్యుల వారితో సుత్తరప్రతిత్తుత్తరములద్వారా అద్వైత విశిష్టాద్వైత వాద

ప్రతివాదములను సలుపుచు వచ్చిరి విద్యారణ్యులవా రదైవతమత ప్రతిష్ఠాపకులుగా ననేకగ్రంథములు వ్రాసినట్లే వేదాంతదేశికులవారు ప్రతిఘటించి విశిష్టాదైవత పరముగా ననేకగ్రంథములను రచించిరి. బహుళగ్రంథకర్తలగు శ్రీ దేశికులవారు కొన్నినాటకములను, కావ్యములను గూడ సంస్కృతమున రచించిరి. హంససందేశము, యాదవాభ్యుదయము, శతదూషణి, సర్వార్థసిద్ధి రఘువీరగద్య, పాదుకాసహస్రము, యిత్యాదిగ్రంథములు ననేకములను రచించిరి. గ్రంథరచన మందును, హిందూమతాభివేషమందును, విద్యారణ్యులవారితో వీరు సమీపిని నొక్కివక్కాణింపదగుచు.

ప్రథమముక్కరాముల తర్వాత నాతని కొడుకగు హరిహరరాయలు రాజ్యమునకువచ్చెను ఈతని గాజ్యకాలములో ముఖ్యముగ నీతని దండాధిపతియు జైనుమతగు, ఇరుగప్ప దండరాధుడు 'నానార్ధరత్నమాల' యను నైఘంటికగ్రంథమును కూర్చెను. ఈగ్రంథమందు తాను హరిహరరాయలకు 'ద్వితీయమంతఃకరణ' మనియు (alter ego) రాయలవారు తనకు తనమీద రాజ్యభారమునుంచి సుఖించుచుండెడి వారనియుఁ చెప్పికొనెను. ఈకాలములోనే చెన్నభట్లను మహాపండితుడు "తర్కభాషావ్యాఖ్య"ను రచించెను.

రెండవహరిహరరాముల రెండవపుత్రుడగు విరూపాక్షరాయలు "నారాయణవిలాస"మను నాటకమును, యీ హరిహరరాముల జ్యేష్ఠపుత్రుని కొడుకగు భూపతిరాయలకు మంత్రియగు చౌండపాచార్యులు ఆచస్తంబనూత్రీములకు 'ప్రయోగరత్నమాల' యను భాష్యమును విరచించిరి.

ఈరెండవ హరిహరరాయల కాలములో నాతనితమ్ముడగు కంపరాయలు దక్షిణనుల్లానుపై దాడివెడలి యాతనిని దురములోఁ ద్రుంచి మధురాపురమును గైకొనిన విధమంతయును, కంపరాముని భార్యయగు

గంగాదేవీ" మధురావిజయమును నొక ప్రబంధమున వర్ణించెను. ఆమె హాప్రబంధ మాకాలపు మహాకావ్యములలో మిన్నయని చెప్పటకు సంజేహింపఁబలిలేదు. శైలిమధురముగాను, లలితముగానుండి, కాళిదాసుని కుమారసంభవాది కావ్యములను స్ఫురింపజేయుచుండును.

రెండవహరిహరరాయల తర్వాత నాతనికుమారుడగు దేవరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆతనితర్వాత యతని కుమారుడగు విజయరాయలొక వత్సరముమాత్రమేలి దినంగతుడయ్యెను. ఆపైన యాతనికికుమారుడగు ప్రాథదేవరాయలు సింహాసనమెక్కి సామ్రాజ్యమునక్షత్రప్రాధిమ్యోఽబరిపాలించెను.

ఈయిరువురి దేవరాయల కాలములో నాస్థానమహాకవులని పించుకొని డిండిచుభట్టారక బిరుదమును వహించిన యొక పండితకవి కటుంబము ప్రాముఖ్యము బొందియుండెను ఈవశేషములు జ్యోతిరాహులగు గొడబ్రాహ్మణులు. శైవమతావలంబకులు యోలుబొల్తు చంద్రగిరి ప్రభువుల సన్మానమునుబొంది క్రమశః విద్యానగరాధీశుల యాశ్రయము సంపాదించుకొనిరిని తోచుచున్నది.

ఈకటుంబమువారు సంస్కృతమున మహావిద్వాంసులును, గొప్ప కవీశ్వరులై విద్యానగర రాజులవేత సగ్రహారములు, బిరుదములను బడిసినవారు. వీరాస్థానకవులగుటచే రాజ్యసంబంధమైన చరితములను, ప్రభుస్తోత్రములను ప్రభువినోదములను రచించి రాజులకానందమును, యశస్సును గలుగజేయుచువచ్చిరి. ఈకటుంబములో పటరాజదేవుడు మూలపురుషుడు. ఆతను గొప్పకవీశ్వరుడు. ఆతని కుమారుడు రాజనాథుడు. ఆరాజనాథుని సామర్థ్యవిశేషము లంతగా దెలియరావు. ఆతనిపుత్రుడు అరుంగిరినాథుడు ఆతనికి డిండిచు కవిసాంప్రదాయము బిరుదము మాతామహావిజయముగ సంక్రమించినది. అడిండిచు కవిసార్వభౌమ అరుంగిరినాథుడు ఉభయదేవరాయల కాలములో నాస్థానకవి

గానుండి, యోగానందప్రహసన'మును నొకరూపకమును రచించెను. రెడ్డిరాజుల కొలువులోనున్న వాచనభట్టబాణుడు తన "శృంగారభూషణము'నఁ బ్రదర్శించినట్లుగా నీకవియు హంపివిరూపాక్షీశ్వరుని తిరునాళ్లలో జరిగెడు శృంగారవిషయములను తనగ్రంథమున నిరూపించెను. ఈడిండిమభట్టునే యున్నటవివాదమున నోడించి యాంధ్రమహాకవియగు శ్రీనాథుడతని కంచుఢక్కను బగులఁగొట్టించి కవిసార్యభామ బిరుదమును స్వీకరించి, ప్రాథదేవరాయల ముత్యాలశాలలో నాచక్రవర్తి నముఖమున కనకాభిషేక గౌరవమునఁ బడసెను.

“దీవారలంగాల తీర్థచూడించితి దక్షిణాగ్రీశు ముత్యాలశాల.”

అరుణగిరినాథుని కుమారుడగు రాజనాథ డిండిమభట్టారకుడు సాధువన్యసింహరాయల వశచరిత్రమును “సాధువాభ్యుదయ'మును పేర మహాకావ్యముగా రచించెను. రాజనాథుని కొడుకగు రెండవ యరుణగిరినాథుడు “వీరభద్రవిజయ'మును డిమమును రచించెను. ఆతనికొడుకగు మూడవ రాజనాథ డిండిమభట్టారకుడు అచ్యుతదేవరాయల కాలములో “అచ్యుతదేవరాయాభ్యుదయము'ను మహాకావ్యమును అచ్యుతరాయల రాజ్యచరిత్రను గొనియాడుచు విరచించెను. ఆతను భాగవతమును చంపూకావ్యముగను రచించెను.

ఇట్లే యాస్థానకవి కుటుంబము కులక్రమాగత రాజకవిశ్వరులుగా విజయనగర చక్రవర్తుల యభ్యుదయమును గీర్వాణ వాణీముఖమున నమస్త విధముల గీర్తించిరి.

ప్రాథదేవరాయలు గవిపోషకుడేగాక స్వయముగా కవిత్వమునఁ జెప్పగల నమర్థుడు. “మహానాటక సుధానిధి'యను గ్రంథమును సంస్కృతమున సంధానించెను. ఆతనియాస్థానమున కల్లనాధుడచు శైవకవి “సంగీతరత్నాకరము'నకు వ్యాఖ్యానమును, దేవనభట్టు “సంగీతముక్తావళిని' రచించిరి. ప్రాథదేవరాయల సోదరియగు హరియమ్మదేవికి మను

మదైన సాఘవగోప తిమ్మన్న వామనుని కావ్యాలంకార సూత్రముల కొక విపులమును వ్యాఖ్యను “కామధేయవసు పేరున రచించుటయేగాక “తాలదీపిక’యను సంగీతగ్రంథమునుకూడ సంతరించెను.

ప్రాథమికదేవరాయల కాలములో విజయనగరమందలి యాస్థానకవి శ్వేరులును పండితులతోబాటు యితరరాజ్యములనుండి మహాకవిశైవ్యులును, మహాపండితులును, యాసారస్వతపోషక చక్రవర్తి సత్కారిముల బొందుటకు సారస్వత విజయసూత్రము సలిపి రాజాదరణమును బొందుచుండిరి. రెడ్లరాజ్యమునుండి వెళ్ళి శ్రీనాథుడెట్లు కనకాభిషేకమును బొందెనో పై నెఱిగితిని. అట్లే ఓరుగంటిరాజ్యమునుంచి మహామహాపాఠ్యాయ కోలాచల మల్లినాథసూరి విద్యానగరమునకుఁ బోయి దేవరాయలవల్ల గొప్పబహుమతులు బొందెను.

ప్రాథమికదేవరాయల యనంతరమున నాతనికుమారుడు మల్లికార్జునరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆతను “రతిరత్నప్రదీపిక’యను కామశాస్త్రగ్రంథమును సంస్కృతమున రచించి చక్రవర్తి సముఖమున బ్రదర్శించెనట.

మల్లికార్జునరాయల తర్వాత విరూపాక్షరాయలు, ఆతని వెనుక రాజశేఖరరాయలు, ఆతనిపిరుంద రెండవ విరూపాక్షరాయలును విజయనగర రాజ్యమును పేరునకుమాత్రము పరిపాలించిరి. వీరికాలములో ముఖ్యసైన్యాధిపతియు, బహుసమర్థుడునగు సాఘవస్థానిహరాయలు నిజముగా రాజ్యధోరేయడై పదంపడి తానే సింహాసనారూఢుడయ్యెను. ఆమహాపురుషుని జీవితమును తద్వంశజుల చారిత్రమును నాతని యాస్థానసంస్కృత కవియును అరుణగిరినాథ డిండిమభట్టారకుడు “సాఘవాఙ్మయము’ను మహాకావ్యమును రచించినట్లు వెనుకనే యాకవి వంశచరిత్రమున నుదహరించితిని. స్థానిహరాయలు “రామాభ్యుదయ’మును కావ్యమున రామాయణకథను కర్ణ పేయముగ నభివర్ణించెను.

సాళువ నృసింహరాయలతర్వాత ఆతని చిన్నకుమారుడు రాజుగా నియమింపబడెను. గాని యాపిల్లవానికి సంరక్షకుడుగా తుళువ నరసరాయలు నియోగింపబడుటచే నరసరాయలే నిజమైనరాజుగా వ్యవహరించుచుండెను. ఈనరసరాయలు క్రీ. వె. 1500 వరకు రాజ్యమును వహించి పిదప తన జ్యేష్ఠకుమారుడగు వీరనృసింహరాయల కొప్పగించెను.

ఇటుతర్వాత విషయమంతయు సీగ్రంధమందలి రెండవభాగమున దెలుపబడును.

ఉపానుబంధము.

సంస్కృతవాఙ్మయము.

భోగనాధునియొక్క మరొకపేరు భారతీకృష్ణతీర్థుడు కాని భారతీతీర్థుడు కాదని చెప్పవచ్చును. ఈభోగనాధుడు వ్రాసిన గ్రంథములు రామోల్లాసము, తిరుపురవిజయము, ఉదాహరణమాల, మహాగణపతిస్తవము, శృంగారమంజరి, గౌరీనాథావ్తకము, సర్వదర్శనసంగ్రహ మనుగ్రంథము శాయణాచార్యుని రెండవపుత్రుడైన మాధవుడు లేక మాయణుడు రచించెను. శ్రీకంఠపండితుడు లేక శ్రీకంఠనాధుడు అనునాతిడు సాయణమాధవాచార్యుల గురువులలో నొకడు. ఈ శ్రీకంఠపండితుడు హేమాద్రికిని, శ్రీకరభాష్యమును రచించిన శ్రీపతిపండితునకును, చాలకాలము ముందే క్రీ. వె. 1118 ప్రాంతములలో నుండిన శ్రీకంఠ శివాచార్యునికంటె భిన్నుడు.

డిండిమభట్టారకుల వంశవృక్షము.

శోణాద్రి (1370) హరిహరరాయలు, బుక్కరాయల ఆస్థానకవి.

అరుణగిరినాథుడు, ఇతడు దేవరాయల ఆస్థానములోనుండెను.

విభాగరత్నమాల, యోగానంద ప్రహసనము, సౌందర్యలహరి వ్యాఖ్యానము రచించెను.

మొదటి రాజనాథుడు: ఇతడు సాళువ నరసింహరాయల ఆస్థానకవి.

సాళువాభ్యుదయము రచించెను.

అరుణగిరి లేక ఇతడు ఇమ్మడి నరసింహరాయల ఆస్థానములో రెండవ శోణాద్రి. నుండెను. రామాభ్యుదయము, వీరభద్రవిజయమును రచించెను.

రెండవ రాజనాథుడు: ఇతడు అచ్యుతరామాభ్యుదయము, భాగవత చంపువు రచించెను.

క్రీ. వె. 1420 లో దేవణభట్టు అను కవి స్మృతిచంద్రికను రచించెను. విద్యాతీర్థుని శిష్యుడగు నరహరి అను కవి కావ్యప్రకాశక కు వ్యాఖ్యమును నైషధదీపికయును వ్రాసెను. క్రీ. వె. 1420 లో మహాదేవాచార్యుడు లోల్లుటవివరణ మనుగ్రంథము వ్రాసెను. క్రీ. వె. 1440 లో లక్ష్మీధరుడు సాహిత్యపారిజాతము, స్మృతికల్పతరువను పుస్తకము రచించెను. విరించిమిశ్రుడు భారతార్ణవపోతమును వ్రాసెను. పురుషోత్తమ మహాసాధ్యాయుడు మాంసాద్వయజీవాత్మవను గ్రంథమును రచించెను. లక్ష్మణార్యుడను నాతడు ప్రాభాకరామృతవాహిని, ప్రభావళీఖండనను వ్రాసెను. విశ్వనాథ భట్టారకుడు నయవివేకదీపికను రచించెను. క్రీ. శ. 1530 పాఠములలో ప్రతాపరుద్రగజపతి, కృష్ణదేవరాయల ఆస్థానములలో నుండిన లక్ష్మీధరకవి ప్రతాపరుద్రగజపతి పేరున సరస్వతీవిలాసమును స్మృతిగ్రంథమును యవివేకభూషణము, యోగిదీపిక, లక్ష్మీధరము, మహానిబంధనము లేక మాన

గ్రంథాశ్రయ టీకయు, కర్ణావతంసము, బర్హావతంసము అను కావ్యములును, శాందర్యలహరిమీద వ్యాఖ్యయు రచించెను. రెండవబుక్కరాయల కాలములో నున్న లక్ష్మణాచార్యులు నైద్యరాజవల్లభ అను గ్రంథమును వ్రాసెను.

రెండవ అనుబంధము

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి

కన్నడవాఙ్మయము.

(క్రీ. ప 1330-1500)

విజయనగరరాజ్యము ప్రారంభములో చాలవఱకు కర్ణాటక రాజ్యముగా నుండెను, సుగమ నృశేఖర రాజులందఱు కర్ణాటకులు. వారు ముఖ్యముగా కర్ణాటక భాషావాఙ్మయములను ప్రోత్సహించిరి. వారి శాసనములు సామూహ్యముగా కన్నడభాషలో నుండెడివి. క్రమ క్రమముగా తెలుగుదేశమున జయించినతరువాతను తెలుగుదేశపు రాజులు సాధున నెరసింపరాదులు, తుఱువ నరసరాయలు ముగ్గురు వారు రాజ్యములో ప్రాధాన్యము నహించిచొలదియు తెలుగు భాషయు తెలుగు వాఙ్మయమును ప్రాముఖ్యము కనుచ్చి శ్రీకృష్ణ దేవరాయలకాలములో “దేశభాషలందు దెలుగు లెస్స” యను లోకోక్తి రూఢియైనది.

విజయనగర రాజ్యారంభము మొదలు తుఱువ నరసరాయలు రాజ్యమువఱకు వచ్చినవఱకును (సం॥ 1330-1500) జరిగిన కర్ణాటక

వాఙ్మయమును గుఱించి ముఖ్యముగా ప్రసిద్ధకవులును, వారి గ్రంథముల గుఱించి మాత్రము క్లుప్తముగా నిచ్చట వాక్యించెదను. హరిహరరాయల కాలములో నాగరాజు (1331) అను జైనకవి 'పుణ్యాశ్రవచపు' యను కర్ణాట ప్రబంధమును రచించెను. దీని యందనేక నీతికథలున్నవి. ఒక్కొక్క నీతిని యుదహరించుట కొక్కొక్క పౌరాణిక పురుషునిచరిత్రమును వాగ్దేశము.

ఈ హరిహరరాయల కాలములోనే మంగరస యను జైనకవి పుంగవుడు (1340) "ఖగేంద్రమణి దర్పణము" వైద్యగ్రంథమును కందవృత్తముల రూపమున వ్రాసెను. అటుతర్వాత బుక్కరాయలు I కాలములో నాస్థానకవియగు భీమకవియను ధర్మ బ్రాహ్మణుడు 'బసవపురాణము' చక్కని మృదుమధురశైలిని రచించి ఏరశైవ మతమునకు మేలొనగూర్చెను. ఇంక బాహుబలి పండితుడు, కేశవ వర్ణి, గురుదేవుడు మున్నగు కవులు వేరువేరు గ్రంథములు రచించిరి.

బుక్కరాయుని కుమారుడగు రెండవ హరిహరరాయల కాలములో ఆతని యాస్థాన కవియు ముద్ద దండధిపతికి యాశ్రీతుడైనగు, మధురుడు 'ధర్మనాథ పురాణము, "గుమ్మటస్తుతము' నిత్యాది గ్రంథములను రచించెను. ఈకవి జైనమతావలంబకుడు. కావున జైన గురువులలో నొకరగు ధర్మనాథుని చరిత్రమును ప్రబంధరూపముగా రచించెను ధర్మనాథ పురాణము చాల ప్రాశస్త్య మృదయంగమముగా నున్నది. రెండవ హరిహరరాయలు సోదరుడగు కంపభూషణికి కుమారుడగు దీపరాజు యొక్క గొప్ప కన్నడకవి ఆతను "సాబగిన సోస' యు, "అమరుక' మను రెండు పద్య కావ్యములను రచించెను. ఈతని కవితృప్తి ము సులలితముగా నుండి శృంగార్ధరస పూరితముగా నున్నది. ఈకవి ప్రథమ దేవరాయల కాలములోని వాడని చెప్పవచ్చును. కావున నాంధ్రకవి సార్వభౌము డగు శ్రీనాథునకు సమకాలికుడు. ఈ కాలము

లోనే ముల్లన యను వీరశైవకవి "కేవల సిద్ధేశ్వర చరిత్ర"ముచే రచించెను. ప్రథమదేవరాయలతర్వాత నాతని కొడుకగు విజయరాయలు ఒక్క సంవత్సరముమాత్రమే రాజ్యము చేసి మృతినొందెను. ఆతని తర్వాత నాతనిపుత్రుడగు ప్రౌఢదేవరాయలు విద్యానగర సింహాసనము నధిష్ఠించి (1423-1446) వరకు రాజ్యముచేసెను. ఈతని కాలమున రాజ్యము సమస్త విధముల సంపూర్ణమైన యుత్కృష్ట దశకు వచ్చినది. ఈమహా గజ కాలములో కర్ణాటక వాఙ్మయమును అత్యుచ్ఛస్థితికి వచ్చినదని చెప్ప వచ్చును ఈనృపాలుని యాస్థానమున ననేకులగు కవి శ్వరులును, పండితులును, మతగురువులును జూషింప బడి హిందూవాఙ్మయమును, హిందూకళను విశేషముగా వృద్ధిచేసిరి. ఆంధ్రకవి శ్వరులు గూడ యీతనికాలమున పెక్కు కృతులను రచించిరి. విక్రమార్కు చరిత్రకృతి కర్తయగు జక్కన యీతని కాలమున నుండెనని జెప్పవచ్చును.

ప్రౌఢ దేవరాయలకాలముననున్న కర్ణాటక కవులలో నగ్రగణ్యుడు మహాభారతమునందలి మొదటి పది పర్వములు రచించిన కుమారవ్యాసుడు ఆతని నిజ నామము నారణ్యు. ఆతను గదుగ పురమందలి వీర నారాయణస్వామి భక్తుడు. తానురచించిన మహాభారతము నీ వీరనారాయణస్వామికి యంకితము చేసెను. ఆ కవి తనగ్రంథ మంతను భామినీ పట్పది వృత్తముతో రచించెను. ఆతను విరావతచరిత్ర మను మరి యొక గ్రంథముగూడ రచించెనని తెలియ వచ్చుచున్నది. ఆమహాకవి రచించిన భారతము కన్నడ దేశమందుఁ జాలగౌరవించబడు చున్నది. కవిత్వము నవరసభరితముగానుండి నిరర్గళధారా ప్రవాహమును బోలి యుండును. తిక్కనాదు లాంధ్రమహాభారతమును రచించినట్ల కవియు కేవల భాషాంతరీకరణముఁ జేయక స్వతంత్రకల్పనలనుఁ జేర్చిరచించెను.

అకవికి సమకాలికుడును ప్రత్యర్థిగానునుండిన చామరను తన “ప్రభులింగలీల” యనునైవ ప్రబంధమును ప్రోథదేవరాయలు సభ యందు చదివి గౌరవమును బొందినట్లు చెప్పికొనెను. ఇది పాల్కురికి సోమనాధుని తెలుగు ప్రబంధమును “ప్రభులింగలీల” కన్నడీ కరణము కావచ్చును.

మగ్గెయ మాయదేవుడు, శతశత్రయము, పట్టణ గద్య, యిత్యాది గ్రంథములను, గురు బసవకవి శివయోగాంగభూషణము, సర్వరు రహస్యము, మనోవిజయ కావ్యము! యిత్యాది గ్రంథములను రచించి ప్రోథదేవరాయల కాలమున వీరనైవ మతమునకు ప్రబలమైన ప్రతిష్ఠాపకులుగానుండిరి. బత్తలేశ్వరుడు మఱియొక వీరనైవ కవియు రామాయణాది గ్రంథములు నీ కాలముందే రచించినట్లుకాన్పించుచున్నది. కరణలదనాగిదేవకవి తి'విధియను వీరనైవ గ్రంథమును రచించెను. ఈతను అగసాలిక్షలనుడు. ప్రోథదేవరాయల కాలమున ప్రతిష్ఠకొందిన నూటబకరు వీరనైవవిరక్తులలో నీతడొకడు.

అమహారాయలు న్యాయముగా కన్నడవాణిని ప్రోత్సహించుట యేగాక తనయమాత్యులను, దండనాయకులను, సామంతరాజులను గూడ కన్నడ వాఙ్మయచూసకు గేలూత నిచ్చునట్లుజేసెను. తనదండనా యకుండగు లక్కణుడును, యనూత్యశేఖరుడును జక్కనార్యుడును, న్యాయముగాఁ కన్నడ గ్రంథములను రచించిరి. లక్కణుడు శివతత్వ చింతామణి యను గ్రంథమును రచించెను. అందు నిత్యా నిత్యవస్తు వివరణము, సకలనిష్కల విచారము, శివలీలలు, శివలోక వర్ణనము, బసవచరిత్రము, యిత్యాది నైవమంత సంబధ విషయములున్నవి. శైలిచాల మనోహరముగా నున్నది జకనామాత్యుడు “నూరొందుస్థలపు” అను నైవగ్రంథమును రచించెను. ఇదియు కడు సులభశైలిని వ్రాయబడి సర్వజనాహ్లాదకరముగా నున్నది. ప్రోథదేవరాయని మఱి

యొక యమాత్యుడగు గురురాయుడు చంద్రకవి రచించిన “విరూపస్థానము”ను చంపూప్రబంధము నంకితమొందెను. ఈచంద్రకవి ‘గురుమూర్తి శంకర శతకమును’ వేటొక గ్రంథమును గూడరచించినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఇట్లు ప్రాథదేవరాయల కాలములో కర్ణాటక వాఙ్మయ మద్భుతమైన వృద్ధిగాంచినది. ముఖ్యముగా వీరశైవమత గ్రంథములే రచింపబడినవి.

ప్రాథదేవరాయలు తర్వాత అతని కుమారుడగు, మల్లికార్జునరాయలు (1447--1466) రాజ్యము చేసెను. ఈరాయల యాజ్ఞానుసారముగా కల్లరను యచుకవి ‘జనవశ్య’మను కామశాస్త్రగ్రంథమును వ్రాసినట్లుగా చెప్పికొనినాడు. ఈకాశాస్త్రగ్రంథమును మల్లికార్జునరాయలు స్వయముగా తన భార్యకుపదేశించెనట. దానిని యీ కవి విస్తరించి వ్రాసెనట. దానినిబట్టి యేవిధముగా ప్రాథదేవరాయల తర్వాత తన కుమారుడు స్త్రీలపై కామశాస్త్ర పరిపీణుడై, పాదుషహీను డయ్యెనో, తెలియవచ్చు చున్నది. ప్రాథదేవరాయలు మతగణములను వేటాడెను. అతని కొడుకు మత్తేభగమనలగుస్త్రీలను వెన్నంటెను. తనభార్యలకు కామశాస్త్రముపదేశింపనవసరమైనది. తనయంతిపురములోఁ దృప్తి నొందక యీమహాశాస్త్రమును జనులందరకు బోధన చేయుటకై కల్లరనును తానుబోధించిన యీమహాశాస్త్రమును కావ్యరూపముగా రచింప నాజ్ఞాపించెను.

ఈమల్లికార్జున రాయల కాలమునలో బామ్మరను యనుకై వకవి ‘సౌందరపురాణ’మను శైవగ్రంథమును, చతురాస్య బామ్మరును యనుకవి ‘చతురాస్యనిఘంటులు’ రచించెను.

మల్లికార్జునరాయల తర్వాత నాతనిసవతి తమ్ముడు విరూపాక్షరాయలు (1467--1478) రాజ్యమునకువచ్చెను. ఈతని కాలములో

అకవికి సమకాలికుడును ప్రత్యర్థిగానునుండిన చామరును తన “ప్రభులింగలీల” యనుశైవ ప్రబంధమును ప్రోక్షదేవరాయలు సభ యందు చదివి గౌరవమును బొందినట్లు చెప్పికొనెను. ఇది పాల్కురికి సోమనాధుని తెలుగు ప్రబంధమగు “ప్రభులింగలీల” కు కన్నడీ కరణము కావచ్చును.

మగ్గెయ మాయిదేవుడు, శతకత్రయము, పట్టల గద్య, యిత్యాది గ్రంథములను, గురు బసవకవి శివయోగాంగభూషణము, సద్గురు రహస్యము, మనోవిజయ కావ్యము! యిత్యాది గ్రంథములను రచించి ప్రోక్షదేవరాయల కాలమున వీరశైవ మతమునకు ప్రబలమైన ప్రతిష్ఠాపకులుగానుండిరి. బత్తలేశ్వరుడను మఱియొక వీరశైవ కవియు రామాయణాది గ్రంథములు నీకాలమందే రచించినట్లుకాన్పించుచున్నది. కరస్థలదనాగిదేవకవి తిలవిధియను వీరశైవ గ్రంథమును రచించెను. ఈతను అగ్రసాలికులగుడు. ప్రోక్షదేవరాయల కాలమున ప్రతిష్ఠనొందిన నూటబకరు వీరశైవవిరక్తులలో నీతడొకడు.

ఆమహారాయలు స్వయముగా కన్నడవాణిని ప్రోత్సహించుట యేగాక తనయమాత్యులను, దండనాయకులను, సామంతరాజులను గూడ కన్నడ వాఙ్మయమునకు గేలూత నిచ్చునట్లుజేసెను. తనదండనాయకుడగు లక్కణుడును, యనూత్యశేఖరుడును జక్కనార్యుడును, స్వయముగా కన్నడ గ్రంథములను రచించిరి. లక్కణుడు శివతత్వ చింతామణి యను గ్రంథమును రచించెను. అందు నిత్యా నిత్యవస్తు వివరణము, సకలనిష్కల విచారము, శివలీలలు, శివలోక వర్ణనము, బసవచరిత్రము, యిత్యాది శైవమంత సంబధ విషయములున్నవి. శైలిచాల మనోహరముగా నున్నది జకనామాత్యుడు “నూరొందుస్థలపు” అను శైవగ్రంథమును రచించెను. ఇదియు కడు సులభశైలిని వ్రాయబడి సర్వజనాహ్లాదకరముగా నున్నది. ప్రోక్షదేవరాయని మఱి

యొక యమాత్యుడగు గురురాయుడు చంద్రకవి రచించిన “విరూపస్థానము”ను చంపూప్రబంధము నంకితమొందెను. ఈచంద్రకవి ‘గురుమూర్తి శంకర శతకమును’ వేటొక గ్రంథమును గూడరచించినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఇట్లు ప్రాథదేవరాయల కాలములో కర్ణాటక వాఙ్మయ ము దృఢమైన వృద్ధిగాంచినది. ముఖ్యముగా వీరశైవమత గ్రంథములే రచింపబడినవి.

ప్రాథదేవరాయలు తర్వాత అతని కుమారుడగు, మల్లికార్జునరాయలు (1447--1466) రాజ్యము చేసెను. ఈరాయల యాజ్ఞానుసారముగా కల్లరను యచుకవి ‘జనవశ్య’మను కామశాస్త్రగ్రంథమును వ్రాసినట్లుగా చెప్పికొనినాడు. ఈకాశాస్త్రగ్రంథమును మల్లికార్జునరాయలు స్వయముగా తన భార్యకువదేశించెనట. దానిని యీ కవి విస్తరించి వ్రాసెనట. దానినిబట్టి యేవిధముగా ప్రాథదేవరాయల తర్వాత తన కుమారుడు స్త్రీలోకై కామశాస్త్ర వ్రాసెనట, పౌరుషహీను డయ్యెనో, తెలియవచ్చుచున్నది. ప్రాథదేవరాయలు మతగ్రంథములను వేటాడెను. అతని కొడుకు మత్తేభగమనలగుస్త్రీలను వెన్నంటెను. తనభార్యలకు కామశాస్త్రమువదేశింపనవసరమైనది. తనయంతిపురములోఁ దృప్తి నొందక యీమహాశాస్త్రమును జనులందరకు బోధన చేయుటకై కల్లరనును తానుబోధించిన యీమహాశాస్త్రమును కావ్యరూపముగా రచింప నాజ్ఞాపించెను.

ఈమల్లికార్జున రాయల కాలమునలో బొమ్మరను యనుశైవకవి ‘సాందరపురాణ’మను శైవగ్రంథమును, చతురాస్య బొమ్మరును యనుకవి ‘చతురాస్యనిఘంటుము’ రచించెను.

మల్లికార్జునరాయల తర్వాత నాతనినవతి తమ్ముడు విరూపాక్షరాయలు (1467--1478) రాజ్యమునకువచ్చెను. ఈతని కాలములో

వచన గ్రంథమును వీరశైవ సిద్ధాంతమును వ్యాపింపజేయుటకు రచించెను. ఈకవి సమకాలికుడగు గుబ్బియమ్మల్లణి 'గణభాష్యరత్నమాలయుక్తి' వాతుల తంత్రటీక'యు నను వచనగ్రంథములను రచించెను. ఈయిద్దరు కవుల మూలముగా వీరశైవ సిద్ధాంతమట జదువలేని పామరజను లకుగూడ సులభగావ్యాములై నవి.

విరూపాక్షరాయల తర్వాత నతనిజ్యేష్ఠకుమారుడగు రాజశేఖరుడును, యతని తర్వాత రెండవకుమారుడగు రెండవవిరూపాక్షరాయలును నామమాత్రముగ రాజ్యముఁ జేసిరి; గాని సర్వాధికారమును దండనాయకుడగు సాళువ నృసింహరాయల వరగతమయ్యెను. ఈనృసింహరాయల కాలములో బొమ్మరసు యను జైనకవి 'సనత్కుమార చరిత్రము' ను, నీలకంఠాచార్యుడు 'ఆరాధ్యచారిత్రము' ను రచించిరి. వీరిద్దరికంటె ముఖ్యుడగు లింగకవి తానునృసింహరాయని యాస్థానమునం దాస్థానకవిగా నుండినట్లు చెప్పికొనెను. అతను కామశాస్త్రమునందుఁ జాలప్రవీణుడట. శృంగార రసప్రధానమగు 'కవిలింగన పదములు' అను పద్యగ్రంథమును రచించెను.

సాళువనృసింహరాయలు తర్వాత అనగా సుమారు 1500 సం॥ ప్రాంతమున విజయనగర రాజ్యము తుళువ వంశతిలకుడగు నరసరాయల యధీనమయ్యెను. ఈనరసరాయల కాలములో చత్తుర్ముఖబొమ్మరసు 'రేవణ సిద్ధేశ్వరపురాణము' ను, ఋమారవాల్మీకి యను విరుదనామముగల నరహరికవి' వాల్మీకి రామాయణమును కన్నడ భాషయందు రచించిరి. వీరికి సమకాలికులగు కొందరుకవులు, సింగిరాజు, సురంగకవి, మాధవుడు, చాకరాజు, బాచరసు, యిత్యాదులు వేరు వేరు గ్రంథములను రచించిరి.

తుళువనరసరాయలు తర్వాత నాతని కుమారులగు వీరనృసింహ

మందలి కర్ణాటకవాఙ్మయ చరిత్రమీగ్రింధమందలి రెండవభాగమున జేరును. పైన జూపిన గ్రింధముల బట్టియు, గ్రింధకర్తల బట్టియు, ముఖ్యముగా ద్యోతకమైన విషయములేవనిన:

విజయనగర సామ్రాజ్యము నందుసంగమవంశపురాజుల కాలములో ఆంధ్రవాఙ్మయము కంటె కర్ణాటకవాఙ్మయ మెక్కువగ విజృంభించినది.

ఈకర్ణాటక వాఙ్మయమందు ముఖ్యముగా వీరశైవకవులును, వీరశైవమత గ్రింధములును బహువిస్తారముగా నున్నవి. మతగ్రింధములుకానివి చాల తక్కువ. వీరశైవ మతము తర్వాత కొంతవఱకు పైన మతగ్రింధములు కాన్పించుచున్నవి. బ్రాహ్మణ మత సంబంధమైన కవులును, గ్రింధములును, చాలతక్కువగనున్నవి. చరిత్రాత్మక కథా గ్రింధములుగాని, మిశ్రమకథాహాసములుగాని ఆంధ్ర పాఙ్మయమందువలె యీకర్ణాటక వాఙ్మయమందీకాలమున కానము.

మూడవ అనుబంధము

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి

అటవవాఙ్మయము

క్రీ. వె. (1330-1600)

విజయనగర రాజ్యము ప్రారంభములోఁ జాలవఱకు కన్నడ దే

ధమ దశలో నెక్కువగా కన్నడ వాఙ్మయమును గొంతమట్టుకు ఆంధ్ర వాఙ్మయము ఈనా రాజ చంద్రులు పోషించినవారు. అయినను, మొట్ట మొదటి నుండియు విజయనగర రాజ్యమునకును అరవదేశమునకును గొంత సంబంధముండినట్లు కాన్పించుచున్నది. చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి లో రాజ్యము చేయుచుండిన సాళువవంశము వారగు రాజులు అరవ దేశమును గొంతవరకు పరిపాలించుచూ, విజయనగర రాజ్యములో సామంతరాజులుగానుండిరి. చోళదేశా క్షేత్రుడగు శంభురాయుడు తనకు వైరిగా నుండి నందువలనను మధురాపురమును మహ్మదీయు లాక్రమించుకొని హిందూ రాజులకు కంటకలుగా నుండి నందువలనను చంద్రగిరి రాజగు సాళువ మంగు తన చక్రవర్తియగు పరధమ బుక్క రాయని కొడుకగు కంపరాయని సహాయము తీసికొని దక్షిణ దిగ్విజయమునకై దాడివెడలెను. అప్పుడుశంభురాయని జయించి మధురా పట్టణమునకున్న మహమ్మదీయ సుల్తానుని బరిమార్చి చోళ పాండ్యదేశములను శంభురాయని కొప్పగించి తమకు యాజ్ఞాపకైగానుండ నియమించి తిరిగివచ్చెను. గావున విజయనగరరాజ్యమునకు ప్రారంభదశనుండియే అరవభాషతోఁ గొంతసంబంధముండియుండెను. సామ్రాజ్యమునకు ముఖ్యస్థానమగు విజయ నగరమందు పరధమమున ద్రావిడ కవులుండినట్లు దృష్టాంతములింకను కాన్పించుటలేదు. గాని చంద్రగిరిలోనుండిన సామంతరాజులగు సాళువ వంశస్థులందఱు ఆంధ్ర వాఙ్మయముతో బాటుఁ అరవ వాఙ్మయమును గూడఁబోషించుచు వచ్చినట్లు నిదర్శనములు కాన్పించుచున్నవి. మల్లి కార్జునరాయల కాలములో చంద్రగిరిలో రాజప్రతినిధిగా నుండిన సాళువ తిరుమలరాయుడు అరవ భాషలో గొప్ప పండితుడును, అరవ వాఙ్మయమునకు గొప్ప పోషకుడుగా నుండెను. అతనికాలము క్రీ. పూ. 1450. సం అని చెప్పవచ్చును. కాలమేఘుడను అరవ కవీశ్వరుడారాజ కవి పుంగవుడెడ తన యాశు ధాన్యధీశకు లనేకవిదముల మునిచుకొ

నను. ఆరాజు మొదటలో నమ్మకపోయినను కృష్ణకృష్ణమును బిచ్చిలన జేసి యీకవిని విశేషముగ స్థాపించుచు నాగెను.

అటు తర్వాత శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలములో అఱవ కవీశ్వరులుకూడ విశేషముగా నానాణీనిలానుడగు చక్కరి చే నన్మానింపబడిరి. కళింగదేశముపై దండెత్తి ప్రకాశద్రోగదనతని డిందు నఱచి యాతని పుత్రికయును మర్గాదేవిని పాణిగ్రహణ మొనర్చి విజయ భేరి వేయించి నపుడు కుమార సరస్వతి యను నఱవ కవీశ్వరుడా రాజకేసరి యాస్థానమునందుండి యాడుగ్గా శ్రీకృష్ణపరిణయమును సమయోచిత శ్లోకగర్భితముగఁ బద్యరూపమున వర్ణించి పుష్కలముగ నన్మానితుడయ్యెనట.

స్పృహమణి నిఘంటు తర్వాతయగు మండలపురుషుడును, జ్ఞానప్రకాశుడగు మోగివర్యుడును శ్రీకృష్ణదేవరాయల కరుణాపాత్రులయి యాచేనిని విశేషముగ నుగ్గడించిరి. జ్ఞానప్రకాశకవి 'మంజరిప్ప' యను కావ్యమును యారాజమూడవరాజు పరముగఁజెప్పెను. ఇతతత్త్వప్రకాశుడనుమరియొక అరవ కవియు, ఇరుసమయనిలక్క'మను ద్రావిడ ప్రబంధమును శివకేశవ సమన్వయముగ రచించిన హరిదాసుడను కవియు శ్రీకృష్ణదేవరాయలచే ననేక బహుమానములనుఁబొంది డెప్పు కొనిరి. హరిదాసు కవి శ్రీకృష్ణదేవరాయలు స్థాపించిన సింహాచల జయంతిభమును గురించి కూడఁబలికరించెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల తర్వాత అచ్యుత దేవరాయల కాలములోను, నవాణివరాయల కాలములోను విఠల దండాధిపతి యనునాతడు కేరళదేశమును జయించిన తఱి యొకయఱవ కవీశ్వరు డా విఠల చమూపతి శౌర్య పరాకృష్ణములను స్తోత్రముజేసెను.

మరియు నాసామ్రాజ్యములో నంతర్భాగములుగానున్న తంజావూరు మధుర రాజ్యముల నేలుచువచ్చిన నాయకరాజుల యాస్థానము

లయందనేక యటవ కవీశ్వరులు వెలయుచుండిరి. తిరుమలనాయకుని విద్యత్సభయందు కుమారగురు వరమముని యను గొప్ప యటవకవీశ్వరుడు శ్రీమీనాక్షి దేవీస్తవముఁ గడుంగడు సొంపుజేసెను. అందుతిరుమలనాయకుని యనేక విధముల నంస్తవించెను. మఱియు 'కులప్పనాయకంకడల్' యనియు 'విరలి వీడుతుడు' యనియు అటవ ప్రబంధములీనాయక రాజుల కాటములోనే రచింపబడినవి.*

నాలవ అనుబంధము.

మహారాష్ట్ర వాజ్మయము

విజయనగర సామ్రాజ్యము మహారాష్ట్రదేశములో గూడ కొంతవరకు విస్తరించినది గాన మహారాష్ట్రవాజ్మయము తోడినబంధము ఈరాజులకు కలిగియుండెను. గాని నాకునిశ్చయ మయినట్లు వంటివిషయములు దొరకినవిగావు. యేయే కవీశ్వరులు విజయనగరరాజుల మేలుబడిలో యేయేగ్రంథములు రచించిరో ఆసంగతులను పరిశీలించి కరింప దగియున్నది. ఆ విషయములను పరిశోధకులెవరయినను తెలివరచిన యడల కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా నాగ్రంథమందుఁ జేర్చి యిదను.

తప్పాప్పుల పట్టిక.

తప్పు	ఒప్పు	పుట	పంక్తి
సాయంతము	ఫాయంతనము	v	16
హరిహర రాయలుI	హరిహరరాయలు		
(1335—1350)	(1335—1356)	1	11
బుక్కరాయలుI	బుక్కరాయలుI		
(1350—1377)	(1356—1377)	11	11
క్రి. శ. 1350	క్రి. శ. 1356	11	14
గ్రమకమోదిత	గ్రమక్రమోదిత	20	1
గొన్నిగొన్ని	గొన్ని	69	13
విటవిటీ	విటీవిట	„	20
తెనిగించిరి		115	8
సహిష్ణత	సహిష్ణత	120	16
హితకార్యము	హితకార్యము	122	10
పదునేడవ	పదునేనవ	123	23
Add		134	19

తిప్పనార్యునకు సతీమణి యెట్లును
 కును దనూజుడవు పోతనకును నెట్లు
 నామాత్యవరునకు ననుగు దమ్ముండవు
 శాండ్రింగోతు డౌసరనమతివి

లయందనేక' యటవ కవీశ్వరులు వెలయుచుండిరి. తిరుమలనాయకుని విద్యత్సభయందు కుమారగురు పరమముని యను గొప్ప యటవకవీశ్వరుడు శ్రీమీనాక్షిదేవీస్తవముఁ గడుంగడు సాంపుజేసెను. అందుతిరుమలనాయకుని యనేక విధముల సంస్తవించెను. మఱియు 'కులప్పనాయకంకడల్' యనియు 'విరలి పీడుతుడు' యనియు అటవ పరిబంధములీనాయక రాజుల కాలములోనే రచింపబడినవి.*

నాలవ అనుబంధము.

మహారాష్ట్ర వాఙ్మయము

విజయనగర సామ్రాజ్యము మహారాష్ట్రదేశములో గూడ కొంతవరకు విస్తరించినది గాన మహారాష్ట్రవాఙ్మయము తోడినబంధము ఈరాజులకు కలిగియుండెను. గాని నాకునిశ్చయ మయినను పండివిషయములు దొరకినవిగావు. యేయే కవీశ్వరులు విజయనగరరాజుల మేలుబడిలో యేయేగ్రంథములు రచించిరో ఆసంగతులను పరిశీలించి కరింప దగియున్నది. ఆ విషయములను పరిశోధకులెవరయినను తెలిపరచిన యడల కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా నాగ్రంథమందుఁ జేర్చి యిదను.

తప్పిష్పల పట్టిక.

తప్పు	ఒప్పు	పుట	పంక్తి
సాయంతము	ఘాయంతనము	v	16
హరిహర రాయలుI	హరిహరరాయలు		
(1335—1350)	(1335—1356)	1	11
బుక్కరాయలుI	బుక్కరాయలుI		
(1350—1377)	(1356—1377)	11	11
క్రీ. శ. 1350	క్రీ. శ. 1356	11	14
గ్రమకమోదిత	గ్రమక్రమోదిత	20	1
గొన్నిగొన్ని	గొన్ని	69	13
విటవిటీ	విటీవిట	,,	20
తెనిగించిరి		115	8
సహిష్ణుత	సహిష్ణుత	120	16
హితాకార్యము	హితకార్యము	122	10
పదునేడవ	పదునేనవ	123	23
Add		134	19

తిప్పనార్థమగు సతీమణి యెట్లుము
కును దనూజుడపు పోతనకును నెట్లు
నామాత్యవరునకు ననుగు దమ్ముండపు
శాండిల్యగోత్రు డౌసరసమతివి

తప్పు

ఒప్పు

గీ. చెప్పనేర్తువు కృతులు సుస్థిరముగాగి
 గాన నీవు రచింపంగ గడిగియున్న
 నాసికేత చరిత్రంబు నాదువేరి
 సంకితమునేయు కవిరాజులాదరింప.

నాధారము	నాధారము	115	12
జీవితవిషయముతో	జీవితవిషయముతో	,,	13
శ్రీనాథుడు	వల్లభ రాయడు	168	4
వ్రాయని	వ్రాయనియ్య	172	25
కానిని	కాదని	181	6
చున్నది	చున్నవి	182	20
ప్రబంధుడే	ప్రబంధుడే	218	18
కుశలిహస్త	కుశలిహస్త	272	7
సిహాస్మలు	సిహాస్మలు	,,	20
1380-1500	1330-1500	299	కడప
			టి పం కీ.

ఈగ్రంథకర్తచే రచింపబడిన పుస్తకములు

రు. ఆ పై

ఆంధ్రపదములు, పాటలు

0—4—0

ఆంధ్రనాటకములు, రంగస్థలములు

0—6—0

విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము

(ప్రథమభాగము) 2—0—0

పింగళిసూరనార్యుని కవిజీవితము (ఆంగ్లము) (మొదటిభాగములోనున్నది)

టేకుమల్ల కామేశ్వరరావు బి. ఎ. బి. ఇడి. గారి

పుస్తకములు

పాతపాటలు

0—2—0

కలువలు

0—4—0

1. ఆంధ్రపదములు, పాటలు.

“..... నిజముగ మ. రా. శ్రీ టేకుమల్ల అచ్యుతరావుపాతులు ఎమ్. ఎ. ఎస్. డి. గారితో విరచింపబడ్డ “ఆంధ్రపదములు పాటలు” అను విమర్శసగ్రంథరాజము తెనుగు బాసకీర్తిరిని చుక్కానివంటిదనవచ్చును. అయ్యది ఏతత్సరళోదితంబులను చక్కగ విభజించి, అందలిగుణగణంబులను తులనాచి నట్లుగ

నరిజూచితి సాధుశైలినిమనముందు నిసర్గగానలహారీ వీచికలనద్దరినుండి
యిద్దరికి దేలించుచున్నది. ఆంధ్రమహాశయులెల్లఱు అందలిహెచ్చరిక
ను గమనింతురుగాక!”

కవికొండల వెంకటరావు బి. ఏ బి. ఎల్.

2. ఆంధ్రనాటకములు, రంగస్థలములు.

“శ్రీతేకుమళ్ల అచ్యుతరావుపంతులు ఎమ్. ఎ. ఎల్. టి. గారు రచించిన
యా‘ఆంధ్రనాటకములు’ అను విమర్శగ్రంథమునందు నాటకముల
ప్రయోజనములు ప్రతిపదింపబడియున్న ఇప్పటి తెలుగునాటకముల
గుణదోషములును విపులముగను వివేకముతోడను చర్చింపబడినవి.
నాటకములు వ్రాయువారును, నాటకములనాడువారును, నాటకము
లనుచూచువారుగూడ ఈచిన్నిపుస్తకమును జదివి లాభమును పొంద
గలరు. తెలుగునాటకములకు త్రోవజూపిన ఆంగ్లసంస్కృతనాటకముల
కీతులిందు ప్రస్తావికముగ నుద్ఘాటించబడినవి.....”

విద్యార్థి గరిమళ్ల సోమన్న ఎమ్. ఎ. ఎల్. టి.

‘.....ఈ చిన్నిగ్రంథము ‘ఆంధ్రనాటకములు’ అని పరిమితార్థక
నామము ధరించినను లోనఁ బరిశీలించ నాటకతత్త్వమునగ్రంథ స్థానముల
భేదించు విమర్శగ్రంథమై “నాటకతత్త్వసారము” అను నామమునకుఁ
పరిమితమున్నది. ఇందు స్థూలముగా నాటక తత్త్వము, కథానిర్మాణము,
నాటకముల శీఘ్రప్రతిష్ఠాపనము సుఖాంతదుఃఖాంతవిభాగవిచారము,
ప్రదర్శనవిధి, యను నైదంశములు చర్చింపఁబడినను బ్రసంగవశముగా
కీటికాలపు శివాదాంశము లన్నియుఁ బరిష్కరింపఁబడినవి.....”

మానవల్లి రామకృష్ణకవి, ఎమ్. ఎ.

